

KAMU MALİYESİ

METİN ARSLAN

2024

ÖNSÖZ

Maliye bilimi, insanların birlikte yaşamaları sonucu ortaya çıkan devletin, yerine getireceği hizmetler ve bu hizmetlere ayracağı kaynaklar arasındaki ilişki ve bu kaynakları elde edeceği ortamı inceler.

Toplumu şekillendiren ana akım burjuva kapitalist ekonomi (sözde) bilimi, bugünkü haliyle sömürü düzeninin akademideki ayağı olarak gerçeği yansıtmayan ve topluma faydası olmayan ideolojik bilgilerdir. Bu konuda rehberlik eden yoksa bilimsel bilgi ile bilimsel gözükten ideolojik bilgiyi birbirinden ayırmak zordur. Kapitalist sistemin karmaşıklığı, toplum tarafından anlaşılmasını engellemekte, medyada uzman açıklamaları ise genelde global sermayenin öngörü ve sömürü planlarını yansıtmaktadır. Birçok bilim kapitalist anlayışın kontrolünde ve kendine yarayan bilimsel olarak sunmaktadır. Seçkin azınlıktaki üst akıllarca kurgulanan kapitalist sistem, sürdürülebilir bir sömürü düzeni için kendini sürekli yenilemekte ve yeni yöntemlerle tüm insanlığı sömürmektedir.

Kapitalizm, coğrafi keşifleri izleyerek Endüstri Devrimi ve sömürgecilikle devam eden Avrupa merkezli kuruluş ve işleyişi, devamında ABD'yi dünya ekonomisinin merkezi yaparken, bir yandan kurduğu adaletsiz ve kendine bağımlı gelişim birçok global sorunu getiriyor. Dünya; kapitalizm, onun anti tezi sosyalizm ve ikisinin bileşeni karma ekonomik sisteme mahkûm edilemez. İnsanlık ortak akıl ile adil, insani değerlere sahip, sömürüye kapalı bir sistemi kuracaktır.

İnsanlığın gelişimiyle nitelikli bilgiyi güvenilir kanallardan elde etme ihtiyacı artmaktadır. Bir insan birçok bilimde uzman olamaz. Bilim, fikirlerin birleşmesiyle ortaya çıkar ve zamanla gelişerek mükemmelleşir. Önceki kuşakların birikimleri hâlihazır kuşaklarca geliştirilip sonraki nesillere aktararak mükemmele doğru gider. İnsanlığın ortak mirası olan bilgi ve teknikleri Avrupa, kumaz ve sistemli intihal ederek, kendi buluşu gibi buna uyan bir tarih yazmıştır. Bilim, **“efradını cami, ağyarını mâni”** olmalı ne bir eksik ne de bir fazla, sorunu tam olarak anlatmak, onda olan tüm özellikleri toplayıp, olmayan özellikleri dışarıda bırakmalıdır. Bilgi teorisinde; akıl, duyu, güvenilir haber ile doğru bilgi üretilir.

Bilgi toplumunda insan, sürekli öğrenme ve kendini geliştirmelidir. İnsana bir şey vermek ve davranış değişikliği oluşturmak öğretim ve eğitimle olur. Öğretimde; **“hiçbir balık uçmaya, hiçbir kuş yüzmeye zorlanamaz”**, **“akla kapı açılır, fakat ihtiyar elden alınmaz”** ve **“eğitimde, babamdan ileri, oğlumdan geriyim”** anlayışı yerleşmeli. Okul, müfredat ve öğreticiye bağımlı olmadan serbest müfredatla zengin öğrenme imkânları öğrenme kolaylığı sağlayarak kabiliyetleri geliştirir. Düşünme becerisi, eleştiri, analiz ve sosyal beceriler kazanıp kullanmak global eğilimleri izleyen, statükodan arındırılmış, geleceğin ihtiyacına uygun, dinamik bir eğitim sistemiyle olur.

Organizasyonda görev alan kişi, mesleğini başarılı şekilde yürütmek için gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutum geliştirir. Kişinin zihnî yetenekleri ve sosyal becerileri, geleceğin temel özellikleridir. İnsan, gerçek bilgiyi elde edip, teknoloji desteği ile kendini geliştirerek hayat kalitesini yükseltebilir. İnsanlar ve sistemler eleştiriye açık olurlarsa kendilerini geliştirirler.

Kamu maliyesi, bir devletin kan damarı ve sinir sistemidir. Ülkenin, güçlü, sürdürülebilir, büyümeyi destekleyen malî disiplinden taviz vermeyen, mali yüklerin seviyesi ve dağıtımında adil, en uygun olanı gözeten, kamu kaynaklarını kullanmada toplumsal faydayı artıran, saydamlığı, hesap verilebilirliği sağlayan, proaktif (inisiyatif alan), bir yapı kurup geliştirme maliye biliminin temel hedefidir. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünün artırılması gerekir.

Her bilim, kendi literatürüne has orijinal kavram, kelime ve üslûbuyla ifade edilir, anlatılır, yaygınlaşır. Konuların kolay ve anlaşılabilir olması için sade ve açık anlatım tarzı izlendi, konular ilgili birçok kaynaktan faydalanılarak hazırlanandı.

Yerel ve global ölçekte değişim çok hızlı gerçekleşiyor. **“Eski kafa ile yeni sorunlar çözülemez.”** Dünün çözümleri bu günün sorunu olabilir. İş yapma şeklinin değişimiyle birçok sektör dönüşüyor. Yeni duruma uyum sağlayanlar varlığını sürdürebiliyor. Geleceğin ne getireceği belirsizdir. İnsanların gelişim ve değişime ayak uydurma hızları artıyor. Türkiye, birçok sorununu kendi imkânlarıyla çözmeye kapasitesine sahiptir.

Globalleşen dünyada klasik ve modern kamu maliyesinin kurallarını teorik, uygulamalı ülke ve dünya şartlarında; analitik bakışla, toplum kaynakları verimli kullanılmalıdır. Kamu maliyesi ile ülke kaynaklarının iyi yönetilmesi için kamu maliyesinin işlevleri, iç ve dış çevresini tanıma, analiz yapabilme, sorunlara çözüm bulma, sağlıklı karar almaya yardımcı olmak hedeflenmektedir. Bu alanda, gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların geliştirilmesi yaygınlaşan iletişim teknolojileri ile internet üzerinden bilgiye ulaşmak da hızlı olmaktadır. Burada önemli olan, ulaşılan bilgilerin hayata faydalı olacak şekilde kullanım becerisini kazandırmaktır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi yanında, çok geniş perspektiften bakma, çok yönlü değerlendirme, alternatif düşünme, analiz, sentez ve eleştirel yaklaşımlar geliştirmeye yardımcı olmayı hedefliyoruz.

Bu eser, kişisel öğrenme yaklaşımıyla yüz yüze, açık ve uzaktan öğretime uygun hazırlanmış bir ders notu niteliğinde olup on dört bölümden oluşmaktadır. <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arslan-ders-notlari/>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
1. KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE GELİŞİMİ	5
1.1. Kamu Maliyesinin Konusu.....	5
1.2. Mali Olayların Tarihi Gelişimi.....	7
1.3. Kamu Maliyesi ve Alt Dalları.....	8
1.4. Kamu Maliyesi Biliminin Diğer Bilimlerle İlişkisi.....	9
1.5. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Yaklaşımlar.....	10
1.6. Kamu Yönetiminde Ahlaki Yapılanma.....	11
1.7. Kurumsal Sosyal Sorumluluk.....	14
Birinci Bölüm Örnek Sorular.....	15
2. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ	16
2.1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları.....	16
2.2. Ekonominin İşleyişi.....	16
2.3. Ekonomik Sistemler.....	19
2.4. Piyasa ve Türleri.....	24
2.5. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi.....	24
2.6. Kamu Ekonomik Faaliyetlerinin Nedenleri.....	25
2.6.1. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Üretimi.....	25
2.6.2. Dışsallıklar.....	27
2.6.3. Doğal Tekeller.....	28
2.6.4. Tam Rekabetten Sapmalar.....	28
İkinci Bölüm Örnek Sorular.....	28
3. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİNİN AMAÇLARI	29
3.1. Kamu Ekonomik Faaliyetlerinin Temel Amaçları.....	29
3.1.1. Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak.....	29
3.1.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması.....	32
3.1.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması.....	33
3.1.4. Kaynakların Tahsisi ve Etkinlik Sağlanması.....	34
3.2. Kamu Ekonomik Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar.....	34
3.3. Kamu Kesiminin Başarısızlık Nedenleri.....	34
3.4. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi.....	35
Üçüncü Bölüm Örnek Sorular.....	36
4. KAMU HARCAMALARI	37
4.1. Kamu Harcamaları ve Kapsamı.....	37
4.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri.....	38
4.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri.....	38
4.4. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	40
Dördüncü Bölüm Örnek Sorular.....	41
5. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ	42
5.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Etkileri.....	42
5.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi.....	42
5.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü.....	43
5.4. Kamu Harcamalarında Tasarruf.....	44
5.5. Kamuda Dijital Dönüşümün Etkileri.....	45
5.6. Kamuda Siber Güvenliğin Etkileri.....	47
5.7. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri.....	51
Beşinci Bölüm Örnek Sorular.....	53
6. KAMU GELİRLERİ	54
6.1. Kamu Harcamalarının Finansmanı.....	54
6.2. Kamu Geliri.....	54
6.3. Kamu Gelirlerinin Sınıflandırılması.....	55
6.4. Kamu Gelir Türleri.....	55
6.5. Osmanlı Devleti'nde Mali Yapı.....	58
Altıncı Bölüm Örnek Sorular.....	59

7. GENEL VERGİ TEORİSİ.....	60
7.1. Verginin Tarihi Gelişimi	60
7.2. Verginin Tanımı ve Temel Özellikleri	60
7.3. Verginin Teorik Gelişimi	60
7.4. Verginin İşlevleri	61
7.5. Vergi Kontrolü	62
7.6. Vergilerin Sınıflandırılması.....	62
7.7. Vergileme Tekniği ve Vergiye İlişkin Temel Kavramlar.....	64
7.8. Vergileme İlkeleri.....	66
Yedinci Bölüm Örnek Sorular	68
8. VERGİ YÜKÜ VE VERGİYE KARŞI TEPKİLER.....	69
8.1. Vergi Yükü.....	69
8.2. Vergi Yükü Türleri.....	69
8.3. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti	70
8.4. Vergiye Karşı Tepkiler.....	70
8.5. Vergi Yansıması.....	72
8.7. Verginin Amortismanı ve Kapitalizasyonu.....	72
8.8. Vergi Suç ve Cezaları.....	72
Sekizinci Bölüm Örnek Sorular	73
9. DEVLET BORÇLARI.....	74
9.1. Devlet Borçlanması.....	74
9.2. Devletin Borçlanma Nedenleri	74
9.3. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması	75
9.4. Devlet Borçlarının Yönetimi.....	77
9.5. Devlet Borçlarını Yönetme Şekilleri	78
Dokuzuncu Bölüm Örnek Sorular	79
10. YEREL YÖNETİMLER MALİYESİ.....	80
10.1. Yerel Yönetimler Maliyesi	80
10.2. Merkezden Yönetim ve Yerinden Yönetim	80
10.3. Yerel Yönetimlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	81
10.4. Yerel Yönetimlerin Sunduğu Kamu Hizmetleri.....	81
10.5. Yönetimler Arası Mali İlişkiler	82
10.6. Yerel Yönetimlerin Gelirleri	82
10.7. Yerel Yönetim Kuruluşları	83
10.7.1. İl Özel İdareleri.....	83
10.7.2. Belediyeler.....	84
10.7.3. Köyler.....	84
Onuncu Bölüm Örnek Sorular	85
11. DEVLET BÜTÇESİ.....	86
11.1. Bütçe Kavramı	86
11.2. Bütçe Hakkı.....	86
11.2. Bütçenin Tarihi Gelişimi.....	86
11.3. Bütçe İlkeleri.....	87
11.4. Bütçenin İşlevleri.....	88
11.4.1. Bütçenin Klasik İşlevleri.....	88
11.4.2. Bütçenin Modern İşlevleri	89
11.5. Bütçe Sistemleri.....	89
11.5.1. Klasik Bütçe Sistemi	90
11.5.2. Modern Bütçe Sistemi	90
11.6. Türkiye'nin Bütçe Sistemi	90
11.7. Bütçe Mevzuatı	91
11.8. Bütçe Süreci.....	91
11.8.1. Bütçenin Hazırlanması	91
11.8.2. Bütçenin Kanunlaşması	91
11.8.3. Bütçenin Uygulanması	92

11.8.4. Bütçenin Denetimi	94
On Birinci Bölüm Örnek Soruları	95
12. MALİYE POLİTİKASI VE KAMUDA YENİDEN YAPILANMA	96
12.1. Maliye Politikası	96
12.2. Maliye Politikasının Konusu ve Amaçları	97
12.3. Maliye Politikasının Araçları	97
12.3.1. Kamu Harcamaları	97
12.3.2. Kamu Gelirleri	98
12.3.3. Kamu Borçlanması	98
12.3.4. Kamu Bütçesi	99
12.4. Alternatif Maliye Politikaları	99
12.5. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma	100
12.6. Organizasyon Geliştirme ve Değişim Yönetimi	102
12.7. Kamuda Elektronik Belge Yönetim Sistemleri	104
12.8. Dijital Yönetişim	105
12.9. Dijital Devlet	106
12.10. Kamu Yönetiminde Tasarruf	106
On İkinci Bölüm Örnek Sorular	107
13. İŞ AHLAKI	108
13.1. Ahlak Kavramı ve Gelişimi	108
13.2. Ahlakın Kaynakları	110
13.3. Kişisel Ahlak ve Gelişimi	111
13.4. Sosyal Ahlak ve Değerler Eğitimi	112
13.5. Evrensel Ahlak İlkeleri ve Gelişimi	113
13.6. İş Ahlakı	114
13.7. İş Ahlakının Temel İlkeleri	115
13.8. Mesleki Yozlaşma ve İş Ahlakının Önemi	116
13.9. Yönetim Ahlakı	118
13.10. Global İş Ahlakı	122
On Üçüncü Bölüm Örnek Sorular	124
14. SOSYAL SORUMLULUK	125
14.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı	125
14.2. Sosyal Sorumluluk Alanları	126
14.3. Kişisel Sosyal Sorumluluk	127
14.4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk	128
14.5. Global Sosyal Sorumluluk	130
14.6. Global Ekonomik ve Sosyal Eşitsizlikler	132
14.7. Global Sosyal Medya Sorumlulukları	136
14.8. Sosyal Sorumluluklar Üzerine Sözler	139
On Dördüncü Bölüm Örnek Sorular	140
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	141

1. KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE GELİŞİMİ

1.1. Kamu Maliyesinin Konusu

Artan bilinçlenme ile toplumun geniş kesimlerinde yönetimlere, sistemlere ve düzenlere eleştirel yaklaşımlar artmaktadır. Memnuniyetsizliğin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasıyla güç otoriteleri yeni arayışlara yönelmektedirler. Bu açıdan kamu maliyesi konularına geniş perspektiften bakıp doğru değerlendirmeler yapmak için eleştirel yaklaşımlara yer verilmelidir.

Ekonomik faaliyetlerin temel hedefi insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri üretmektir. Bu ürünler özel ve kamu ekonomik kesimince üretilir. Özel kesim, bireysel ihtiyaçlar için mal ve hizmet üretirken, kamu kesimi ise “**kamu hizmetleri**” denilen savunma, adalet, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi toplumsal ihtiyaçları karşılayan ürünler üretir.

Kamu hizmetleri ve bunun sunumu tarihî olarak devletin işlev ve organizasyon olarak büyümesini sağladı. Fakat 1980’ler sonrası gelişen modern devlet anlayışı ile “**devletin küçülmesi**” gündeme geldi. Geleneksel olarak devletin yüklediği bazı işlevler özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılmaya başlandı. Devletin anlam ve alanı ile ilgili gelişim kamu yönetimi anlayışını da yeniden şekillendirdi. Özel sektörün kamusal hizmet sunumuna katılımı “**yeni kamu yönetimi anlayışı**”, sivil toplum kuruluşlarının üçüncü bir aktör olarak katılımı ve birlikte yönetme anlayışı olan “**yönetişim**” gelişti.

Her hizmeti devletten değil, biraz da özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından isteniyor. Böylece devletin yükü hafiflemiş olacak ve devlet küçülmüş olacaktır. Devlet, kamusal ihtiyaçları karşılamak için ekonomik değer elde ederek kamu hizmeti sunumu ile harcamaya dönük mali işleri mali disiplinle bütçe dengliği içinde yürütmelidir. Üstlendiği kamu hizmetini, kamu yönetimi ve kamu görevlileriyle sunar.

. **Devlet:** Organize olmuş belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik sağlamasıyla oluşan, hukukî ve siyasi tüzel kişiliğe sahip devamlı bir teşkilattır.

. **Kamu:** Bir ülkedeki halkın bütünü, halk hizmeti gören, toplumun yönetim merkezi olan hükümet ile birlikte yerel yönetimler, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşlarının bütünüdür.

. **Kamusal ihtiyaç:** Millet için kurulan ve millete kuracağı kurumlar vasıtasıyla hizmet edecek devletin karşılamak zorunda olduğu, zamana bağlı gelişen ve artan toplumsal nitelikli, birinci derecede devlet tarafından karşılanan ihtiyaçlardır.

. **Kamu hizmeti:** Kamu tüzel kişileri veya bunlara bağlı özel hukuk kişilerinin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumun ortak ve süreklilik arz eden ihtiyaçlarını karşılamak için topluma sunulan devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.

. **Kamu yönetimi:** Devlet politikalarını planlama, organize etme, yöneltme, koordinasyon ve kontrolünü sağlayan, kamu mekanizmasının nasıl çalıştığını halka açıklayan, faaliyetlerin faydalı, verimli yürütülmesiyle uğraşan meslek ve bilim dalıdır.

. **Kamu görevlisi:** Kamu faaliyetlerini yürütmede atama veya seçilme yoluyla sürekli, süreli veya geçici katılan kişidir.

. **Maliye:** Kamu ile ilgili işlerin yürütülebilmesi için gereken gelir ve giderleri düzenleyen kurallar ve bunu yöneten yapı.

. **Mali olay:** Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcamasıdır.

. **Mali disiplin:** Devletin kamu maliyesi ile bir mali yıl içinde kamu gelir ve giderlerinin birbirine dengliğini ifade eder.

. **Bütçe dengliği:** Devletin bütün gelir toplamının gider toplamına eşit olması durumudur.

Kamu ihtiyaçlarından doğan kamu hizmetlerini karşılamak için gelir elde etmek ve bunları kamu hizmetlerine harcayan, toplumun siyasi kuruluşu olan devlet ve bağlı kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerini maliye bilimi inceler.

Kamu maliyesinin konusu; devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek için vergi ve benzeri kamu gelirlerini toplamak, bunları çeşitli kamu hizmetlerine tahsis için bütçe hazırlayıp harcamaya yapması ve kamu mallarının yetimine ilişkin olaylardır.

Devleti oluşturan temel unsurlar; (1) insan, (2) toprak ve (3) egemenliktir. Tüzel kişiliğiyle soyut bir varlık olan devletin bu üç unsura ek; resmî dil ve bayrak gibi somut sembolleri de vardır. Gelişmiş toplumlarda devlet, siyasi kurumların en iyi organize olmuş ve üst otorite ile güçlendirilmiş en önemli bir kurumdur. Devletin kuruluş ve büyümesi tedrici gerçekleşir ve teşkilat yapısı zamanla değişebileceği ve ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen değişmeyen birçok işlevi yürütür.

Devletin işlevleri:

1. Kişinin can, mal güvenliği, konut dokunulmazlığı, toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak.
2. Adaleti toplum içinde tesis etmek ve kanunların uygulanmasını sağlamak.
3. Sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek.
4. İletişim ve seyahat hürriyeti, seçme, seçilme hakkı, din ve vicdan hürriyetini sağlamak.
5. Kişilere sosyal imkânlar, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlamak.
6. Ülkeyi dış saldırılara karşı korumak.

Devlet, insanların dağınık ve iptidai halden kurtulup, teşkilatlı ve medeni topluma geçmesi için insan, toprak ve egemenlik unsurlarını bir araya getiren, saygınlığını güçlü ve zenginler üzerinde kurduğu egemenlikle sağlayan hukuki bir tüzel kişiliktir.

İdeal bir devletin temel özellikleri:

1. Sosyal uzlaşma ve sözleşmeye dayalı, kişilerin hak ve hürriyetlerini koruyan bir kurum olmalıdır.
2. Sahip olduğu güç ve yetki tek bir elde toplanmamalı; yasama, yürütme ve yargı organları arasında dağıtılmalıdır.

3. Siyasi güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasası içerisinde belirlenmelidir.
4. Halk egemenliğine, katılımına dayalı, gelir ve giderleri birbirine denk bir kurum olmalıdır.
5. Yönetiminde açıklık/şeffaflık ve liyakat sağlanmalı, toplam kalite felsefesini esas almalıdır.
6. Evrensel değerlere sahip bir kurum olmalı, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmalıdır.
7. Vatandaş arasında cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken farkı gözetmeyen bir kurum olmalıdır.
8. Koruyan, kollayan, yediren, giydiren ve düzeni sağlayan bir kurum olmalıdır.
9. Uluslararası siyasi, ekonomik ilişkilere önem vererek dünya ekonomisi ile denge kurmalıdır.

İnsanlık; ilkelik, kölelik, esirlik, ücretlilik ve hürriyet devri olarak beş dönemde olgunlaşıp mükemmellik seyri ile kurallı ve modern toplum haline gelmiştir. Her yapının beka sorunu vardır. Devletin bekası, istiklal ve istikbalı, toprak bütünlüğü, ahdî hukuku, anayasa düzeni iç ve dış tehditlere karşı koruyarak sağlanır. Toplumun bekası ise gelecek nesilleri iyi yetiştirme, aidiyet, vefakârlık ve yaşadığı coğrafyanın değerini bilmesi ve ona bağlılığı ile mümkündür.

Egemenliğin kaynağına göre ve organik yapı bakımından iki farklı devlet şekli ortaya çıkar.

a. Egemenliğin kaynağına göre devlet şekilleri:

1. Kapitalist Devlet: Ekonomik politika, özel mülkiyet, özel teşebbüs ve serbest rekabete dayalı, iktidar ve hâkimiyetin kapitalist sınıfın elinde bulunduğu devlet şeklidir.

2. Sosyalist ve Komünist Devlet: Şahsî mülkiyeti ortadan kaldıran, yerine işçi sınıfı namına devlet mülkiyetini ikame eden, işçi sınıfı hâkimiyeti ile komünist partisi diktatörlüğünü getiren devlet şeklidir.

3. Faşist Devlet: İrkçılık fikrini siyasete hâkim kılan, şahsî teşebbüse müsaade eden; fakat devletin vesayeti ve hâkimiyeti altına alan, meslek zümreleri adına iktidar ve hâkimiyeti tek parti ve onun lideri eline veren devlet şeklidir.

4. Teokratik Devlet: Hâkimiyet ve iktidarın, ruhban sınıfının elinde bulunduğu bir devlet şeklidir. Daha çok Hristiyan âleminde uzun zaman bu devlet şekli cemiyet ve milletlere hükmetmiştir.

5. Demokratik Devlet: Vatandaşların devlet karşısında eşit haklara sahip olduğu, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri ayrılığı ilkesine bağlı, yönetim yetkisi halkta olan, yöneticileri halkın seçtiği, değiştirebildiği hukuk ve sosyal devlet modelidir.

Demokratik devletin temel özellikleri:

1. Çok partili siyasi hayatın varlığı, seçimlerin yapılması, genel ve eşit oy hakkının tanınması.
2. Çoğunluğun yönetim hakkının tanınması, azınlığın korunması, eşitlik ve adaleti sağlaması.
3. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, din ve vicdan hürriyetini sağlaması.
4. Resmî bir devlet dininin bulunmaması ve din kurumları ile devlet kurumlarının ayrılmış olması.
5. Herkese insana yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaya yönelik tedbir alması ve vergide adaleti sağlaması.
- 6 Hukukun üstünlüğüne ve genel ilkelerine bağlılıktır.

b. Organik yapı bakımından devlet şekilleri:

1. Üniter Devlet: Merkezi yönetimin üstünlüğüne dayalı ve idari birimlerin sadece merkezi yönetimin devretmeyi uygun gördüğü yetkileri kullanabildiği, tek bir birim olarak yönetilen devlettir. Üniter devlet, bölünmez bütündür; bölge, il, ilçe ve yerel yönetimleri olabilir. Bunların sadece idari yetkileri bulunur, yasama ve yargı yetkileri yoktur. Her yerde aynı anayasa ve aynı kanunlar uygulanır. Bunlar, iç işlerinde basit düzenlemelere gidebilir, bağımsız hukukî düzenleme yapamazlar.

2. Federal Devlet (Federasyon): Coğrafi yapılarına göre oluşmuş birden fazla devletin kendi istekleriyle bir araya gelerek dışarıya karşı tek bir siyasi güç oluşturmak için kurdukları yapının, kendisini oluşturan devletlerin üzerinde olması, iç işlerinde ise aralarındaki anlaşmaya göre geniş veya dar ölçüde özerk olmaları ile oluşan devlet sistemidir. Federe devletlerin her biri kendi ülke ve anayasasına sahip iken diğer devletlerle olan ilişkilerde yetki federal devlete aittir. Federe devletlerin kendi yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Fakat kanunlar üst devlete (federal devlet) ait anayasaya aykırı olamazlar.

Devlet, siyasi, ekonomik ve teknolojik işlevler gibi farklı işlevler yüklenip daha çok alana müdahale ederek veya daha çok hizmet sunarak büyür. Devletin teşkilat ve işlev olarak sürekli büyümesi sağlıklı bir büyüme değildir. Her şeyi devletten isteme ve bekleme devletin şişmesi, hantallaşması, ağırlaşması ve bir nevi hizmet veremez hale gelmesi demektir.

Devletin büyümesine etki eden faktörler:

1. Sanayileşme sonucu toplumun ihtiyaçlarında nitelik ve nicelik yönünden önemli değişikliklerin olması.
2. Devletin ekonomiye müdahale etmek istemesi ile yeni ekonomik işlevler üstlenmesi.
3. Devletin toplum üzerinde siyasi gücünü artırma isteğiyle daha çok siyasi ve bürokratik işlem yapması.
4. Nüfusun artışı ve buna bağlı bazı toplum kesimlerinin ortaya çıkmasıyla demografik yapının değişimi.
5. Şehirleşme sonucu kamu hizmetlerine olan talebin nitelik ve nicelik olarak artışı.
6. Kişi başına düşen gelirin artışına bağlı taleplerinin artmasıyla devlet harcamalarının artması.
7. Eğitim, sağlık ve toplum refahını sağlayan politikalar için kaynak aktarımı devletin harcamalarını artırması.
8. Televizyon, radyo, tiyatro gibi sanat faaliyetlerine devletin giderek daha çok yatırım yapma eğilimi.

9. Kamu hizmetlerinin “ucuz” olduğu inancına bağlı olarak kamu hizmetlerinin daha da çoğalması.
10. Siyasetçilerin seçimde seçmen taleplerini karşılamak için bazı alanlara daha çok hizmet götürme çabası.
11. Bürokratların bazı durumlarda imkânlarını artırmak için bütçe artırımıyla kamu harcamalarında artışa sebep olması.
12. Kamu sektöründeki verimsizlik sebebiyle daha çok personel alıp daha çok birim açma eğilimi.
13. Devletin belli sektörlerde denetim ve düzenleme işlevini etkin yapabilmesi için bağımsız idari otoriteler kurmasıdır.

Kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için bu hizmeti yerine getirecek personelin yanı sıra taşınır ve taşınmaz mallara da ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu hizmetlerini yerine getirmede önemli bir yeri olan bu mallar günümüzde önemli miktarlara ulaşmış durumdadır. **Kamu malı**; yapısı ve niteliği itibarıyla devlete ait olan ve kamunun faydalandığı, kullandığı veya kanuni bir düzenleme ile kamunun faydalanmasına ve kullanılmasına ayrılan mallardır.

Kamunun mal ve hizmetlerinin önemli bir kısmı halktan toplanan vergilerle tedarik edilir. Bunlar, birbirinden farklı işlevleri olan **birçok mal çeşidini** içinde barındıran ürünlerin edinilmesi, elden çıkarılışı ve faydalanılması farklı hükümlere tabidir, görevlerinin gerekli kıldığı veya ürün özelliğinden kaynaklanan farklı düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç gösterir.

Nelerin kamu malı olacağı ve bunlara hangi hükümler uygulanacağıyla ilgili kanuni bir tanımı yoktur. Anayasa’da ve bazı özel kanunlarda hükümler bulunmakla beraber, bu hükümler kamu mallarının tümünü kapsayan ve düzenleyen nitelikte değildir. Kamu malları **sahipsiz mallar, orta mallar ve hizmet malları** olarak üçe ayrılarak incelenebilir.

Kamu mallarının türleri:

1. Sahipsiz Mallar: Herkesin doğrudan doğruya ortak faydalanmasına niteliği gereği açık olan mallardır. Özel mülkiyete geçirilmeye elverişli olmayan ve kimsenin hâkimiyetine bırakılmayacak nitelikteki, kamu hukukunun düzenleme alanına giren mallardır. Tarıma elverişli olmayan yerler, dağlar, tepeler, kayalar ve onlardan çıkan kaynaklar, akarsular ve yatakları, kıyılar, genel sular, ormanlar, doğal servet kaynakları, tarih, kültür ve varlıkları.

2. Orta Malları: Devlet veya bir kamu tüzel kişisi tarafından herkesin veya bir bölümün doğrudan faydalanmasına tahsis edilen yerlerdir. Bunlar; bir kısmı tahsis, bir kısmı da geleneksel şekilde başlangıcı bilinmeyen zamandan beri kamu faydasına sunulan, tapuya tesciline gerek olmayan mallardır. Özel mülkiyete konu olmayan, alınıp satılmayan; yollar, köprüler, panayır yerleri ve meydanlar.

3. Hizmet Malları: Kamu hizmetlerinin aracı olarak bir kamu hizmetine o hizmetin ayrılmaz bir parçasını oluşturacak şekilde bağlanmış kamu kurumlarının özel mülkiyetinde olan taşınmazlardır. Bunlar, hizmeti gören kamu tüzel kişisi namına tapuya tescillenir. Başka bir kamu tüzel kişiliğine tahsisi ile de o mal, hizmet malına dönüştürülebilir. Kamu hizmetinin görülmesiyle ilişkili olduğu sürece diğer kamu malları gibi alınıp satılmaz ve özel mülkiyete konu olamazlar. Okullar, hastaneler, adliye sarayları, hükümet konakları, belediye sarayları, kütüphaneler, cezaevleri. Genel mülkiyet, devletin elinde tüm halka ait olan, özel mülkiyet ise özel kişilere ait olmalıdır.

Kamu mallarının özellikleri:

1. Özel mülkiyete konu olamazlar.
2. Trampa edilemezler.
3. Bağışlanamazlar ve faydalanmak genel anlamda ücretsizdir.
4. Hacedilemezler.
5. İpotek edilemezler ve ayrıcalıklı korumaya tabidirler.
6. İşgal yoluyla iktisap (elde etme) edilemezler.

Kamu kaynakları, tüm milletin sahip olduğu değerler olmasıyla bu kesimde görev alanlar bu kaynakları kullanmada azami dikkati göstermesi ve faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlaki bir sorumluluktur. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir.

1.2. Mali Olayların Tarihi Gelişimi

Mali olayların tarihi gelişimi devletin mali yapısı ve görevlerinde zamanla ve farklı ülkelerde farklı şekilde gelişmektedir.

Dünya coğrafyasındaki ekonomik değeri olan kaynaklar tüm insanlığın ortak servetidir. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için birbirlerine ihtiyaç duydukları gibi devletler ve kıtalarda birbirine muhtaçtırlar. Aralarında sürekli maddi ve manevi değer alış-verişi vardır. Bugün insanlığın ortak sorunu olan; cehalet, zaruret ve ihtilafların ilacı ise marifet, sanat ve ittihattır. Dil, ırk, coğrafya ve din gibi insanlar arası farklılıklar birbirini tanımak, barış içinde dünya kaynaklarını verimli ve adil kullanmaya bir fırsattır. Yaşanılan bölge, ülke ve dünya gerçekleri iyi anlaşılırsa doğru değerlendirmeler yapılabilir. Ülkeler arası ilişkilerde her konuda ittifak mümkün olmayabilir, ancak belirli konularda ittifak kurulabilecek ülkeler olur. Çok taraflı dünya düzeni, çok taraflı ticari ilişkileri de beraberinde getiriyor. Globalleşme bu anlayış çerçevesinde sürdürülmelidir.

Toplumun organize şekli olan devlet, birlikte yaşamaktan kaynaklanan bazı hizmetlerin görülmesi ve ihtiyaçların karşılanması için mali nitelikli işlemler yürütür. İnsanların birlikte yaşamaya başlamalarıyla mali olayların tarihi de başlar.

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcaması olan **mali olaylara** ilişkin konular tarihi gelişimde önceleri ekonomi bilimi içerisinde incelendiği

görülür. İnsan ihtiyaçları ve bunların nasıl karşılanacağını kendine konu alan ekonomi bilimi, bunların en iyi şekilde nasıl kullanılacağını belirlemesi dolayısıyla mali olayların ekonomik yönü itibarıyla ekonomi bilimi içerisinde incelenir. Mali olayların niteliği gereği, devlet ve vatandaşlar veya devletin kurumları arasındaki ilişkiler **kamu hukuku** açısından incelenir.

İlk ve Orta Çağ'lar da ekonomiler tarıma dayalı "**ev ekonomisi**" niteliğinde ve devletin görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Orta Çağ sonlarında Avrupa'da hürriyetler gündeme gelmeye başladı. İngiltere'de 1215'de Kral John'a kabul ettirilen Manga Carta Libertatum (Büyük Özgürlük) Fermanı ile birçok hürriyet yanında kralın vergilendirme yetkisi meclise aktarıldı. Yine 14. yy İbn-i Haldun'un görüşleri ve Adam Smith gibi klasik iktisatçıların kamu kesimini düzenleme ve görev tanımlarında devletin ekonomiye müdahalesi uygun görülmez, fazla vergi almaması yönünde görüşleri vardır. Devletin varlık nedeni, adaleti sağlamaktır. Günümüzde bu niteliğe hukuk devleti denir. 1929 Büyük İktisadi Buhran sonrası Keynes devletin ekonomiye müdahale etmesi gereğini ve müdahale ile devletin görevleri ve mali yükü artırıyor.

İbn-i Haldun (Tunus, 1332-1406) 14. yy tarih felsefecisi, "**Mukaddime**" isimli eseri ile tarihi ve sosyal olaylara yön veren siyasi, ekonomik ve mali konularda fikirler sunmuştur. Devletin asıl görevi insanlar arası barışı sağlamaktır; ekonomik faaliyetlere girmesi ekonomik dengeyi bozarak serbest rekabeti önler diyerek devletin görev alanını belirlemiştir. Yeni coğrafi keşifler, deniz ticareti ve düşüncedeki gelişim ekonomiye yenilikler getirmiş. Rönesans ve Reform'un siyasi, ekonomik yansımaları; değerli madenleri ülke ekonomik gücünün kaynağı gören aşırı devlet müdahalesini savunan Avrupa'da (1500-1800) kapitalizmin temeli olan **merkantilizmi (ticaretçilik)** başlatmıştır. Sonra **üçgen ticaret** ile 16. yy'dan 19. yy başlarına kadar Avrupa, Batı-Afrika, Kuzey Amerika üçgeninde ticari malın "Afrikalı köleler" olduğu ticaretle zenginleşti.

Orta çağın sonları ile sanayi devrimi arası (1500-1800) Avrupa'da doğan ve kapitalizmin temeli olan **merkantilizm (ticaretçilik)**; güçlü bir ekonomi için ihracatı en üst düzeye, ithalatı en aza indirmek üzere tasarlanan, ticaret burjuvazisinin çıkarlarını öne alan, refahın üretimle değil ticaret ve anamal (para ve paraya çevrilebilen mal) birikimi ile olduğunu savunan, devletin ekonomide korumacı rolle, ihracatı destekleyip ithalatı sınırlandırılmalı fikrinde olan ekonomik bir sistemdir.

Müdahaleci bir sistem olan merkantilizm, ekonomik gelişmeler karşısında geçerliliğini kaybetmiş ve yeni dönem ekonomik düşüncelerin sahipleri klasik ekonomistler olarak Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Babtist Say (1767-1832) ve Stuart Mill devletin görevlerini sınırlıyor, fazla mali olaya müdahalesini uygun görmüyorlar. Ekonomik dengenin kendiliğinden ve otomatik olarak oluştuğu bu doğal düzenin işleyişine devletin müdahale etmemesini savunmuşlar.

Adama Smith, devletin görevinin iç ve dış güvenliği sağlamak, altyapı hizmetlerini yapmak, eğitim ve sağlık hizmetlerini desteklemekle sınırlı olmasını istiyor. Devletin gelirlerini özel gelirler; devlete ait toprak ve diğer varlıkların işletilmesi veya kiralanmasıyla sağlanan gelirler ile vergiler; toprak rantından, sermaye gelirinden ve ücretlerden alınır şeklinde iki tür gelir belirtir. Klasik ekonomistler, devletin, vergileri ekonomi politikası aracı olarak kullanmasına karşı çıkararak; kamu harcamaları artarsa, vergilerinde artırılması gereğini belirtirler. Bundan dolayı kamu harcamaları, hacimce dar ve devlet bütçesine denk olmalıdır. Genel ekonomik dengeyi bozacağı gerekçesi ile devletin borçlanma ve para basımına şiddetle karşı çıkarlar.

J.M. Keynes (1883-1946) klasik iktisatçıların görüşlerini eleştirerek, onların ileri sürdükleri gibi her zaman kendiliğinden oluşan doğal dengenin olmadığını savunmuş. **1929 Ekonomik Buhran** ile ekonomilerin durgunluğunun uzun sürmesi, klasiklerin doğal düzen görüşlerini sarsmış ve devletin ekonomik anlayışında değişime neden olmuş. Keynes, devletin müdahalesi olmadan ekonomik durgunluktan çıkmayacağını 1936'da yayınladığı "**Genel Teori**" isimli eseriyle ispatlamaya çalışmış. Böylece, "**1929 Ekonomik Buhranı**" ile koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlete geçiş başlıyor. Buna uygun mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmaya başlıyor. Keynes'e göre, ekonomik durgunluk döneminde vergileri artırmak mümkün olmayacağını; kamu harcamaları, borçlanma ve para basımı yolu ile karşılanabilir.

Kamu kesiminin faaliyetlerinin büyüklüğünü, kamu kesimi faaliyetlerinden kaynaklanan kamu harcamaları belirler. Devletin sosyal, ekonomik, siyasi faaliyetleri, kamu kesiminin yoğunluğunu ve kapsamını değiştirmektedir. Klasik okul temsilcilerinin "**Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler**" ifadesi liberal ekonomi ve jandarma devlet anlayışı ile devlet faaliyetleri en alt düzeyde tahmin edilmiştir. (**Jandarma devlet**; egemenlik gücüne dayanarak sadece adalet, savunma ve asayiş hizmetlerini yerine getiren, serbest ekonomik düzenin koruyuculuğunu yapan devlet). Müdahaleci devlet anlayışının hâkimiyetiyle, devlet faaliyetlerinin alanı genişlemiş, şekli değişmiş; tüketim ürünleri üretimine kadar yayılmıştır.

Kamu ihtiyaçları toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine bağlı olarak sürekli artıyor. Fiskal görevler (adalet, savunma, asayiş ve eğitim) yanında fiskal olmayan (ekonomik denge, ekonomik kalkınma ve tam istihdamın sağlanması) görevler ortaya çıkmıştır. 1929-1930 ekonomik krizi devletin fiskal olmayan görevlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur.

Devlet, ekonomik, sosyal, kültürel hayatta etkili olduğu için buraya doğrudan veya dolaylı müdahale etmektedir. Devletin ekonomide işlevinin artması, konjonktürel gelişmeler ve kamu kesiminin genişlemesi mali olayların miktarını büyütüştür.

1.3. Kamu Maliyesi ve Alt Dalları

Sosyal ilimler içinde yer alan kamu maliyesi, Fransız ekolünün benimsediği hukuki yaklaşım sebebiyle 1950'lere kadar kamu hukuku (klasik yaklaşım) etkisinde iken, J.M. KEYNES'in ekonomiye kattığı yeni anlayışla kamu maliyesine ekonomik anlayış (modern yaklaşım) hâkim olmuş ve "Kamu Ekonomisi" başlığı ile ifade edilmiştir.

Maliye kelimesinin kökü maldan gelir. **Mal**; insan ihtiyaçlarını karşılayan her türlü eşyadır. Avrupa dillerinde "**Finans**"

olarak kullanılan maliye dilimizde kamu veya özel sektörün para ve kredi konularıyla ilgili işlemlerini ifade eder. Özel sektörde finans kelimesi kullanılırken devletin para temini ve kullanımına ilişkin faaliyetlerini ifade için “**Kamu Maliyesi (Public Finance)**” kavramı kullanılıyor. Bu alanı maliye bilimi kendine konu alıyor.

Kamu maliyesi; devletin faaliyetlerini ekonomik, sosyal, hukuki ve mali açıdan inceleyen, sınırlarının ne olması gerektiğini araştıran, kamu hizmetlerini yerine getirme için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakları bulma ve harcamayla ilgili kurallar koyan sosyal bilim dalıdır. Dünyadaki ismiyle **kamu ekonomisi;** kamu gelirlerinin toplanması, harcamaların yapılması, açıkların finansmanı, borç, varlık ve yükümlülüklerinin yönetimiyle ilgili sorunları inceleme, analiz ve buna ilişkin kurallar geliştirir.

Kamu maliyesinin alt dalları:

1. Kamu Harcamaları Teorisi.
2. Vergi Teorisi ve Politikası.
3. Maliye Politikası veya Mali İktisat.
4. Bütçe Uygulamaları ve Teorisi.
5. Vergi Hukuku.
6. Devlet Borçları.
7. Yerel Yönetimler Maliyesi.

Kamu maliyesi, devletin görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan mali kaynakların elde edilmesi ve kullanılması sorunu olarak görülür ve yukarıda sıralanan kamu maliyesinin bölümlerini kendine uğraşı alanı olarak görür.

Toplum halinde yaşayan insanların aralarındaki ilişkilerden doğan olayların mali olan kısmı maliye biliminin konusunu oluşturur. Kamu maliyesi, bir devletin kan damarı ve sinir sistemidir. Ülkenin, güçlü ve sürdürülebilir büyümesini sağlayacak mali disiplinden taviz vermeyen, mali yükleri dağıtımda adaleti gözetken, kamu kaynaklarını kullanımda toplumsal faydayı artıran, şeffaflık, hesap verilebilirliği sağlayan, inisiyatif alan ve kamu faydası maliye biliminin temel konularındadır.

Birbiriyle etkileşimli çok bileşenlerden oluşan sosyal olayları inceleyen sosyal bilimlerin konusu, insanlar arası ilişkiler, gruplar içinde oluşan insan etkinliğidir. 19. yy “toplumun özgün bilimi” sosyoloji için kullanılırken şimdi ise ahlak, işletme, iktisat, antropoloji, arkeoloji, coğrafya dil bilimi, müzik, siyaset, psikoloji ve tarihi içeren birçok akademik alanı kapsıyor.

Günümüz ülkeleri, vatandaşlarının artan beklentilerini karşılayabilmek için daha etkin çalışmak, yeni beklenti ve talebe dönüşen istekleri karşılayabilmek için yeniden organize olmaktadır. Kimya ve fizik kanunlarında olduğu gibi ekonomik ve sosyal konularda da kurallar icat edilmiyor, aslında sadece keşfediliyor ve yönlendiriliyor. Dolayısıyla insanların kurduğu sistemler dünya da geçerli kuralları doğru uygulandığında başarıya ulaşılarak toplumun hayat seviyesi yükseltilebiliyor.

Modern toplumlarda, bütün kurum yönetimlerinde yönetim ile yönetilenler veya organizasyonlarla hedef kitleleri arası ilişkilerde de karşılıklı güven, anlayış, fikir alışverişi ve ortak değerlerin paylaşımı vardır. Kamu yönetimi ve siyasette uzmanlarla istişarenin yanı sıra halkın güven ve desteğini almak, millete danışma ve hizmete ve yönetime katılımını sağlamak adil yönetimi getirir. Devleti, demokratikleştirip denetlenebilir yapmak, milletin sistem üzerinde kontrolünü kuvvetlendirir.

Kamu ve özel yönetimlerde, karar vermede önemli iki husus; karar verme sürecinde uzmanların ve ilgili olabilecek diğer kişilerin görüşlerinin alınması ve alınan karar ile ilgili olarak yöneticinin sorumluluğudur. Karar vermeden önce konunun uzmanı olan birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir. Bir hususun doğru, iyi ve isabetli olup olmadığını anlamak için uygun görülen bir kişi veya kişilerle fikir alışverişi olan **danışma (istişare)**, kamu kurumlarında daha fazla önem arz eder.

Bir ülkede ortak kanunlara bağlı yaşayan bir topluluğun kurduğu siyasi teşkilat olan devletin sahip olduğu kurumların yönetimi **kamu yönetimi** olarak isimlendirilir. Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticiyi seçer, seçilen yöneticinin görevi; vatandaşı yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek üzere kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Dolayısıyla devlet yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir. Burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patron ilişkisine benzemez, vatandaş yönetilen değil yöneten konumundadır. Millet; kamu kurumlarını yönetecek olan vekilleri seçer, denetler ve gerektiğinde değiştirir. Devlette devamlılık esastır.

1.4. Kamu Maliyesi Biliminin Diğer Bilimlerle İlişkisi

Mali olayları kendine konu alan ve ilgilenen maliye biliminin diğer bilimlerle yakın ilişkisi vardır. Kamu maliyesi, devletin gelirler ve harcamalarının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerini ve kamu kesiminde meydana gelen olayları ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan inceler. Günümüz sorunları mültidisipliner ve interdisipliner yaklaşımla ele alınmaktadır. **Mültidisipliner (çok disiplinli) yaklaşım;** bir sorunun çözümü için birden fazla disiplinin bir araya gelmesi, farklı disiplinlerdeki kişilerin kendi disiplinlerinden faydalanarak birlikte çalışmalarınıdır. **İnterdisipliner (disiplinler arası) yaklaşım** ise ortak bir konuda, belirli disiplin bilgisine farklı disiplinlerin katkı sağlamasıdır.

Kamu maliyesi, kamu kesiminin istikrarı için kamu gelirler ve giderlerinin birbirine denk olması (denk bütçe) yanında sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denliğini ifade eden **mali disiplini** önemser. Bunu sağlamak için diğer bilimlerden faydalanır.

Kamu maliyesi biliminin faydalandığı bilimler:

1. Ekonomi Bilimi: Vergi ve benzeri yollarla fonların toplanması sırasında ekonomik birimler ve genel ekonomik yapı üzerinde önemli etkiler ortaya koyabilmektedir.

2. Hukuk: Mali olaylar önce hukuki yapı ve hukuk düzeni içerisinde ortaya çıkarlar ve hukuki tasarruflarla gerçekleşirler. Gelirlerin toplanması giderlerin yapılması konusunda izin ve yetki bütçe kanunları ile verilmektedir.

3. Yönetim Bilimi: Kamu maliyesinin yönetimi kamu yönetimini ilgilendirmekte, görevlerin ve görevlilerin belirlenmesi, yetki verilmesi ve işleyiş süreci, bu alan içinde belirlenmektedir.

4. İşletme Bilimi: Devlet gelir elde ederken ve harcarken genel ekonomik yapı üzerinde etkili olur. Devlet, kamu kuruluşları aracılığıyla piyasa mali üretmesi veya diğer işletmelerle birlikte ekonomide faaliyet yürütmesi, işletmelerin üretim, pazarlama, finansman ve personel politikaları üzerinde etkili olur.

5. Muhasebe Bilimi: Kamu harcamalarının sistemli bir hesap düzeni içerisinde gerçekleştirilmesi bakımından; maliye ve muhasebe ile ilgili yaklaşımlar ve bilimsel çalışmaların giderek artan önem içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

6. Sosyoloji Bilimi: Kamu hizmetleri ve kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin planlanması ve bunların uygulamaya dönüştürülmesinde toplumsal davranış özellikleri dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde, toplum tavır ve davranışlarını göz önünde tutmayan uygulamalar, mali hedeflere ulaşılması bakımından önemli sorunlara yol açar.

7. İstatistik Bilimi: Gelir ve gider tahminleri, borç yükünün sağlıklı dağılımının sağlanmasına, uygulanacak bütçe, maliye ve borç yönetimi politikalarının başarılı şekilde yürütülmesi için mali olaylar açısından istatistik büyük bir önem taşır.

8. Siyaset Bilimi: Siyasi karar alma mekanizması aracılığıyla belirlenen siyasi tercihlerin, kamu maliyesi açısından önem taşıyan kamusal malların üretimi ile tüketiminin belirlenmesine ilişkin kararlara da egemen olması, kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

1.5. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Yaklaşımlar

Kamu maliyesi konusuna, zamanın ihtiyaçlarına bağlı olarak farklı zamanlarda farklı yaklaşımlar olmuştur. Kamu maliyesine yaklaşımların farklılaşması devlet anlayışındaki gelişim sürecine paralel olmaktadır.

Mali olaylar ilk ortaya çıktığında ekonomi bilimi içerisinde incelenmiştir. Ekonomi biliminin temel konusu, insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların en iyi şekilde nasıl karşılanacağıdır. Kamu maliyesi 19.yy da bağımsız bir alan (disiplin) olmuş, Fransız ekolünün (Fizyokrasi) benimsediği hukuki yaklaşım sebebiyle 1950'lere kadar **kamu hukuku (klasik yaklaşım)** etkisinde iken, KEYNES'in ekonomiye kattığı yeni anlayışla kamu maliyesine **ekonomik anlayış (modern yaklaşım)** hâkim olmuş ve "Kamu Ekonomisi" başlığı ile ifade edilmiştir.

Fizyokrasi; ekonomik sistem doğal düzen içinde işlemeli, devlet ekonomiye müdahale etmemeli, devlet müdahalesi sadece düzeni korumak için yapılmalıdır. Toplumun doğal kanunla yönetimini savunan görüş 18.yy'da Fransa'da gelişmiştir.

Kamu maliyesinde ekonomik hayatın düzenlenmesinde devlete farklı görevler veren; arz yönlü yaklaşım, klasik yaklaşım, monetarist yaklaşım, rasyonel beklentiler yaklaşımı ve Keynesyen yaklaşımı gibi beş ayrı görüş bulunmaktadır.

Kamu maliyesinde temel yaklaşımlar:

1. Arz Yönlü Yaklaşım: Üretimi artırmak için vergilerde indirim yapılmasını, üretimi kısıtlayan çevre koruma standartlarının hafifletilmesi, kuralların gevşetilmesini önererek bu yolla üretimin artacağı ve ucuzlayacağını belirtirler.

2. Klasik Yaklaşım: Klasik iktisatçılar, devletin çeşitli gerekçelerle ekonomiye müdahalesine karşı çıkmışlar; ekonomide ortaya çıkabilecek fiyat dalgalanmalarını düzeltmek ve tam istihdama ulaşmak devlet müdahalesini zorunlu kılmaz. Ekonomide 'görünmeyen el' gerek fiyat istikrarını gerekse tam istihdamı sağlayacak bir özelliğe sahiptir.

3. Monetarist Yaklaşım: Ekonomide genelde para talebi ile faiz oranları arasındaki ilişki zayıf olmasına karşın, faiz oranları ile yatırımlar arasında güçlü bir ilişki olmasıyla kamu harcamaları yolu ile faiz oranlarının artması, özel sektör yatırımlarını ve sonuçta, toplam talep ve geliri olumsuz yönde etkileyeceği ileri sürülür.

4. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı: Bütün veriler açık ve şeffaf olduğu için piyasadaki karar alıcılar, en az ekonomiyi yönetenler kadar, olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olur. Piyasadaki karar alıcılar, ekonomi yönetiminin alacağı önlemlerin etkilerini önceden tahmin eder ve ona göre davranırlar görüşünü yansıtır.

5. Keynesyen Yaklaşım: Keynes'e göre, ekonomide atıl kalmış üretim faktörlerinin varlığı sebebiyle, piyasalar her zaman tam istihdam dengesini kendiliğinden sağlayamaz. Bu sebepten eksik istihdam durumundaki bir ekonomide, üretim ve yatırım hacminin artmak için devlet müdahalesini zorunlu görür.

Devlet anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak maliye ilmine yaklaşım temelde klasik ve modern anlayış ve yaklaşımlar şeklinde yansır. **Klasik yaklaşım;** teknik seviyede hukuki bir yaklaşım olarak olaya, kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılırken **modern yaklaşımı** temsil eden ekonomik anlayış işlevsel seviyede, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılıp sadece ekonomik yönüyle ilgilenir.

Her iki yaklaşım da aynı yöntemlerden faydalanır, fakat hedeflerde farklılıklar olmasıyla her iki yaklaşımında incelenmesi gerekir. Klasik yaklaşım demode olan bir yaklaşım değil, aksine incelenmesi gereken, gelirin toplanması ve giderlerin yapılması ile ilgili yöntemleri klasikler gerçekleştirmiştir.

Kamu maliyesinin temel iki yaklaşımı olan, klasik ve modern yaklaşımları kendi içerisinde farklı görüşleri bulundurur:

1.5.1. Kamu Maliyesine Klasik Yaklaşımlar

Klasik ekolün ekonomideki kurucusu Adam SMITH “Milletlerin Zenginliği” (1776) eseriyle devletin ekonomik anlayışına uygun maliyede de klasik/liberal yaklaşım hâkim olmuştur.

Klasik yaklaşımda mali olay teknik açıdan ele alınmakta ve kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılmaktadır.

Kamu maliyesine klasik yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiye müdahale etmemeli (illa edecekse para politikası uygulamalı).
2. Ekonomide tam rekabet şartları geçerli.
3. Devlet Jandarma Devlet olmalı (savunma, adalet ve eğitim).
4. Fiyatlar, faizler ve ücretler esnektir.
5. Görünmez el teorisi geçerli (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler).
6. Denk bütçe ilkesi geçerli.
7. Borçlanma fevkalade gelirdir; sermaye piyasasından uzun vadeli yatırımların finansmanı için yapılmalıdır.

8. Dolaylı vergiyi savunur; dolaysız vergi geliri doğrudan etkilediği için ikame etkisi yapar, tam istihdamda sapma olur.

Kamu maliyesinde klasik yaklaşımlar günümüzde işlevini büyük oranda kaybetmesine rağmen beş ayrı yaklaşıma ayrılır.

Kamu maliyesine klasik yaklaşım türleri:

1. Kurumsal Yaklaşım: Devlet faaliyetlerini hukuki ve idari açıdan ele alarak vergilerin salınması, tahsili ve kamu fonlarının kullanımı ile ilgilenir.

2. Yapısal Yaklaşım: Kamu maliyesine ekonomik yaklaşır, kaynak kullanımı ve piyasa ekonomisi ile ilişkilerini inceler.

3. Refah Yaklaşımı: Devlet faaliyetleri ile toplum refahını nasıl en üst düzeye ulaştırabileceğini öngörmekte olup, kişilerin refahını azaltmadan toplumun refahını artırmayı hedeflemektedir.

4. Değişim Yaklaşımı: Devlete verilen vergiler devletin sunduğu hizmetlerin karşılığı olarak görülür.

5. Gelir Yaklaşımı: Fonksiyonel maliye yaklaşımı olarak da ifade edilen bu görüşte, devlet faaliyetlerinin Millî Geliri artırıcı/azaltıcı etkileri ile ilgilenilir.

1.5.2. Kamu Maliyesine Modern Yaklaşımlar

Devletin ekonomik anlayışındaki değişim, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile koruyucu, jandarma devlet anlayışından, müdahaleci modern devlete geçiş başlıyor. J.M. KEYNES’ in 1936’da yayınladığı “Genel Teori” isimli eseriyle süreç tamamlanıyor ve bu duruma paralel olarak mali olaylara modern yaklaşım hâkim oluyor. Modern anlayışta, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılmakta sadece ekonomik yönüyle meşgul olunmaktadır.

Kamu maliyesine modern yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiye müdahale etmeli (müdahaleci, sosyal devlet), çünkü ekonomi her zaman tam istihdamda değildir.
2. Süzgeç devlet teorisi geçerlidir. Hazine bir anlamda süzgeç görevini yürütür. Devlet hazinesine modern anlamda; paranın istikrarını, sağlama ve harcama işlevi, ekonomiyi düzeltme işlevi ve gelir sağlama işlevleri gibi işlevler yüklenmiştir.
3. Maliye politikası araçlarından kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kullanarak ekonomiyi dengeye getirmelidir.
4. Fiyat, faiz, ücretler esnek değildir.
5. Önemli olan bütçe dengesi değil, ekonomik dengedir.
6. Borçlanma normal bir kamu geliridir.
7. Ekonomide çarpan etkisi vardır.

Modern yaklaşımda kamu ihtiyaçları devletin yeni işlevleri de dikkate alınarak ekonomik, sosyal, siyasi tercihler ışığında tayini, tespiti ve bunlar için gerekli harcama ve finans politikasının kararlaştırılması ilk plandadır. Teknik seviyedeki klasik yaklaşım yerini işlevsel (modern) yaklaşım gereği “Kamu Ekonomisi” başlığına bırakmıştır. Bu yaklaşım dörde ayrılır.

Kamu maliyesine modern yaklaşım türleri:

1. Hukuki Yaklaşım: Devlet faaliyetleri gerçekleştirilirken sunulan kamu hizmeti finansmanı nasıl sağlanacak, hangi kaynaktan faydalanılacak, topluma hangi mali yükleri yükleyeceğini tarihi, hukuki ve teorik düzenlemelerle ilgilenir.

2. Ekonomik Yaklaşım: Devlet faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini analiz ederek kamu faaliyetlerinin gelir dağılımındaki etkileri, ekonomik büyüme ve kalkınma ve kaynakların kullanımında etkinliğin nasıl sağlanacağını araştırır.

3. Siyasi Yaklaşım: Kamu kesiminin işleyişini belirleyen mekanizmanın siyasi karar verme süreci olduğu esasına dayalı olduğu esasıyla; vergiler ve kamu harcamaları ile bunlara bağlı üretilen kamu hizmetlerinin seviyesini siyasi tercihler belirler.

4. Psikolojik ve Sosyolojik Yaklaşım: Mali olaylar ekonomik olduğu kadar, bir insan davranışının dışarı aksetmesi olarak, sosyolojik ve psikolojik açıdan da ele alınmasını ifade eder.

1.6. Kamu Yönetiminde Ahlaki Yapılanma

Kamu kurumunda yapılan işlerin bütün yönlerine nüfuz eden ahlaki bilinç ve duyarlılık oluşturmaya yönelik olarak kamu

yöneticilerinin yaptığı sistemli ve tutarlı eylem ve faaliyetlere “**ahlak yönetimi**” ismi verilir.

Kamu yönetimi ahlakı; kamu çalışanlarının her türlü davranışını kanunlara, ahlak ilkelerine ve toplumun kabul ettiği kurallara göre yapmasıdır. Kamu yönetiminde ahlaki yönetim ve yapılanmayı zorunlu kılan birçok sebep vardır.

Kamu yönetiminde ahlaki yapılanmayı gerektiren nedenler:

1. Yolsuzluk, kötü yönetim ve çıkar çatışmalarının artışıyla yükselen yozlaşmalar.
2. Halkın devlete ve kamu bürokrasına olan güvenin sarsılması ve kamu yönetiminin saygınlığını kaybetmesi.
3. Global ölçekli bir kurumsal ahlak alt yapısı oluşturma anlayışının gelişmesi.
4. Kamu yönetim ahlakını bilimsel olarak ele alıp faydalı çalışmalarını kamuda kullanma ihtiyacı.

Ahlaki yapılanma, kamu hizmetlerinin etkin, adil ve sorunsuz şekilde sunumunda büyük öneme taşır. Ahlaki sistem, vatandaşın çıkarlarının güvence altına alınmasıyla birlikte kamuda çalışan personele duyulan güveni ve hizmet kalitesini iyileştirir, hizmet sunumu için gerekli araçların kullanımında her tür faaliyet özenle ahlak ilkeleri çerçevesinde yürütülür.

Toplumun her ferdinin üzerinde hak sahibi olduğu topluma ait mekânlar, araç ve gereçler, gelirler, doğal kaynaklar gibi kamu mallarının titizlikle korunması esastır. Kul hakkı, tüyü bitmemiş yetim hakkı var. Kamu malına hıyanet etmenin her sistemde bir cezası vardır. Hiçbir kötülük yapanın yanına kâr kalmaz, her insan yaptığığın karşılığını görür.

Kamu yönetimi ahlak ilkeleri:

1. Hesap verebilirlik ve saydamlık (şeffaflık).
2. Tarafsızlık ve dürüstlük.
3. Eşitlik ve hukukilik.
4. Liyakat ve profesyonellik.
5. Saygınlık, nezaket ve güven.
6. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, hedef ve misyona bağlılık.
7. Hizmet standartlarına uymak.
8. Yetkili makamlara bildirim ve çıkar çatışmasından kaçınmak.
9. Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmamasıdır.

Devlet, ahlak ilkeleri ile kurduğu yönetimle; kişi, toplum ve devlet büyük menfaat elde eder, kamu hizmetlerini yürütmede güven ve etkinlik sağlar. İlerlemek isteyen toplum, kendi tarihi, sosyal ve kültürel değerlerinden “ideal” ahlakını oluşturur.

Yönetim ahlakı; yönetim faaliyetlerinde uyulması gereken ilkeler veya davranış kurallarıdır. Yöneticiler kurumda; planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve kontrol olarak yönetimin işlevlerini uygularlar. Bunlar yönetimin temel işlevi olarak yöneticinin varlık sebebidir. Yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkileri; bu yetkiyi veren güç tarafından denge ve denetim mekanizmasına bağlı olarak sınırlandırılır ve kontrol edilir. Yönetici, demokratik yapı içerisinde her eylem ve işlemi sonrası hesap vermek zorundadır. Kamu yönetiminde de anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Hukuk ve kanunun gereği olarak, konusu suç teşkil eden davranışlara adli işlem yapılır.

İnsanın en temel haklarından biri yaşama diğeri ise hürriyet hakkıdır. İnsan hakları, devletin vatandaşına sunduğu bir lütuf değil, insanların doğuştan sahip olduğu kabul edilen haklardır. İnsanlar hukuk çerçevesinde meşru dairede kaldıkça, rahatça fikrini beyan edebilmeli, istemediği bir şeye zorlanmamalıdır. Hürriyet, insanın kabiliyetlerini inkişaf ettirir, gelişimi ve kalkınmayı hızlandırır. İnsanların gönül ve fikir dünyalarına zorla değil; ilimle, irşatla, tatmin edici açıklamayla, ikna ile girilir.

Demokrasi; halk hâkimiyetine dayalı, temel hak ve hürriyetleri, eşitliği sağlayan, siyasi kontrolün doğrudan halkın veya hür iradesiyle seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, devlet politikasını belirlemede tüm vatandaşların eşit sayıldığı yönetim şeklidir. **Hürriyet** ise her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, düşüncesine dayanarak karar vermesi, hür düşünebilip, fikrini beyan edebilmesi, kendine ve başkasına zarar vermeden istediği gibi hareket edebilme hakkıdır.

Siyaset (politika); devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel fikir görüş veya anlayıştır. Siyaset, etimolojik olarak seyislik ile aynı kökten gelir. Seyis, atları ve ahırını yönetir, fakat atların ve ahırın bir sahibi vardır, o da seyisi yönetir. Siyasetçi de devleti, devletin kurumlarını yönetir. Lakin o devletin de bir sahibi var, o da millettir. Millet, seçtiği vekiller aracılığı ile devleti yönetir. Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticiyi seçer, denetler, değiştirir. Seçimle gelen yöneticilerin görevi vatandaşları yönetmek değil, vatandaşa hizmet sunmak için kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Yöneticiler, devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir. Burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya işyerindeki duruma benzemez, vatandaş burada yönetilen değildir.

Yöneticileri seçme ve yönetim işleri birer emanettir; ehil, liyakatli ve adil kişilere verilmelidir. Otoriter yönetimler, hiyerarşik trol ordularıyla muhalif düşünceleri susturması yönetimin gelişimini durdurur. Farklı görüşler yönetimde hizmet aracı ve adalet terazisidir. Yönetici; keyfi hareket etmeyecek ki yönetilenler ona uysun. Eşit vatandaşlığa dayanan demokraside hiç kimsenin üstünlüğü ve ayrıcalığı yoktur. Demokrasi fikir hürriyeti sağlar, keşiflerle gelişimi getirir.

Güvenlik hürriyet için feda edilirse kaos, hürriyet güvenlik için feda edilirse otoriter anlayış hâkim olur. Buna meydan vermemek için hürriyet ve güvenlik dengede tutulur. Toplumun eşit anayasal vatandaşlıkta buluşturana, dil, din, köken, cinsiyet, siyasi fikir ayrımı gözetmeden herkesi kucaklayan, ayrıştırıcı ve ötekileştiren değil birleştiren anlayış hâkim kılınmalıdır.

Yönetici, demokrasiyi kurumunda uygulayan, hak ve hukuku esas alan, dürüst, güvenilir, keyfilik, istibdat ve kibirden uzak, fikirlere değer veren, hatadan dönme fazileti gösteren farklı ortamlara uyum sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır.

Yöneticiler, iş ahlakını oluşturmada isteksiz olabiliyor ve yönetilenlere karşı ahlaki olmayan davranış sergileyebiliyorlar.

Yöneticide ahlak dışı davranışlar; (1) yalan söylemek, (2) hak ve hukuk tanımamak, (3) keyfilik, (4) çifte standart, (5) ayrımcılık ve kayırma, (6) sömürü, istismar, aldatma ve ihmâl, (7) baskı, işkence, tehdit, şantaj, (8) zulüm ve mobbing, (9) bencillik, kibirlilik, böbürlenme ve insanları küçük görmek, (10) başkalarının fikirlerine değer vermemek, benmerkezcilik, yüksek ego, (11) yaranma, dalkavukluk, cerbeze, dedikodu, (12) rüşvet, yolsuzluk ve zimmete para geçirmektir.

Yöneticiler kararlarından sorumlu olur, yetkileri sınırsız değil, yetkiyi kendilerine veren güç tarafından sınırlandırılır ve kontrol edilir. Halk hâkimiyetine dayanan, temel hak ve hürriyetleri esas alan, eşitliği sağlayan yönetim şekli olan demokrasiyi uygulayan, vizyon sahibi, başarının ekibe, başarısızlığın ise yöneticiye verileceğini bilir.

Yönetici, sorun çözen ve karar veren kişidir. Karar öncesi, ilgili kaynaklardan bilgi alır, aslanı ile müzakere eder, gençliğin dinamizminden, uzmanların tecrübesinden istifadeyi esas alarak en uygun kararı vermeye gayret eder. İnsanlar hata yapabilir, hatadan dönmek fazilettir. Yönetici, eğitim ile analiz, sentez, yorum ve fikir üretme yeteneği kazanarak problem alanlarını önceden görüp, çözerek etkin bir yönetim sağlar. Akıllı insan yaşadıklarından ders alır, hayatını ona göre düzenler, daha akıllı insan ise başkalarının tecrübelerinden de ders çıkarır. Bu noktada hiç kimse kendini vazgeçilemez görmemelidir.

Güç ve yetki sahibi yöneticilerin kendilerine sormaları gereken sorular:

1. Sahip olunan güç kaynakları nelerdir ve bu kaynaklar kimleri ilgilendirir?
2. Kullanılan güç ve yetki ile ilgili kanuni sorumluluklar nelerdir ve bunların kullanım sonucu kimlere hesap verilecek?
3. Sahip olunan bu güçlerin ahlaki açıdan vicdani sorumluluğu nedir?
4. Güç ve yetki kullanımında adil davranılıyor mu?
5. Sahip olunan güç ve yetki kontrol altında mı? (Kontrolsüz güç, güç değildir).
6. Elde edilen güç kişinin benliğini unutturup, yozlaştırıyor ve başkalaştırıyor mu?

Salt gücü elde eden insan başkalarını dinlemez hale gelir, sadece kendine odaklanırlar, her konuda yeterli bilgiye sahipmiş gibi düşünmeye başlarlar. Hedefine kilitlenen, eleştiriye kapalı, istişare etmeyen, güç ve yetkisini paylaşmak istemeyen, ortak akıldan ziyade üst akıl olarak kendisine güvenen insan güç zehirlenmesiyle karşı karşıyadır.

Kamu Etik Kurulu tarafından yönetmelikle belirlenen ahlaki ilkelerin, büyük bir kısmı halen yürürlükte olan 657 sayılı DMK'nda hükme bağlanan devlet memurlarının görev ve sorumlulukları ile paraleldir. Bunlar:

1. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti ve halka hizmet bilinci.
2. Hizmet standartlarına uyma.
3. Amaç ve misyona bağlılık.
4. Dürüstlük ve tarafsızlık.
5. Saygınlık, güven ve nezaket.
6. Yetkili makamlara bildirim.
7. Çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmamasıdır.

Herkese hakkını eşitlik prensibiyle adil, kabiliyetine uygun yükselme imkânı tanıyan, insanın yeteneklerinin gelişmesine fırsat veren, ürettiği hizmet, yaptığı görev karşılığı hak ettiği mükâfata kavuşturulması, nimet ve külfetin hakkaniyete uygun dağıtımını sağlayan sosyal adaletin gerçekleşmesinde ahlaki ilkelerin katkısı büyüktür. Devlet, güçlüünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu bir ahlak ve hukuk anlayışını vatandaşına eğitimle kazandırıp adil bir düzen kurmalıdır.

Kamu hizmetinin her özel çıkarın üzerinde olduğu, kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;

(1) Halkın günlük hayatın kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli şekilde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,

(2) Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu faydasını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,

(3) Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedeni engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

(4) Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,

(5) Kamu malları ve kaynaklarını kamusal gayeler ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,

(6) Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikâyet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten faydalananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,

(7) Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak

görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim. (Resmî Gazete 13.04.2005 sayı: 25785).

Herkesin hakkının eşitlik prensibine göre gözetilmesi ve adaletin yaygınlaşması olan sosyal adaleti sağlamada ahlaki prensiplerin büyük katkısı vardır. **Sosyal adalet**; herkese kabiliyetine uygun yükselme imkânı tanınması, insanın doğuştan olan yeteneklerinin gelişmesine fırsat hazırlama, herkesin ürettiği hizmet ve yaptığı görev karşılığı hak ettiği maddi ve manevi mükâfata kavuşturulması, nimet ve külfetin hakkaniyete uygun dağıtılmasını ifade eder.

Devlet ahlaki ve hukuki açıdan; güçlünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu bir ahlak ve hukuk anlayışını vatandaşına eğitimle kazandırmalı ve böyle bir düzeni kurulmalıdır.

Devletin temel görevleri:

1. Adaleti ve güvenliği sağlamak.
2. Temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak.
3. Sağlık ve eğitim hakkı sağlamak.
4. Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sağlamak.
5. Toplumun refah düzeyini yükseltmektir.

Yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkileri; bu yetkiyi veren güç tarafından denge ve denetim mekanizmasına bağlı olarak sınırlanır ve kontrol edilir. Yönetici, demokratik yapı içerisinde her eylem ve işlemi sonrası hesap vermek zorundadır. Kamu yönetiminde de anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Hukuk ve kanunun gereği olarak, konusu suç teşkil eden davranışlara adli işlem yapılır. Yönetim işlerinde, kuvvet kanunda olmalıdır. Körü körüne taklit ve itaat hataları göstermez ve sorgulatmaz. Ahlaki ve hukuki açıdan, devlet kendine yönelik işlenen suçları affedebilir, kişilere karşı işlenen suçlar ancak onun muhatabı olan kişiler affedebilir. Bu noktada devletin dini adalet olmalıdır.

Kamu yönetiminin hizmet sunumunda temel ilkeleri; (1) adalet ve şeffaflık, (2) sosyal devlet ilkesi, (3) hukuk devleti ve eşitlik, (4) ifade hürriyeti, (5) eleştiri hakkı ve (6) muhalefet hakkı ilkesidir.

Bir ülkede kaynaklar, tüm milletin değeridir. Kamunun, harcamaları dâhil tüm işlem ve eylemlerini sorgulamak, eleştirmek vatandaşın temel hakkıdır. Bu eleştiri ceza hukukunun konusu olamaz, eleştiri nedeniyle soruşturmaya tâbi tutmak hukuka aykırıdır, lekelenmeme hakkını da ihlal eder.

Kamuda görev alanlar kaynak kullanımına azami dikkat ederek, faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmelidir. Bunun için devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir. Vatan; dürüst insanlar tarafından inşa edilir ve hainler tarafından çökertilir.

1.7. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Yöneticilerin uzmanlaşması, kurumların büyümesi ve çevre sorunlarının artışı, iyi imaj oluşturma istekleri ile meslek kuruluşları, işçi sendikaları ve tüketici organizasyonlarının güçlenmesi ve baskıları, ülkenin sınırlı kaynaklarının verimli kullanılması konusunda alınan tedbirler gibi nedenler kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin artmasında etkili olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk; kuruluşların bir kurum vatandaşı olarak işlerini, paydaş ve çalışanları ile sosyal, ekonomik, kültür ve çevre konularında hassas, ahlaki sorumluluk sahibi kendi istekleri ile gönüllük anlayışla gerçekleştirmeleri ve toplumun ihtiyacı olan konulara yatırım yapma sorumluluğudur.

Kurumsal vatandaşlık anlayışı üzerine kurulan kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kanunlara uymayı değil, kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamaları kapsar. Sorumluluk sahibi olmayan ve görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi ve toplumlar ağır bedeller öderler. Verimliliğe odaklı, riskleri önceden tespit ederek önlem alan, sınırlı kaynakları basiretli değerlendirerek etkin kullanma ve sürdürülebilirlik ile kalıcı değerler üretebilmeyi hedefleyen insana ihtiyaç vardır. Kurumsal sosyal sorumluluğun gereği, toplumun değerlerine katkı vermek, onları geliştirmek, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine giderek belirli gönüllülük projelerine destek (sponsor) olmaktır. Çalışanların beklentileri, toplumun kuruluştan beklentileri birbiriyle uyumlaştırılarak; çalışanların mutluluğu ve toplumun da huzuru sağlanmış olur.

Yöneticiler, karar sürecinde ahlaki değerlere bağlı, sosyal refahı sağlama sorumlulukları ile işlerini yaparken, personele, tüketiciye, çevreye, topluma, iş ahlakına uygun fayda sağlayacak görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir. Sosyal sorumluluk çerçevesinde kuruluşlar birçok alanda topluma hizmet sunmaya yönelirler. Sosyal ve kültürel hizmetler saygınlık (prestij, itibar, ün) kazandıran faaliyetler olduğu için iş insanları kendi isimlerini taşıyan okul, üniversite, vakıf ve demek gibi gönüllü kuruluş, erozyonu önleme, sosyal sorunları çözme faaliyetleri yürütürler. Müşteriye, çevreye, personele, topluma saygılı kuruluş görüntüsü oluşturmak için yapılan harcamalar **itibar (prestij, ün) kapitali** olarak değerlendirilir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyonlara sağladığı birçok fayda yanında bazı görüşlere göre de zararları vardır:

. Kurumsal sosyal sorumluluğun faydaları; (1) itibar ve risk yönetimi, (2) çalışanların tatmini, (3) yenilik ve öğrenme, (4) sermayeye rahat ulaşım, (5) mali performans artışı getirir.

. Kurumsal sosyal sorumluluğun zararları ise (1) organizasyon kârını düşürür, (2) organizasyon maliyetlerini artırır ve (3) organizasyon amacından uzaklaştırır. Nobel ödüllü ekonomist Milton Friedman, işletmelerin sosyal sorumluluk taşıdıkları fikrini reddeder ve tek sorumluluğunun işletme kârını en üst düzeye çıkarmak olduğu görüşünü savunur.

Kurumlar, sosyal sorumluluklarını yerine getirme sürecinde; toplumun ihtiyaçlarını tespit eder, üretir ve tüketime arz

ederek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişimine katkı sağlar. Devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirerek vergi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi, demokrasinin gelişmesi ve toplumun müşterek değerlerini gözeterek daha etkin ve uzun ömürlü olmasına katkı sunar. Tasarrufları verimli alanlara yatırarak sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ekolojik dengeye duyarlı, çevreye saygılı, sosyal ve kültürel faaliyetlere katkılarla toplumun gelişimini ve refahını sağlar.

Sosyal sorumluluk çerçevesinde; devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören, ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik, adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan sosyal devlet anlayışı ülke kalkınması için özel sektöre de yer verir. Kurumlar, karşılıklı kazanma, tanınma ve ilişkiye bağlı mevcut ve potansiyel kaynakların toplamı olan **sosyal sermayeye** büyük katkı sunarlar.

Birinci Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu, kamu hizmeti, kamu görevlisi, kamu yönetimi, maliye, mali disiplin ve kamusal ihtiyaç nedir?
2. Devlet nedir ve devleti oluşturan temel unsurlar nelerdir?
3. Kamu maliyesinin konusu nedir?
4. Demokratik devletin temel özellikleri nelerdir?
5. Devletin büyümesine etki eden faktörler nelerdir?
6. Kamu malı nedir, türleri ve kamu mallarının özellikleri nelerdir?
7. Kamu maliyesi nedir, alt dalları ve faydalandığı diğer bilimler nelerdir?
8. Kamu maliyesine klasik yaklaşım nedir ve temel görüşleri nelerdir?
9. Kamu maliyesine modern yaklaşım nedir ve temel görüşleri nelerdir?
10. Devletin temel görevleri nelerdir?
11. Kamu yönetiminde ahlak ilkeleri nelerdir?
12. Yönetimde ahlak dışı davranışlar nelerdir?
13. Kurumsal sosyal sorumluluk nedir?
14. Kurumsal sosyal sorumluluğun kuruluşlara sağladığı fayda ve zararlar nelerdir?

2. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ

2.1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları

Geçmişten günümüze kişi ve toplum temelinde kamusal ihtiyaçların karşılanması sorunu bulunmakta ve bu sorun üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim gibi bazı ekonomik olayları ortaya çıkarmaktadır.

İhtiyaç; organizmanın duyduğu bir eksikliği karşılama isteği, tatmin edildiğinde haz, edilmediğinde ise acı ve elem veren psikolojik his, duygu, biyolojik ve ekonomik bir olaydır. İnsan ihtiyaçları mal ve hizmetlerle karşılanır. İhtiyaçları tatmin, insan davranışının itici gücüdür ve bu güçlerin her birine ihtiyaç denir. Kapitalist ekonomi, ihtiyaç ve istek ayrımı yapmaz. **İstek** ise bir şeye duyulan eğilim, arzu, bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülen nesne veya duruma duyulan başıboş özlemdir. Kıtık algısı oluşturan başıboş istekleri karşılamayı da esas alan kapitalizm mevcut olmayan bir kıtlığı kabul eder.

İnsan hayatının devamı için karşılanması zorunlu temel ihtiyaçlar; hava, su, gıda, giyim ve barınmadır. İnsan bu ihtiyaçları karşılamak için değişik uğraşı alanlarında farklı insanlarla iş birliğine gider. İhtiyacın ortaya çıkışı tüm insanlarda aynıdır, fakat şekli, şiddeti kişiden kişiye, sosyal hayata, yaşadığı yere, zamana göre farklılık gösterir. İhtiyaçlar çok sayıda, dinamik, sürekli tekrarlanır, nicelik ve nitelik değiştirir. Değişmeyen, sadece bir şeye ihtiyaç duyma hissidir. İhtiyaçlar öncelik derecelerine göre sırası ile karşılandığından, ilerleyen süreçte kendini yeniler ve yeniden ihtiyaç doğar.

İnsanların meyilleri, fiilleri kalp ve hissin yöneliminden çıkar ve ihtiyaçlarına göre yön bulur. Hırs, aşırı istek, lükse düşkünlük, şiddetli arzu ve tutku olan ihtiraslar ihtiyaç değildir. İnsan ihtiyaçlarındaki sınırsızlık; ihtiyacın biri karşılanınca bir diğer ihtiyacın gelmesidir. Önceleri bilinmeyen birçok mal ve hizmet ihtiyaç haline gelmiştir. Artan tüketime yönelik üretim, kaynakları tüketmekte, oluşturulan tüketim toplumu da ileri boyutta yeni tüketim modellerini geliştirmektedir.

İhtiyaçlar, kişisel ve toplumsal olarak ayrılır. **Kişisel ihtiyaçlar;** fizyolojik ve psikolojik olabilen giyinmek, yeme, içmek gibi piyasa ekonomisinde özel sektörce serbest şekilde arz-talep ilişkisi çerçevesinde karşılanır. **Kamusal (toplumsal) ihtiyaçlar** ise insanların toplum halinde yaşamasından doğan ihtiyaçlardır. Bunlar özel kesimin karşıladığı ihtiyaçlara temelde benzese de özü itibarıyla farklıdır ve nasıl karşılanacağına kamu kesimi faaliyetleriyle devlet karar verir.

İnsanoğlunun ihtiyaçlarının nispi olarak sınırsız olmasına karşılık, bu ihtiyaçları karşılayacak ürünlerin üretildiği kaynaklar görünürde sınırlı oluşu ekonomi biliminin çözüm aradığı evrensel sorundur. Bu sorun devlet (kamu) ekonomisinin incelediği konuların hareket noktasını oluşturur. **Kaynak;** insanların ihtiyaçlarını toplum içinde karşılayabilecek mal ve hizmetleri üretmek için gerekli emek, sermaye, doğa, müteşebbis ve teknoloji faktörleridir.

İhtiyaçların miktar ve çeşidi karşısında, üretim kaynaklarının görünürde sınırlılığı insanoğlunu bir seçim sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum ekonomik kıymet kavramını ortaya çıkarır. Bu nispi kıymetler nedeniyle insan ekonomik seçim yapmak zorunda kalır. Toplumun sahip olduğu kaynakları kullanarak ürün üreten sektörler arasındaki dağılımını da değiştirir. Kaynaklar, her ülkede sayı ve nitelik yönünden farklılık gösterir. Yeryüzünde mevcut yeraltı ve yer üstü kaynakları ile denizleri, gölleri, akarsuları, içlerindeki tüm canlı ve cansız varlıkları kapsayan “doğa” bilgilerimiz dâhilinde sınırlıdır.

Modern devlet insan hayatına değer verdiği için kamu hizmetlerinde malzemenin kalitesini kullanır. İhtiyaçlar, ürün tüketimi ile karşılandığı için refah, tatmin duygusunu artırır. Tatmin duygusu, ürünün bolluk düzeyinde olması ve kişilerin bundan eşit pay almasını gerektirir. Modern ekonomiler, toplum refahı için ulaşılması zorunlu hedefler belirler.

Modern ekonomilerin temel hedefleri:

1. Üretim kaynakları ile bu kaynaklardan sağlanan üretim faktörlerinin kullanımı hür olmalıdır.
2. Üretimi en uygun şekilde getirerek etkinliği sağlamaktır.
3. Toplumda her yıl, bir önceki yıla göre kişi başına düşen gelirin artış hızını sağlayarak büyümenin gerçekleştirilmesidir.
4. Üretilen ürünlerin kişileri arasında adil olarak bölüşümünü sağlayarak gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmektir.
5. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve istikrarı sağlamaktır.

Millî ekonomi içinde yer alan kamu ekonomisi ve özel ekonomi kesimi bu beş temel hedefi gerçekleştirmeye birlikte yönelmektedirler. Çünkü modern toplumun ekonomik hedeflerine serbest piyasa ekonomisi yalnız başına ulaşmakta yetersiz kalmasından devletin ekonomiye, piyasa kuralları haricinde kendine özgü kurallarla müdahalesi bir zaruret olmaktadır.

2.2. Ekonominin İşleyişi

Ekonomi; üretim, tüketim ve ticareten oluşan insan etkinliğidir. Yunanca “oikia” (ev) ve “nomos” (kural) kökünden “ev yönetimi” anlamında, Arapça, iktisat sözcüğü ise tam hedefe yönelme manasında kast sözcüğünden türetilmiştir.

Ekonomi; mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım, paylaşım, tüketim ve istenenle mümkün olan alternatifler arası seçimi inceleyen ve en az çaba ile en çok tatmini sağlayacak yöntemleri gösteren sosyal bir bilimdir. Siyaset, coğrafya, tarih ve din ile iç içe olan ekonomi, istenen ile mümkün olan insan tercihleri arasındaki üretim, bölüşüm, dağıtım, tüketim şekil ve ilişkilerini inceler, refahı arttırmak için izlenecek politika, işsizlik, enflasyon, tasarruf ve yatırım üzerinde durur.

Her ülke, iç ve dış ekonomik şartları dikkate alarak kendi kendine yeterliliği sağlayacak bir ekonomi politikası geliştirir.

Ekonomi politikası; bir ekonominin büyüme, adil gelir dağılımı, iş gücü piyasası, vergi düzeyi, devlet bütçesi, mülkiyet, para arzı, faiz oranı ve ekonomik müdahalenin merkezi devlet organlarıca belirlenip yönetilen bir politikadır.

Ekonomi politikasının amacı; (1) üretimi artırmak, (2) fiyat istikrarını sağlamak, (3) ödemeler dengesini iyileştirmek, (4) adil gelir dağılımını gerçekleştirmek ve (5) tam istihdama ulaşmaktır.

İnsan ihtiyaçlarını ekonomik bir faaliyetle sağlanan ürünlerle karşılamak ekonominin varlık nedenidir.

.Ekonomi: Sınırsız insan ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla karşılaşmasına ilişkin konuları kapsayan bilimdir. Marshall.

.Ekonomi: Kişi ve topluma en az çabayla en çok tatmini sağlamayı gösteren yöntemler teorisidir. H. Gossen.

.Ekonomi: Servet temini için yapılan tüm çalışmalar ekonomi biliminin inceleme alanıdır. Adam Smith.

Ekonomi, toplumu ilgilendiren yönüyle **genel ekonomi**; bireysel girişimleri ilgilendiren şekliyle işletme ekonomisini oluşturur. **İşletme ekonomisi**; işletmelerin kuruluşu, organizasyonu, işleyişi, teknik, mali yönetimi, iç ve dış ortam ile olan ilişkilerini metotlu, planlı şekilde araştırıp açıklayan ekonominin alt dalıdır. **Politik ekonomi**; ekonomi bilimi kuralları ile politika bilimi kurallarını inceleyen, bu kuralları devletin ekonomik rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek için bir araya getiren bir bilim, **uluslararası politik ekonomi** ise devlet politikalarının ve ekonominin birbirleriyle ilişkilerinin sonuçlarını uluslararası düzeyde inceleyen alandır. Ekonomi temelde; ihtiyaç-fayda döngüsü içinde gelişme ve büyümedir.

Ekonomi biliminin temel amacı; insan ve toplum düzeyinde ekonomik kanunları tespit, ekonomik olayları açıklamak, uygulamaya ilişkin tavsiyelerde bulunmak, israfı önlemek ve her türlü insan ihtiyacını karşılamayı sağlamaktır.

İnsanın parayla karşılanan, ölçü birimi para olan ihtiyaçları için yapılan faaliyet **ekonomik olaydır**. İnsan, ekonominin hem öznesi hem de hedefidir. Ekonomi, olayları açıklamada, çok sayıda değişkeni dikkate alıp karşılıklı ilişkiler kurarak, teorik çalışmaları deneyle doğrulamaya çalışan matematiksel çözümleme yöntemi olan **ekonometriden** faydalanır.

Ekonomi biliminin alt dalları:

1. Normatif Ekonomi: Ekonomik düzenin nasıl olmasına dair fikirler üreten; sosyal adalet, refahın yükselişi ve belirli ekonomik hedefler için yapılması gerekenleri araştıran ekonomi dalıdır.

2. Pozitif Ekonomi: Ekonomik düzeni nede-sonuç ilişkisiyle inceleyen, ekonomide geçerli kanunları tespitte çalışan, ‘Talep artışı enflasyonu nasıl etkiler, enflasyon hangi düzeyde tutulmalı?’ sorusunu cevaplamaya çalışan ekonomi dalıdır.

3. Mikroekonomi: Tüketici ve işletmelerin ekonomik davranışlarını, ihtiyaç, fayda, değer, fiyat, piyasa türleri, piyasanın işleyiş mekanizması ve farklı piyasaların dengesinin nasıl kurulduğunu araştıran, analiz eden ekonomi dalıdır.

4. Makroekonomi: Makro büyüklükler; toplam üretim, istihdam, işsizlik, genel fiyat düzeyinin değişim oranı, ekonominin büyüme hızını ülke ve dünya ekonomisi düzeyinde kuş bakışı inceleyen ekonominin bir dalı. Keynes’in, ‘Kişi için doğru olan, toplum için doğru olmayabilir, toplum için doğru olan da kişi için doğru olmayabilir’ görüşüne dayanır.

Şekil 2-1: Ekonominin doğal işleyişi

Ekonominin doğal işleyişi; para döngüsü ile mal ve hizmetler döngüsü değerleri birbirine eşit olduğu durumdur. **Doğal ekonomi dengesi** ise genel ekonomik yapı için kısa veya uzun vadede hiçbir değişikliğin gerçekleşmesine ihtiyaç olmayan ve içinde bulunulan yapının ideal olma durumudur. Tarihi süreçte zaman zaman yaşanan dönemlerde bolluktan, kıtlığa veya kıtlıktan bolluğa bir gelişim yaşanır. Likiditenin bolluğu, düşük enflasyon ve teknoloji ile verimliliğin artışıyla bolluk yaşanmış, pandemi, tedarik zincirinde yaşanan gecikme ve ekonomide yapısal ve global iklim sorunları ile tarımda verim azalışıyla denge bozulmuş ve bolluk ekonomisinden kıtlık ekonomisine geçişler olmuştur. (**Kıtlık ekonomisi**; ihtiyaçları karşılamak için talep edilen ürün miktarının arz edilen miktardan daha büyük olduğu durumdur).

İlk ve Orta Çağ'lar da ekonomiler ziraata dayalı **“ev ekonomisi”** idi, devletin temel görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Hak ve hürriyetlerde gelişim ve İngiltere’de 1215’te Kral John’a kabul ettirilen **Magna Carta Libertatum** (Büyük Hürriyet Fermanı) birçok hürriyetle birlikte kralın vergilendirme yetkisi sınırlanarak meclise aktarılıyor.

İbn-i Haldun (Tunus, 1332-1406) 14. yy tarih felsefecisi, **“Mukaddime”** adlı eseri ile tarihi ve sosyal olayları etkileyen etkenleri inceleyerek siyasi, ekonomik ve mali konularda fikir sunmuş. Devletin asıl görevi insanlar arası barışı sağlamak; ekonomik faaliyetlere girmesi ekonomik dengeyi bozarak serbest rekabeti önler diyerek devletin görev alanını belirlemiştir. Coğrafi keşifler, deniz ticareti ve fikri gelişim ekonomiyi yeniledi. Rönesans ve Reform’un siyasi, ekonomik yansıması; değerli madenleri ülke ekonomik gücünün kaynağı gören aşırı devlet müdahalesini savunan Avrupa’da (1500-1800) kapitalizmin temeli **merkantilizmi (ticaretçilik)** başladı. Sonra **üçgen ticaret** ile 16. yy’dan 19. yüzyıla kadar Avrupa, Batı-Afrika, Kuzey Amerika üçgeninde ticari malın “Afrikalı köleler” olduğu ticaretle zenginleşti.

Kapitalizm; her tür ekonomik faaliyetin serbest girişimle yapıldığı, üretim, tüketim, bölüşümün serbest piyasadaki fiyat mekanizmasına bırakıldığı, arzı talebin belirlediği, herkes kendi çıkarını maksimizeye çalışırken toplum çıkarına da hizmet ettiği, kişi ve toplum çıkarlarında çatışma olmayacağını savunan ekonomik sistemdir.

Sermaye hâkimiyeti, emeği sömüren, zenginin daha zengin, fakirin daha fakirleştiği, diğer sistemleri boğan Avrupa patentli bir burjuva rejimi olan kapitalizm ekonomik, siyasi, sosyal ve ideolojik hâkimiyeti için her aracı kullanır. Alternatif ekonomik sistemi, tek paraya rakip sanal paraları kontrol eder. Haklı eleştirileri akademik değil diye reddeder. Toplumunu kontrol için organizasyon kurar. IMF ve Dünya Bankası'nı finanse ederek kontrol eder. Yeni isimlerle varlığını sürdürür.

Burjuvazi ekonomisi olan kapitalizm; ideolojik ön yargı ile arzu, istek, hırs ve tutku olan ihtirasları ihtiyaç kabul ettiği için "insan ihtiyaçları sınırsız, kaynaklar sınırlı" der. Oysa insan ihtiyaçları; yaşama, yeme, içme ve barınma gibi sınırlıdır; kaynaklar ise sınırsızdır. İnsan, sınırsız ihtiyaçlara sahip olmadığı gibi sınırsız tüketme kabiliyetine de sahip değildir. Evrende, istiflenmiş sayısız madde ve enerjilerin yeni teknolojilerle keşfi, evrenin doğal enerjisi olan hidrojen kullanımının artışı, manyetik kayma ile kuzey kutuptaki yeni bölgenin kaynakları ve yenilenebilir enerjiler sınırsız kaynaklardır.

Kapitalizm insanı doyma bilmez yapıda bencilleştiriyor, gerçekte olan değil olmasını istediği insan tipini esas alarak, üretimin temelini ihtiyaç karşılamak değil kâr görüyor. Avrupa'da "insan insanın kurdudur" anlayışı; sömürgeci, acımasız, ruhu bozan, abartılı, gösteriş ve sınırsız üretim-tüketimi yansıtan vahşi kapitalizm dünyanın dengesini bozuyor. **Kanaat ekonomisi** ise ihtiyaçları sınırlı, kaynakları bol ve sınırsız görür; daha paylaşımcı bir hayat anlayışını yansıtır.

Ekonomide gerçek faaliyetler **ticaret, sanayi ve tarımdır**. Otoriter kapitalizm, geçimlik tarımı aşagılayarak kıtlığa neden oluyor. Bebek endüstrisi gibi kapitalist kalkınma reçeteleri ile kendilerini yukarı çıkaran merdivenleri iterek diğer ülkelerin kalkınmalarını engelliyorlar. **Bebek endüstri tezi**; rakiplerine karşı dezavantajlı sanayi gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe kavuşana kadar dış rekabete karşı koruyan merkantilist politik ekonomi yaklaşım (A. Hamilton). İlk sanayileşen İngiltere'ye yetişmek için korumacı ekonomik modelle gelişmiş ülkeler, diğerlerine geri kalmışlık damgası vuruyor. **Geri kalmışlık**; yüksek gayrisafi milli hâsıla oranına ulaşmaya çalışan ülkelere, hasılları yüksek ülkelerin yapıştırdığı etikettir.

Thomas Robert Malthus (1766-1834 İngiliz nüfus ve ekonomi politik teorisyen), nüfusun geometrik, üretimin ise aritmetik artacağını ve gelecekte insanlığın açlıktan öleceğini ileri sürmüştü. Bu karamsar teori geçerliliğini kaybetmiştir. Artan dünya nüfusuyla doğru orantılı artarak çeşitlenen ihtiyaçlara karşı tüketim maddeleri de gelişmekte ve nüfustan daha hızlı artmaktadır. Güneş, rüzgâr, nükleer, yeraltı ısı kaynakları ve yenilenebilir temiz ve bol enerji sağlanacaktır. Teknolojik gelişim, evrende sınırsız kaynakları keşfiyle kıtlığı bitirecektir. Kötü yönetim ve israf suni bir kıtlık oluşturabilir.

Birçok ülke 1980 sonrası piyasa ekonomisine geçiş ve buna uyan siyasi ve hukuki değişimlere gitti. 21. yy liberal değerlerin yükseldiği, kişisel beklenti ve hayat standardının artışı ile ekonomik değişimi zorladı, ulus egemenliği yerini sermayeye bıraktı. **Sermayenin globalleşmesi** olan bu durum, siyasi güç ile ekonomik güç ilişkileri tersine çevirdi, global sermaye ulus devletin kontrolünde iken, ulus devletin hareket alanını sermaye belirliyor. Devletin ekonomide rolü, devlet müdahalesini negatif dışallığı önleyici, pozitif dışallığı artırıcı ve rekabetçi piyasa kurallarına göre yeniden şekilleniyor.

Ekonomide ideolojiden bilime geçiş çalışmaları her zaman olur, fakat politik ekonomi bunu geriletir. Genel kabul gören klasik görüşe bağlı teoriler **ortadoks ekonomi politikası** yaklaşım ve ana akımdan uzaklaşmayı anlatan **heterodoks** yaklaşımlar görülür. Gelişmeler hayat standartlarını iyileştirme ve sorunları çözmeye yeni ekonomik teorileri getiriyor:

. **Klasik ekonomi**: 1776'dan 19. yyl ortalarına kadar hâkim olan ekonomik görüş. Temsilcileri; Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Robert Torrens, Jean Baptiste-Say, Frederic Bastiat, Stuart Mill ve Elliot Cairnes'tir. Görüşleri; devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine gerek yoktur, rekabet şartları altındaki piyasalarda fiyat mekanizması veya "görünmez el" tüm ekonomik faaliyetleri en etkin şekilde yönlendirir. Görünmez el prensibiyle ekonomide tam serbestlik olan "bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" görüşüyle devletin ekonomiyeye müdahalesine karşıdır.

. **Neoklasik ekonomi**: Ekonomi, toplumsal olay ve olguları o toplumdaki kişilerin seçiminden hareketle açıklamaya çalışan metodolojik bireyciliği esas alan teoridir. Ekonomiye önemli bir katkı sunan Neoklasik ekonomi, piyasa ekonomisinin tek başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu, bu nedenle kamu ekonomisine gerek olduğunu savunur.

. **Neoliberalizm**: Serbest piyasa ekonomisi temelli siyasi bir ideoloji, devletin piyasaya müdahalesini minimuma indirmeye hedeflerken deregülasyon (kuralsızlaştırma) teorisi ile de özel sermayeye her imkân verilmeli görüşündeki ekonomi modelidir. **Neoliberaler**; liberal kapitalist, sivil, demokrat görünümlü, baskıcı, otoriter, siyaset ve ticarete global hâkimiyet kurmaya çalışan ekip. İfsat komitesi olarak birçok ülkede darbelere destek veren, doğru bilgileri kamuoyundan gizleyen, otoriter rejimlere karşı demokrat, hayırsever görünümlü, barış için çalışan bir diplomat gibi ortaya çıkarlar. İnsanların zaafalarını siyasetlerine alet ederler. IMF ve Washington Konsensüsü yardımıyla 1970'ler sonrası birçok ülke ve lideri manipülasyonlarla ele geçiren neoliberal ideoloji, globalleşme ile devleti özelleştirerek millet iradesini zayıflatıyor.

. **Dijital ekonomi**: Teknoloji ve bilgi iletişim sistemlerindeki gelişimin ürün ve üretim sürecinde kullanımı, yeni medya, dijital ağlar, globalleşme, pazar üzerinde devlet kontrolünün azalması, özelleştirme, yeni pazar fırsatları ve 1990'lar sonrası internetin yaygınlaşması ile beliren ekonomik unsurlar, e ticaret ve e-pazarlamayı içine alan ekonomidir. Enformasyon, ağ, internet, bilgi ve inovasyon ekonomisi de denir Ekonomiye incelemede sadece ekonomik değişkenlerden oluşan modellerin yetersizliğini savunur, çok sayıda gözleme dayalı ekonomik aktörlerin davranışlarını inceleyerek ekonomik verilere teknolojik, sosyolojik ve psikolojik unsurları da katan teoridir. Gelişen teknoloji, yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkıyor. **Dijital ekonominin özellikleri**; bilgi temel üretim kaynağı, dijital, sanal ağlar arası iletişim, fırsat eşitliği, şebeke

organizasyon, araçlar az, üretici-tüketici bütünlüğü, inovasyon, hız, globalleşme ve toplum sorunları farklıdır.

. **Davranışsal ekonomi:** İnsanın ekonomik karar alma mekanizmalarının sosyal, zihni ve duygusal önyargılardan nasıl etkilendiği, etkileyen değişkenleri ortaya koyarak ekonomi ve psikolojinin birlikteliği tezidir. Rasyonel olmayan düşünce ve davranışlar günlük hayatta alınan birçok kararı doğrudan etkilediği görüşündedir. Psikoloji ve ekonomi ile yakından ilgili olan bu dal, yapay zekânın etkisinde pazar kararları ile toplum seçimleri üzerine araştırmalar yapar.

. **Nöro ekonomi:** Ekonomi, psikoloji, sinirbilim ve davranışsal ekonomi alanları ile insanların ekonomik kararları nasıl aldıklarını, bireysel kanaatlerin neye göre şekillendiğini inceleyen disiplindir. Ekonomide, insan kararlarının biyolojik temelini anlamak için bir araya gelen interdisipliner (bir disipline farklı disiplinlerin katkı sunma) çalışma alanıdır.

. **Döngüsel ekonomi:** Üretimde, ham madde kullanımından atık oluşumuna kadar olan süreçte sürekliliği ve çevreyi korumayı esas alan ekonomi modelidir. Atık ve kullanılmayan atıl değerlerin çevresel ve ekonomik fayda kuralı ile yeni ürüne dönüşümünü sağlayan inovasyon merkezli bir sürdürülebilirlik yaklaşımıdır. **Döngüsel ekonominin özellikleri;** kaynakları sorumlu kullanma, ürün ömrünün uzatıldığı, tüm malzemelerin atıksız yeniden üretim sürecine kazandırıldığı, sürdürülebilirlik ve inovasyon merkezli üretim modelidir. Ham madde geri dönüştürüldüğü için kaynak tasarrufu sağlar.

Geliştirilen teoriler, aslında kapitalizmin revize edilen yeni şeklidir. Vahşi kapitalizmin gangsterleri kâr özelleştir riskleri ise genele yaymak için kamulaştırır. Oysa ideal ekonomi; bütünleşmiş global ekonomi, kaynaklar insan ve yetenekleri, küçük girişimci korumak, aileye önem vermek, adalet, eşitlik, eğitim ve ahlakta evrensel değerleri esas alır.

2.3. Ekonomik Sistemler

Kurum ve ülke yönetimi ekonomik sistem ve şartların gelişiminden etkilenir. **Ekonomik sistem;** bir toplumda mal ve hizmetlerin üretim, ticaret, dağıtım, kaynakların üretime tahsisini düzenleyen, üretimi kimlerin yapacağına karar veren uygulama ve ilkelerdir. Ekonomi ile toplum ilişkisini toplum değerleri etkiler ve siyasi yapı ekonomik sistemi belirler. Üretici, tüketici ve kurumların arz ve talepleri, mikro, makro düzey ekonomik sistemi düzenleyen kuralları geliştirir.

1. **Kapitalist Ekonomik Sistem:** Her tür ekonomik faaliyetin serbest girişimle yapıldığı, üretim, tüketim, bölüşüm, değişimin serbest piyasadaki fiyat mekanizmasına bırakıldığı, arzı talebin belirlediği, kişi çıkarını maximize ederken toplum çıkarına da hizmet ettiği, kişi ve toplum çıkarlarında çatışma olmayacağını savunan ekonomik sistemdir. İhtiyaçlar arası ayırım yapmaz; başıboş istekleri de karşılamayı esas alır. Serbest piyasa sistemi, liberal kapitalist sistem, pazar ekonomisi, liberalizm, dijital ekonomi, nöroekonomi ve davranışsal ekonomi gibi yeni isimlerle varlığını sürdürmektedir.

Aşırı devlet müdahalesini savunan 1500-1800 arası Avrupa'da kapitalizmin temeli olan **merkantilizm (ticaretcilik);** güçlü ekonomi için devletin korumacı rolü ile ihracatı destekleyip ithalatı sınırlaması, refahın üretimle değil ticaret ve sermaye ile olacağını savunan ekonomik sistem başladı. Bir bölge veya limandan ihraç edilebilen mallar için ikinci bir bölgede ithal için talep olmadığı, ama aynı zamanda ikinci bölgenin ihraç edebileceği ürünler için birinci bölgede ithal talebi olduğu durumda ortaya çıkan üç köşeli (üçgen) ticaret ile Avrupa zenginleşti. **Üçgen ticaret;** 16. yy'dan 19. yy'a kadar Avrupa, Batı-Afrika, Kuzey Amerika üçgeninde ticari malın "Afrikalı köleler" olduğu ticaret sistem.

Ekonomik egemenlik, feodal derebeyi soylulardan (aristokrat) burjuvalara (zengin kentli) geçişiyle kapitalizmin yeni sürümü **liberal ekonomi** anlayışı geliyor. Klasik ekonomistler; Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), J. Babbington Say (1767-1832) ve Y. Stuart Mill (1806-1873) ekonomik dengenin kendiliğinden oluştuğu doğal düzenin işleyişine devlet müdahalesini reddeden "**bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler**" diyen liberalizmi ortaya koydular.

Büyük Ekonomik Buhranın (1929) uzun sürmesi, klasik ekonomistlerin doğal düzen görüşünü sarstı, devletin ekonomik anlayışında değişime neden oldu. **M. KEYNES** (1883-1946) klasik ekonomistlerin belirttikleri; her zaman kendiliğinden oluşan doğal bir dengenin olmadığı, devlet müdahalesi olmadan ekonomik durgunluğun geçmeyeceğini 1936'da "**Genel Teori**" adlı eserinde yazdı. Keynes'in özel sektörün ağırlıklı olduğu ve kamu sektörünün büyük rol aldığı karma ekonomi ile jandarma devlet anlayışından müdahaleci modern devlete geçişi savunan görüş 1960'a kadar sürdü.

Dünya, 1970'lerde ekonomik sorunları çözmeye Keynesçi ekonomi modelinin yetersizliği neoliberal düşünceye geçişi sağladı. **Liberalizm;** düşünce hürriyeti ve devletin serbest piyasa ekonomisi ile yönetilmesini savunan politik bir felsefedir. **Neoliberalizm;** 20. yy'da serbest piyasa ekonomisini tanımlamada kullanılan siyasi bir ideolojidir. Fark, liberalizm politik bir teori, neoliberalizm ise ekonomik bir kavramdır. Neoliberalistler, kapitalistler gibi serbest piyasa ekonomisini savunur.

Liberal düşünce ve materyalist temelli, ahlaki olmayan, pozitif analizi dayalı kapitalizmin benimsediği "**homo-economicus insan modeli;** (1) tam bilgiye sahip, (2) çoğu aza tercih eden, (3) seçici ve tutarlı, (4) menfaatini maksimizeye çalışan, (5) akılcı ve bilinçli, (6) haz ve elem hesabı yapar. "Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" felsefesine dayanan; (1) özel mülkiyet, (2) kâr, (3) seçme hürriyeti ve (4) rekabet hakkını kabul eder. Çok sayıda alıcı ve satıcı, piyasa giriş-çıkışı serbest, tekelin olmadığı, açık, şeffaf olan piyasa serbest rekabet piyasasıdır. Sistem, tüketici hâkimiyeti ve üretici kârına göre belirlenen arz, talep, fiyat mekanizmasıyla kararlar alır.

Kapitalist ekonomik sistemin temel ilkeleri:

1. Özel mülkiyet esastır ve üretim araçları özel kişilerin elindedir.
2. Ekonomi serbest piyasa şartları altında işler.

3. Devlet ekonomiye müdahale etmez, kontrolünü sağlar.

4. Ekonomide kişi kendi çıkarı peşinde koşar.

5. Üretimde belirleyici olan kârdır.

6. Temel ihtiyaçlar dışında, sürekli tüketim alışkanlıkları oluşturur, hayatın her alanına hükmetmeye çalışır.

Kapitalizmin felsefesi daha çok üretmek, daha çok kazanmak ve sürekli büyüme. Faydacılık ve şahsi çıkarı esas alır, bireyi öne çıkararak toplumsal yardımlaşmayı zayıflatır, sermaye ile gelir dağılımını bozar, emeği sömürür. Tekelleşme, kartelleri, tröstleri çıkarır, daha çok kazanç için her yolu meşru görür, faiz ile dengeyi bozar, fakirleri ezer. Başkaları için endişe duymadan tüketimi maksimize için bencil davranışları toplum için en iyi sonuç veren rasyonel davranış olarak götürür.

Kapitalist finans sistemi; parayı üretken kabul eder, getiri olarak faiz hakkı tanır, reel faaliyetlerden çok kâr için finansal faaliyet yürütür. Borsa, döviz ve faiz (üçkâğıt ekonomisi) vahşi kapitalizm uygulamaları ile rekabetin bozulması, kapitalizmi savunanların fikir farklılaşmasıyla devletler ekonomik işleyişe müdahale eder.

Sosyal medya ve kamuoyu demokrasisinin gelişimiyle global diktatörlük olan kapitalizmin yanlış uygulamalarıyla çıkan krizler global ekonomik huzursuzluk, eleştiri, tepki, protesto artışıyla sistem sorgulanıyor. Gelişmeler, sermayenin önemini kaybederek mülkiyetin tabana yayılacağı, serbestliğin sermayeden önemli olacağı tezini kuvvetlendiriyor.

Karl Marx kapitalizmin gayriahlaki olduğunu; emeği sömüren, insanları yabancılaştıran ve azınlığın menfaatini korumayan, çoğunluğun adil, iyi yaşamaya engel olmasını üç noktada eleştirerek kapitalizmin sonrasının sosyalizm olacağını söylemiş. Lâkin tekelci bir devlet kapitalizmini yansıtan sosyalizmin çöküşüyle bunun olmayacağı anlaşılmıştır.

Yunan felsefesine dayanan Avrupa merkezli kapitalizm, rekabet, kalite isteyen, sorgulayan, eğitilmiş kesimi istemez, “üreten yönetir” anlayışıyla tüketicileri yönetmeye çalışır. Kişi, toplum ve devletin zaafalarını kullanarak köklerinden uzaklaştırıp asimile eder. Coğrafi keşifleri izleyerek Sanayi Devrimi ve sömürgecilikle devam eden kapitalizm ABD’yi dünya ekonomisinin merkezi yaparken, adaletsiz birçok global soruna yol açtığı için yoğun olarak eleştirilmektedir.

Kapitalizme yöneltilen eleştiriler:

1. Emeği sömürür, işçilere hayatta kalabilecekleri kadar ücret verir ki, çalışmaya devam etsinler. Kapitalizmin özündeki sömürü, geçmişte köle ticareti şimdi emek üzerine kurduğu sömürüdür. Köle maliyeti işçi maliyetini aşmasıyla sömürüyü modern kölelik gördüğü emekçiler üzerine değiştirdi. Köleliğin kaldırılışı; modern kölelerin efendilerini seçme hüriyetidir. **Modern köle;** tehdit, şiddet, zorlama, aldatma, gücü kötüye kullanan zorlayıcı nedenlerle ret veya terk etme kabiliyeti olmayan kişilerdir. Kapitalizm, sürdürülebilir bir sömürü düzeni için sürekli yeni yöntemler geliştirmektedir.

2. Gelir dağılımında adaleti bozuyor. Fakirden zengine servet aktaran, fakiri daha fakir, zengini daha zengin yapan, aradaki uçurumu büyüten açgözlü, her şeyi şiddetli isteyen, azla yetinmeyen, bencil bir seçkinler sınıfı oluşturur. Global servetin elit ir grup elinde toplanışı, hüriyet dönemine geçerek kendi işini kurarak patronsuz işyerine geçişi engeller. Adil olmayan bu sistem devam etmez. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” “Herkesin faydalanabileceği şeyden bazıları mahrum kalırsa kavga çıkarır.” İnsanlığın mahşeri vicdanı bu adaletsiz paylaşım başkaldırıp isyan eder.

3. Ahlaki olmayan yayılmacıdır. Kendine uymayan üretim, tüketim sistemlerini, farklı inanç ve kültürleri değiştirip asimile ederek hayatın her alanını kontrol etmeye çalışır. Krizler sonrası kendini devam ettirme dinamiklerini, insanları ahlak ve maneviyattan tecritle birbirine düşürerek neoliberalizm gibi yeni isimlerle devam eder. Çıkardığı iç ve dış savaşlarla, silahlanmayı, aşırı tüketimle israfı teşvik, insanları bağımlı hale getirerek, işgalci ve istilacı karakterini yansıtır.

4. Paraya hükmederek reel ekonomiyi bankalara boğduruyor. Ekonominin para ile döndüğü ve ülkelerin etkinliği global sermaye ile entegreden geçtiği süreçte; para madde olarak ucuz, bol ve sanal oluşu, mislinden fazlası dolaşımı ile kontrolsüzlüğü kriz çıkarıyor. Doların rezerv (biriktirilen, kendine endeksli) ve konvertibilite oluşu diğer paralar ve altına engelsiz çevirisi, petro dolar (petrol ticaretinde sadece dolar kullanma) ve senyoraj (para üretim maliyetiyle yazılı değer farkı) ile hak etmediği gelir elde ediyor. Borsa, döviz ve faize (**üçkâğıt ekonomisi**) dayalı vahşi kapitalizmin patronu ABD, 1913’te Federal Reserve Sistemi (FED) ile dolar emisyonunda tek otorite olarak dünya ekonomilerini kontrol ediyor.

5. Sermaye kazancını sürekli artırmaya çalışıyor. Kapitalizm, akışkan olan sermayenin dünyanın her yerinde büyük kârlar getirmesi için “**paranın dini ve rengi olmaz**” diyerek ekonominin her tür değerden bağımsız kendi kuralları olduğu tezini ileri sürer. Oysa paranın bağımsız olmadığı, sermayenin yapısında kazancı sürekli ve yüksek tutmak için her tür strateji ve ideolojik endişeyi değerlendirir, bulunduğu yerde hâkimiyet kurup ideolojisini yerleştirir. Banka ekonominin kanı olan parayı elinde tutarak tarım, sanayi ve ticaret sektörlerine hükmeder. Gerçek değer oluşturmayan banka, para ticaretiyle toplumdan sağladığı kaynağı kullanımda toplum menfaatini gözetmez, emeğe kaybettirir sermayeye kazandırır.

6. Altına dayalı ekonomik yapıdan kâğıt paraya geçiş ile sanal değerler oluşturuyor. Kapitalizm, altına dayalı ekonomiyi ve reel varlık yerine sanal varlığı getirerek paraya ‘aracı araç’ olmaktan çıkarıp hedef yapar, çeşitlendirerek bir ürün haline getirir. Birleşmiş Milletler konferansında (1944) kabul edilen **Bretton Woods Sistemi** ABD dolarını kendine endeksli ve altına dönüştürülebilir tek para birimi yaptı, diğer paraların buna göre ayarlanması kararlaştırıldı. Anlaşmayı imzalayan ülkeler parasını altına dönüştürerek değerini dolara göre belirledi. Tüm para birimlerinin dolara endeksten kaynaklanan piyasa gerilimleri nedeniyle ABD, 1971’de doları altına endeksemekten vazgeçip karşılıksız para basmaya

başladı. Bankaların kredi vererek ürettikleri sanal paralar gibi modern sistemler de yeni sanal kripto paralar kullanıma sunuyor. Fiziki para, toplam paranın %10'u, kalan %90'ı bankaların ürettiği sanal karşılıksız paradır.

7. Dünya ekonomisini tek merkezden yürütmek istiyor. Kapitalist sistem, karşısına çıkan engelleri tasfiye ederek dünya ekonomisine hâkimiyetini sürdürüyor. Riskini hiçbir otoritenin almadığı, sanal kripto para ve nakitsiz para sistemi ekonominin geleceği gösterilerek millî paraları kaldırıp kendilerine bağlı düzen kuruyor. **Kripto para;** herhangi bir fiziki şekli ve merkezi olmayan, algoritmik soğuk cüzdanda şifreli, dijital darphanede üretilen dijital varlıktır. Spekülasyon ve provokasyona açık bu para, millî paraların ekonomik gücünü kırarak kaynakları global sermayeye aktarıyor.

8. İnsanı ve toplumu dönüştürerek asimile ediyor. Avrupa medeniyetini oluşturan Roma hukuku ve Yunan felsefesine dayanan kapitalizm; gücü esas alır, menfaate dayanır, zayıf olanı yutar ve insanda suni ihtiyaç oluşturarak onları kontrol eder. Bilimi, kuruluşu, araştırmayı destekler, sponsor olur ve aleyhine olmasını engeller. Fakirden zengine servet aktararak ekonomik eşitsizliği biyolojik eşitsizliğe çevirerek ekonomik soykırımla fakirleri bertaraf eder. Ortak akli esas alan demokratik gelişimi engeller, her yeniliği lehine kullanır, yeni kavramlarla, insanı, kurumu ve devleti asimile eder.

9. Dünya kaynaklarını hızla tüketerek ekolojik dengeyi bozuyor. Ana akım ekonomi bilimi kapitalizm; sömürü düzeninin akademideki ayağı olarak gerçeği yansıtmayan, toplumda karşılığı olmayan bir ideolojidir. Şaşalı yaşam tarzı göstererek, mutlu azınlığın imrenilen hayatını topluma pazarlar. Sürekli büyüme, aşın rekabet, sorumsuz tüketimle kaynakları israf ederek yaşlı dünyanın ekolojik dengesini alt-üst ediyor. İnsanların ilgisizliği ve bilgisizliğini kullanarak varlığını sürdürüyor. Güneş, rüzgâr, jeotermal gibi yenilenebilir temiz enerjiyi geciktiriyor. Global adaletsizliğe uğrattığı insanların organize engelleyen, toplumu dönüştürüp sömüren kapitalizmle mücadele her insanın ahlaki görevidir.

Her yenilik ve gelişimi kapitalizm tuzağı göstermek kolaylığı, ona psikolojik üstünlük verir. Sanayi devrimiyle Batı'da hâkim olan, sonra diğer ülkeleri etkisine alarak varlığını sürdüren kapitalizmin tarihsel sistemler gibi sonu geliyor. Sistemin, daha çok üretmek, daha çok kazanmak, sürekli büyümek ve sınırsız tüketim anlayışı insanı ve dünyayı tüketiyor.

2. Sosyalist Ekonomik Sistem: Kapitalizme karşı antitez olarak onun eksiklerinden hareketle kişi ve toplum refahı için emek, tabiat ve sermaye kaynaklarını toplum adına devletin mülkiyetine alıp kullanan, üretimde kâr değil, toplum faydası istenen totaliter müdahaleci, kolektivist ekonomik sistemdir. Sosyalist düşünce esaslı materyalist temelli ve pozitif analize dayanan sosyalizmde, fiyat mekanizmasının yol göstericiliği yerine merkezi planlamanın otoriter kararları esastır

Sosyalizm, devletin varlığı, sınırlı bir mülkiyet anlayışının kabul edildiği, ekonomik faaliyetlerin çoğunu devletin kontrol ettiği, kişilerin yeteneğine göre, emeği kadar ilkesince komünizmin ılımlı şekli alan devletçi ekonomik sistemdir. **Komünizm;** özel mülkiyetin olmadığı, bütün üretim araçlarının topluma ait olduğu, bunları herkesin ortaklaşa kullandığı siyasi, ekonomik ve toplum düzenidir. **Komünist felsefe,** devlet yapısının olmadığı ve sınıf farklılığın kaldırıldığı ideolojik bir anlayıştır. Bu uygulamada mümkün olmayacağı için sosyalizm, komünizmin ön aşaması olarak tasarlanmıştır.

Sosyalist ekonomik sisteminin temel ilkeleri:

1. Üretim araçları devletin kontrolündedir ve temel ekonomik faaliyetler devlet tarafından yürütülür.
2. Üretim kâra göre değil, merkezi planlamaya göre belirlenir.
3. Üretilenlerin kimlere ne miktarda ve nasıl dağıtılacağı merkezi planlama ile karar verilir.
4. Toplumun çıkarları kişi çıkarlarından önce gelir.
5. Özel mülkiyet ve özel teşebbüs sınırlıdır.

Emek ve sermaye çatışmasını esas alan Marksist veya enternasyonal sosyalistler 1870 Paris hareketinden 1917 St. Petersburg ihtilâline kadar olayların arkasında sermayenin varlığı görülür. Sistemin kurucu ve yürütücüsü SSCB 1990'larda liberalizme geçiş sürecini hızla tamamladı. Antikapitalist ve antiemperyalist iddiasındaki Çin, 1978 Washington Kapitalizm Konsensüsü ile gelişmiş ülkelerce kabul edilen; IMF, Dünya Bankası ve WTO tarafından dayatılan neoliberal ekonomik politikalarla bu ülkelerle ilişkilerini geliştirdi. Küba ve K. Kore sosyalist ekonomik sistemi uyguluyor.

Sosyalist ekonomik sisteme yöneltilen eleştiriler:

1. Kapitalist sistem gibi sosyalist ekonomik sistem de materyalisttir ve insanı "rasyonel bir varlık" olarak görür.
2. Sosyalist ekonomik sistem devlet kapitalizmini yansıtır ve emeği devletin sömürüsüne bırakır.
3. Sosyalizm, kapitalist tezlere karşı sergilediği yaklaşımlarla insanları devlet baskısı altına almaktadır.
4. Baskıcı ve antidemokratik uygulamalarla dini inançlara savaş açarak kitlelere zarar vermektedir.
5. İçer kapalı bir ekonomi olması sebebiyle bilim ve teknolojinin gelişimini engellemektedir.

Kapitalizme alternatif ortaya çıkan sosyalizm (komünizm), sınıf savaşı, soğuk savaş, din ve ahlak savaşlarına sebep olmasıyla insanlığa zarar vermiştir. Sosyalizm (devlet kapitalizmi) ortak çalışma ve mülkiyeti esas almasına rağmen, kişiler kendi işi dışındakilere tam sahip çıkmaması ve menfaatlerini toplum menfaati üzerinde tutmasıyla başarısız olmuştur.

3. Karma Ekonomik Sistemi: Özel sektörü ve devletin ekonomiyi yönlendirmesini içeren, kapitalist ve sosyalist ekonomilerin özelliklerini yansıtan, aksayan yanlarını bırakıp, iyi işleyen taraflarını alarak daha iyi bir ekonomik sistem kurma fikridir. Bir ihtiyaç sonu ortaya çıkan ve her yerde geçerli, kabul görmüş, kuralları olmayan, diğer iki sistem aksine doktriner çerçevesi belirsiz, uygulamada değişik görünümler alan ve bilimsel değil, siyasi bir sistemdir. Hükümetin bazı

ekonomik etkinliklerde bulunduğu veya işleyişine müdahale ettiği, kapitalist ve sosyalist ekonominin birlikte olduğu sistemdir. Millî ekonomide devletin sahip olduğu üretim faktörlerinin temel önemine mukabil, özel ekonominin gelişimine yol göstericiliği; kişisel mülkiyet, hürriyet ve demokrasiyi benimseyen ülkelerdeki devletin ekonomik müdahaleciliğidir.

Karma ekonomik sistemin temel ilkeleri:

1. Devlet ve özel teşebbüs birlikte yer alır.
2. Kapitalizm ve sosyalizm arasında yer alır fakat özü itibarıyla kapitalizme yakın bir sistemdir.
3. Devlet ekonomiyi kısmi olarak müdahale eder.
4. Kamu faydası ile kişisel çıkarlar bağdaştırılmaya çalışılır.
5. Devlet, toplum tercihlerine uygun üretimi sağlamak için piyasa mekanizmasını düzeltici tedbirler alır.
6. Özel sektörün yatırımı kârlı bulmadığı alana toplum ihtiyaçlarını karşılamak için devlet yatırım yapar.

Türkiye, 1929 Büyük Ekonomik Buhran sonrası 1950'lerde çok partili demokratik sisteme geçene kadar bu sistemi uygulanmış, 1950-80 arası serbest piyasa sistemine geçiş ve 1980 sonrası bu süreç hızlanmıştır.

4. Kanaat Ekonomisi Sistemi: Hayatı bir bütün gören, emeğe değer veren, her faaliyette insanı merkeze alan, faizsiz, kâr-zarar ortaklığı, çevre ve doğal kaynakları emanet bilen, kâr oranına spekülasyon harici karışmayan, aldatma ve haksız kazanca yol vermeyen, her alanda israfı kaldırıp tasarrufu esas alan, diğerleriyle adil ticaret yürüten, sömürü, istismar, spekülasyon (vurgun) ve iddihara (saklama) izin vermeyen, paylaşımcı, sürdürülebilir ve adil ekonomi için teorik ve pratik kurallar koyan ekonomik bir sistemdir. Alın teri, el emeği, kanaat, ihtiyaca göre tüketime ve üretime sınır belirlemektir.

Kanaat; payına razı olmak, kendisi ve sorumlu olduğu insanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayacak imkânla yetinip başkalarının elindeki göz dikmeyen, aşırı kazanma hırsını yenen, madde tutkusunu geriletan ahlaki erdemdir. Kanaat, bir şeyi ihtiyacı kadar üretip tüketen, her nesne üzerinde diğer canlıların da hakkı olduğunu kabul eden ve ölçülü olmayı gerektiren bir hayat sisteminin; maddeye ve tüketime ait yönüdür. "Kanaat tükenmez bir hazinedir."

Kanaat ekonomisi; halkta karşılığı olan ve geçim kaynaklarının belirlenmesi ve ihtiyaçların karşılanması için halk tarafından kurulan, gelişime açık üretim ve tüketim alışkanlıklarını içine alan bir ekonomi (halk ekonomisi) modelidir. Kaynağı, İslam inancı ve Homo-İslamicus (İslami insan) modeli olan sistem, en iyinin hayatta kalacağı ortamı değil, ideal bir dünya için toplumsal sorumluluğu, kanaati, dayanışmayı esas alır, servetin belirli ellerde toplanmasını engeller, insan ihtiyaçlarında ortaklaşa sorumluluğu benimser. Kıtık algısı oluşturan başıboş istekleri karşılamada caydırıcıdır, mülkiyet, üretim, tüketim ve değişimde serbest piyasa kuralını İslam'ın bilimsel referans kaynakları ile tarihi deneyiminden alır.

Kanaat ekonomisi; bağımsız bir doktrin olarak İslam'ın inanç sistemi, ahlaki yapısı, yaşayış ve dünya görüşünü yansıtan medeniyetidir. Üretim ve tüketim dengesini İslam kuralları ile sağlar, özel mülkiyet ve toplum menfaati arasında bağ kurar, insana mali sorumluluk yükler. Rekabet ve piyasa işlemlerini meşruiyet şartıyla onaylar, bilgiyi insanlığın ortak mirası görür. Sermaye temelli, emeği sömüren kapitalizm ve sosyalizmin (devlet kapitalizmi) aksine insan merkezlidir.

Kanaat ekonomisi sisteminin temel ilkeleri:

1. Hür teşebbüs, mülkiyet hakkı, devlet hakem rolünde ve gayrimenkul mülkiyetini toplum yararına kontrol eder.
2. Piyasayı açık, şeffaf kabul eder, bol kaynak ve sınırlı ihtiyaç esaslı üretimi temel alır.
3. Faizsiz bir serbest piyasa ekonomisini öngörür ve paranın mal gibi alınıp satılmasını reddeder.
4. Ürün fiyatları arz ve talebe göre piyasa şartlarında spekülasyona meydan vermeden belirlenir.
5. Kâr oranına spekülasyon harici müdahil olmaz, zararlı, haram faaliyetler ile aldatma ve haksız kazanca yol vermez.
6. Tüm kaynakları insanlığın ortak değeri ve emanet görür, kimseyi mahrum etmeyerek üretime dâhil eder.
7. Çevreye uyumlu bir üretim ve tüketim ile her alanda israfı kaldırıp tasarrufu esas alır.
8. Kendi içinde ve diğer toplumlarla adil ticaret yürütmeye değer ölçü birimi mal parayı (altın-gümüş) esas alır.
9. Ekonomik hayatı sosyal adalet eksenli kurmak, fırsatları adil paylaşmak için teorik ve pratik kurallar koyar.

İslam, insanı Allah'ın emir, nehiy ve nasihatleriyle eğitildikten sonra, ekonomik hayatta serbest bırakır. İslam'da sosyal güvenliği sağlayan, uyulması mecburi; nafaka, zekât, sadaka-ı fitr, adak, fidye ve kurban ve uyulması ihtiyarı; nafile hayır ve sadaka, vakıf, hediye-hibe, komşu hakkı ve karz-ı hâsen (faizsiz ödünç) gibi uygulamalarla toplumsal denge kurulur.

Asya'da gelişen kanaat ekonomisi değişmeyen temel özellikleri olan Homo-İslamicus (İslami insan) modeline dayanır.

Homo-İslamicus (İslami insan)'un temel özellikleri:

1. İnançlarına göre sosyal ve ekonomik hayatına yöne verir.
2. Spekülasyon (vurgunculuk), manipülasyon (aldatma), karaborsa ve stokçuluk (yığmak) gibi fırsatçılık yapmaz.
3. Faiz alıp-vermez, kumar oynamaz, içki içmez, her faaliyetinde helal olanı tercih eder.
4. Faaliyet ve kararlarında akıl ve kalp dengesini kurarak başka insanları gözetir.
5. Toplum menfaati için iş birliğine, yardımlaşmaya gider ve çevreyi korur.
6. Hayatı bir bütün olarak kabul eder.

Kanaat ekonomisi, İslam'da var olan ekonomik anlayışı sistematik ve metodolojik yaklaşımla ele alır. İhtiyaç ortaya çıktıkça bilginler İslam'ın ortaya koyduğu hükümleri bir araya toplayarak bir sistematığe bağlarlar. Dolayısıyla bu sistemin

kurucusu şu isimler denilemez. Bu noktada İbn-i Haldun, “**Mukaddime**” isimli eseriyle topluma yön veren siyasi, iktisadi ve mali konuları incelemiş, devletin ekonomik faaliyetlere girmesinin dengeyi bozacağı ve serbest rekabetin gelişimini engelleyeceğini belirterek, görev alanını belirleyip kanaat ekonomisine temel teorik katkılar sunmuştur.

Kanaat ekonomisi, imece yaklaşımıyla; dayanışmacı, paylaşım, mutluluk, insani değerler ve halk ekonomisini kapsar. **Paylaşım ekonomisi**; sahibinin seyrek ihtiyaç duyduğu araç veya hizmeti kullanmadığı zaman ihtiyacı olanlara bedelsiz sunduğu bir düzendir. **İmece**; birçok kişinin toplanıp elbirliğiyle yardımlaşp iş görme, işleri sıra ile bitirmedir. **Halk ekonomisi** ise halkta karşılığı olan bir kısım geçim kaynaklarının belirlenmesi ve ihtiyaçların karşılanması için halk tarafından kurulan, gelişime açık üretim ve tüketim alışkanlıklarını içine alan ekonomi modelidir.

Kanaat ekonomisinin temel esasları; (1) insan, (2) emek, (3) eşya, (4) yapı, (5) mal ve (6) paradır.

Kanaat ekonomisinin kriterleri:

1. Parayı kamu üretir, kamunun garantisi ile paradır, kişilerin kişilere verdikleri faizli borçlara devlet garanti vermez.
2. Devlet kime kredi veriyor ise ondan vergi alır; faiz vergiye dönüşmüştür.
3. Devlet verdiği kredi karşılığı aldığı vergiyi üretime katılmayan kişilere kira payı karşılığı dağıtır.
4. Faizsiz düzende kimsenin elinden malı zorla alınmaz.
5. Borcunu ödemeyen veya ödeyemeyen kişinin borçlanma ehliyeti elinden alınır; borcunu öderse itibarı iade edilir.

Kanaat ekonomisi, büyüme odaklı politikalar yerine yardımlaşmayı öne alan, insanın beden ve ruh sağlığını koruyan, toplumun zenginliğini değil, sosyal göstergeleri dikkate alan, mevcut ve gelecek neslin refahına odaklı, çevreci, ekosistemi gözetilen modeldir. Sürekli büyüme, çok üretip, tüketme yerine; çevre ile uyumlu, insanı esas alan, ekosistemi gözetilen, ahlaki bir tüketim yeniden tasarlanmalıdır. “Son ırmak kurduğunda, son ağaç kesildiğinde, son balık tutulduğunda; beyaz adam işte o zaman paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak!” (Kızılderili Sözü).

Kanaat ekonomisi; bir varlık sepetinde yer alan varlıklar üzerindeki ortak mülkiyeti temsil eden, faydalanma hakkına dayalı eşit değerdeki tahvilin muadili faizsiz sertifika olan **sukuk** içinde finansal seçenekler geliştirmiştir.

Sukuk çeşitleri:

1. Kâr - zarar ortaklığı (Müşaraka): Emek ve sermayelerini birleştirerek bir yatırımı finanse için taraflardan biri banka olması şartıyla iki veya çok taraflı sözleşme ile kâr ve zarara katılma payları oranı paylaşılan faaliyet ortaklığıdır.

2. İcara/Kira Finansmanı (Leasing): Bir menkul veya gayrimenkulün kullanım hakkının (risk ve menfaat) sahibinin (lessor) belirli bir süre ve belirli bir kira karşılığı bir kiracıya (lessee) verilmesi şeklindeki orta vadeli bir kredi işlemidir.

3. Mal karşılığı vesaikin alım ve satımı: Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenen yazılı anlaşmayla ürün karşılığı vesaikin, katılım bankasınca peşin satın alınarak, vadeli olarak fon kullanan daha yüksek bir fiyattan satılmasıdır.

4. Emek - sermaye ortaklığı (Mudarebe): Biri sermaye diğeri know-how (bilgi ve tecrübe) sahibi girişimci iki tarafın (emek ve sermaye) bir araya gelerek bir projeyi gerçekleştirmeleri ile elde edilen kârın paylaşımıdır.

5. Maliyet artı kâr marjlı satış (Murabaha): Katılım bankasının, müşterisinin istediği bir ürünü satıcıdan peşin satın alıp üzerine kâr ekleyerek bu ürünü müşterisine vadeli satması işlemiyle finansman kullandırma yoludur.

6. Karz-ı hasen (Faizsiz borç, ödünç): İhtiyaç sahibine zararı ihtiyacını karşılaması için verilen küçük ve sınırlı borç.

7. İleriye dönük, siparişe dayalı satın alma (Selem): Ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, fakat alınan ürün teslimi önceden belirlenen tarihe kadar ertelendiği alım-satım işlemidir.

8. Paylaşılmış sorumluluk ve garanti kuralıyla katılım sigortacılığı (Tekâful): Kâr amacı olmayan sigortalıların oluşturduğu kooperatif sigortacılığı ve sigorta şirketinin biriktirdiği fonları faizsiz yatırım araçlarında değerlendirilmesidir.

9. Finansman desteği: İşletme ihtiyacı olan her türlü ham madde, mamul, gayrimenkul, makine ve teçhizatın yurt içi veya yurt dışından tedarik edilmesi, bedelinin müşteri adına satıcıya peşin ödenmesi, müşteriyi vadeli borçlandırmadır.

Ekonomik sistemlerin karşılaştırılması; kanaat ve kısmen sosyalist ekonomi sade bir düzeni öngörürken kapitalizm, mutlu azınlığın yaşadığı şaşalı, imrenilen hayatı topluma pazarlar. Azınlıktaki emperyalist üst akılların kurguladığı ve yenilediği kapitalizm, hedeflerini kuruluşlarla perdeleyerek sömürüyü sürdürüyor. Materyalist olan kapitalist ve sosyalist sistemler çare üretmeyip çıkmaza girmesiyle otoriteler çözümü globalleşme ile kapitalizmi dayatıyor. Sona yaklaştıklarını anladıkça Ortodoks ana akım ekonominin farklı sürümleri test ediliyor. Ekonomideki bölüşüm ve birleşmeyi, kapitalistlere göre sermaye, sosyalistlere göre devlet, karma ekonomiye göre sermaye ve devlet ortaklaşa yapar, kanaat ekonomisine göre ise hukuk kuralları içinde halk yapar, devlet düzeni korur, sermaye ise serbest rekabet içinde bölüşümde aracıdır. Kapitalizmde işyerleri sermayeye ait; halkı istediği ücretle çalıştırır, karşılığında para verir, sonra ürünü istediği fiyata halka satar. Devlet sermaye bekçilik yapar, ekonomideki kuralları sermayenin oluşturduğu çoğunluk koyar. Karma ekonomide işyerleri sermaye ile devlet arasında bölüşülür, halk özel sektör ve devletin işçisidir, halkı çalıştırır ürün ürettirirler, ücret verirler, sonra belirledikleri fiyata ürünleri halka satarlar. Kuralları, demokraside sermaye ile kuvvet uzlaşarak koyarlar.

Kanaat ekonomisinde; işyerleri halkın aralarında anlaşarak kurduğu ortaklıklara aittir, üretilen ürün ortak ambara verilir, karşılığı mal senetleri alınır, mal senetleri serbest piyasada satılır. Sermaye bu satışta sadece aracılık yapar, halk para ile istediği mal senedini alır, mal senediyle ambardan malı çeker ve tüketir. Devlet para çıkarır ve halka kredi olarak dağıtır. İnsanlar

arasındaki anlaşmazlıkları hakemler veya mahkemeler çözer. Fiyat ve ücret serbest pazarlıkla halk tarafından belirlenir, piyasa serbesttir, tekelleşme önlenmiş, arz ve talep kanunları çalışır. Kuralları, serbest sözleşmelerle halk koyar.

Kapitalizm, kamu mülkiyeti ve faiz yasağını, sosyalizm, özel mülkiyeti ve ticaret serbestliğini reddeder, karma ekonomi ise reddetmez fakat kısıtlar. Kanaat ekonomisi gelişime açıktır; kanunlar halkı kooperatifçiliğe teşvik etmektedir.

Kaynakları sömürülen ülkeler; ortak akıl ile yerli fikirlere dönmelidir. Kapitalizm, onun anti tezi sosyalizm ve ikisinin bileşeni karma ekonomik sisteme mahkûm olmayan insanlık adil, insani, sömürüye kapalı bir ekonomik sistemi kuracaktır. Bu sistemlerden insanı kurtaracak, Asya'nın kardeşlik, adalet ve merhametli Homo-İslamicus temelli kanaat ekonomisidir.

2.4. Piyasa ve Türleri

İşletmeler, faaliyetlerini verimli yürütmek için globalleşen piyasaların yapısı ve piyasa türlerini yakından izlerler. **Piyasa;** bir mal veya hizmetin fiili veya potansiyel alıcı ve satıcılarının karşılaştığı, fiyatın oluştuğu, iletişimin sağlandığı, ürünün el değiştirdiği bir organizasyon, yerdir. **Spot pazar;** ödemelerin peşin yapıldığı yüzergezer market, piyasadır. **Borsa;** alıp satılabilir menkul kıymet, emtia, döviz, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerin halka açık alıp-satıldığı piyasa.

Piyasa, çoğu zaman bir insan ihtiyacı, ürün tipi, demografik grup, coğrafi yerleşim yeri, millî ve global pazar anlamlarında kullanılır. Piyasanın oluşması için satıcı ile alıcının belirli bir yerde buluşması gerekli değil, çünkü piyasa bir yer olabileceği gibi teknoloji sayesinde telefon, internet, televizyon gibi iletişim ve ulaşım kanalları ile de oluşabilir.

Piyasada; alıcılar talep tarafını, satıcılar arz tarafını temsil eder. Kamu otoritesi de çeşitli kanun ve yönetmelikler, sınırlamalar ile üçüncü tarafmış gibi yer alır. Hızla globalleşen piyasalar, alım-satma konu ürünlerin şekline göre değişir. **Piyasa türleri;** (1) tekel piyasalar, (2) oligopol (eşit olmayanlar arası eksik rekabet), (3) tekелci rekabet (monopol) ve (4) tam rekabet piyasasıdır. Tam rekabet piyasası dışındaki diğer piyasalar eksik rekabet piyasası diye de isimlendirilir.

Piyasa, alıcılar ve satıcılar açısından tekелci ve serbest rekabet piyasası olarak ikiye ayrılır:

1. Tekelci Rekabet Piyasası: Arz ve talep kanunu kurallarının işlemediği, rekabetin hiç olmadığı, satıcı tekeli piyasaları ve alıcı tekelinin hâkim olduğu fiyat ve arz miktarının taraflardan güçlü olanın belirlendiği piyasalardır. Bir ürünün alıcılarının çok, satıcılarının az olduğu piyasalara **oligopol**, tek bir satıcısının olduğu piyasa da **monopol** piyasadır.

2. Serbest Rekabet Piyasası: Piyasada çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının yer aldığı, bunların hiçbirisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği, ürün fiyatının piyasada arz ve talebe göre belirlendiği piyasadır.

Kapitalist ekonomi teorisinde bir piyasanın serbest rekabet piyasası olması için bazı şartları taşıması gerekir.

Serbest rekabet piyasasının temel şartları:

1. Çok sayıda alıcı ve satıcı: Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı var, hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.

2. Piyasaya giriş-çıkış serbestisi: Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.

3. Ürünlerin homojen olması: Bir ürün piyasanın her yerinde aynı kalite özelliğinde ve farklılık yoktur.

4. Piyasanın açık ve şeffaflığı: Alıcı ve satıcılar, piyasa şartları ve olaylarıyla ilgili bilgi sahibi, gizli anlaşmalar yoktur.

5. Üretim faktörleri hareketi tamdır: Emek, sermaye, girişim faktörleri serbest yer değiştirir, kârlı alana yönelebilir.

Piyasada alıcı ve satıcıların yüz yüze gelmeden iletişim araçlarıyla yapılan borsa gibi kurumsal piyasalar gelişmektedir. Serbest piyasa, başıboş piyasa değil, devlet ve bağımsız kurulların denetiminde rekabet şartlarında kontrol edilen piyasadır.

2.5. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi

Kaynakların kullanımı ve toplumun üretim sisteminde ekonomik faaliyetlerin temelini insan ihtiyaçları oluşturur. Bu ihtiyaçlar geneli itibarı ile özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar olarak belirir.

Kaynakların görünürde sınırlılığı ile ihtiyaçların sınırsızlığı tahsis ve dağılım düzeyini getirir. Önce, üretim kaynaklarının ürün çeşitleri arasında tahsisi, sonra üretilen ürünlerin ihtiyaç sahipleri arasında özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar için dağılım kararını toplumların iradesine ilişkin kurumsal yapıyı ekonomik sistem şekillendirir. Üretim ve tüketim faaliyetlerinin yapıldığı ekonomik düzen, üretim ve dağıtım yapmaya kabiliyetli, kaynakları tayin etmeye yardım eden bir unsurdur.

Tüm ülkelerde ekonomik faaliyetler ve kararların alındığı; “piyasa” denilen “özel kesim” ve “devlet” denilen “kamu kesimi” olarak iki ekonomik kesim (sektör) vardır. Kamu sektörü ile özel sektör ekonominin tümünü oluşturur. Kamu ekonomisinin temel hedefi topluma hizmet ve toplumsal faydayı artırmak iken özel sektör işletmeciliğinin temel amacı kâr sağlamaktır. **Kamu ekonomisi;** devlet ve tüm kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerinin yer aldığı ekonomik kesimdir. **Özel ekonomi** ise devletin müdahale etmediği, mülkiyetin ve yönetimin özel kişilere ait olduğu ekonomik kesimdir.

Özel ekonomi, “refah” oluşturmada modern toplumun ekonomik hedeflerine tek başına ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Çünkü piyasanın işleyişi bazı nedenlerle serbest piyasa sisteminin öngördüğü kuralları aksatmakta veya geçersiz kılmasıyla devletin ekonomiye müdahalesi zorunlu olmaktadır. Serbest piyasa sisteminde, ekonomik etkinlik düşüncesi ile bazı faaliyetleri sınırlı şekilde devlete bırakılır. Kamu ekonomisi millî ekonomi içinde, kaynak dağılımı, ticaret ekonomik dengenin sağlanması ve gelir dağılımı ile ilgili görevleri vardır. Gerçekte, kamu ekonomisinin varlık nedeni de mali, ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlere dayanır.

Kaynak tahsisi; kaynakların kamu ve özel sektör arasında en uygun kullanımı ve kamu kesiminin kaynakları toplum refahını artıracak şekilde kullanımını sağlamadır. Toplum refahı için kaynaklar iki kesim arasında öyle dağıtılmalı ki; bir

faktörün bir kesimden diğerine aktarımı toplam üretimde ek bir artışın olmadığı nokta kaynakların optimum dağılımıdır.

Kamu sektörü, dar anlamda, merkezi yönetim kuruluşlarını; geniş anlamda ise merkezi yönetim, yerel yönetim kuruluşlarını, parafiskal kuruluşları ve kamu girişimlerini kapsar.

Kamu sektörünün temel bölümleri:

1. Merkezi Yönetim: Yasama organının doğrudan kontrolü ve yürütme organının organizasyonunda, yerel hizmet birimleri ile geniş bir faaliyet alanına hizmet götürür. Faaliyetleri ile ilgili harcamaların finansmanı genel bütçeden karşılanır.

2. Yerel Yönetimler: Ülkelerin benimsediği yönetim sistemine bağlı, yerel yönetimler kamu sektöründe işlevleri değişir. Siyasi ve idari organizasyon şekline göre yerel yönetim kuruluşları kamu sektöründe etkili ve kapsamlı bir role sahiptir. Türkiye’de İl özel idareleri, belediyeler ve köyler yerel yönetim birimidirler ve kamu hukuku tüzel kişisi niteliğindedir.

3. Parafiskal Kurumlar: Toplumla sunulması gereken ve devletin anayasal görevleri arasındaki bazı hizmetler, devlet bütçesi ile sunmanın olumsuzlukları sebebiyle özel finansman yöntemlerinden faydalanılarak sunulmaya çalışılır. Bu hizmetler sosyal güvenlik kuruluşları, mesleki kuruluşlar ile ekonomik nitelikteki bazı kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu kuruluşlar; kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde ve devlet bütçesi dışında genelde kamu faydası işlevi görmekte olup, kendi üye ve mensuplarına yönelik fayda oluşturur. Sosyal, mesleki veya ekonomik parafiskal kurumlar olmak üzere üçe ayrılan bu kurumlar, faaliyetlerini kendi üye ve mensuplarından sağladıkları prim, aidat vb. gelirlerle finanse ederler.

4. Kamu Girişimleri: Kamu girişimleri veya kamu ekonomik teşebbüsleri; devletin bazı kuruluşları aracılığıyla özel sektör kuruluşu gibi ekonomide faaliyet göstermesidir. Altyapı tesisleri kurma, istihdam sorununu çözme, kamu faydası, verimlilik gibi hedeflerle devletin ekonomik ve sosyal görevlerini yapması için faydalandığı araçların mali payı büyüktür.

2.6. Kamu Ekonomik Faaliyetlerinin Nedenleri

Bir ülkede, özel ve kamu ekonomik kesimin yürüttü ekonomik faaliyetler millî ekonomi olarak isimlendirilir.

Toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılamak için özel ekonomik kesim özel ihtiyaçları üretip sunar, bu kesimin üretilmediği mal ve hizmetler de kamu kesimi tarafından üretilir. Devletin ve devleti yöneten hükümetin anlayışına bağlı olarak kamu hizmetlerinin mahiyeti değişebilmektedir. Hükümet sitemleri kamu ekonomik faaliyetlerini belirlemektedir. **Hükümet;** bir ülkede devletin görevlerini yerine getirmesini sağlayan yetkili (yürütme organı veya bakanlar kurulu) organdır.

Hükümet sistemi çeşitleri:

1. Meşrutî Monarşi: Yasama ve yürütme yetkisi yürütme organında toplandığı, tek otorite kral veya hükümdardır.

2. Meclis Hükümeti: Kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkesine dayanan bir hükümet sistemidir.

3. Diktatörlük: Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek bir kişide toplandığı hükümet sistemidir.

4. Başkanlık Sistemi: Yasama ve yürütme ayrı, yürütme yetkisi halkın seçtiği başkana, yasama ise parlamentoya aittir.

5. Parlamenter Sistemi: Bağımsız yasama ve yürütme ile iş birliği, yumuşak kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemi.

6. Yarı Başkanlık Sistemi: Devlet başkanını halkın seçtiği, Bakanlar Kurulunun parlamentoda sorumlu olduğu sistem.

7. Karma Hükümet Sistemi: Meclis hükümeti sistemi ve parlamenter sistemin birleşimiyle oluşan hükümet sistemidir.

Devletin, kalkınma, sosyal barış, adalet için sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli gören, istihdamı, sosyal güvenliği, adaleti sağlayıcı siyaset geliştiren model olan sosyal devlet anlayışının toplum için önemi sürekli artmaktadır.

Sosyal devlet; vatandaşına asgari gelir güvencesi veren, onları toplumsal risklere karşı koruyan, sosyal güvenlik imkânı sağlayan ve eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetleri sunan bir yönetim anlayışındaki devlettir.

Vatandaşlık temel geliri ise tüm vatandaşa, çalışma hayatındaki konumlarından bağımsız, toplumun bireyi oldukları için temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir paranın ömür boyu düzenli ödenmesidir. Toplumdaki herkesin ortak üretimden potansiyel olarak pay alması hakkının kabulü; işsizlik, yoksulluk, refah, sosyal adalet ve gelir dağılımı eşitsizliği, terör, eğitim, sağlık konularında sorunlara çözüm sağlayacak niteliktedir. Kavramı 1792’de Thomas Paine kullanmıştır. Evrensel temel gelir; halkın parasını ve kamu mülkiyetini vatandaşa dağıtmaktır.

Vatandaşlık gelirinin sunduğu “temel güvence” hissi kişinin toplumda rasyonel karar almaya yetecek ölçüde olmalıdır. Bu, kişiyi tembelliği sevk etmemeli, kişisel ve eşit olmalı, engelli, muhtaç olanlara ilaveler sağlamalıdır. Teknolojik gelişim, otomasyon ve özerk sistemlerin devreye girişiyle meslekler kaybolmakta ve işsizliğin artmasıyla vatandaşlık temel geliri modeli kabul görmektedir. İşsiz ve aç kalan, ama hürriyetini kötüye kullanma kapasitesine sahip insanlar kurulu düzene verecekleri zarar tüm topluma yüklenir. Devlet, kişileri (hane halkı) korumaya alır, hukuk tanımayanlarla da mücadele eder.

Devletin ekonomik faaliyette bulunma nedenleri:

1. Kamusal mal ve hizmetlerin üretimi.

2. Dışsallıklar.

3. Doğal tekeller.

4. Tam rekabetten sapmalar.

Devletler sayılan bu nedenlerden dolayı kamu faydasına olacak şekilde faaliyette bulunur.

2.6.1. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Üretimi

Devletin ekonomik faaliyette bulunmasını zorunlu kılan nedenlerden ilki kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaçtır. Talebi ve fiyatı piyasada oluşmayan mal ve hizmetler kamu kesimince üretilir. Maliye teorisinde ihtiyaçlar özel (kişisel) ve toplumsal (kolektif/sosyal/kamusal) ihtiyaçlar olarak sınıflandırılır.

Kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Kamusal mal ve hizmetlerin arzını siyasi talep düzenler.
2. Kamusal mal ve hizmetler bölünemez özelliğe sahiptir.
3. Kamusal mal ve hizmetler pazarlanamaz.
4. Üretim hacminin büyüklüğünden dolayı bu mal ve hizmetleri kamu kesimi üretir.
5. Fertler istese dahi kamusal mal ve hizmetlerin faydasından mahrum bırakılamazlar.

Kamusal mal ve hizmetler; devletin veya göçerdiği yetkilere sahip kamu tüzel kişileri veya bunlara bağlı teşebbüslerin kamu menfaatine dönük toplumsal ihtiyaçları karşılamak için topluma sunulan devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.

Modern ekonomilerde kamu kesimi tarafından üretilip topluma sunulan mal ve hizmetler sekiz başlıkta toplanır.

Kamusal mal ve hizmet türleri; (1) serbest mal ve hizmetler, (2) tam kamusal mal ve hizmetler, (3) yarı kamusal mal ve hizmetler, (4) erdemli mal ve hizmetler, (5) erdemsiz mal ve hizmetler, (6) kulüp mal ve hizmetler, (7) özel mal ve hizmetler ve (8) global kamusal mal ve hizmetler.

2.6.1.1. Serbest Mal ve Hizmetler

Doğada hazır olarak bulunan ve üretimi için bir ekonomik faaliyet gerekmeyen mal ve hizmetler olan akarsular, ormanlar, mera ve otlaklar gibi serbest mal ve hizmetlerin kullanımında bazı kurallara uyması gerekir. Kişilerin serbest mal ve hizmetleri aşırı kullanmalarından doğan soruna **ortakların trajedisi** denir. Devlet bazı kuralları koyarak serbest mal ve hizmetlerin zarar görmemesini sağlar.

2.6.1.2. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler

Talebi ve fiyatı piyasada oluşmayan kamusal mal ve hizmetleri özel kesim üretemediği için kamu kesimi üretir.

Tam kamusal mal ve hizmetler; toplumda bazılarının, o mal ve hizmet tüketiminin diğer kişilerinde aynı mal ve hizmeti tüketiminde hiçbir azalmaya sebep olmayan ve birlikte tüketilen (savunma ve adalet) mal ve hizmetlerdir. Bunların bir kişi tarafından tüketimi ile toplumun bütünü tarafından tüketimi eşittir. Tam kamusal mal ve hizmetlerin varlığı ve karşılanma zorunluluğu piyasa ekonomisinin yetersizliğini ortaya çıkarmakta dolayısıyla devletçe üretimi zorunlu olmaktadır.

Tam kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri:

1. Toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.
2. Tüketim ve faydasından kimse mahrum bırakılamaz ve engellenemez.
3. Faydası birimlere bölünerek pazarlanamadığı için piyasanın konusu olamaz.
4. Tüketiminde rekabet yoktur.
5. Gelir dağılımına etkileri nötrdür.
6. Tam kamusal mal ve hizmetleri siyasi olarak fiyatlandırılır.
7. Finansmanı zorunlu vergilerle karşılanır.

Tam kamusal mal ve hizmetler faydası bütün topluma ait olan; faydası birimlere bölünemez, faydasından kimse mahrum edilemez, tüketicileri arasında rekabeti yoktur ve tüm bu özelliklerinden dolayı devlet tarafından üretilir. Küçük kısımlara bölünemeyen ve talebi belli olmayan bu mal ve hizmetler, toplumu oluşturan fertlerin tamamını ilgilendirmektedir.

2.6.1.3. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Yarı kamusal mal ve hizmetler bir yönüyle toplumsal mal ve hizmetlere, diğer yönüyle özel kesim mal ve hizmetlerinin özelliğini taşırlar; (1) eğitim ve (2) sağlık hizmetleri gibi.

Yarı kamusal mal ve hizmetler; çoğu ülkelerde kamu kesimi tarafından bedeli altında sunulur. Bunun devlet tarafından yapılmasının sosyal, siyasi ve hukuki nedenleri vardır. Eğitim ve sağlık hizmetleri doğrudan faydalanma ile kişiye özel bir fayda sağlarken, dolaylı olarak topluma fayda verir. Bedeli altında bir harç karşılığı verilen bu hizmetlerin kişiye verdiği fayda ölçülebilirken, topluma sağladığı fayda ölçülemez. Özel sektörün güçlü olduğu devletlerde yarı kamusal mal ve hizmetler bunlara bırakılır. Eğitim ve sağlık hizmetleri pozitif ve negatif dışsallıklara sebep olması bunların genelde kamu ekonomisi üretici birimleri eliyle gerçekleştirilmesini zorunlu kılar.

Tam kamusal mal ve hizmetler ile özel mal ve hizmetleri ayırmak kolay iken, yarı kamusal mal ve hizmet türlerini ayırmak zordur. Yarı kamusal mal ve hizmetler, nitelikleri gereği piyasa tarafından üretilebilir yapıdadır. Bunların toplum için önemi nedeniyle yeterince üretilmediğinde oluşturacakları toplumsal maliyetler, piyasa (özel sektör) yanında devletin de üretimde bulunmasını gerektirmektedir.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri:

1. Kişilere özgü tüketim ve faydaya ek topluma da (dışsallık) fayda sağlar.
2. Yarı siyasi kararlarla fiyatlandırma yapılır.

3. Bunların bölünebilen kısmı resim, harç ve şerefiye gibi gelirlerle, bölünemeyen kısmı ise vergilerle finanse edilir.

4. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabet bulunmaktadır.

5. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde dışsallık söz konusudur.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin, doğrudan sunulduğu kişilere sağladığı özel fayda ile toplumun diğer fertlerine sağladığı dış faydanın toplamı, bu çeşit mal ve hizmetlerin sosyal faydasını oluşturur.

2.6.1.4. Erdemli Mal ve Hizmetler

Erdemli (faziletli, merit) mal ve hizmetler, bazı kişi veya grupların ekonomik durumlarını düzeltmek için bedelsiz (karşılıksız) veya çok az bir bedel karşılığı devlet tarafından sunulan; yeşil kart, yaşlılara bakım, kültür sanat hizmetleri, herkese açık spor tesisleri, sağlık hizmetleri, sosyal konut ve halk ekmeği gibi mal ve hizmetlerdir.

Erdemli ürünler özel ürün niteliğinde olmakla birlikte, tamamen piyasaya bırakıldığında yeterli üretilmediği için devletin toplumsal refahı artırma ve yaygınlaştırmak hedefine dönük devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerdir. Bunlar ya doğrudan devlet tarafından bedelsiz olarak topluma sunulur, finansmanı vergilerle sağlanır veya piyasa fiyatı altında sunulur.

Erdemli mal ve hizmetlerin özellikleri; toplumsal refahı artırmaya dönük özel sektör yanında devletinde ürettiği mal ve hizmetlerdir. Toplumsal açıdan önem taşıyan ve piyasa mekanizmasıyla karşılanma imkânı bulunmayan erdemli (özellikli) mal ve hizmetlerin üretimi de vazgeçilmez bir mecburiyet olup, aksi takdirde sosyal meselelerle karşı karşıya kalır.

2.6.1.5. Erdemsiz Mal ve Hizmetler

Erdemsiz (demerit) mal ve hizmetler, kişiye özgü tüketime konu olan ve ancak toplumsal anlamda zararlı olan; uyuşturucu, alkol, sigara, kumar ve şiddet gibi toplum sağlığını ve genel ahlakı bozan mal ve hizmetlerdir.

Erdemsiz mal ve hizmetler, erdemli mal ve hizmetlerin tam tersi niteliktedirler. Bu tür topluma zararlı mal ve hizmetlerden toplum fertlerini caydırmak için devlet üretim ve tüketimine himaye anlayışına uygun olarak müdahale eder ve onları koruma amacıyla zararlı alışkanlık ve faaliyetlerden alıkoyma.

2.6.1.6. Kulüp Mal ve Hizmetler

Kulüp mal ve hizmetler, kulüp olarak ifade edilen ve benzer zevklere sahip kişilerden oluşan bir organizasyonun, sadece kendi üyelerinin faydalanması için sunulan mal ve hizmetlerdir.

Bir kişinin tek başına sağlanmasının imkânsız olduğu veya çok masraflı olduğu durumlarda belirli sayıda kişiler bir araya gelerek bazı ürünleri üretmek için bir kulüp kurarak bunları daha uygun şartlarda sağlayabilirler. Bu tür mal ve hizmetlerden kulüp üyesi dışındaki insanlar faydalanamaz. Tenis ve golf sahası, bunları oynama imkânlarının sağlanması birçok kişiye sosyal fayda sağlanmasıyla kulüp mal ve hizmetlerinin üretimi devlet tarafından desteklenir veya teşvik edilir.

2.6.1.7. Özel Mal ve Hizmetler

Özel mal ve hizmetler, kişisel tüketime konu olan ve piyasa (özel kesim) tarafından üretilen ve fiyat sürecine giren mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetlerden bedeli ödenerek faydalanılır.

Pazarlanabilen dolayısıyla bölünebilen özel mal ve hizmetlerin faydası kişiseldir. Devlet bazı zamanlarda piyasayı düzenlemek, ekonomide etkinlik sağlamak ve tekel durumlarında özel mal ve hizmetleri kamu ekonomik teşekkülleri vasıtasıyla üreterek millete sunmayı tercih eder. Bu müdahalenin hedef sosyal dengeyi sağlamaktır. Fakat günümüz modern ekonomilerinde toplum için faydalı özel mal ve hizmetlerin üretimi özel sektöre bırakılmaktadır.

Özel mal ve hizmetlerin özellikleri:

1. Özel mal ve hizmetler sadece satın alıp kullanana fayda sağlar.
2. Tüketiminde ve faydalanılmasında bedelinin ödemesi gereken mal ve hizmetlerdir.
3. Özel sektörün gücünün yetmemesinden dolayı devletin ürettiği mal ve hizmetlerdir.
4. Devlet istihdam oluşturmak için de özel mal ve hizmet üretebilmektedir.

Devletin bu tür mal ve hizmet üreten müesseseleri bütçeye yük olması eğiliminden dolayı özelleştirmeye yönelmektedir. Bu anlayışı izleyen ülkeler ekonomik sistemde liberalizme yöneldiklerini göstermektedir.

2.6.1.8. Global Kamusal Mal ve Hizmetler

Faydalarının ve zararlarının tüm toplumlara, ülkelere ve nesillere yayıldığı, tüketimde rekabetin ve dışlamanın olmadığı, yoksulluğun azaltılması ve kalkınma hedefi çerçevesinde gerekli olan mal ve hizmetlerdir.

Global kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri:

1. Bir kamu malının bir kişi tarafından tüketimi, aynı malın diğer birinin tüketimini azaltmaması, engel oluşturmamasıdır.
2. Global kamusal mal ve hizmetlerin herkesin faydalanmasına açık olmasıdır.

Herkes temiz havadan faydalanır olması ve bir kişinin havayı tüketmesinin diğerlerinin tüketimine etkisinin olmaması. Global kamusal mal ve hizmetler; çiçek, malarya, AIDS ve Covid-19 gibi hastalıkları engelleme, çevre kirliliğini önleme, sağlık hizmetlerine erişim gibi toplumun bazı istek ve ihtiyaçlarını karşılamayı öngören sosyal konularla bağlantılıdır.

2.6.2. Dışsallıklar

Devletin ekonomik faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel nedenlerden ikincisi dışsallıklardır.

Dışsallık; gerçek veya tüzel kişilerin üretim veya tüketiminden diğer kişi veya kuruluşların fayda ve maliyetlerinin olumlu veya olumsuz etkilenmesine dışsallık ismi verilir. Dışsallık, yapılan bir üretim veya tüketimin başkaları üzerinde refah azaltıcı veya artırıcı etki etmesi sonucunu doğurur. Yayılan dışsal faydaya **dış fayda**, zarara ise **dışsal zarar** (dışsal maliyet) denir. Günlük hayatta hem ürünün üretimi hem tüketimi üçüncü kişilere bir maliyet yükleyebilir veya fayda sağlayabilir. Üretim ve tüketimdeki dışsallıklar olumlu dışsallık veya olumsuz dışsallık şeklinde olabilir.

. **Olumlu (pozitif) dışsallık:** Üretim veya tüketim yapanların üçüncü kişilere sağladığı faydalardır.

. **Olumsuz (negatif) dışsallık:** Bir kişi veya kurumun aldığı kararın başka bir ekonomik birime zarar verme durumudur. Dışsal faydayı artırmak ve dışsal zararları azaltmak için devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmak zorunda kalırken, **Coase teoreminde** (dışsallıkların tarafların karşılıklı anlaşmaları veya olumsuz dışsallık yayının zarara uğrayana tazminat ödeyerek yapılan piyasa çözümü devlet müdahalesi olmadan sosyal ve ekonomik etkinlik sağlar) piyasa çözümü önerilmektedir.

. **Mali rant:** Bir kişinin ödediği vergilerin toplamının, kamu hizmetlerinden elde ettiği faydadan fazla olması durumudur.

. **Mali sömürü:** Bir kişinin kamunun sağladığı hizmetlerden elde ettiği faydanın üzerinde vergi ödemesi durumudur.

Dışsallığın olumlu veya olumsuz etkileri sebebiyle toplum kesimlerinin ilişkileri temelinde türleri dört ayrı grupta toplanır.

Dışsallık türleri:

1. **Üreticiden üreticiye dışsallık:** Bir üreticinin üretim faaliyetinin diğer üreticileri olumlu veya olumsuz etkilemesidir.

2. **Üreticiden tüketiciye dışsallık:** Bir üretim faaliyetinden bazı tüketicilerin olumlu veya olumsuz etkilenmesidir.

3. **Tüketiciden üreticiye dışsallık:** Bir tüketicinin, tüketim faaliyetiyle üreticilere sağladığı olumlu veya olumsuz etkiler.

4. **Tüketiciden tüketiciye dışsallık:** Bir tüketicinin faaliyetiyle başka tüketicilere olan olumlu veya olumsuz etkisidir.

2.6.3. Doğal Tekeller

Devletin ekonomik faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel nedenlerden üçüncüsü; bir piyasada satışların tümüne veya çoğuna sahip bir kuruluşun olmasını ifade eden doğal tekellerdir.

Doğal tekel; bir ürünün üretiminde kullanılan girdilerin tek üreticisi olması, üretim teknolojisini tek başına geliştirip gizli tutması, taşımacılık, elektrik, iletişim, teknolojik büyük üretim ölçeği gerektiren alanlarda kamu faydası nedeniyle piyasada tek bir işletmenin olmasıdır. Dışarıda tutulabilme ve rakipsizlik özelliğine sahip ne tam kamu ne de tam özel mal ve hizmet niteliğindeki karma özelliğe sahip paralı köprü, otoyol gibi mal veya hizmetleri üreten işletmeler doğal tekel durumundadır. Devlet bu sebeple ekonomiye müdahale eder, bazı alanlarda doğal oluşan tekellerin önüne geçerek kendisi üretim yapabilir.

2.6.4. Tam Rekabetten Sapmalar

Devletin ekonomik faaliyette bulunmasını zorunlu kılan temel nedenlerden dördüncüsü ise tam rekabetten sapmalardır.

Tam rekabet piyasası; piyasada çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının yer aldığı, bunların hiçbirisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği, ürün fiyatının piyasada arz ve talebe göre belirlendiği piyasadır.

Bir piyasanın serbest (tam) rekabet piyasası olması için gerekli şartlar/özellikler:

1. **Çok sayıda alıcı ve satıcı:** Piyasada çok sayıda üretici ve tüketici var ve hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.

2. **Piyasaya giriş-çıkış serbestisi:** Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.

3. **Ürünlerin homojen olması:** Bir ürün, piyasanın her yerinde aynı kalite özelliklerinde ve farklılık yoktur.

4. **Piyasanın açık ve şeffaflığı:** Tüm alıcı ve satıcılar piyasa hakkında tam bilgi sahibidirler, piyasada gizli anlaşma yoktur.

5. **Üretim faktörleri hareketinin tam olması:** Üretim faktörleri (emek, sermaye, girişimci, üretim yönetimi) serbestçe yer değiştirir ve hangi alan daha kârlı ise oraya yönelebilirler.

Sayılan bu şartların oluşmadığı ve bu şartlardan sapma olduğunda devlet ekonomiye müdahalede bulunur.

İkinci Bölüm Örnek Sorular

1. Modern ekonomilerin temel hedefleri neler olmalıdır?
2. Kapitalist ekonomik sistem nedir ve be sisteme yöneltilen eleştiriler nelerdir?
3. Sosyalist ekonomik sistem nedir ve sisteme yöneltilen eleştiriler nelerdir?
4. Karma ekonomik sistemi nedir ve sistemin temel ilkeleri nelerdir?
5. Kanaat ekonomik sistemi nedir ve sisteminin temel ilkeleri nelerdir?
6. Tekelci rekabet piyasası ve serbest rekabet piyasası nedir?
7. Kamu ekonomisi ve özel ekonomi nedir?
8. Devletin ekonomik faaliyette bulunma nedenleri nelerdir?
9. Kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri nelerdir?
10. Kamusal mal ve hizmet türlerini sıralayarak örneklendiriniz.
11. Tam kamusal mal ve hizmetler nedir, özellikleri nelerdir?
12. Yarı kamusal mal ve hizmetler nedir, özellikleri nelerdir?
13. Erdemli ve erdemsiz mal ve hizmetler nedir?
14. Dışsallık, doğal tekeller ve tam rekabet piyasası nedir?

3. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİNİN AMAÇLARI

3.1. Kamu Ekonomik Faaliyetlerinin Temel Amaçları

Kamu ekonomik faaliyetlerinin temel amacı toplum refahını yükseltmektir. Refahı yükseltmek, gayrisafi millî hasılanın artırılmasıyla gerçekleşir. Bunun için devlet, kamu sektörü aracılığıyla ülkenin sosyal, ekonomik, siyasi şartları, değişen temel işlev ve amaçları, istikrara, yönetime, üretime ve bölüşüme dönük faaliyetler yürütür.

Global ekonomik dalgalanmalar nedeniyle ülkeler, ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını pekiştirecek ekonomik bağımsızlıkları için daha yerel kaynaklara yönelim ve stratejik ürünlerde tedarik alanlarını çeşitlendirmeye giderler.

Kamu ekonomik faaliyetlerinin temel amaçları; (1) ekonomik kalkınma ve büyümenin sağlanması, (2) ekonomik istikrarın sağlanması, (3) gelir dağılımında adaletin sağlanması, (4) kaynakların tahsisi ve etkinlik sağlanmasıdır.

3.1.1. Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak

Kalkınma, toplumun tasarrufları ile sağlanan sermayelerini yatırıma yönlendirmesiyle gerçekleşir. Gelişme ve büyümeyi içine alan kalkınma, gelişen ülkeler için vatandaş refahı ve ülkenin gelişmişliği açısından önemlidir.

Kalkınma; ekonomik, sosyal, siyasi ve kültür alanlarında ilerleme ve toplum refahının artışı, belirli bir dönemde üretimdeki artışı gösteren fiziki büyüme ve millî gelirdeki artışla birlikte, ekonomideki bilgi, yetenek ve kalite anlayışındaki gelişmedir. Kalkınma için gerekli olan sermayeye güvenli bir ortam hazırlanmalı ve istikrarın sürekli olması şarttır.

.**Yatırım:** Belirli bir getiri için alternatif maliyet ve riskleri göze alarak birikimleri yatırım araçlarına bağlamaktır.

.**Sanayileşme:** Ekonomik faaliyetlerin el aletiyle üretimden sanayiye geçişi, millî gelirden sanayi sektörü payının artışı

.**Gelişme:** Belirli bir dönemde üretim artışı gösteren fiziki büyüme ile birlikte, kuruluşun yetenek, bilgi, anlayış gelişimi ve ürünlerin kalitesinin yükselmesini ifade eden büyümeyi de kapsayan kavramdır.

.**Büyüme:** Ekonominin temel verilerinde kişi başına bir yıldan diğer yıla daha yüksek reel gelir sağlayan devamlı artış.

.**Ekonomik istikrar:** Ekonomik değişkenler; fiyatlar genel seviyesi, tam istihdam ve dış ticaretin devamlı denge hali.

.**Fiyat istikrarı:** Ekonomide fiyatlar genel düzeyinin zamanla aşağı veya yukarı hareket etme eğilimi göstermemesi.

.**Finansal istikrar:** Finansal sistemin dengesini bozabilecek beklenmedik durumlara karşı ekonominin dayanıklılığı.

.**Yönetim ekonomisi:** Yönetim kararları için ekonomik analiz ve istatistik uygulamalarına odaklanan ve geleneksel ekonomi teorisi ile iş ortamında görülen pratik ekonominin bir birleşeni olan ekonomi şeklindedir.

.**Sürdürülebilirlik:** Bugünkü neslin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından taviz vermeden karşılamada çevreye duyarlı ileri, geri dönüştürülebilir, sıfır atıklı ürün üretme ve tüketimde "sürdürülebilirlik" ilkesini benimsemesidir.

.**Sürdürülebilir kalkınma:** İnsan ve doğa arasında denge ile doğal kaynakları koruyup bilinçli kullanımını sağlayarak ihtiyaçların karşılanması ve kalkınmaya imkân verecek şekilde mevcut ve gelecek kuşakların hayatlarının planlanmasıdır.

.**Sosyal devlet:** Vatanda asgari gelir güvencesi veren, eğitim, sağlık, barınma hizmetleri sunan toplumsal risklere karşı koruyan ve yoksulluğu bitirmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışındaki devlettir.

.**Vatandaşlık temel geliri:** Kişiyi, iş hayatındaki konumundan bağımsız ve şartsız olarak, toplumun bir ferdi oldukları için temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir paranın ömür boyu düzenli ödenmesidir.

Kalkınmanın temel unsurları; (1) kişi başına düşen millî gelirin artması, (2) üretim faktörlerinin etkinliği, (3) üretim faktörlerinin miktarlarının değişmesi, (4) sanayi kesiminin millî gelir ve ihracat içindeki payının artmasıdır.

Kalkınma, sosyal, kültürel ve ekonomik düzenlemelerle gelişmiş ülkeler standardını yakalama çabasıdır. Bu süreçte ülkeler kalkınmalarını yavaşlatan orta gelir tuzağı, dışarıdan sermaye girişini engelleyen istikrarsızlıklar, uluslararası kuruluşların kredi notu, derecelendirme gibi farklı engel ve tuzaklarla karşı karşıyadır.

Orta gelir tuzağı; bir ekonominin kişi başına gelir düzeyinin belirli bir aşamadan ileri geçemeyişi veya belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluğa girmesidir. **Orta gelir tuzağına düşen ekonomilerin eksiklikleri;** (1) tasarruflar ve yatırımlar düşük, (2) imalat sanayi gelişimi yavaş, (3) sanayide çeşitlenme düşük ve (4) emek piyasası şartları yetersiz. Orta gelir düzeyi ölçüsü Dünya Bankası 2012 Dünya Kalkınma Raporu; (1) düşük gelirli ekonomiler 1,005 \$ altı, (2) orta gelirli ekonomiler 1,006-12,275 \$ arası, (3) yüksek gelirli ekonomiler 12,276 \$ ve üzeri şeklinde sınıflar.

Orta gelir tuzağından kurtulmanın yolları; (1) gelir dağılımı eşitsizliğini gidermek, (2) rekabet gücünü yükseltmek, (3) beşeri sermayeyi vasıflı hale getirmek, (4) kurumsal faktörleri geliştirmek, (5) alt yapı yatırımlarını artırmak, (6) teknoloji, AR-GE ve inovasyona ağırlık vermektir.

Kredi notu; bir ülkenin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirme yeterliliğine sahip olup olmadığı hakkında kredi derecelendirme kuruluşlarının açıkladıkları görüşleridir. **Kredi derecelendirmesi;** kişi, şirket veya bir ülkenin kredi itibarını belirlemede borçlunun kredi geçmişi hakkında veya potansiyel bir borçlunun borcunu geri ödeyebilme yeteneğini değerlendirmesini gösteren kredi risk primidir. **Kredi risk primi (CDS = Credit Default Swap);** alınan bir kredinin geri ödenmeme riskini tespit etmek ve bu riske karşı kredinin sigortalanması için kullanılan değerdir.

Kredi değerlendirmesi, borç veren veya yatırımcı için o borcu geri ödeme ihtimalini belirlemek için malî geçmiş, cari varlık, cari borçlar incelenerek kredi notu verilir. **Küçük derecelendirme;** borç alanın borcunu ödememe (temerrüt) riskinin yüksekliğini gösterir. Bu faiz oranını yüksek tutma veya borç talebi reddini verir.

Ekonomik kalkınma için yapılması gerekenler:

1. Yurtiçi tasarrufları artırmak ve yurtdışı tasarruflardan faydalanmak.
2. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek.
3. Katma değeri yüksek teknolojik ürün üretimine öncelik vermek.
4. Hızlı büyüme için tasarlanmış start-up girişimleri teşvik etmek.
5. Faydalı model ve patentli ürün buluşlarını teşvik etmek.
6. Teşviklerin doğru tasarlanarak verilmesi ve takip edilmesi.
7. Kapasite kullanım oranını yükseltmektir.

Fon kaynakları:

1. Öz kaynaklar: Organizasyonunun kuruluş döneminde ve faaliyetlerini sürdürdüğü sırada sahip veya ortakları tarafından konulan; para, taşıt, mal, arsa ve arazi gibi maddi varlıklar; marka, patent hakkı gibi maddi olmayan varlıklardır. Bu fonlar, kurum için devamlı bir kaynak niteliği taşır, vadesi yok ve faiz ödenmez. Kârın bir kısmı ortaklara dağıtmadan işletmede “**ihtiyaç akçesi**” olarak tutmak öz kaynakları artıran **oto finansman** aracıdır.

2. Yabancı kaynaklar: Kurum açısından risk taşıyan yabancı kaynaklara belli bir vade sonunda, anapara ve faizin ödenmesi zorunludur. Bu kaynaklar kısa ve uzun vadeli yabancı fon kaynağı şeklindedir.

a. Kısa vadeli yabancı finansman (fon/kredi/borç) kaynakları; dönen varlıkların, alacak ve stokların finansmanında kullanılacak; (1) ticari banka kredileri, (2) factoring; kısa vadeli kredili satışlardan doğan alacak haklarının satışıyla sağlanan fon ve (3) para piyasasında satışa sunulan kısa süreli bonolar.

b. Uzun vadeli yabancı kaynaklardan sağlanan (1) banka kredileri ve (2) tahvil ihracı ile işletme varlıklarından makina, araç-gereç gibi duran varlıklar veya devamlılık arz eden faaliyetler için kullanılır.

3. Kitle Fonlaması: Bir proje veya girişimi bir grup insanın internette yenilikçi fikirleri uygulamak için finanse etmesidir. Finansal katkı veren destekçiler, bağış yapabildiği gibi yatırım yaptığı projeden hisse veya ilk üretim kazancı karşılığı destek alabiliyor. SPK kontrolünde kurulan kitle fonlaması platformu, fikir sahibi girişimci ile fon sağlayıcı arasındaki arabulucudur.

4. Finansal kiralama (leasing): Kiracının seçtiği her türlü yatırım mallarının mülkiyeti ödeme vadesi boyunca leasing şirketinde kalmak üzere belirlenen kira karşılığı kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşme süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya geçmesini sağlayan finansman, yatırım yöntemidir.

5. Forfaiting: Yatırım ürünlerinin ihracatından doğan ve belirli bir ödeme planına göre tahsil edilebilecek alacakların bir banka veya uzman bir finansman kuruluşu (forfaiteer) tarafından satın alınma işlemi ve bu işlemle sağlanan fondur.

6. Kâr ve zarar belgesi satışları: Uzun vadeli fon sağlama kaynağı olan anonim şirketler tarafından kâr ve zarar karşılığı ihraç edilen bir menkul kıymet türüdür.

7. Finansman desteği: Kuruluşun ihtiyacı olan her türlü ham madde, mamul, gayrimenkul, makine ve teçhizatın yurt içi veya dışından tedarik edilmesi, bedelinin müşteri adına satıcıya peşin ödenmesi, müşterinin vadeli borçlandırılmasıdır.

8. Yap-İşlet-Devret (YİD/Build-Operate-Transfer) Modeli: Bir kamu yatırım veya hizmet finansmanının özel şirket tarafından yapılması ve anlaşılan süre içinde işletilmesi, bu sürede ürettiği ürünü, karşılıklı belirlenen tarifeye göre kamuya satması, süre sonunda tesisi bakımı yapılmış, eksiksiz, işler halde kamuya devretmesidir.

9. Ortak Girişim Şirketleri (OGŞ): Kamu yatırımının yerli veya yabancı özel sektör ortaklığı ile yapılması, belirli bir süre işletilmesi sonrası işler vaziyette ilgili idareye devrini öngören finansman modelidir.

10. Kamu Özel İşbirliği Modeli: Kısmen veya tamamen kamu yükümlülüğü altındaki bazı yatırım, yapım, işletme, yenileme ve hizmetlerin üretimini, maliyet, risk ve getirilerinin bir sözleşme ile kamu ve özel sektör arasında paylaşımıyla gerçekleştiren finansman modelidir. Kamu Özel İşbirliği (KÖİ); (1) Yap-İşlet-Devret (YİD), (2) Yap-İşlet (Yİ), (3) Yap-Kirala-Devret (YKD) ve (4) İşletme Hakkı Devri (İHD) olarak dört temel model uygulanmaktadır.

11. Sukuk (Kira sertifikası): Her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak için varlık kiralama şirketince ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymet sertifikasıdır. **Sukuk çeşitleri:** **1. Kâr/zarar ortaklığı (Müşaraka):** Tarafların emek ve sermayelerini birleştirerek bir yatırımı finanse için taraflardan biri banka olmak şartıyla iki veya daha fazla tarafın sözleşme hükümlerine göre kâr ve zarara katılma payları oranı paylaşılan faaliyet ortaklığı. **2. Leasing (İcara/Kira Finansmanı):** Bir menkul veya gayrimenkulün kullanım hakkının (risk ve menfaatlerin) sahibi (lessor) tarafından belirli bir süre için ve belirli bir kira karşılığında bir kiracıya (lessee) verilmesi şeklindeki orta vadeli bir kredi işlemi. **3. Mal karşılığı vesaikin alım ve satımı:** Katılım bankaları ile fon kullanan arasında düzenlenen yazılı bir anlaşma ile ürün karşılığı vesaikin, katılım bankasınca peşin satın alınarak, vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılması. **4. Emek - sermaye ortaklığı (Mudarebe):** Biri sermaye diğeri know-how (emek, bilgi ve tecrübe) sahibi girişimci iki tarafın (emek ve sermaye) bir araya gelerek bir projeyi gerçekleştirmeleri ile elde edilen kârın paylaşımı. **5. Murabaha (Maliyet artı kâr marjlı satış):** Katılım bankasının, müşterisinin istediği bir ürünü satıcıdan peşin satın alıp üzerine kâr ekleyerek müşterisine vadeli satışla finansman kullandırma. **6. Karz-ı hasen (Faizsiz borç/ödünç):** İhtiyaç sahiplerine zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için verilen küçük

boyutlu ve sınırlı borç. **7. Selem (İleriye dönük, siparişe dayalı satın alma):** Ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, fakat alınan ürün teslimi önceden belirlenen tarihe kadar ertelendiği alım-satım işlemi. **8. Tekâfül:** Paylaşılmış sorumluluk ve garanti kuralıyla katılım sigortacılığı; kâr amacı olmayan sigortalıların oluşturduğu kooperatif sigortacılığı ve sigorta şirketinin biriktirdiği fonları faizsiz yatırım

İnsan hayatını sosyal gelişmişlik verileri dışarıda tutan kapitalizm, gayrisafi millî hâsıla rakamlarını ekonomik başarı görür. Yeni arayışlar, toplumun ortak mutluluğunu sağlayan hayat kalitesini maddi verilere et mutluluk ile ölçme isteği artırıyor. Eğitim, sağlık, gelir, demokrasi ve adalet göstergelerine dayalı; İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI), Sosyal Gelişme Endeksi (SPI), Sefalet Endeksi, Hukukun Üstünlüğü Endeksi, Demokrasi Endeksi ve İslamilik Endeksi geliştiriliyor:

1. İnsani Gelişme Endeksi (HDI): Bir ülkenin kazanımlarını; (1) sağlık, (2) eğitim ve (3) gelirle ilgili insani gelişimini ölçen karma endekstir. Kurgu bir üretim ölçümü olan GSMH düzeyi aynı iki ülkenin farklı insani gelişime sahip olabileceğini gösterir. Gelir; sahip olunan para ve para ile ifade edilen değerler iken gelişmişlik, insanın hayat kalitesi, imkân ve haklardır.

2. Sosyal Gelişme Endeksi: Temel kalkınma çabasıyla ilgili bilgi sağlarken ülkelerin hangi alanlarda başarılı olduğu ve hangi konularda düşük performansta olduğunu gösteren endekstir ve ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmişliği anlatır.

3. Sefalet Endeksi: Ülkenin ekonomik ve sosyal imkânlarının bir ölçüsü olarak farklı ülkeleri karşılaştırmadır.

4. Hukukun Üstünlüğü Endeksi: Ülkede hukuk kurallarının herkes tarafından kabulü, her bireyin hukuk karşısında eşit olduğu gösteren durumu farklı ülkelerle kıyaslamada kullanılan göstergedir.

5. Demokrasi Endeksi: Farklı demokrasi tanımlarına göre farklı ülkelerin demokrasi durumunu karşılaştırmadır.

6. İslamilik Endeksi: Devlet yönetiminin; (1) ekonomi, (2) adalet, (3) yönetim, (4) insan hakları, (5) siyasi haklar ve (6) uluslararası ilişkilerde “İslami kriterlere (değerlere)” uygun olup olmadığını tüm dünya ülkeleri için ölçen endekstir.

Siyasi gücün tek elde toplanan totaliter devlet yönetiminden sosyal devlet anlayışına geçişle sosyal ve ekonomik kalkınma için vatandaşlık temel geliri, istihdam, sosyal güvenlik ve adaleti sağlayarak kalkınmada özel sektöre yer verir.

Ekonomik büyüme modelleri:

1. İçsel büyüme modeli: Büyüme için ekonominin iç dinamiklerine dayanarak, temel kaynağı teknolojik gelişim, bilgi, insan sermayesi, yatırım, üretim ve ihracatı esas alan, yatırımın yenilik ve bilgi sağladığı kabul edilen büyüme modelidir. GSMH kurgusal, yanlış tanımlı fazladan faturalandırılmış, şişirilmiş maliyetler, finansal hizmet sektörünün rakamını yapay yükselten bir üretim ölçümüdür. GSMH, deprem, sel, savaş, global kriz dönemleri gerçek ekonomi ile yüzleştirir, üretime dayanmayan ekonomiler çöker. Ekosistemin (global ekonomi) parçası olan ekonomilerde borsa, döviz ve faiz üç kağıt ekonomisine ek kripto para hareketleri gerçek ekonomiyi yansıtmaz. Yatırımı, tasarrufları ile yapamayan ekonomide bağımlılık artar. Üretim gerilerse üç kâğıt ekonomisi devreye girer. Paranın gücünü, ülkenin ekonomik durumu belirler.

2. Dışsal büyüme modeli: Büyüme için ekonominin iç dinamiklerinden bağımsız olarak dış borçlanma ile yürütmedir. İhracatının büyük kısmı ithal girdilerden oluşan ekonomide ihracat yapabilmek için ithalata mecbur kalır. İhracat geliri ithalatı karşılamayan ve yatırımları dış borçla yapan ekonomi, sürekli dış açık vereceği için cari açık artar. Dışa bağımlı, dışarıdan gelen para ile büyüyen ekonomiler kırılgan ekonomilerdir ve yoksullaştıran (fakirleştiren) büyüme sağlar.

3. Kapsayıcı büyüme modeli: Bir ekonomide emek, sermaye ve teknolojideki gelişimle birlikte etkileşimli büyüme sağlayan, adil dağılımla tüm nüfusun refahını yükselten, hem süreç hem de sonucu aynı anda tanımlayan büyümedir.

4. Potansiyel büyüme modeli: Bir ekonominin eldeki iki temel üretim faktörü imkânı olan emek ve sermayeyi kullanarak sürdürülebilir bir büyüme ve üretim faktörlerinin verimliliğinin sağlanmasına dayalı bir büyüme modelidir.

5. Düşük faiz ve düşük enflasyona dayalı büyüme modeli: Ülkede uygulanan düşük faiz ile yatırımı teşvik eden ve düşük enflasyon ile piyasayı düzenleyen büyüme modelidir.

6. Sessiz büyüme modeli: Bir ülke ekonomisinde büyüme gerçekleşirken demokratik hak ve hürriyetlerde kötüleşme devam ederse, ekonomik büyüme ile demokrasi arasında denge kurulamadığını gösteren kötü bir büyüme şeklidir.

7. Köksüz büyüme modeli: Ekonomik büyümeyi toplumun ahlak, örf, adet, gelenek ve göreneklerinin yozlaşması, kültürel kimlik yozlaşması halinde büyümeyi ifade eder.

8. Geleceksiz büyüme modeli: Ekonomik büyümenin yenilenemeyen doğal kaynakların kullanımına dayalı büyüme.

Ucuz işçi avantajıyla iş gücü üzerinden rekabet, düşük faiz ve yüksek kura dayalı büyüme modelleri de vardır. Genelde devlet müdahalesi olmadan ekonomik büyüme sağlanamaz. Büyüme, üretim odaklı reel sektörle kişi mutluluğu, sosyal barış, refahı tabana yayarak gelir dağılımında adaleti sağlamalıdır. Sürdürülebilir büyüme olmaz ise yapısal krizler yaşanır.

Büyümenin hangi sektöründe olduğu önemlidir. **Tek sektöre bağımlılık (Hollanda Hastalığı);** ani zenginleşen ekonomide üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesiyle toplam üretimi azaltır.

Türkiye, tarımdaki potansiyelini tarıma dayalı sanayileşme ile değerlendirirken büyümede avantajlı yeni sektörler de girmelidir. Kendi kendine yetme ve dışa bağımlılıktan kurtulmak için sürekli yenilik yapmaktır. Coğrafyanın sağladığı avantaj ile kalkınması tarıma bağlı ülkeler tarımı stratejik sektör görür. BM Gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO)'nun desteklediği aile çiftçiliği, kırsal kalkınmaya katkı ile insanın doğduğu yerde doymasını sağlayan, köye dönüşü teşvik eden bir projedir. Global gıda krizinin çözümü; toprağı, suyu, iklimi kirleten, çiftçiyi global şirketlere bağımlı yapan endüstriyel

üretimi bırakıp aile çiftçiliği ile ekolojik tarıma geçmektir. (**Aile çiftçiliği**; bir ailenin yönettiği, ailenin işgücüsüyle tarımsal üretimdir). Gıda güvenliği, geleneksel gıda ürünü, çeşitliliği koruma, dengeli beslenme, kaynakların sürdürülebilirliği, küçük ölçek nöbetleşe üretim, piyasa istikrarı için küçük işletmeleri teşvik ile ekonomik büyüme fırsatıdır.

İklim değişikliği, nüfus artışı, gıda güvenliği, gıdaya erişim sorunları sürdürülebilir kaliteli gıda ve arz güvenliği için **topraksız** ve **dikey tarım** faaliyetler önem kazanıyor. **Topraksız tarım**; topraksız kültür seralarında örtü altı yıl boyu sürekli üretimle geleneksel tarıma göre su, gübre, enerjide tasarruf, yüksek verim ve kaliteli ürünle üstünlük sağlıyor. Modern seralarda topraksız tarım şeklinde yetiştiriciliği ilave **kentsel tarım** için uygun **dikey tarım**, **masa üstü**, **bahçe** ve **mikro bitkiler** yetiştirme çalışmaları artmaktadır. **Dikey tarım**; dikey yığılı raflarda veya katmanlarda apartman duvarı ve evin balkon, teras, mutfak duvarlarına özel üretilen aparat, dekoratif aksesuarla tarım üretiminin gerçekleştirilmesidir.

Bulunduğu coğrafyaya uyum sağlamış tohum ve bitkiler büyük üretimleri ucuz elde etmek için yerel popülasyonu azaltıp mono kültüre indirerek bozmak, ucuz çözümlerin pahalı sonuçları olacağı için yerel bitki ve tohum soyları korumak gıda güvenliği için önemlidir. Tarla ile raf fiyatları arasında büyük fark üretici ile tüketicinin pazarda buluşması ile aşılabilir.

Ürünlerde; **taklit**, **hile**, **GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma)** ve bir ürünün tabiliğini, başka şeyler karıştırarak bozma hilesi olan **tağşiş** gıda güvenliğini tehdit ederek kalkınmayı engeller ve tüketiciye telafisi olmayan zararlar verebilir.

Geri kalmışlık; ekonomide kapitalizmi seçen ve kapitalist sistemin palazlanmış gayrisafi milli hâsıla oranlarına ulaşmaya çalışan ülkelere, gayrisafi milli hasılası yüksek ülkelerin yapıştırdığı bir etikettir. Eğitim sisteminde göreceli bir ekonomik kavram olan “geri kaldık” aşağılık duygusu yerine, fikri bir bağımsızlık düşüncesi verilmelidir.

Kalkınmada sosyal sorumluluk gereği, faydası yüksel toplumsal maliyeti az olan yatırımlara öncelik verilir. Türkiye, 1963'ten beri 5 yıllık kalkınma plânlar hazırlayarak ekonomiyi planlı (2024-2028/12. Kalkınma Plânı) yürütüyor. Türkiye, doğal kaynakta en zengin ülkeler arasında yer almasına rağmen “Zengin kaynaklar üzerinde fakir bekçi” durumu sürüyor.

3.1.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, işsizliğin düşürülmesi, enflasyonun, bütçe açığının, cari açığın kontrol altında olması ekonomik istikrarı gösterir. Devlet, kamu gelir ve giderleri ile ekonomik istikrarı sağlamaya çalışır. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi şartlar bu araçların kullanımı ve yönlendirilmesinde önemli ölçüde belirleyicidir.

Ekonomik istikrar; ekonomide temel değişkenler olan fiyatlar genel seviyesi, tam istihdam ve dış ticaretin devamlı denge halidir. **Ekonomik istikrarsızlık** ise, bir ekonomide toplam taleple toplam arz, yatırımla tasarruf, ihracatla ithalat gibi makro büyüklüklerin dengede olmadığı bir durumdur. Ekonomik istikrar için siyasi ve sosyal istikrar şarttır.

Ülkelerin dış borçları ve döviz durumu göstergeleri ekonomik istikrar açısından önemlidir. Ekonominin konjonktürel döviz gelir gider trafiği; Ödemeler Bilançosundan izlenir. “Cari İşlemler Dengesi” (döviz geliri ile gideri arasındaki fark) açık veriyor ise milli gelire oranına bakılarak cari açık büyük veya küçük olduğu belirlenir. Ülkelerin döviz durumunun bir başka göstergesi “Uluslararası Yatırım Pozisyonu” (UYP). Yurt dışı varlıkları ile yurt dışına olan yükümlülüklerinin farkı olan UYP açıklarının milli gelire oranı yüksek ise ülkeleri istikrarsızlığa sürükler. Piyasa başarısızlıklarının örnekleri ise mal ve hizmet piyasalarındaki arz/talep dengesizliğinden kaynaklanan enflasyon, deflasyon (para kısıtlaması), iş gücü piyasalarında ortaya çıkan işsizlik, ithalat/ihracat arasındaki dengesizliğin sonucu cari işlemler açık veya fazlaları gibi makroekonomik konulardır.

Devlet para ve maliye politikası araçlarını kullanarak piyasaları dengelemeye çalışır. Ancak devletin piyasalardaki dengesizlikleri ortadan kaldırma görevinin gereksiz olduğunu, hatta devletin ekonomideki yerinin fazla olmasıyla piyasa başarısızlıklarının ortaya çıktığını iddia eden düşünceler vardır. Diğer taraftan piyasa dengesizliklerinin giderilmesine ek olarak makroekonomik bir hedef olarak, devlet uzun dönem yeterli büyüme ve kalkınmayı sağlayacak şartları oluşturmalıdır.

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artıştır. Ekonomik istikrarla birlikte kalkınma için düşük faiz ve düşük enflasyon gerekir. Enflasyon, tüm ekonomiler için her zaman risktir.

Enflasyon; dolaşımdaki para miktarı bolluğu ile ürünlerin toplamı arasındaki açığın büyümesiyle ortaya çıkan, genel fiyat düzeyinin yükselişi, para değerinin düşmesi, satın alma gücü kaybıyla kendini gösteren ekonomik ve parasal bir süreçtir. Enflasyon döneminde, mali tablolara etkilerini gidermek için enflasyon muhasebesiyle alınan önlemlerle üçüncü tarafların gerçekçi finansal kararlar almasına imkân verilir. (**Enflasyon muhasebesi**; bir kuruluşun finansal tablolarındaki parasal olmayan hesap kalemlerinin, finansal tabloların hazırlandığı tarihteki satın alma gücünü yansıtması için ilgili tutarların düzeltme katsayısı ile çarpılarak yeniden hesaplandığı bir muhasebe yöntemidir.)

Enflasyon, mal ve hizmetin değerli, paranın değersiz olduğu bir durumdur. Enflasyon sarmalı, sabit ve dar gelirli olumsuz etkiler. (**Enflasyon sarmalı**; enflasyon artışının başladığı dönem sonrasında, ücret artışlarının etkisiyle sürekli kendini genişletmesi ve daha yüksek enflasyon oranlarına çıkması). Burada esas olan enflasyonu geriletme çabalarıdır.

Ekonomiler enflasyon ve büyüme ilişkilerine göre dörde ayrılır:

1. Sıfır enflasyonla büyüyen ekonomide enflasyonsuz büyüme geçerlidir.
2. Hem reel büyüme hem de enflasyon varsa enflasyonlu büyüme halidir.
3. Reel büyüme sıfır veya sıfıra yakın iken enflasyon varsa stagflasyon durumu vardır.
4. GSYH reel olarak küçülürken enflasyon da ortaya çıkıyorsa slumpflasyon vardır.

. **Enflasyon vergisi:** Bütçe açıklarının para basımı ile finansı enflasyona yol açması nedeniyle kişilerin ellerindeki paranın satın alma gücünün devlete vergi vermeleri durumundaki gibi azalmayı gösteren bir dolaylı harcama vergisidir.

. **Deflasyon:** Piyasada fiyatların belirli bir zaman aralığında sürekli düşüş göstermesi, enflasyonun tersidir.

. **Devalüasyon (kur ayarlaması):** Para biriminin diğer ülke paraları karşısında satın alma gücünü hükümetçe düşürme.

. **Resesyon (durgunluk, daralma):** Makroekonomide geleneksel olarak reel gayri safi yurt içi hasılabın iki veya daha fazla çeyrek yıllık (6 ay) periyotta arka arkaya negatif büyüme göstermesi durumudur.

. **Stagflasyon:** Ekonomide yüksek enflasyonun ve düşük büyümenin aynı anda yaşanmasını ifade eder.

. **Slumplasyon (enflasyon içinde küçülme):** Bir ülkede yüksek enflasyonla birlikte ekonomik küçülme de yaşanması olan bir kriz durumu, ekonomik krizlerin en zorudur.

. **Dezenflasyon:** Fiyat artış hızının, (enflasyon oranı) zamanla azalması, düşük enflasyona geçişte yaşanan enflasyon.

Enflasyonun nedenleri:

1. **Talep Enflasyonu:** Mal ve hizmet arzının, toplam talebin artış hızına ayak uyduramaması hâlinde ortaya çıkar.

2. **Maliyet Enflasyonu:** Emtia fiyatlarının yükselmesi veya doğal afetler nedeniyle üretim maliyetlerinde artış olması.

3. **Para Arzı:** Para arzı para talebinden yüksek olunca tüketim harcamaları artar, fiyatlar yükselir.

4. **Enflasyon Beklentileri:** Tüketici ve üreticilerin fiyatların yükseleceği beklentisi ürün fiyatlarının artışına neden olur. Enflasyonun, fiyatların artış oranına göre; ılımlı enflasyon, yüksek enflasyon ve hiper enflasyon olarak üç türü vardır.

Enflasyon türleri:

1. **İlmlı enflasyon:** Genel fiyat artışı düşük düzeyde, enflasyon beklentisi yok, olumsuz etkisi çok az olan enflasyondur.

2. **Yüksek enflasyon:** Gelirler ile fiyatlar arasındaki makasın açılmasıyla satın alma gücü düştüğü için ekonomiye güveni olumsuz etkileyen ve toplam talebe zarar veren bir enflasyondur.

3. **Hiperenflasyon:** Çok yüksek orandaki bir enflasyon olarak paranın işlevlerini kaybetmesi, piyasa işlemlerinin millî para yerine dövizle yapılması ve millî para sisteminin çöküşüne (yeni bir para birimine geçmeye) neden olan enflasyondur.

Enflasyonun olumsuz sonuçları:

1. Fiyatlar genel düzeyi yükselir.

2. Piyasada belirsizlik artar ve fiyatlama davranışları bozulur.

3. Paranın satın alma gücü giderek düşer, millî paraya olan güveni azaltır ve dolarizasyona neden olur.

4. Refah düzeyini düşürür ve gelir dağılımını bozarak toplumsal huzursuzluklara yol açar.

5. Tasarruf eğilimini azaltır.

6. Yatırımları azaltarak büyümeyi olumsuz etkiler ve fakirleşerek büyüme tehlikesini getirir.

Enflasyon, maruz kalınan bir durum değil, yanlış siyasi bir tercihtir ve bedelini halkın ödediği gelir transferi modelidir. Enflasyon, ahlaki bozar, yozlaşmayı getirir, orta sınıfın yaşam enerjisini geriletir, imtiyazlı sınıflar ortaya çıkar. Fiyatlama davranışı bozulur, fahiş fiyatlama ve haksız kazanç artar, ürünlerin şekil ve şemalı bozulur, kalite düşer, planlı eskitme başlar.

Dar gelirliilerin gelirini tahrip eden enflasyonu düşürmek için başta hükümet olarak tüm taraflar imkânları oranında mücadelesi ile başarı sağlanabilir. Enflasyonu düşürmek için neden ve türlerine göre uygulanacak önlemler farklı olabilir.

Enflasyonu düşürmenin yolları:

1. Üretimi artırmak ve fiyat istikrarı sağlamak.

2. İsrafi önleyecek tasarruf tedbirleri almak.

3. Satışlara çeki düzen vermek.

4. Vergilerde düzenleme yapmak ve bütçe harcamalarını azaltmak.

5. Talep daraltıcı maliye politikaları (Merkez Bankası sıkı para politikası) ile para arzını düşürmek.

Enflasyon, geçici zenginlik (illizyon-yanılsama) etkisi yapar. Kamu harcamaları vergilerle değil para basarak finanse edilirse enflasyonu artırır, kişilerin satın alma gücünü azaltır. Enflasyonu düşürmede ilk adım iyi bir ekonomik istikrar programı uygulamaktır. Tüm kesimlerin güçleri oranında katkı vermeleri sağlanarak nimet-külfet dengesi gözetilmelidir.

Alınan önlemlerde, sabit ve dar gelirliiler mağdur etmemeli, enflasyonunun ekonomik kısılacına bırakılmamalıdır.

3.1.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Çoğu zaman devletin müdahalesi olmadan gelir dağılımında adalet sağlanamamaktadır. **Gelir dağılımı;** bir ülkede, millî gelirin çeşitli gelir grupları arasındaki dağılımını ifade eder. Kişiler, hane halkları ve çeşitli kesimler arasında servet ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırma görevi devlete verilmektedir. Belirli bir zamandaki gelir servet veya refahın dağılımı toplumların istedikleri ile uyumlu olmayabilir ve buna bağlı olarak huzursuzluklar baş gösterebilir.

Gelir dağılımında adalet; millî gelirden üretim faaliyetine katılanların dengeli ve adil pay almalarını ifade eder. Gelir dağılımını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır.

Gelir dağılımını etkileyen faktörler; (1) servet dağılımı, (2) eğitim düzeyi, (3) emek dağılımı, (4) cinsiyet ve yaş yapısı,

(5) enflasyon, (6) faktör fiyatları, (7) rekabetçi piyasalar, (8) kayıt dışı ekonomi, (9) dolaylı-dolaysız ve negatif vergilerdir.

Kapitalist sistemde aşırı kazanma hırsı daha adil bir gelir paylaşımını imkânsız kılmaktadır. Sosyal devlet anlayışıyla bu dağılımda adalet sağlanmaya çalışılır. Bu olmadığı zaman toplumsal kargaşa başlar. Gelir dağılımında adaletin sağlanması toplumsal istikrar ve sosyal dokuyu iyileştirir, siyasi istikrarı getirir. Dijital dönüşüm, mobil teknoloji, otomasyon sistemleri, uzaktan erişim, yapay zekâ imkânlarının görme genişliği ve derinliği yöneticilerin sorunları daha etkili çözmelerini sağlar.

3.1.4. Kaynakların Tahsisi ve Etkinlik Sağlanması

Rekabetçi piyasaların tanıdığı servet hakkı; bir kişinin herhangi bir mülke sahip olma ve bunların faydasından veya kullanımından diğer insanları mahrum bırakma hakkı vermektedir.

Kamu kaynaklarının kamu ihtiyaçları doğrultusunda ve kaynak kullanımında etkinlik sağlanması amacı ile kullanılması önemlidir. Piyasa ekonomisi, her şartta kalkınmayı ve kaynak verimliliğini sağlamayabilir.

Kaynakların tahsisi; belirli bir anda mevcut kaynakların farklı alternatifler veya kullanımlar arasında dağıtılmasıdır.

Ülke ekonomileri verimliliği sağlamak için sahip oldukları üretken faktörler olan emek, sermaye, doğal kaynaklar ve teknolojiyi optimum dağılım ve kullanımını sağlamak zorundadırlar. Bu tahsis ile kaynakların verimliliği de sağlanmalıdır.

Kaynak verimliliği; doğal kaynakların sürdürülebilir bir yolla verimli şekilde ortaya çıkarılması, işlenmesi, tüketilmesi ve tüketimden kaynaklanan çevresel etkilerinin tüm yaşam döngüleri boyunca azaltılmasıdır.

Kapitalist ekonomide kaynakların kullanımını fiyatlar belirler ve piyasa ne kadar tam rekabete yakın ise kaynak tahsisi o kadar etkin yapılır fikrinin kabulü kaynakların hızlı tüketimini getirdi. Ekonomik gelişme, zenginleşme ve refah gibi kavramlar kaynakların yoğun kullanımını sağladı. İşletme, en ucuz üretim faktörlerini kullanarak kârlarını arttırmaya çalışır.

Kaynak tahsisinde verimlilik için, dezavantajlı kesimler olan hiçbir geliri olmayan, sabit ve dar gelirli gözetilmelidir.

3.2. Kamu Ekonomik Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar

Kamu ekonomik faaliyetleri konusunda zaman içerisinde farklı birbirine zıt yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunlardan en çok tartışılan ve öne çıkan temel fikir/yaklaşımlar üç başlıkta özetlenmektedir.

1. Klasik/Liberal Yaklaşım: Liberal görüş piyasa sisteminin üstünlüğünü savunur ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkar. Adam Smith ve David Rikardo gibi klasik ekonomistler, ekonomik hayatta düzeni sağlayan ve adeta otomatik olarak işleyen fiyat mekanizmasının oluşturduğu “görünmez el” var ve devlet bu dengeye müdahale etmemesi gerekir derler.

2. Sosyalist Yaklaşım: Liberal ekonomik görüşe bir tepki olarak doğmuş; liberal ekonomide, insanlar toplum çıkarlarına aykırı özel çıkarlar peşinde koştukları ve bazıları diğer bazı insanları sömürdüğü görüşüne dayanır. Bundan dolayı ekonomik faaliyetlerin tamamen devletin kontrolünde olması istenir. Sosyalist ekonomi, üretim ve değişim araçlarının tamamının devlet kontrolü altına alması esastır ve bu sistemde, düzende özel mülkiyet ve serbest ticaretin yeri yok ve yasaktır.

3. Keynesyen Yaklaşım: 1929 Büyük İktisat Buhranına kadar geçerli olan klasik-liberal görüşün dediği gibi ekonomi sürekli tam istihdam ve denge halinin mevcut olmadığı görülünce Keynes, ekonominin eksik istihdamda dahi dengede olabileceğini belirtmiştir. Keynes, millî gelir ve istihdam düzeyini belirleyen toplam harcamalar, “efektif talep” olarak ifade edilir. Tüketim, yatırım ve kamu harcamalarından oluşan toplam harcamalardaki yetersizlik, talebin düşmesine sebep olarak üretim ve istihdamı geriletir. Bu dengesizliği gidermek için kamu harcamaları artırılmalıdır. Keynes ekonomide istikrarı sağlamayı devlete yükler ve klasiklerin denk bütçe anlayışı yerine gerekirse açık bütçe politikasını savunur.

3.3. Kamu Kesiminin Başarısızlık Nedenleri

Devletin önceleri ekonomik alandaki ağırlığının artırılması görüşü, kamu için gerekli ürünlerin üretiminde, dışsal ve ölçek ekonomilerinde ve tam rekabette sapmalarda piyasa ekonomisinin başarısızlığı teorisine dayandırılmıştır.

Kamu tercihi konusunda 1960’lı yıllar sonrası ekonomistler “**piyasa ekonomisi başarısızlığı**” teorisine karşılık “**kamu ekonomisinin başarısızlığı**” teorisini geliştirmişlerdir.

Kamu tercihi teorisi; genel ekonomi teorisi analizlerinde geçerli olan yöntemlerin kamu kesimi için de geçerli olduğu tezine dayanır, kamu kesiminden alınan kararlar ve uygulamaların ekonomi teorisindeki kural ve yöntemlerle analiz edilir. Burada, kamu görevlileri de aynı özel kesimdekiler gibi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri varsayılır. Milletvekilleri, seçim alanlarında seçmenleri memnun edecek kararlar alarak tekrar seçilmeyi garantilemeye çalışırlar.

Ahlaki kurallara bağlı hizmet sunumundaki eksiklikler, kamudaki başarısızlığın temelidir. Topluma karşılıksız olarak sunulan kamu hizmetlerinden kişiler gayet memnun olurlar, ancak bu sunumun finansmanına ilişkin sorunların farkında olmazlar. Devlet, hizmet sunumu finansmanını karşılamak için para basımı ve borçlanma ile karşılaması sorunları getirir.

Refah devleti anlayışı, devletin faaliyet alanını aşırı genişletmesiyle ortaya gelir kaynakları kendisine yetmeyen aşırı büyümüş devlet tehlikesini getirmiştir. Devletin aşırı büyümesinin tehlike olarak görülmesinin nedeni, devletin temel görevlerini dahi yerine getirmekte zorlanacağı tezine dayanır. Bu fikir, kamu girişimciliğinin genelde başarısız olduğu tezidir.

Dünyada artan hürriyet talepleri ve kendini yönetme becerisini geliştiren insanlar artık yönetilmek yerine bulunduğu organizasyonları birlikte yönetmeyi istiyorlar. Kamu yönetiminde sorunlardan biri oligarşi ve mafya yapılanmalarıdır. **Oligarşi;** siyasi gücün birkaç kişiden oluşan küçük bir grubun elinde olduğu yönetim şekli, **mafya** ise kanun dışı işler çeviren,

bu işleri yaparken cinayet bile işlemekten çekinmeyen bir tür gizli yapılanmadır. Bu yapıların korumasında gelişen servetinin kaynağı karanlık iş adamları grubu olan **oligarklar** kamu kurumlarını istedikleri şekilde yönlendirme tehlikesi vardır.

Üretim araçlarını ellerinde bulunduranların oluşturduğu **kentsoylu** toplum sınıfı olan **burjuvaziye** hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakış açısıyla değerlendiren kehanet (güya bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala (Tevrat öncesi Yahudi ruhban sınıfının geliştirdiği büyü ve şeytani güçlerle bağlantılı sanatı) gibi ezoterik (gizemli) bir öğreti ve sembollerle mesaj veren anlayışların kurum içlerine sızmaları kamu yönetimlerini olumsuz etkileyerek kamu kesiminin başarısızlığına neden olmaktadır. Bundan kurtulmak için devleti demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerinde kontrolü artırmaktır.

Kamu kesiminin başarısızlık nedenleri:

1. Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması ve ekonomik istikrarsızlık, risk ve belirsizlikler.
2. Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektör bazında kaynak dağılımında dengesizlikler.
3. Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik, kara para ile kayıt dışı ekonomi.
4. Siyasette patronaj ilişkileri, yandaşlık, yolsuzluk, partizanlık, rant, siyasi miyopluk ve lobicilik.
5. Devlet harcamalarında israf, mali yanılma, bütçe açıkları, seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği.
6. Kararların oy çokluğu esasına dayanması ve ahlaki kurallara uymayan hizmet sunumları.
7. Bürokrasinin sürekli büyümesi, kaynak israfı, plansız yatırım ve hizmet kayırmacılığı.
8. Kamu otoritelerinin faaliyetler hakkında halka şeffaf, açık, sürekli ve doğru bilgi vermemeleri.
9. Kamu makamlarının liyakat, uzmanlık, deneyim, birikim ve beceriden uzaklaşıp siyasi makam haline gelmesidir.

Piyasa başarısızlığı; bir mal veya hizmetin üretiminin tamamen piyasa şartlarına bırakılması ile bu mal veya hizmetin piyasada toplumun faydasını maksimize edecek şekilde üretilmeyeceğini ifade eder. Piyasaların etkin çalışmasını sağlayan şartların ya hiç ortaya çıkmaması veya bir şekilde ters yönde çalışması olan piyasa başarısızlığı günümüz piyasalarının önemli bir özelliğidir. Serbest piyasaların başarılması gereken, kendi başına bırakıldığında etkin çalışması gerekir iken, uygulamada durum değişiyor, kendi başlarına bırakıldığında etkin çalışmıyor. Bazı ürünler çok fazla, bazıları ise yetersiz üretilabiliyor.

Piyasa başarısızlığının uç noktası, bazı ürünler için piyasaların hiç oluşmamasıyla bunların piyasada üretilmemesidir.

Piyasa başarısızlıkları veri iken; devlet, kaynak tahsisi görevi ile piyasaların kaynak tahsisi işlevine karşın ve piyasa başarısızlıklarını düzeltme veya bunun etkilerini azaltacak önlemler alır. Piyasa aksaklığı sebebiyle devletin görevlerinden bir diğeri ekonomik etkinlik, gelir, servet dağılımındaki eşitlik ve sosyal adalet açısından önemlidir. Devlet gelir dağılımı görevi gereği; piyasalar toplum refahının dağılımında adaleti sağlayamadıkları ölçüde, devlet piyasa mekanizmasına müdahale ile gelir dağılımını adil kabul edilen bir noktaya getirmeye çalışır. Buradan da başarısız devlet ortaya çıkabilmektedir.

Başarısız devlet; siyasi yapının egemen devletin yükümlülüklerini yerine getiremez hâle gelmesidir. Devlet, işlevlerini düzgün bir şekilde yerine getirirse bile meşruiyetini yitirmesi nedeniyle de başarısız devlet konumuna gelir.

Günümüz modern devletlerinin klasik görevlerine ek ekonomik istikrarı sağlama ve düzenleyici görevleri yürütmelidir.

Ekonomik istikrar; ekonomide temel değişkenler olan fiyatlar genel seviyesi, tam istihdam ve dış ticaretin devamlı denge halindedir. **Devletin düzenleyici görevi** ise ticaretin ve insan ilişkilerinin düzenli olmasını sağlayacak kanun koyma ve adalet sistemini yönetmedir. Düzenleyici görevlerindeki artışlar kişisel ve toplumsal hürriyeti azalttığı gerekçesi ile eleştirilmektedir.

3.4. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi

Bir ekonomik sistem, özel ve kamu sektörü arasındaki kaynak dağılımı bileşimini belirlemek zorundadır. Ekonomik sistemi belirleyen devlet, dolayısıyla bu dağılım görevini de yerine getirir. Bu sebeple devlet, elindeki araçlarla gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde kaynakların rasyonel ve etkin bir şekilde kullanılmasına çalışmalıdır.

Optimal kaynak dağılımı; üretim imkânları eğrisi üzerinde kalma şartıyla kıt kaynakların ihtiyaçları en yüksek düzeyde karşılayacak şekilde etkin kullanımınıdır. Sosyal denge olarak bilinen optimal (en uygun) dağılım bileşimi belirlenmelidir. Gerçek ve optimal dağılım noktaları aynı nokta olabilir veya olmayabilir. Eğer bu noktalar farklı ise optimal altı kaynak dağılımından, sosyal dengesizlikten söz edilir.

Ekonomi politikası araçlarının temel hedefi; tam istihdamın sağlanması ve kalkınmanın devam ettirilmesi, kaynakların optimal dağılımına bağlıdır. Ekonomik, sosyal, hukuki ve çevre faktörleri kaynakların optimal dağılımını zorlaştırır. Optimal kaynak dağılımında az gelişmiş ülkeler büyük sorunlarla karşı karşıyadır.

Kamu kesiminde kaynakların optimal dağılımını engelleyen ve kaynakların verimli kullanımını zorlaştıran konulardan biri kamuda uygulanan aşırı personel istihdamı ve bunun dayanağı Parkinson önemsizlik kanunudur.

Parkinson önemsizlik kanunu; kamu yönetiminde aşırı bürokrasi ve aşırı personel istihdamı verimi giderek düşeceğini belirten kuraldır. Teknolojik gelişim, kamu yönetiminde personel ihtiyacını azaltmakta, fakat uygulanan istihdam politikaları çalışanlara yol verilememekte, bunlara yeni görevler verilmektedir. Her yeni bürokratik görev yeni personele ihtiyaç doğurur ve personel alımı ise kırtasiyeciliği artırır, verimi düşürür. “Bir iş, daima, bitirilmesi için kendisine ayrılan sürenin hepsini kapsayacak şekilde uzar” ilkesi kanunun temelini oluşturur. Bu kanuna göre, çalışanlar bir işi; ancak onun için belirlenen

zaman veya o zamanı aşacak şekilde yapmaya eğilimler. Eğer iş için belirli bir zaman belirlenmemişse, işin bitirilmesi oldukça geniş zamana yayılabilir. Bürokratik personel sayısı ile yapılacak iş ters orantılıdır, iş azaldıkça personel artar.

Kamu ekonomisinin büyüklüğü; kamu kesimini temsil eden kurumların yaptığı harcamaların gayrisafi milli hasılaya oranlarıyla bulunur. Toplam kamu harcamalarının gayrisafi milli hasılaya oranı kamu kesiminin büyüklüğünü gösterir.

Kapitalist ekonomide kaynakların kullanımını fiyatlar belirler ve piyasa ne kadar tam rekabete yakın ise kaynak tahsisi o kadar etkin yapılır fikrinin kabulü kaynakların hızlı tüketimini getirdi. Ekonomik gelişme, zenginleşme ve refah gibi ekonomik kavramlar üretim için gerekli kaynakların yoğun kullanımını sağladı. İşletmeler, en ucuz üretim faktörlerini kullanarak kârlarını arttırmaya çalışırlar.

Sonuç; toplum refahını sağlamak için kaynaklar iki kesim arasında öyle bir şekilde dağıtılmış olmalı ki; bir faktörün bir kesimden diğerine aktarılması, toplam üretimde ek bir artışın sağlanamadığı nokta kaynakların optimum dağıldığını gösterir.

Üçüncü Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu ekonomik faaliyetlerinin temel amaçları nelerdir?
2. Kalkınma, büyüme ve gelişme nedir?
3. Yap-İşlet-Devret Modeli nedir?
4. İnsani Gelişme Endeksi, Sosyal Gelişme Endeksi ve İslamilik Endeksi nedir?
5. Ekonomik büyüme modelleri nelerdir?
6. Enflasyon nedir, nedenleri neler ve olumsuz sonuçları nelerdir?
7. Ekonomik istikrarın sağlanması ve gelir dağılımında adalet nedir?
8. Kamu ekonomik faaliyetleri ile ilgili Klasik/Liberal Yaklaşımı açıklayınız.
9. Kamu ekonomik faaliyetleri ile ilgili Sosyalist Yaklaşımı açıklayınız.
10. Kamu ekonomik faaliyetleri ile ilgili Keynes Yaklaşımı açıklayınız.
11. Kamu tercihi teorisi nedir ve kamu kesiminin başarısızlık nedenleri nelerdir?
12. Kamu faaliyetlerinin optimal düzeyi nasıl olmalıdır?

4. KAMU HARCAMALARI

4.1. Kamu Harcamaları ve Kapsamı

Tatmin edilmesiyle toplumun tümüne fayda sağlayan **sosyal ihtiyaç** toplumsal mal ve hizmetlerle karşılanır. Sosyal devlet, ekonomide temel bir işlev yürüterek, millî gelirin önemli bir bölümünü vergi gibi uygulamalarla ekonomiden çeker, kamu hizmetlerini görmek için tekrar ekonomiye katar. Kamu faaliyetlerinin etkin ve adil şekilde yürütülmesi için ahlak kurulları önemlidir. Yöneticiler kamu mülkünü yönetmede ahlaki ve kanuni özeni göstermeleri gerekir.

Kamu hizmeti; kamu tüzel kişileri veya bunlara bağlı özel hukuk kişilerinin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumun ortak ve süreklilik arz eden ihtiyaçlarını karşılamak için topluma sunulan devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.

Kamu hizmetleri, kamu faydası ve verimlilik kurallarına göre yürütülür, bunlar birlikte tüketilir, kullanımından kimse mahrum bırakılmadığı gibi bir kişinin elde edeceği fayda diğerinin elde edeceği faydayı azaltıcı etki de oluşturmaz.

Modern devlet; adalet, güvenlik, asayiş, eğitim, sağlık hizmetleri yanında ekonomik kalkınma, gelir dağılımını düzenleme, tam istihdamı gerçekleştirme ve sosyal görevlerinden doğan hizmetleri yürütür. Bu ortak hizmetler, kural olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri aracılığıyla gerçekleştirilir.

Harcama; mal, hizmet, fayda sağlamak veya herhangi bir şey karşılığı olmadan ortaya çıkan bir yükümlülük nedeniyle yapılan ödemedir. Gelirin bir amaç için kullanımınıdır. **Toplam harcama** ise tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, devlet (kamu) harcamaları, ihracat ve ithalat harcamalarının toplamı olan makroekonomik bir kavramdır. Harcama, gelire bağlı olarak, ihtiyaçların zorunluluk derecesine göre yapıldığında denge ve sürdürülebilirliği sağlanabilir.

Kamu harcaması; devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idareleri, köyler, kamu ekonomik teşebbüsleri) kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları giderler ile istisna ve muaflik sebebiyle alınmayan vergiler, sosyal güvenlik katkı payı, dış borçlar, faiz ödemeleri, sosyal transferler ve bağışlar için yapılan harcamalardır.

Devletin organize olma şekline uygun olarak, üniter devlet sisteminde kamu harcamalarının büyük bir kısmı merkezi devlet organizasyonunca, bir kısmı yerel yönetimlerce ve bir kısmı da diğer kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilir.

Kamu harcamalarının kapsamı; kamu harcamaları ile ilgili çalışmalarda kamu harcamaları sınırı ve hangi kamu kuruluşlarının yaptığı harcamaların kamu harcaması kapsamına gireceği tartışılır. Merkezi devlet organizasyonunun ve yerel yönetimlerin yaptığı harcamaların kamu harcaması olduğu kabul edilmekte, asıl tartışma, diğer kamu kuruluşlarının harcamaları konusundadır. Tartışma kamu ekonomik kuruluşların ve benzer kurumlarca yürütülen sosyal güvenlik hizmetleri için yapılan harcamalar üzerinde yoğunlaşır; dar ve geniş anlamda kamu harcamasını gündeme getirir.

Dar anlamda kamu harcaması; merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamalar, **geniş anlamda kamu harcaması** ise merkezi devlet organizasyonu ve yerel yönetimler yanında, sosyal güvenlik harcamaları, devletin ve yerel yönetimlerin ekonomik girişimlerinin harcamalarıdır.

İktisatçılar ve maliyeciler 1950'lere kadar kamu gelirleri üzerinde yoğunlaştıkları görülür, kamu harcamalarına yoğunlaşma 1950 sonrasında rastlar. Maliyede klasik anlayışın hâkim olduğu dönemde kamu harcamaları ikinci sıradadır ve harcamalar sınırlı tutulur. Kamu gelirlerinin (vergi) ekonomik tarafsızlığı söz konusu olduğu için harcamalar veri kabul edilir.

Vergilerin tarafsızlığı; devlet tarafından alınan vergilerin miktarının, piyasanın işleyişini bozmayacak bir düzeyde olması, verginin devlete gelir sağlama dışında bir amaç taşımamasıdır. Mükelleflerin harcama, tasarruf, yatırım ve girişim konularındaki kararlarını etkilemeyen vergiler tarafsız vergilerdir.

Klasik (geleneksel, liberalist) maliye anlayışında devlet önce harcar sonra finansmanını düşünür ve olaya hukuki yaklaşır. Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı vergidir, bu yetmezse borçlanmaya gidilir ve bu en son tercihtir. Mali dengeyi hedef alan anlayışta kamu harcamaları güvenlik ve adalet hizmetlerinden oluşan cari tüketim harcamaları olarak görülür, ekonomik nitelik arz eden yatırım harcamaları kabul görmez.

Devlet anlayışındaki gelişime paralel olarak 19. (1800-1900) yy liberalist (klasik) devlet anlayışından 20. (1900-2000) yy modern müdahaleci devlet anlayışına geçildi. Bu anlayışta temel amaç ekonomik, sosyal ve siyasi tercihler öne çıkıyor. Klasik anlayışın mali denge esası yerine ekonomik denge esas alınır, mali denge ekonomik dengenin bir aracı görülür. Bu iki yaklaşımın hedefi olan ekonomik kalkınmayı sağlamada bir fark yok, ancak kullandığı araçlar farklıdır.

Modern maliye görüşü mali olaylara klasiklerin teknik açıdan yaklaşımları yerine işlevsel bir yaklaşım sergiler. 1950'lere kadar ihmal edilen kamu harcamaları, devletin görevlerinin artışıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Refah devleti anlayışı kamu hizmetlerini ve dolayısıyla kamu harcamalarını arttırmaktadır. Nüfus artışı, savaşlar, teknolojik ve sosyal gelişmeler ekonomik kalkınmayı sağlama, tam istihdam, adil gelir dağılımı ve benzeri nedenler devleti toplam kaynakları gittikçe artan oranda kullanma zorunluluğunda bırakmıştır. Bu gelişme ve görevler kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal hayat üzerinde büyük etkileri olduğunu göstermekte ve önemli bir ekonomik faaliyet olarak ele alınmaktadır.

Kamu harcamalarının asıl finansman kaynağı vergilerdir; devlet ne kadar çok kamu harcaması yaparsa o kadar fazla vergi alır. Kamu harcamalarının hiç olmaması mümkün değil, çünkü toplumda zorunlu yürütülmesi gereken savunma, adalet, eğitim ve sağlık hizmetleri vardır. Dolayısıyla "kamu harcamaları vardır ve mutlaka karşılanmalıdır" görüşü hâkimdir.

Kamu harcamalarının tarihi seyri; 19. yy sonrası hızlı bir artma eğilimine girdiği ve bu artış 20. yy ilk çeyreğinden

sonra refah (sosyal) devleti anlayışına bağlı olarak daha da hız kazandığı görülmektedir. Çünkü toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi yanında modern devletin yüklendiği ekonomik görevler de giderek önemli harcamaları gerekli kılmaktadır.

4.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ödemeler olan bütün kamu harcamaları için ortak ölçüler bulma ve bunları tanımlama çabaları her zaman kesin ve verimli sonuçlar vermez.

Kamu harcamalarının yüksek olması ve bunun finansman kaynaklardan ilki olan vergilerinde yüksek olmasını zorunlu kılar. Kayıt dışı ekonominin varlığı, kamu zararları ve büyüklüğü vergi oranlarını ve dolaylı vergileri yükseltir. Bu açmazı ortadan kaldırmak için kamunun kontrolü dışındaki ekonomik faaliyetler olan **kayıt dışı ekonominin** kayıt altına alınmalıdır. Gelişmiş ülkelerde, kayıt dışı ekonomi uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi kanun dışı faaliyetler öne çıkarken gelişen ülkelerde bunlara ilave eşya ve hizmet alımlarını belgelendirmeme şeklinde ortaya çıkıyor.

Sanayileşmiş ülkeler, kendi pazarını korumak, ürününü ihraç etmek, işsizine iş bulmak, ürün kalitesini artırmak, üretim ve tüketim etkinliğini sağlama, tüketicinin alım gücünü arttırmak, tüketici bilinci ve yerli ürün kullanım bilincini arttırmak ve diğer ülkelere karşı güçlü bir konuma gelebilmek için tüm taraflarla bir araya gelip uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır.

Gelişen ülke ekonomilerinin globalleşmeden en az zararlı kurtulmanın temel dayanağı tüketici bilincidir. Liberal ekonomilerde tüketim ile ilgili tutum ve davranışlar bizzat tüketiciden gelir ve tüketim faaliyeti dikte edilemez. Bu nedenle millî ekonomiyeye olumlu katkıları olabilecek bir hareketin başansı ancak tüketicinin bilinçlendirilmesiyle olur.

Bilişim teknolojileri katkısıyla insanlarda tüketici bilincinin artışına bağlı; ülkede israfi önleyerek topyekûn kalkınma, adil paylaşım, refahın yayılması, yerli ve kaliteli ürünler tercih edilerek millî ekonominin korunması birçok alanda önemli faydalar sağlayarak kamu harcamaları bir disipline kavuşur.

Kamu harcamalarının özellikleri:

1. Kamu harcamalarının ödenmesi para ile yapılır: Geçmişte bazı görevlilere aylık nakit ücret verilmesi yerine, ev verilmesi; aynı (mal ile) ödemeler yanında ücretsiz seyahat imkânı gibi ödemelerin yapıldığı görülür.

2. Kamu harcamaları, harcama yapmaya yetkili organlar tarafından yapılır: Kanunlarla kendilerine yetki verilmiş kişilere kanuni süreç içinde harcamaların yapılması gerekir.

3. Kamu hizmetinin görülmesinde kural olarak maliyet ve kârlılık dikkate alınmaz: İç ve dış güvenliğin sağlanmasında, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinde maliyet ve kârlılık dikkate alınmaz

4. Kamu harcamalarının finansmanı mükelleflerin vergi olarak yaptıkları zora dayalı ödemelerle karşılanır: Özel giderler ise tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendi rızalarıyla ödedikleri paralarla finanse edilir.

5. Özel harcamalarda harcama gelirlere göre belirlenirken, kamuda gelirler harcamalara göre ayarlanır: Devlet gelirlerini giderlerine göre sağlar. Bunun da bir sınırı var, ancak yine de devletin imkânları kişilere göre daha esnekler.

6. Kamu harcamaları özel harcamalara göre çok büyük miktarlara ulaşmıştır: Genelde devlet bütçeleri, millî gelirin önemli miktarda değişen oranlara varmıştır.

Hangi hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi gerektiği, ülkelerin rejim ve sosyal durumlarına göre değiştiği gibi zaman içerisinde de artmakta, çeşitlenmekte ve değişmektedir.

4.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Devletin işlevlerine, gelişen teknolojik ve sosyal şartlara bağlı olarak kamu harcamalarının tarihi seyrine bakıldığında, her ekonomik sistemde ve ülkede sürekli bir artış eğilimi gösterdiği izlenebilir.

Kamu harcamalarının yıllar itibarıyla sürekli artış göstermekle birlikte bu artışı etkileyen değişik faktörler vardır. Türkiye’de de kamu harcamaları yıllar itibarıyla hem mutlak değer olarak hem de GSMH’ye oranla artmaktadır. Bu konuda güncel verilere TÜİK’ resmî sitesi olan; <http://www.tuik.gov.tr>’ den devlet hesapları başlığından ulaşılabilir.

Kamu harcamalarında ortaya çıkan büyüme ve artışlar; kısmen görünürde, kısmen de gerçekte artışlardan kaynaklanır:

4.3.1. Kamu Harcamalarının Görünürde Artışı

Topluma sunulan ürünlerin kalite veya miktarında bir artış olmamasına rağmen, harcama rakamları tutarında oluşan artışa “görünürde artış” denir. Bu tür artış sosyal ve ekonomik açıdan güçlenemeyen ülkelerde görülür ve birçok nedene dayanır.

Kamu harcamalarının görünürde artış nedenleri:

1. Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma: Bütçe rakamlarının nominal (görünürde) artış göstermesinde, para değerindeki düşüş etkilidir. Paranın satın alma gücündeki azalış, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için katlanılması gereken harcamaların da görünürde (nominal) artışının en önemli sebebidir. Genel fiyat düzeyindeki yükselme nedeniyle, topluma ulaştırılan o mal veya hizmetin niteliğinde veya miktarında bir artma olmadığı halde, yapılan harcama tutarı yükselmiş olmaktadır. Ülke içinde paranın dolaşım ve miktarı hükümetin izlediği para politikasıyla belirlenir.

2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması: Ödemelerin aynı (mal ile) yapılmasından nakdî yapılmasına geçişle topluma sunulan hizmetlerin boyutlarında değişme olmamasına rağmen, bütçede para olarak ifadesinin yükselmesine sebep olmuştur.

3. Bütçe Yöntem ve Tekniğindeki Değişme: 20. yy başına kadar, devlet bütçesi gayrisafi yöntem yerine safi bütçe

yöntemine göre hazırlanırdı. Kamu gelirlerinin tahsili için yapılan masraflar, elde edilen gelirden düşürülür ve kalan tutar bütçede yer alırdı. Çeşitli nedenlerle gelir ve gider kalemlerinin birbirlerine mahsup yapılmadan gösterimi bütçe rakamlarının kabarıp artmasına sebep olmuştur. Yapılan hizmet aynı olsa bile, **gayrisafi yöntemde** bütçe rakamları daha yüksek gözüktür.

4. Ülke Sınırlarının Genişlemesi ve Nüfusun Değişmesi: Savaşlar sonrası ülke sınırlarının değişmesi (büyümesi), sunulan kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde herhangi bir artma olmamasına rağmen yapılan harcamaların artmasına sebeptir. Hizmet götürülen alanların büyümesi, yapılan kamu harcamalarında artış olur. Ortalama hayat süresinin uzaması, eğitim standartlarının yükselmesi, sosyal devlet anlayışının gelişimiyle devletten beklenti ve işlevlerinin değişmesi bu açıdan önemlidir. Hizmetin kalite ve standardında bir artma olmasa dahi nüfus artışı kamu harcamalarının artışına neden almaktadır.

4.3.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artışı

Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarındaki artış yanında, kamu harcamalarının tutarının da artmasına **“gerçekte artış”** denilir. Sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde görülen artışlar gerçek artış nedenidir.

Kamu harcamalarının gerçekte artışı, kamu harcamalarının artan millî gelire oranla daha fazla bir oranda artmasıdır. Topluma sunulması gereken yeni mal ve hizmet türlerinin ortaya çıkması, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişim sonucu toplumun devletten beklentilerine bağlı olarak devletin yüklendiği görevlerde artmaktadır. Bu tür artış birçok nedene dayanır.

Kamu harcamalarının gerçekte artış nedenleri:

1. Ekonomik Nedenler: Kişisel ihtiyaçlar gibi kamu ihtiyaçları da hem miktar hem de nitelik olarak artmaktadır. Devletin yüklendiği klasik görevlere ilave yeni yüklenen görevler, hizmet ve harcama kalemlerinin yükselmesine sebep olur. Devlet anlayışında meydana gelen değişimle sosyal refah devleti haline gelen devlete daha fazla görevler yüklemiştir. Ekonomik dengesizlik ve krizler, yeni devlet işlevlerinin ve hizmet alanlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bilhassa krizler dolayısıyla toplumun refah düzeyini sürdürebilmesi için yapılan katkı ve ödemeler bu manada büyük önem taşır.

2. Teknolojik Nedenler: Yeni teknik buluş ve ilerlemeler, yeni ihtiyaçların doğmasıyla kişisel ve toplumsal boyutta önemli ihtiyaçları karşılama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişim, ihtiyaç düzeyi ve bunlarla ilgili hizmetlerin artmasına yol açmıştır. Yeni gelişimlerden vatandaşları faydalandırmak kamuyu daha fazla harcamaya zorlar. Nükleer enerji, uzay, iletişim, elektronik savaşlara karşı yeni nesil savunma araçları ve silah araştırma ve yenilikleri bu türdendir.

3. Sosyal Nedenler: Toplumun yapısında meydana gelen değişim ve devletin gerçekleştirmek zorunda kaldığı uygulamalar bütçe rakamlarını yükseltmektedir. Yeni harcama çeşitlerinin ortaya çıkması, nüfus artışı, toplumun hayat standardının yükselmesi, devletten beklenen hizmetlerin hem miktarının hem de kalitesinin artması sonucunu doğurmuştur.

4. Askeri Nedenler: Savunma araç ve gereçlerinin sürekli gelişmesi ve maliyetinin yüksekliği harcamayı büyütmektedir. Millî savunma için ayrılan bölüm, devlet bütçeleri içerisinde yüksek bir yer tutmaktadır. **Savunma sanayi;** askerî malzeme, silah, teçhizat, mühimmat ve tesisleri araştırma, geliştirme, mühendislik, üretim, satış ve servis sunan ticari bir endüstridir.

Teknolojik gelişimle elektronik, siber, biyolojik ve nükleer savaşlar gibi yeni yöntemler askeri harcamaları artırmaktadır.

Askeri savunma harcamalarını azaltma yolları:

1. Ülkeler arası diyalogun geliştirilmesi.
2. Sorunları savaşla değil diplomasi ile çözme eğiliminin geliştirilmesi.
3. Silah sanayiinde özel sektöre yer vermemek.
4. Silah sanayiini kamulaştırmak.
5. Ülkeler arası iletişimi güçlendirmektir.

Siber saldırıların artışıyla kurumların veri tabanlarında topladıkları bilgilerin güvenliği için siber savunmaya yönelik yeni önlemler almaları gerekir. **Siber güvenlik;** kişi ve kurumların kritik önemdeki altyapı ve işlevlerin kullanılabilir olmasını, operasyon ve bilgi güvenliğiyle gizli verilerin çalınmasına karşı korunmasını sağlamaktır. **Bilgi teknolojisi güvenliği;** bilgisayar, sunucu, mobil cihazlar, elektronik sistemler, ağlar ve verilerin kötü amaçlı saldırılardan koruma uygulamasıdır. **Siber saldırı;** elektronik sistemler üzerine virüs, trojan (meşru kılıklı kötü amaçlı yazılım) veya benzeri zararlı kodlarla gerçekleştirilen, genelde planlı ve koordineli yapılan zararlı davranışlardır. Özel kurum ve işletmeleri siber saldırılara karşı koruyan uzman kişilere siber güvenlik uzmanı, kamu kurumlarını koruyan siber güvenlik uzmanlarından oluşturulan yapıya siber ordu denilir. **Siber güvenlik uzmanı;** hizmet verdiği kurumun elektronik bilgi sistemini koruyan, siber ağlar ve bilgisayar alanında nitelikli uzman kişidir. **Siber ordu;** kamu kurumlarının elektronik bilgi sistemlerini siber saldırılardan korumak için uzmanlardan kurulu yapıdır. Siber saldırıların devletten devlete olanına siber savaş denir. Siber saldırılar bazen simple (basit) ağlar yanında “deep web (internetin arama motorları ile erişilemeyen bölümü)” gibi ayrı bir network ağı üzerinden de gerçekleşir. **Siber savaş;** bir devletin elektronik sistemlerine virüs, trojanle (meşru kılıklı virüs) planlı ve koordineli yapılan saldırıdır. **Elektronik savaş;** elektronik harp, radyo dalgaları teknolojisini kullanarak düşman bir ordunun taktik ve stratejilerini alma, istihbarat veri akışlarını yavaşlatma, durdurma ve deşifre etmesidir. **Kimyasal savaş;** kimyasal maddelerin zehirleyici özelliğini insanda fiziki ve psikolojik tahripde kullanmadır. **Biyolojik savaş;** bakteri, riketsia, virüs, fungus gibi mikro organizma ajan ve zehirli maddelerle canlıları öldürmedir. **Nükleer savaş;** nükleer (toryum, uranyum) silahlarla kısa zamanda çok geniş alana büyük zarar verildiği savaştır. **Psikolojik savaş** ise

düşmanın düşünce, his, gelenek ve inançları üzerine iletişim araçlarıyla baskıyla yürütülen savaştır. Bir ülkenin bütün siber alt yapı tesisleri ile ayakta durmasını sağlayan temel bir unsur da **siber güçtür**. Gelişmiş ülkeler, millî güvenlikleri gerekçesi ile ülkede üretilen; ileri teknoloji cihaz, donanım ve yazılım sistemlerine uzaktan erişimi sağlayacak açık kapı (açık bırakılan kapı) bırakılmasını kanuni şart koymaktadır. İhracatı yapılan bu tür ürünlerin ülkeye karşı kullanımını önlemek ve satılan ülkelerden bilgi casusluğunu da sağlaması düşünülmüştür. Bu cihazları kullananların bilgileri güven altında değildir. Kurumlar siber saldırılardan korunmak, güvenliklerini sağlamak için ileri teknolojilere yatırım yapmaktadır. Siber saldırıya uğrayanlar kendilerini savunma hakkı gereği karşılık verme hakları doğar. Siber saldırı ancak siber kalkanlarla bertaraf edilir.

5. Siyasi Nedenler: Kişiler, oylarıyla seçtikleri kişi ve partiler üzerinde etkili olabilir. Gerek seçmenlerin oy ve tercihlerini bir baskı unsuru olarak kullanmaları, gerekse siyasi partilerin taahhütlerini yerine getirme çabaları bütçe harcamalarının yükselmesine neden olur. Kamu harcamalarındaki artış ile seçmenlerin tercihlerini yönlendirmesi arasında yakın ilişki vardır.

4.4. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Sınıflandırma, bilimsel gerçeklerin daha iyi anlaşılması, olayların benzeyen ve benzemeyen yönlerini karşılaştırıp gelişimini dikkate alarak daha iyi açıklama ve gerçeğe uygun sonuçlar çıkarılması için yapılır.

Kamu harcamalarını sınıflandırmak, çeşitli kamu hizmetleri arasında denge kurarak devletin sınırlı kaynaklarını millî ihtiyaçların önemine göre dağıtımını, mükelleflerin ödedikleri vergilerin hangi hizmete ne miktar harcadığını görmeyi sağlar.

Bütçe; ekonomide fiyat istikrarını sağlama, gelir dağılımını düzeltme, yatırımları teşvikle hedeflerini gerçekleştirmede kullanılan temel mali araçtır. Bütçe harcamalarının özellikler ve etkileri farklı olduğundan bütçenin etkin bir mali araç olarak kullanılabilmesi için harcamaların temel kriterlere göre sınıflandırılması gerekir.

Kamu harcamaları; kurumsal, işlevsel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırma olarak dört şekilde yapılır:

4.4.1. Kurumsal Sınıflandırma

Kurumsal sınıflandırmada, yönetim yetkisi temel kriter olarak kabul edilir.

Kurumsal sınıflandırma; harcamayı yapan yönetim birimlerini esas alan devlet (veya yerel yönetim) bütçelerinde yer alan yönetim organlarının yürüttükleri hizmetler bakımından yapılan ayrımıdır.

Kurumsal sınıflandırmayla siyasi ve idari sorumluluğun bütçede gösterilmesi hedeflenir ve kamu harcamaları merkezi yönetim harcamaları ve yerel yönetim harcamaları şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir.

4.4.2. İşlevsel Sınıflandırma

Devletin işlevi, devletin topluma sağladığı belirli ve çeşitli hizmetleri içine alan ve yerine getirmesi gerekli görevleridir.

İşlevsel sınıflandırma; siyasi organlarca belirlenen kamu harcamalarını kapsayan ve harcamalarla ulaşılmak istenen belirli hedeflerin anlamlı şekilde birleştirildiği bir sınıflandırmadır. **İşlevsel sınıflandırmanın özelliği;** belirli bir hedefe yönelik hizmetlerle, bu hizmetlerin yürütülmesi için yapılan kamu harcamaları arasında çok açık bir ilişkinin kurulmasıdır.

İşlevsel sınıflandırma, hizmetleri hangi kurumun yaptığına bakmadan harcamaların hangi amaçları gerçekleştirmek için kullanıldıklarını gösterir. Bu sınıflandırmayı yapılabilmek için devletin görev ve sorumlulukları dikkate alınarak hizmetler gruplanır ve kamuda belli bir hizmet türünün birden fazla devlet kurumunun yürütmesinden kaynaklanan kargaşayı önler.

İşlevsel sınıflandırma, devlet kurumlarının programları olup, millete sunulan değişik hizmet kalemlerini kapsar.

İşlevsel sınıflandırma kalemleri:

1. Genel kamu hizmetleri.
2. Savunma hizmetleri.
3. Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri.
4. Ekonomik işler ve hizmetler.
5. Çevre koruma hizmetleri.
6. İskân ve toplum refahı hizmetleri.
7. Sağlık ve dinlenme hizmetleri.
8. Eğitim, kültür ve din hizmetleri.
9. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleridir.

İşlevsel sınıflandırma, yasama organına, millete bilgi verme, işlevsel denetimi kolaylaştırma, kalkınma planı ve hükümet programlarının devlet bütçesi haline gelmesini sağlayarak yürütülen hizmetleri eskisine oranla daha net hale getirir. Sunulan hizmetlere yapılan harcamalar sonucu fayda ve yükü kaynak tahsis politikasının başarı veya başarısızlığı ortaya çıkar.

4.4.3. Ekonomik Sınıflandırma

Devletin işlevlerinin artması ile yapılan kamu harcamaları millî gelir içinde önemli bir büyüklüğe ulaşmasıyla ekonomi üzerine oluşturacağı etkinin bilim açısından ele alınıp incelenmesini zorunlu hale getirmiştir.

Ekonomik sınıflandırma; kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ayrıma tabi tutulmasıdır.

Millî hesapların doğru şekilde tutulması ve bir değer yargısına ulaşmak için aynı başlıkta toplanıp tanzim ve tasnifi, devletin idari yapısına göre değil ekonomik sistemine göre sınıflandırma ile olur. Aslında kamu harcamalarının işlevsel ve

ekonomik sınıflandırması fazla farklı olmayıp, gelişmiş bir işlevsel sınıflandırma ekonomik sınıflandırmaya dayanır.

Kamu harcamalarının ekonomik yönden sınıflandırılmasının faydalı şekilde kullanımı, bütçenin ekonomi üzerindeki etkisinin bilinmesi ve bu etkinin bütçe politikasını belirlemede gerekli etkilerden birisi olduğu kabul edilmesine bağlıdır. Eğer bütçe hesapları ve buna ilişkin istatistikler üst düzey politika oluşumunda kullanılmak isteniyorsa, bunların sağlıklı olması yanında, kamu harcamalarının ekonomik niteliklerine göre de ayrılması gerekir.

Ekonomik sınıflandırma kalemleri:

1. Gerçek Harcamalar: Reel /fiili harcamalar olarak da ifade edilen, devletin mal, hizmet satın almak veya üretim faktörü kullanmak üzere yaptığı harcamalardır. Devlet gerçek harcamalar yoluyla üretim faktörlerine doğrudan ve dolaylı sahip olabilmekte, mal veya hizmet üretebilmekte ve üretilmiş mal ve hizmetleri satın almak suretiyle işlevlerini icra etmektedir.

2. Cari harcamalar: Devletin genel yönetim hizmetlerini karşılamak için yapılan harcamalardır. Bu harcamaların kısa dönemde doğrudan üretimi artırıcı etkisi olmayan ve faydası da bir dönemle sınırlı sayılabilecek harcamalar olarak sonuç itibarıyla millî gelirin artması için önemli bir harcama türüdür.

3. Yatırım harcamaları: Ekonominin üretim gücünü doğrudan artırmaya dönük harcamalardır. Gelecek dönemler için kalıcı yatırım harcamaları niteliğinde olup, sermaye mallarına ilaveler veya stok yatırımı amacıyla yapılan harcamalardır. Bu harcamalar millî gelire dâhil olmasıyla yeni gelir akımına neden olur. Devlet bu tür harcama ile üretim faktörleri elde eder ve bunlarla mal ve hizmet üretir. Bu durum efektif talebi artırır, istihdamı genişletir ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur.

4. Transfer Harcamaları: Cari dönem üretimine karşı devlet tarafından doğrudan bir talep teşkil etmemekle beraber, bazı kaynakların devlet bütçesi aracılığı ile kişi ve kurumlar arası karşılıksız el değiştirmesi niteliği taşıyan kamu harcamalardır. Satın alma gücünün devlet tarafından belirli sosyal gruplara aktarımıdır. Gerçek harcamalarda devlet mal veya hizmet şeklinde bir karşılık elde ederken, transfer harcamalarında ödemenin yapıldığı kişi veya kurumun devlete bir hizmet yapılması veya bir mal teslimi yoktur. **Transfer harcama türleri;** (1) dolaylı ve dolaysız transferler, (2) gelir ve sermaye transferleri ve (3) üretken ve üretken olmayan transferler.

Transfer harcamaları millî gelir üzerinde görünürde bir değişim yapmamakla birlikte, ancak gerçek anlamda transferle satın alma gücü artan kişi ve kurumların bunu mal ve hizmet olarak harcayacağı için mal ve hizmet üretiminde bir hareketlilik ortaya çıkacak ve gerçek harcama özelliği taşıdığı görülecektir.

4.4.4. Finansman Tipi Sınıflandırma

Finansman tipi sınıflandırma, kamu harcamalarının hangi kaynaktan karşılandığını gösteren sınıflandırma şeklindedir.

Finansman tipi sınıflandırmanın nedenleri:

1. Genel devlet tanımına giren bütün kurumları kavrayabilmek için ihtiyaç duyulmuştur.
2. Devirli ödenekleri izlemek için geliştirilmiştir.
3. Harcamanın hangi kaynakla finanse edildiğini gösterir.
4. Tek haneli koddan ibarettir.

Finansman tipi sınıflandırma çeşitleri:

1. Genel bütçeli idareler.
2. Özel bütçeli idareler.
3. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar.
4. Sosyal güvenlik kurumları.
5. Yerel yönetimler.
6. Özel ödenekler.
7. Dış proje giderleri.
8. Bağış ve yardımlar.

Dördüncü Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu harcaması nedir ve kamu harcamalarının tarihi gelişimi nasıldır?
2. Kamu harcamalarının özellikleri nelerdir?
3. Kamu harcamalarının görünürde artışı nedir ve artış nedenleri nelerdir?
4. Kamu harcamalarının gerçekte artışı nedir ve gerçekte artış nedenleri nelerdir?
5. Askeri savunma harcamalarını azaltma yolları nelerdir?
6. Kamu harcamalarının sınıflandırması nasıldır?
7. Kamu harcamalarının kurumsal sınıflandırması nedir?
8. Kamu harcamalarının işlevsel sınıflandırması nedir ve içeriğinde hangi kalemler vardır?
9. Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırması nedir?
10. Kamu harcamalarının finansman tipi sınıflandırması nedir?

5. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ

Kamu harcamalarının işlev ve hedefleri olarak da ifade edilen etkilerinin temeli toplum refahının yükselmesini ifade eder. Kamu harcamaları ekonomik, mali ve sosyal yapı üzerinde önemli etkiler meydana getirir.

Devlet değişik vasıtalarla elde ettiği kaynakları kamu hizmetlerini yerine getirmek, plan ve yıllık programlarda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere değişik şekillerde kullanır. Devlet, kamu maliyesi araçları olan vergi, borçlanma ve harcama yolu ile kamu harcamalarını finanse eder ve ekonomik hayatı istediği yönde etkileyebilir.

Kamu harcamaları toplumdaki üretim süreci üzerine etkisi olmasıyla ağırlıklı olarak ekonomik etkileri üzerinde durulur.

5.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Etkileri

Kamu harcamaları işlev, amaç veya etkileri yönünden ekonomik büyüme, gelişme, gelir dağılımını düzenleme, talep ve fiyatlar genel düzeyine önemli etkiler yapar.

Ekonomik büyüme; ekonominin temel verilerinde kişi başına bir yıldan diğer yıla daha yüksek reel gelir sağlayan devamlı artıştır. Büyüme, ekonominin, sayı olarak ölçülebilir verilerindeki artışı ve ekonominin gövdesi ile büyümesini, gelişme ise ekonomik varlığın yapısının olumlu yönde değişmesidir.

Ekonomik büyüme, gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek millî gelir artışını açıklarken, ekonomik gelişme ise az gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek millî gelir artışını tanımlar. Gelişmiş ekonomilerde, ekonominin iç dinamikleri hedef büyüme hızını fazla müdahale olmadan sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısı, yüksek gelir artışının gerçekleşmesi için uygun şartlar olmadığı için devlet bu yapıyı ekonomi ve maliye politikası araçları ile değiştirmeye çalışır.

Kamu harcamaları, emek, doğal kaynaklar, sermaye ve teknoloji gibi üretim faktörleri üzerinde etkilidir. Devlet, kamu harcamalarıyla üretim faktörlerine sahip olarak üretimde bulunabileceği gibi mal ve hizmet satın alarak üretimini uyarabilir. Kamu harcamaları üretime temel etkisi, üretim artışı ve toplumdaki kaynakların yön değiştirmesini sağlar.

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olan vergiler, kişisel harcamaları azaltıcı, kamu harcamalarını artırıcı özellik taşır. Kamu harcamalarının kişisel harcamaları azaltması, tasarruf ve sermaye birikimi sağlaması gelişen ülkeler için önemlidir. Gelişen ülkeler bu tasarrufu sermaye olarak kalkınma için üretim artırıcı altyapı yatırımlarına yönelteceği kabul edilir.

Ekonomide etkin kaynak dağılımını sağlamada veri olarak kabul edilen gelir dağılımı, sosyal adalet kaygılarının öne çıkmasıyla, siyasetin ilgisizlik ve tarafsızlıkla yaklaşamayacağı bir konudur. Gelir dağılımını değiştirmede büyük imkânâna sahip olan devletin izleyeceği ekonomi politikası araçlarından maliye politikasıyla adil gelir dağılımını sağlamaya çalışır. Bölge veya sektör ölçeğinde gelir dağılımını istenilen yönde değiştirme devletin hedef ve görevlerinden birisidir.

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemde oluşturulan millî gelirin kişiler, gruplar veya üretim faktörleri arasında bölüşüdür. Devlet bu faktörlerin hissesine düşen gelirin bir kısmını vergi olarak aldığı anda bu faktörlerin gelirini azaltırken, transfer harcamaları yolu ile bu geliri artırmaktadır. Bu uygulama ile devlet gelir dağılımını değiştirmede etkisini gösterir.

Kamu harcamaları içinde yer alan transfer ödemeleri gelir dağılımı üzerinde doğrudan etki yaparken, cari ve yatırım harcamaları dolaylı iyileştirme sağlar. Devletin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetleri düşük ve orta gelirli vatandaşlara bedelinin altında veya ücretsiz sunulduğu için dolaylı olarak gelir dağılımını iyileştirir. Kamusal mal ve hizmetler tüm topluma fayda sağlayan, faydası ölçülemez, bölünemez ve gelir dağılımına etkisi herkes için aynı olduğu kabul edilir.

Bir ekonomide toplam talebi ve fiyatlar genel düzeyini, tüketim ve yatırım ürünleri için yapılan özel ve kamu harcamaları belirler. Toplam harcamaların miktarı, kaynakların tam kullanımını sağlıyorsa, ekonomi tam istihdamdadır. Toplam harcamalar miktarı kaynakların koyduğu sınırı aşarsa, fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyon başlar. Toplam harcamalar bu sınırın altında gerçekleşirse işsizlik ve durgunluk olur. Kamu harcamalarının miktarı ile bunun finansmanı için kullanılan araçların özel harcamalarda oluşturduğu azalma, toplam kaynaklar ile toplam talep arasındaki dengeyi belirleyen etkenlerdir.

Devlet, vergi, resim, borçlanma gibi yollarla özel kesimin satın alma gücünün azalmasına neden olur. Satın alma gücündeki azalma ise ürünlere talebi azaltır, talepteki düşüş fiyatlar genel düzeyini düşürür. Devletin üretime sağladığı sübvansiyonlar fiyat dengesini sağlarken, tüketime verilen sübvansiyonlar ise fiyatlar genel dengesini bozucu etki yapar.

5.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Gelişmiş ekonomiler, hedef büyüme hızını fazla müdahale etmeden sağlarken, az gelişmiş ülkeler sosyal ve ekonomik yapısı, yüksek bir gelir artışı sağlamak için elverişsiz şartları ekonomi ve maliye politikası araçları ile değiştirmeye çalışır.

Uzun dönem büyüme hızı, doğal kaynaklar, emek, sermaye ve teknoloji stokunun miktarı ve verimliliğini artıracak daha etkin üretim metodlarının uygulanmasına bağlıdır. Ekonomik faaliyetle artma imkânâna olan üretim faktörü sadece sermayedir.

Sermaye stokundaki artış, ileri teknoloji kullanımını sağlar, doğal kaynakların ve emeğin verimliliğini artırır. Sosyal sermayeye, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerine yapılan kamu harcamaları üretim kapasitesi üzerinde etkilidir. Bu tür harcamalar, ekonominin genel verimliliğini artırır, üretken yatırımları özendirir ve ileri bir teknolojiye geçişi sağlar.

Kamu kaynaklarının tasarruflar ve cari harcamalar arasındaki dağılımı ekonomik gelişim için önemlidir. Gelişen ülkelerin tasarruf açığını kamu tasarrufları ile kapatmak temel bir uygulamadır, çünkü bu ülkelerin en kıt üretim faktörü sermayedir.

Millî ekonomide yapılan yatırımlar otonom (bağımsız) ve uyarılmış yatırımlar olarak ikiye ayrılır.

1. Otonom Yatırımlar: Tüketim ve satış miktarına bağlı olmadan, millî gelirdeki değişimlerden bağımsız olarak yapılan yatırımlardır. Baraj, kara yolu yapımı, hava yolları, demir yolları, liman gibi yatırımlar otonom yatırımlardır.

2. Uyarılmış Yatırımlar: Gelir seviyesi ve tüketim ürünleri talebine bağlı olarak yapılan yatırımlardır.

Kamu harcamaları **çarpan ve hızlandırıcı** mekanizmalarını harekete geçirerek gelir artırıcı ve dolayısıyla büyüme ve gelişmeyi harekete geçirerek kelebek etkisi yapar. (**Kelebek etkisi;** bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesidir).

a. Çarpan (çoğaltıcı): Otonom yatırımdaki bir artışın millî gelirden oluşturacağı artışı ifade eden adedi bir artış/katsayıdır. **Çarpan etkisi;** devletin kamu harcamalarını belirli bir miktar artırmasıyla millî gelirin yapılan kamu harcaması tutarından daha fazla artırmasıdır.

b. Hızlandırıcı: Tüketim ürünleri talebindeki toplam değişikliğin yatırımlar üzerinde otaya çıkaracağı değişikliktir. **Hızlandırıcı etkisi;** kamu harcamalarındaki artışın tüketim ürünleri talebini artırarak yeni yatırımlara yol açmasıyla millî gelirin artmasıdır. **Hızlandırıcı katsayısı** ise tüketim harcamalarında oluşan değişiklik yatırımların belirli bir katsayıya göre artması veya azalmasıdır. Hızlandırıcı katsayısındaki yatırım uyarılmış yatırımdır ve bu yatırım genelde özel sektörce yapılır.

Devlet yapacağı yatırımlarla istihdamı artıran ve emeği harekete geçiren yatırımlar toplumdaki işsizliği azaltıcı etki yapar. Kamu harcamaları, üretim, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımını etkiler. Kamu harcamalarının toplamını oluşturan; yatırım harcamaları, cari harcamalar ve transfer harcamalarının etkisi tür ve niteliğine göre farklıdır.

5.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü

Kamu harcamaları, adil, şeffaf ve kişiler üzerine yükleyeceği yük sebebiyle toplumun her zaman gündeminde olmuştur.

Kamuda etkinlik açısından; geleneksel yönetim anlayışında katı ve dikey organizasyon yerine modern yönetim anlayışına uygun yatay organizasyon, yumuşak hiyerarşi, şeffaf, esnek, katılımcı yönetim ve hesap verilebilirlik yerleşmektedir.

Kamu harcamalarını denetleyen mekanizmalar topluma dönük, şeffaflık ve hesap verebilirlik için Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu uygulamaya konuldu. “En iyisini bilen devlet” anlayışından “vatandaşın ortak aklını esas alan devlet” anlayışına geçiş ile kamu kaynaklarının verimli kullanımı sağlanabilecektir.

İdarenin her türlü eylem, işlem, tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışıyla, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere TBMM’ye bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz özel bütçeli Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş olup, 29/3/2013 tarihi itibarıyla şikâyet başvuruları alınmaya başladı.

Demokratik parlamenter sistemde; yasama (meclis), yürütme (hükümet) ve yargı (mahkeme) olarak kuvvetler ayrılığıyla oluşturulan denge ve denetim mekanizmaları ile kamuda bir istikrar oluşturulmaya çalışılır. Dünya çapında artan yolsuzluk olayları şeffaflık arayışlarını artırmaktadır. İdeal manada kamu yönetiminin temel bazı ilkeleri vardır.

Kamu yönetimi ilkeleri:

1. Hesap verebilirlik, saydamlık (şeffaflık), tarafsızlık ve dürüstlük.
2. Eşitlik, hukukilik, liyakat, saygınlık, nezaket, güven ve profesyonellik.
3. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci ile hedef ve misyona bağlılık.
4. Hizmet standartlarına uymak, yetkili makamlara bildirim yapmak ve çıkar çatışmasından kaçınmak.
5. İfade hürriyeti, eleştiri ve muhalefet hakkı.
6. Ahlakilik, saygınlık, adalet, görev ve yetkilerin kötüye kullanılmaması.

Anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Eleştiri hakkı, ifade hürriyetinin ayrılmaz parçasıdır: bu hakkı kullanana cezaî, idari ve tazminat yaptırımını uygulanamaz. Kamu idaresini, harcamaları dâhil tüm işlem ve eylemlerini sorgulamak ve eleştiride bulunmak vatandaşın temel hakkıdır. Bu eleştiriler ceza hukukunun konusu olamaz. Vatandaş bu eleştirileri sebebiyle soruşturmaya tâbi tutmak hukuka aykırıdır, lekelenmeme hakkını da ihlal eder.

Devletin ekonomik, siyasi ve sosyal konularda aldığı kararlara, özel sektörün mali durumlarına, uluslararası kuruluşların faaliyetlerine ilişkin zamanında, anlaşılır, ilgili, nitelikli ve güvenilir bilgiye kişiler tarafından ulaşılabilmesi **şeffaflığı** ifade eder. Mali ve vergi şeffaflığı ile birlikte, devletin gelir ve giderlerinin denkleştirilmesi mali disiplinde bu şeffaflık içindedir.

Kamu maliyesi bilimi, istikrar için kamu gelir ve giderlerinin bütçede birbirine denk olması, sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denkleğini ifade eden **mali disiplini** önemser. Kamu maliyesi dışında kalan kamu şirketleri ve varlık fonu gibi sistemlere devredilen kuruluşların hedeflerine ulaşabilmeleri için bağımsız denetimleri sağlanmalı, denetlenmez ise devlette ikinci bir hazine oluşur.

Bilim ve teknolojik gelişimle artan bilinçlenme ve adalet arama isteği gelişimi, değişimi global değerlendirmeye neden olmaktadır. Dünyada artan toplumsal sorun ve bunların çözümlerine yerel, millî ve milletler temelinde değil dünya ölçeğinde yaklaşımla çözümler artık toplum tabakalarının organizasyonu ile ulaştırılmaya başlanmaktadır.

Global ölçekte israf ekonomisine dayalı olarak artan tüketim ve bunun çevreye yüklediği olumsuz etkiler duyarlılığı artırmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlik, refahın tabana yayılmayışı, sermayenin belirli kesimlerde temerküzü gibi global eşitsizlikler dünya insanlarını daha duyarlı hale getiriyor. Ekonomik büyümeden pay alma oranı, milyar dolarlık zengin oranında keskin yükseliş, ülke ve insanların borçlarında artış, finansal dışa bağımlılık toplumu rahatsız etmektedir. Yeni

dünya düzeninde gelişmiş kapitalist ülkelerin Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veto hakkına dayanarak dünya jandarmalığına yönelmesi global sorunlar oluşturmaktadır.

Ülkeler faaliyetlerini, aldığı kararları, çıkardığı kanunları yerel ve millî temelde değil, global düşünüp düzenleme bir zorunluluk olmuştur. Dünya vatandaşlığı, insanların evrensel hakları, şeffaflık, ülkelerin taraf olduğu uluslararası anlaşma ve sözleşmeler insanların hak arama imkânlarını geliştirmektedir. Kurumsal vatandaşlık, şirketlere vatandaşlık kimlik numarası gibi faaliyet kodları verilmesi, kamu ve özel sektör faaliyetlerinin şeffaflığı toplum hayatının kalitesini artıracaktır.

Kurumsal vatandaşlık; kuruluşların faaliyetlerini yürütürken tüm kanuni, ahlaki ve sosyal kurallara uyması ve toplumla arasında oluşan sözleşmenin gereklerini yerine getirmesidir. **Kurumsal vatandaşlık davranışı** ise formel işin ilerisinde, belirlenen rol gerekleri ve beklentileri aşan, çalışanların organizasyona katkı için gönüllü gösterdikleri rol fazlası davranıştır.

Yerelde bilgi edinme hakkını kullandıran kurumlar, mali suçları araştırma komisyonu ve elektronik ortamda dijital verilere ulaşma ve bunların güvenli kamu uygulamaları, sosyal güvenlik alanındaki iyileştirmeler ve siber güvenlik çalışmaları yeni hayat şeklinin kalitesini artırıp topluma huzur vermektedir.

Birleşmiş Milletler 31 Ocak 1999 tarihinde düzenlediği Dünya Ekonomik Forumu “Binyıl Kalkınma Hedefleri” doğrultusunda iş dünyası liderlerini, evrensel çevre ve sosyal ilkeleri desteklemek için; insan hakları, çalışma şartları, çevre koruma ve yolsuzlukla mücadele başlıklarında 10 temel prensip belirlemiştir. New York’da bulunan BM Genel Merkezinde 26.06.2000’de Küresel İlkeler Sözleşmesi Proje’ sine dünyada binlerce şirket, sendika ve sivil toplum organizasyonu bu evrensel ilkeleri; iş strateji, operasyon ve kültürlerinin bir parçası haline getireceklerini ilan ederek katılmaktadır. Türkiye’de resmî olarak BM Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Ofisi’nin, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile iş birliği içinde organize ettiği 15 Ekim 2002 tarihli özel bir toplantı ile başlamış BM Küresel İlkeler Sözleşmesini imzaladı.

Küresel İlkeler Sözleşmesinin On İlkesi; (1) iş dünyası, milletlerarası ilan edilmiş insan haklarına destek olmalı ve saygı göstermeli, (2) iş dünyası, insan hakları ihlallerine fırsat vermemeli, (3) iş dünyası çalışanların sendikalaşma hürriyetini desteklemeli ve toplu müzakere hakkını etkin şekilde tanımalı, (4) iş dünyası, her türlü zorla ve zorunlu işçi çalıştırılmasını engellemeli, (5) iş dünyası, çocuk işçi çalıştırılmasını önlemeli, (6) iş dünyası, işe alım ve çalışma süreçlerinde ayrımcılığın önüne geçmeli, (7) iş dünyası çevre meselelerini önleyici ve çevreyi koruyucu yaklaşımları desteklemeli, (8) iş dünyası çevreye yönelik sorumluluğu artıracak her türlü faaliyeti ve oluşumu desteklemeli, (9) iş dünyası çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli, (10) iş dünyası rüşvet ve haraç dâhil her türlü yolsuzlukla mücadele etmelidir.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu Yıllık raporları ile kamu kaynaklarında; sosyal korumaya, güvenliğe, adalete, çocuğa, gençliğe, engellilere ne kadar pay ayrıldığına yönelik harcamaları inceleme ile ulaşılan veriler kamuoyuna sunuluyor.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu yıllık inceleme konuları; (1) askeri harcamalar; uluslararası askeri harcamaları inceleyen ve resmî sitesinde sunan SIPRI <https://www.sipri.org/> global askeri harcamalar konusunda fikir vermektedir, (2) iç güvenlik harcamaları, (3) adalet harcamaları, (4) sosyal koruma harcamaları ve (5) sağlık harcamalarıdır.

Bir ülke ne kadar çok gayrisafi yurt içi hasılasının yüzdesi olarak askeri harcama yaparsa, eğitim ve altyapı sistemi gibi diğer önemli alanlar için o kadar az para harcar.

5.4. Kamu Harcamalarında Tasarruf

Gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruf, kişi, kurum ve ülkelerin ekonomik durumu ile doğrudan ilgili bir kavramdır.

İsraf; gereksiz harcama, savurganlık, aşırı tüketim, tutumsuzluk ve ihtiyaçtan fazla tüketimdir. **Tasarruf** ise hayatın devamı için insan ve diğer canlıların kullandığı vazgeçilmez maddeleri kullanımda, tüketimde dikkatli davranma, yeteri kadar kullanmadır. Hayatın her aşaması ve her türlü faaliyette tasarruf yapılabilir. **Kamuda tasarrufun yapılabileceği alanlar;** (1) enerji tasarrufu, (2) finansman tasarrufu, (3) tüketim tasarrufu, (4) personel tasarrufu, (5) zaman tasarrufu, (6) üretim sürecinde tasarruf ve (7) temsil-ağırlama, protokol ile tören giderleri tasarrufudur.

Tasarruf edilen para, gelecekte beklenmedik durumda ve toplum hayatında oluşan değişiklikleri karşılamak için ayrılır. Gelirlerinin tümünü tüketmeyenler belli bir süre sonra daha iyi bir statüye ulaşırlar. Çünkü o dönemde elde ettiği gelirin bir kısmını tasarruf ederek önceden sahip olduğu maddi kaynaklara bunu eklemiş olurlar. Beklenmedik durumlara karşı hazırlıklı, tedbirli olmak, gelecekteki ihtiyaçlar için harcama veya muhtemel zararları karşılamak için gelirden, kârdan ayrılan yedek para (fon, likidite) olan **İhtiyat Akçesi** sistemini kurup geliştiremeyen kişi ve kurumlar faiz piyasasının esiri olur.

Bir ülkenin ekonomik kalkınması bir dönemde yapılan net reel aktif yatırımların toplamı ile ilgilidir. **Yatırım;** belirli bir getiri için alternatif maliyet ve riskleri göze alarak birikimleri ürün üretecek bir işletme kurmaya harcama, üretime bağlamadır.

Özel ve kamu kesiminde gelirin tüketilemeyen bölümü olan yurt içi tasarrufları toplamı kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşittir. Yatırımların finansman kaynağı ise o dönemde ülkede yapılan tasarruflar ile ülke dışından sağlanan sermaye fonlarıdır. Teknolojik gelişim, iş yapma şeklini değiştiriyor, yeni iş ve yatırım alanları ortaya çıkarıyor.

Yatırım projelerine kaynak sağlamak, dış yatırımcıya daha az bağımlılık ve nakit ihtiyaçları için klasik ve modern anlamda alternatif olacak çok çeşitli fon (finansman) kaynakları bulunmaktadır.

Fon kaynakları:

1. Öz kaynaklar: Organizasyonunun kuruluş döneminde ve faaliyetlerini sürdürdüğü sırada sahip veya ortakları

tarafından konulan; para, taşıt, mal, arsa ve arazi gibi maddi varlıklar; marka, patent hakkı gibi maddi olamayan varlıklardır. Bu fonlar, kurum için devamlı bir kaynak niteliği taşır, vadesi yok ve faiz ödenmez. Kârın bir kısmı ortaklara dağıtmadan işletmede “**ihtiyaç akçesi**” olarak tutmak öz kaynakları artıran **oto finansman** aracıdır.

2. Yabancı kaynaklar: Kurum açısından risk taşıyan yabancı kaynaklara belli bir vade sonunda, anapara ve faizin ödenmesi zorunludur. Bu kaynaklar kısa ve uzun vadeli yabancı fon kaynağı şeklindedir.

a. Kısa vadeli yabancı finansman (fon/kredi/borç) kaynakları; dönen varlıkların, alacak ve stokların finansmanında kullanılacak; (1) ticari banka kredileri, (2) factoring; kısa vadeli kredili satışlardan doğan alacak haklarının satışıyla sağlanan fon ve (3) para piyasasında satışa sunulan kısa süreli bonolar.

b. Uzun vadeli yabancı kaynaklardan sağlanan (1) banka kredileri ve (2) tahvil ihracı ile işletme varlıklarından makina, araç-gereç gibi duran varlıklar veya devamlılık arz eden faaliyetler için kullanılır.

3. Kitle Fonlaması: Bir proje veya girişimi bir grup insanın internette yenilikçi fikirleri uygulamak için finanse etmesidir. Finansal katkı veren destekçiler, bağış yapabildiği gibi yatırım yaptığı projeden hisse veya ilk üretim kazancı karşılığı destek alabiliyor. SPK kontrolünde kurulan kitle fonlaması platformu, fikir sahibi girişimci ile fon sağlayıcı arasındaki arabulucudur.

4. Finansal kiralama (leasing): Kiracının seçtiği her türlü yatırım mallarının mülkiyeti ödeme vadesi boyunca leasing şirketinde kalmak üzere belirlenen kira karşılığı kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşme süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya geçmesini sağlayan finansman, yatırım yöntemidir.

5. Forfaiting: Yatırım ürünlerinin ihracatından doğan ve belirli bir ödeme planına göre tahsil edilebilecek alacakların bir banka veya uzman bir finansman kuruluşu (forfaiter) tarafından satın alınma işlemi ve bu işlemle sağlanan fondur.

6. Kâr ve zarar belgesi satışları: Uzun vadeli fon sağlama kaynağı olan anonim şirketler tarafından kâr ve zarar karşılığı ihraç edilen bir menkul kıymet türüdür.

7. Finansman desteği: Kuruluşun ihtiyacı olan her türlü ham madde, mamul, gayrimenkul, makine ve teçhizatın yurt içi veya dışından tedarik edilmesi, bedelinin müşteri adına satıcıya peşin ödenmesi, müşterinin vadeli borçlandırılmasıdır.

8. Yap-İşlet-Devret (YİD/Build-Operate-Transfer) Modeli: Bir kamu yatırım veya hizmet finansmanının özel şirket tarafından yapılması ve anlaşılan süre içinde işletilmesi, bu sürede ürettiği ürünü, karşılıklı belirlenen tarife göre kamuya satması, süre sonunda tesisi bakımı yapılmış, eksiksiz, işler halde kamuya devretmesidir.

9. Ortak Girişim Şirketleri (OGŞ): Kamu yatırımının yerli veya yabancı özel sektör ortaklığı ile yapılması, belirli bir süre işletilmesi sonrası işler vaziyette ilgili idareye devrini öngören finansman modelidir.

10. Kamu Özel İşbirliği Modeli: Kısmen veya tamamen kamu yükümlülüğü altındaki bazı yatırım, yapım, işletme, yenileme ve hizmetlerin üretimini, maliyet, risk ve getirilerinin bir sözleşme ile kamu ve özel sektör arasında paylaşımıyla gerçekleştiren finansman modelidir. Kamu Özel İşbirliği (KÖİ); (1) Yap-İşlet-Devret (YİD), (2) Yap-İşlet (Yİ), (3) Yap-Kirala-Devret (YKD) ve (4) İşletme Hakkı Devri (İHD) olarak dört temel model uygulanmaktadır.

11. Sukuk (Kira sertifikası): Her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak için varlık kiralama şirketince ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymet sertifikasıdır.

Sosyal sorumluluk gereği, toplam ve kişisel faydacılık ilkeleri çerçevesinde toplumsal maliyeti en aza indiren, faydayı artıran yatırımlara öncelik verilmelidir. Bu ülke kalkınması için bir görevdir.

İdeal manada kamu yönetiminin hedefi; yönetimde adalet, doğruluk, şeffaflık, katılımcılık, verimlilik, Devletin gelir ve giderlerini denkleştirme çabaları olan mali disiplinde bu şeffaflık içerisinde değerlendirilir. Şeffaflık, kamu yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklar ile karar ve hizmet süreçlerinin önceden bilinebilir ve açık olmasını; üretilen karar, belge ve bilgilere ulaşılmasına fırsat verilmesini, faaliyet ve denetim raporlarının yayınlanmasını ifade eder (TBMM, 2003).

Kamu yönetiminde tasarruf yolları:

1. Devlette havuz sistemi kurulmalıdır.
2. Dijital dönüşüm sağlanmalıdır.
3. Çalışanların yetki ve sorumlulukları kanuni ve ahlaki olarak belirlenmelidir.
4. Hayata geçirilecek projeler planlı olmalı ve iş takvimi belirlenmelidir.
5. Yapacakları hizmetleri daha ekonomik ve mükemmel nasıl yapacağı araştırılmalıdır.
6. Tasarruf tedbirleri konusunda personele hizmet içi eğitim verilmeli ve maliyet düşüren buluşlar ödüllendirilmelidir.
7. Yöneticiler, hizmetleri aksatmadan tasarrufu ön planda tutmalıdır.
8. Çeşitli malzeme araç-gereç ve hizmetlerin daha sağlam, kullanışlı ve ucuza teminine azami gayret göstermelidir.
9. Tasarruf tedbiri koordinasyonu sağlanmalıdır.

Kamu kaynakları, milletin sahip olduğu değerler olması sebebiyle bu kesimde görev alanlar bu kaynakları kullanmada azami dikkati göstermesi ve faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlaki bir sorumluluktur. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırması gerekir.

5.5. Kamuda Dijital Dönüşümün Etkileri

Bilimsel ve teknoloji tabanlı gelişmeler, kurumların elektronik dönüşümlerini sağlayarak hızlı şekilde dijitalleştiriyor.

Dijitalleşme, sanayi devrimi sonrası global ekonomik faaliyeti geniş anlamda etkileyen gelişmelerden birisi olmuştur.

Bilgiyi dijital ortama taşıma, alt yapıların dijital hale getirilmesi, bilgiye erişimin kolaylaşması ve bilgi yönetim sistemlerinin yaygın kullanımı dijital dönüşümü hızlandırıyor.

Dijital; sayısal verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterimidir.

Dijitalleşme; bilgiyi bilgisayarın okuyacağı şekilde getirme, analog (benzer) veriyi bilgisayarla dijital veriye dönüştürme.

Dijital/elektronik dönüşüm; hukuki nitelikli belge, bilgi, değer, varlık ve girişimciliği dijital ortamda yürütme, hız ve tasarruf ihtiyacıyla, dijital teknolojiyle ticari faaliyet, süreç, ürün ve modellerin dönüşümüdür.

Dijital dönüşüm, kayıtlı elektronik posta (KEP), e-tebligat, e-yazılım, e-fatura, e-arşiv, e-defter, e-beyanname, e-devlet kapısı, e-kimlik uygulaması, elektronik belge yönetim sistemi (EBYS) ile özel ve kamu sektör uygulamalarını kapsar.

Elektronik belge yönetim sistemi; kurum içi birimler ve kurumlar arası yazışmalar ve kurum faaliyetleriyle oluşan her tür dokümantasyonun, üretiminden tasfiyesine kadar olan süreçte arşivlenmesini ve yönetilmesini sağlayan sistemdir.

EBYS, iş sürecini kısaltması, zaman ve emek tasarrufu ile maliyetleri düşürmesi kurum dönüşümünü cazip kılıyor.

Global ölçekte iş yapma ihtiyacıyla beliren UBL (Universal Business Language/Evrensel İş Dili) formatı, e-faturalar, XML elektronik iş dokümanı formatları ile uluslararası sigortacılık ve bankacılık işlerinde yeni uygulamalar gelişiyor.

Akıllı ve neom şehir projeleri, dijitalleşme odaklı teknolojiler, uzaktan eğitim ve çalışma sanal ofisleri yaygınlaştırarak fiziki ofisleri küçültüyor, tüketim alışkanlıklarını değiştiriyor. Ürün odaklı kodlama, algoritmalar, robot teknolojileri ve mühendislik yazılımlarına yatırım yaparak geleceğin ihtiyacı olan belirli yeteneklerle donatılmış kuşaklar yetiştirmeyi zorunlu kılıyor. Kurumlar, nesnelerin interneti (IoT) ev ve işyerinden internete bağlanan cihazlar ve iş süreçlerinde verimliliği artırıp maliyetleri düşüren dijital dönüşüme büyük yatırımlarla iş yapma sistemine yeni yöntemler getiriyorlar.

Teknolojik gelişim, bilgi ve telekomünikasyon (teknoloji ile bilgi alışverişi) ile network (bilgisayar ağı) otomasyon hizmetlerinin sağladığı yeni yaşam tarzı insanların yükünü azaltıyor. İnovasyon, yazılım, kodlama, dijital dönüşüm, blockchain, metaverse, merkeziyetsiz dijital yönetim (Non-Fungible Token), AR-GE, 6G, artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, makine öğrenimi, internete bağlı nesnelere, sürücüsüz (otonom) otomobil, dron ve robotlar, know-how (bilgi, teknoloji, ticari hak), sosyal medya uygulamaları, sensör teknolojisi, bulut bilişim ile dijital platformlar iş yapma şeklini değiştiriyor.

Bilgi iletişim teknolojileri (BİT), mobilite çözümler, robotik kodlama, blockchain tabanlı girişimler, merkeziyetsiz finans sistemi, hologram (lazer ışın dalgalı üç boyutlu görünüm), hassas tarım, e-iş, e-ticaret, algoritmik uygulamalar, internet tabanlı reklamlar, e-pazarlama, gig (kısa süreli iş), start-up (ürün geliştiren) girişimler, dijital para (sanal para), deepfake (derin sahtecilik), mobil uygulamalar ve diğer yeni teknolojiler dijital ekonominin alanını genişletmektedir.

Bürokrasinin azaltılması ve kurumlarda işlerin şeffaf hale gelmesiyle elektronik sistem üzerinden birçok iş ve işlem zamandan, mekândan bağımsız yapılmaktadır. Kişi ve kurum verileri gelişen teknolojiyle farklı zeminlerde kolayca işlenip aktarılabilir. Bu durum kişi ve kurumlara ürün sunanlara kolaylık ve avantaj yanında, istismar riskini de getiriyor.

Dijitalleşmenin gelişimiyle kuruluşlar değer atfedilen birçok dijital varlığa sahip olmakta, piyasada bu ürünlerin alıcısı ve satıcısının olmasıyla yönetilmesi de gerekmektedir.

. **Elektronik belge yönetimi:** Kurum içi ve kurum dışı yazışmaların, belge ve bilgi alışverişinin standartlaştırılıp elektronik ortama aktarılması ve internet üzerinden bilişim teknolojileri ile anlık olarak yönetilmesidir.

. **Dijital arşiv sistemi:** Verileri bilgisayar ve bulut sistemine aktararak her yerden erişim ve yönetimini sağlayan sistem.

. **Dijital işletme:** İşlev ve faaliyetlerini bilişim teknolojisiyle dijital yürüten, müşteri katılımı ile ekosistem kuran işletme.

. **Dijital varlık:** Dijital ortamda kullanıcıların sahip olduğu, dijital formda temsil edilen, kendine özgü (görseller, animasyonlar, web siteleri, ses dosyaları, çizimler, resim, multimedya ve metin tabanlı dijital dosya) değerlerdir.

. **Dijital varlık yönetimi:** Bilişim teknolojileri yazılımı ile dijital varlıkların herhangi bir merkeze bağlı olmadan (NFT) depolanması, dağıtımı, aktarımı, aranıp bulunması için gerçekleşen yönetim görev ve kararlardır.

. **Nitelikli Fikri Tapu (Non-Fungible Token):** Dijital varlık kabul edilen ürünleri merkeziyetsiz bir sistemle tescil edilebilir ticari varlık haline getiren blockchain teknolojisi ile bir dijital defterde depolanan sertifika veya veri birimidir.

. **Metaverse (meta/sanal/paralel evren):** Bilgisayarlar ve artırılmış gerçeklik cihazlarla birden fazla 3 boyutlu sanal ortamları destekleyip bir araya getiren, çevrim içi (online), içeriğini kullanıcıların oluşturduğu, kendilerini temsil etmek, birbirleriyle iletişim kurmak için avatarlar kullanarak hareket etmesini sağlayan dijital, sanal, paralel bir dünyadır.

. **Blockchain (blok zinciri) teknolojisi:** Bir otorite veya merkeze ihtiyaç duymadan verileri blok olarak gelişmiş şifreleme algoritmasıyla, birbirine bağlayarak kaydedip ağ üzerinde saklandığı kayıt teknolojisi.

. **Yapay zekâ (Artificial Intelligence /AI):** Görev yapmak için insan zekâsını taklit eden, topladığı bilgilerle algoritmik eğitim deneyimiyle öğrenmesine imkân veren ve kademeli olarak kendini geliştirebilen sistemler veya makineler.

. **Yapay zekâlı robot:** Bir bölge sınırlaması olmadan herhangi bir yerde duran nesneyi alıp kullanıp tamir edebilen, yeniden programlayan, online buluta veri aktaran, aralarında iletişim kuran ve uzaktan kontrol edilebilen sistemlerdir.

. **Know-how:** Bir kişi veya işletmenin, bir ürün, ürün yöntemi ve teknolojisi üzerinde sahip olduğu, gizli olarak ifade

edilen, bir işin en iyi/kolay şekilde nasıl yapılacağını söyleyen bilgi veya ticari sırdır.

Dijital dönüşümde, kurumlar kişisel veriler ve bunların korunması hakkında kanunlar çerçevesinde uymaları gerekir.

Dijital dönüşümün faydaları:

1. İşlerin elektronik ortama taşınmasıyla süreç hızlanır ve takibi kolaylaşır.
2. Muhasebe kayıt işlemleri hızlanır, kâğıt, basım ve arşiv maliyetleri azalır.
3. Bürokrasi azalır, şeffaflık ile hesap verilebilirlik artar, görme genişliği ve derinliği sağlar.
4. Arşive ulaşım kolaylaşır, iş yükü hafifler, zaman ve iş gücünden tasarruf sağlar.
5. Paydaşlar, müşterilerle, tedarikçilerle etkili iletişimi sağlar.
6. Klasik dikey hiyerarşiyi zayıflatarak yatay hiyerarşinin gelişimini sağlar.
7. Bilim, teknoloji ve sanat alanındaki tekelliliğin ve istibdadın kırılmasını sağlar.

Dijital dönüşümle gelecekte ulaşılmak istenen otomasyon kısa sürede gerçekleşmesi geleceğin mesleklerini etkiliyor.

Ülkeler arasında rekabet alanı oluşturan yapay zekâya ABD, AB ve Çin, büyük yatırımlar yaparak en büyük yapay zekâ gücü olmayı hedefliyorlar. Birçok ülke “millî yapay zekâ stratejilerini” açıklıyor. Her alanda gelişim gösteren yapay zekâ, istihdam konusunda insanlığın korkulu rüyası haline geliyor ve global ekonomiyi şekillendirmeye devam ediyor.

Bağımsız karar verme yeteneğine sahip son nesil mevcut insan sonrası gelen nesiller bağımlılık üzerine inşa ediliyor. Bilgi yığınlarını işleyerek kişiye özgü sonuçlar üretip bireyselleşmenin tamamlandığı zannı veren ve tercihleri yönlendiren makineler arkasındaki fikir sahipleri geleceği kendilerine bağımlı kurguluyorlar. Dijital bilgi ve delillerin öneminin artışı bu alanın ahlaki kodlarının tespitini zorunlu kılıyor. Ahlaki değerlerden yoksun bilgi ve teknoloji toplumu yıkar.

Teknoloji, dijital dönüşüm ve gelişim global ölçekte yönetim şeklini değiştiriyor, yeni bir devlet ve hukuk düzeni getiriyor. Bilginin blok olarak, gelişmiş şifreleme algoritmasıyla birbirine bağlanıp kaydedildiği, dağınık ve bir merkeze bağlanmadan işlem yürütün veri tabanı teknoloji olan blockchain (blok zinciri), telekomünikasyon ve dijital dönüşümün önünde engel olan yerleşik kurum kültür ve alışkanlıklarını değiştirerek yenilikçi teknolojilere geçenler başarılı olurlar.

Dijital kapasiteyi geliştiren dijital teknolojinin yaygınlaştırılması ve dijital dönüşüm süreci, siber uyumda birbiriyle bağlantılı siber güvenlik araçlarında büyük sorunları da beraberinde getirmektedir.

5.6. Kamuda Siber Güvenliğin Etkileri

Siber (sanal) saldırıların artışıyla kişi ve kurumların veri tabanlarındaki bilgilerin güvenliğinin önemi artmaktadır.

Siber güvenlik; kişi kurum ve devletin bilgisayar, sunucu, mobil cihaz, elektronik sistem, ağ, alt yapı, bilgi ve verileri kötü amaçlı saldırılardan koruyan bilgi teknolojisi güvenliği uygulamasıdır.

İnternette espionaj (istihbarat) toplayan “ücretsiz yazılım” ile perdelenip maskelenen saldırılara karşı savunmak için sorvery (sunucu) ve işletim sistemi uzmanı bilişimcilere ihtiyaç artıyor. Ayrıca, **Deep Web** (internetin arama motorları ile erişilemeyen bölümü) ile yapılan siber operasyonlar sürekli artıyor.

Her sistem bir zafiyet içerir. Sanayinin gelişimi ile nesnelere interneti (IoT), siber saldırı, siber zorbalık, troll saldırıları ve phishing (oltalama, yemleme) yöntemiyle nitelikli dolandırıcılık artıyor. Bundan kurtulmanın yolu, dışarıdan erişilemeyen sorvery (sunucu) sistemini kurup, koruma önlemleri geliştirip siber caydırıcılığı artırmaktır. **Ofansif (hücum) grubun, defansif (savunma)** saldırıları için kurumda siber olaylara müdahale ekibi gerekir. Modern hayatın teknoloji ve internete bağımlı hale gelişiyse bu alanın güvenliğine jeomanyetik fırtınalar ve akımlar büyük tehlike oluşturuyor.

Bilişim sektöründeki gelişmeler her alana yayılıyor. Artan veri trafik yoğunluğu ve farklı uygulama ihtiyaçlarına cevap vermek için 5G teknolojisinde (5. Nesil telekomünikasyon hizmeti) standartları geliştirilerek 6G'ye geçiliyor. Bu teknolojilerle sosyal hayatta pek çok işlem internet üzerinden yapılmasıyla ziyaret edilen her adres ve her veri kaydediliyor. Akıllı mobil telefonların kullandığı hücresele ağlarda bulunan teknolojik alt yapıyı yeni kurallar ile yeniden yapılandırmak, tüm elektronik cihazları monitör ve televizyonları akıllı telefona bağlayarak çok hızlı internete giriş sağlanıyor.

Yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi tekniklerle insan ve çevre bütünleşiyor, nesnelere birbiriyle haberleşerek insanlara hizmet sunuyor ve birçok sektörün dijitalleşmesiyle veriden veri üretimi atıyor. Siber güvenlik tehditlerinin artışı, klasik güvenlik tedbirlerine ek yeni güvenlik teknolojileriyle donatılması 6G ile mümkün olacaktır.

. **Siber saldırı:** Elektronik sistemlere virüs, trojan (meşru kılıklı kötü yazılım), planlı ve koordineli simple (basit) ağlar ve deep web (internetin arama motorları ile erişilemeyen bölümü) gibi network ağı üzerinden yapılan davranıştır.

. **Siber güvenlik uzmanı:** Hizmet verdiği kurumun elektronik bilgi sistemini koruyan siber ağ ve bilgisayar uzmanıdır.

. **Siber savaş:** Bir devletin elektronik sistemlerine virüs, trojanle (meşru kılıklı virüs) planlı ve koordineli yapılan saldırı.

. **Siber ordu:** Kamu kurumlarının elektronik bilgi sistemlerini siber saldırılardan korumak için uzmanlardan kurulu yapı.

. **Nüfuz casusu:** Dış güçlerce yetiştirilip, çıkarları için devletin kilit noktalarına yerleştirilen etki elamanı, ajanıdır.

. **Algı yönetimi:** İnsan, devlet ve toplulukların algılarını belirli bir yöne sevk etmek, duygu, motivasyon, istihbarat, dış ilişki ve resmî eylemlerini etkilemek için yapılan yayınlar veya seçilen bilgileri, göstergeleri inkâr etme faaliyetidir.

. **Psikolojik savaş:** Düşmanın düşünce, his, gelenek ve inançları üzerine iletişim araçlarıyla baskıyla yürütülen savaş.

. **Kitle imha silahı:** Canlılarda büyük yıkım yapan anti-personel (kimyasal/biyolojik/radyoaktif/nükleer/ABC) silahlar.

- . **Kimyasal savaş:** Kimyasal maddelerin zehirleyici özelliğini insanda fiziki ve psikolojik tahripde kullanmadır.
- . **Biyolojik savaş:** Bakteri, riketsia, virüs, fungus gibi mikroorganizma ajan ve zehirli maddelerle canlıları öldürmedir.
- . **Nükleer savaş:** Nükleer (toryum, uranyum) silahlarla kısa zamanda çok geniş alana büyük zararın verildiği savaş.
- . **Cyborg (biyolojik ve yapay):** Elektronik, mekanik veya robot kısımları olan yarı insan yarı robot varlıklardır.
- . **İnternet korsanı (hacker):** İnternet üzerinden, teknik bilgi ve yeteneğiyle programların kodlarını kıran, içerik sahibi çeşitli kişi ve kurumların verilerine izinsiz, kanun dışı ulaşan ve bunları çıkarı için kullanan zararlı kişidir.

. **Metaverse (meta/sanal/paralel evren):** Artırılmış gerçeklik cihazlarla birden fazla 3 boyutlu sanal ortamları bir araya getiren online/çevrim içi, içeriğini kullanıcıların oluşturduğu, iletişimi avatarlarla sağlayan dijital/sanal paralel dünya.

- . **Avatar:** İnternette çeşitli web sitelerinde kullanılan kişilerin küçük boyutlu görselinin bulunduğu küçük pencere.
- . **Siber suç:** Kişi, grup veya kurumların bilişim sisteminin güvenliğini ve buna bağlı verileri ve/veya kullanıcılarını hedef alıp onurunu zedeleyen, fiziki, zihni doğrudan veya dolaylı zarar verme kastı ile bilişim sistemi kullanılarak işlenen suç.

. **Siber zorbalık:** Utanç verici, kaba davranış, küfürlü konuşma, tehdit, taciz, negatif yorum ve görüntüleri sanal âlemde e-posta, mesaj, web siteleri, sosyal ağlarda kasıtlı gerçekleştirme fiilidir.

- . **Kişisel veri:** Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgilerdir.
- . **Kişisel verilerin korunması hakkı:** Kişisel veri işlenmesinde, bilgilendirilme, verilere erişme, bunların düzeltilmesi veya silinmesini talep, hak ve hürriyeti koruma ile amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenme hakkıdır.

Menfaatlerine göre kavram geliştiren emperyalistler bilgi, tecrübe, askeri imkân ve kabiliyetleri ile kimyasal, biyolojik, nükleer ve psikolojik yeni savaş teknolojileriyle diğer ülkeleri sömürüyorlar. ‘Haberleşme olmadan, muharebe olmaz.’ anlayışıyla ulaşımı kolay olan; sosyal medya ile topladıkları bilgiler ve nüfuz casuslarıyla hâkimiyet sürdürmektedirler.

Güneşten süper güç alan teknolojiler, ışın silahı ve kuantum bilgisayarlar, yapay zekâ ile yürütülen operasyonlar, gen, robot ve devletleri dönüştüren yeni teknolojiler, blockchain (blok zinciri) teknolojisi ile veri kayıtları, internette kullanıcı kimliğini tespit eden ve güvenlik duvarını aşan teknolojik gelişim savunma sistemlerini önemli hale getiriyor.

Siber saldırılara karşı koruma yöntemleri:

1. Güvenlik zafiyetlerine karşı sistemi sürekli tarama ve güncel tutulması.
2. Yönetici ve çalışanların siber güvenlik farkındalık programları ile bilinç düzeylerinin artırılması.
3. Kurum networkü (ağı) üzerindeki her türlü aktiviteyi kaydederek verilerin yedeklenmesi.
4. Güvenlik duvarı oluşturularak ağ güvenliğinin sağlanması.
5. Orijinal parolalar oluşturulması ve bilinmeyen e-postaların engellenmesi.
6. Kullanıcı eğitimi ve risk yönetim sisteminin kurularak, siber saldırı zararlarının simülasyonlarla test edilmesi.
7. Zorunlu olmadıkça yabancı güvenlik ürünleri yerine yerli ve millî ürünlerin tercih edilmesi.

Kullanıcı ve gizlilik sözleşmesiyle hissedilen güvenlik kaygısı, “kişisel veri güvenliği”, “mahremiyet” konuları, toplumda onay ve kabul görme, sosyal statü kazanma, saygınlık ve tanınırlık isteğiyle sosyal medyada yapılan paylaşımlar bir veri tabanına kaydedilip izlenmektedir. Kişi ve kurum verileri gelişen teknolojiyle farklı platformlarda kolayca işlenip aktarılabilir. Bu durum kişi ve kurumlara ürün sunanlar açısından kolaylık ve avantaj yanında, istismarı da getirir.

Zaman ve mekân sınırlaması olmadan mobil tabanlı sosyal ağlar, bloglar, anlık mesajlaşma programları, chat ve bilgi için kurulan internet siteleri gibi iletişim şekli olan sosyal medya internetin yaygın kullanımıyla sürekli gelişmektedir.

Sosyal medya; kullanıcıların internet üzerinden ürettikleri içerik, bilgi, diyalog, kişisel yorumları basit, anlık, çift taraflı, eş zamanlı paylaşım sağlayan çok yönlü iletişim ve medya şekli olan sosyal ağ siteleridir.

Sosyal ağ; internette ortak ilgi alanı olanların bilgi paylaşım ve etkileşimde buldukları çevrim içi/online platform.

Sosyal ağ türleri:

1. **Bloglar:** Kişi, işletme ve gruplarca yönetilen büyük kitleler için yorumlar ve fikirler sunan web sitesi türüdür.
2. **Sosyal paylaşım ağları:** İnternet tabanlı uygulama ile birçok insanın ortak platformda bilgi paylaşabildiği mecralar.
3. **Wikiler:** Wiki (hızlı) kullanıcılarının hepsine kolayca içerik ekleme ve düzenleme imkânı sağlayan web siteleridir.
5. **Wordpress:** Ücretsiz sunulan, devamlı geliştirilen, internet sitesi kurmayı sağlayan, admin paneli olan bir sistemdir.
6. **Podcastler:** Ses, görüntü ve yazılı yayınları yayın sonrası izlenmek için kişisel, taşınabilir aygıtlara yüklenmesidir.

Sosyal medyanın zararlarını azaltıp faydalarının artırılmasının yolu sosyal medya okuryazarlığını geliştirmektir.

Sosyal medya okuryazarlığı; sosyal medya ve kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları anlama, çözümleme, yorumlama, değerlendirme, iletme ve iletleri doğru anlayıp zararlarından kurtularak faydalarını artırma yeteneğidir.

Sosyal medyanın özellikleri; (1) katılım, (2) karşılıklı konuşma, (3) multimedya, (4) topluluk paylaşımı, (5) diyalog, (6) erişilebilirlik, (7) sosyalleşme, (8) açıklık, (9) kişiselleştirme, (10) zaman ve mekândan bağımsızlık, (11) yüksek etkililik.

Geçmişten bugüne değişmeyen tek şey insanın gelişimidir. Eskide olanla bugün olan farklıdır. İnternet tabanlı okuma, yazma ve öğrenmeler çok ilerledi. Bilgi çağının öne çıkan özelliği; hız, insanın dikkat ve idraki ile bulunduğu görsel hafızanın öğrenme gücünü arttırmaktadır. Yeni teknolojilerle bilgi çok hızlı akıyor, her an anlık haberler, arkadaş grubu paylaşımları gibi bilgi ve görsel sunumuyla kısa sürede çok bilgi alma alışkanlığı geliyor. Toplum faydasına yürütülen

projeler sosyal medya aracılığı ile siber ortamda büyük rağbet görmesiyle sosyal medyanın faydalarını artırıyor.

Sosyal medyanın faydaları; (1) her tür bilgiye kolay ve hızlı ulaşarak dünyadaki gelişimi izlemek, (2) kesintisiz karşılıklı iletişim sağlama, kendini karşı tarafa daha iyi anlatma, (3) hızlı ve kolay alışveriş imkânı, (4) kendisi gibi beğenileri ve hobileri olan insanlarla karşılaşp desteklerini alabilme imkânı, (5) bir fikri, buluşu hızlı şekilde yayabilme ve toplum faydasına projelere destek sağlama, (6) geniş kitlelere ürün satışı, (7) teknolojiyi yakından takip imkânı sağlıyor.

Her şeye hemen sahip olma ve çok kazanıp çok harcama isteği, insanları farklı yollara itebiliyor. Öz güveni düşük sosyal medyayı yoğun kullananları online verilen eğitimle robotlaştırma, mankurtlaştırma ile istediklerini yaptırabiliyorlar. İnsan iç âlemiyle hesaplaşıp kendini geliştirme yerine sosyal medyada yeni platformlara yönelim bazı tuzakları getiriyor. Algı aralığının düşük olduğu bu alandaki değişim hemen anlaşılacağı için zararları da büyüyor. Siber ortamda sahte profillerle operasyonlar, komplo teorileri ile gerçekler saklanıyor. Yanlış olan komplo teorisi değil bunun teorisyenidir.

Etkileme ve tesiri yüksek olan sosyal medyayı kontrol eden, global komplo (gizli yürütülen plan) ve ittifaklardan güç alan tahripkar çeteler laboratuvar modifiyeli virüs ile insanlığa operasyon çekip tüm sistemi kökten değiştirmek istiyorlar. Medya; basın yayın organlarının tümü olarak halkın doğru haber alma kaynağıdır. Kışkırtıcı, yanıltıcı, sansasyonel (dikkat çekici), propaganda, dezenformasyon (bilgi çarpıtma), manipülasyon (yönlendirme), asparagas (yalan haber), polemik (söz dalaşı) ve misenformasyon (doğruyu gizleme) için verilen haber, yazı ve görüntüler insanları kamplaştırır.

Sosyal medyanın zararları:

1. Mantıklı düşünme, akıl yürütme becerisini zayıflatıyor, bağımlılığı artırıyor ve depresyona yol açıyor.
2. Kimlik oluşumu ve mahremiyet duygusu gelişimini engelleyerek bencilleştiriyor.
3. Kişinin bilgisiz olduğu alanda kandırılma ve kötüye kullanımını artırıyor.
4. İş performansını olumsuz etkileyerek verimi düşürüyor ve insanlar arası olumsuz rekabeti artırıyor.
5. Otoriter yönetici ve rejimlerin dijital tetikçi kullanımına imkân veriyor.
6. Olumsuz paylaşımlar bıkkınlık, karamsarlık ve merhamet yorgunluğuna yol açıyor.
7. Birçok bilgi ihtiyaçmış gibi sunularak bilgi kirliliğiyle dikkatler dağıtılıp gerçekler gizleniyor.
8. Toplumsal hayattan uzaklaştırıyor, duygu yönlü kışkırtmaları artırıyor, yalan, yanlış haberleri hızla yayıyor.

Sosyal medya da ihtiyaçları karşılamada bir araçtır. İyi yönde kullanan iyi niyetli, vicdanlı insanlar olduğu gibi kötüye kullananlarda olacaktır. Bu alanın varlığı, gelişimi, faydalı kullanma ve verimliliği için yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Sosyal medyayı faydalı kullanma yolları:

1. Siber âleme kanuni düzenleme getirilmeli, data (veri), sosyal medya ve finansal okuryazarlık eğitimi verilmelidir.
2. Hakaret, aşağılama, özel hayatın gizliliği, lekelenme hakkına ilişkin siber âlemin ahlaki kodları belirlenmelidir.
3. Ahlaka uygun içerik üretme, her bilgi ve habere şüpheli yaklaşma, doğrulama etiketi zorunluluğu getirilmelidir.
4. Çocuk ve gençlerin gelişimini olumsuz etkileyen, ahlaka aykırı içerikli sitelere adli bir sansür sistemi kurulmalıdır.
5. Sosyal medya hizmeti sunanlar mali ve hukuki muhataplık ve sorumluluklarını kabul edip yerine getirmelidirler.
6. Sosyal medyada, tüm taraflar medeni ve birlikte yaşama kültürünü geliştirecek temiz kullanım yolu bulunmalıdır.
7. Sosyal medya ile siber ve biyolojik teröre, dijital diktatörlüğe, tetikçiliğe izin verilmemeli, erişim engeli getirilmelidir.
8. Sunulan bedelsiz hizmette insan ürün görülmemeli, maddi güçleri sınırlandırılarak tekelleşmeleri önlenmelidir.
9. Sosyal medya yapılarına şirket yararı ile kamu yararı çatıştığında kamu yararını öne alan düzenlemeler getirilmelidir.
10. İnternet şirketlerinin muhtevayı yayma, tanıtmaya ve kaldırma yöntemleri ve sorumlulukları açık olmalıdır.

Web tabanlı uygulamalar (uygulama) ve çevrim içi (online) sosyal ağ platformlarının yoğun kullanımı davranışsal bağımlılık olan internet, teknoloji ve sosyal medya bağımlılığı getiriyor. **Bağımlılık;** biyolojik, sosyal ve davranış boyutlu düzelebilen ancak kullanımla tekrar eden kronik beyin hastalığıdır. **Davranışsal bağımlılık;** fiziki bir maddeye dayanmayan davranış tabanlı bağımlılık, **internet bağımlılığı** ise interneti aşırı kullanma isteğini sınırlayamama, kullanım kontrolünü kaybetme, kullanmadığında gergin davranmaktır. Oyun, bilgisayar, kumar gibi insan-makine etkileşimiyle kurulan teknolojik bağımlılık, psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden oluyor. Dijital teknolojilerin aşırı kullanımı **dijital demansi** (bilişsel işlev bozulması) ve nomofobiyi (telefonsuz kalma korkusu) tetikliyor. Çare; akıllı cihazları ve sosyal medya kullanımını azaltıp temizlenmeyi sağlayacak bir süreyi ifade eden **dijital detokstur**.

Siber zorbalık; utanç verici, kaba davranış, küfürlü konuşma, tehdit, taciz, negatif yorum ve görüntüleri sanal âlemde e-posta, mesaj, web siteleri, sosyal ağlarda kasıtlı gerçekleştirme fiilidir.

Siber zorbalık davranışları; (1) dedikodu, (2) manipülasyon, (3) taciz, (4) ısrarlı takip, (5) trolleme, (6) olumsuz yorum, (7) mahrem bilgileri sızdırmak, (8) sahte hesapla uygunsuz yayın, (9) kandırma, (10) saygısızlık ve (11) dışlamadır.

İnternet kullanıcıları, sosyal ağların sunduğu hizmetleri günlük hayatta kullanımı ile web tabanlı mobil platformlarda farklı güvenlik riskleri oluşturuyor. İnternet korsanları, web veya mobil uygulamalarla yüklenen **casus yazılımla** internette gezinme, satın alma, klavye tuş vuruşları, kredi kartı, parola, oturum açma bilgilerini elde ederek kötüye kullanabiliyorlar.

İnternet korsanı (hacker); internet üzerinden, sahtecilikle veri avcılığı yapan, teknik bilgi ve yetenekleriyle çeşitli programları kodlarını kıran, içerik sahiplerinin verilerine izinsiz, kanun dışı ulaşan ve bunları çıkarı için kullanan zararlı kişidir.

Bazı internet korsanları tamamen zararsız olmayı amaçladığı gibi bazıları da her fırsatı çıkarları için kullanabilir. Bunlar; (1) beyaz şapkalı (white hat) hacker; iyi niyetliler, (2) siyah şapkalı (black hat) hacker; kötü niyetliler, (3) yazılım hackerı, (4) gri şapkalı hacker, (5) hacktivist, (6) lamer, (7) script kiddie ve (8) phreaker olarak çeşitlenmektedir.

İnsan hayatını kolaylaştıran, dönüştürüp değiştiren; bilgisayarlar, mikroişlemciler, nesnelerin interneti, fiber optik kablolar, bilinçli ağ teknolojileri, yapay zekâ, sensör teknolojisi, büyük veri ve bulut bilişimi gibi yeni teknolojiler hayatın her alanını baş döndüren hızla değiştiriyor. Bu gelişim, teknolojiye moleküler hale getirdi ve nanoteknolojinin gelişimiyle araçlar hafifleyip küçülürken bilgi akışını hızlandırıp toplum hayatını yeniden yapılandırıyor.

Dünyayı bir köy haline getiren medeniyet, insanın ruhundan dünyaya pek çok pencere açmıştır. Bu çağ, beden bir yerde ve fakat zihnen birçok yerde olmayı getiriyor. Bu durum bir rahatsızlık ve toplumsal dikkat dağınıklığı getiriyor.

Teknolojiye bağımlılık, kültürü teslim alarak teknolojiyi kutsallaştırma, insanlık üzerinde güven ve itaat isteyen **teknopoliye** dönüşüyor. İnsanlık, üretken yapay zekâ teknoloji ile kendi zarar verecek keşifler yapıyor. Atmosferik internetin kaynağı olabilecek Starlink teknolojisi ile dünyanın her yerine sınırsız internet planlanmaktadır.

Starlink (sıgırcık kusu) teknolojisi; uydudan internet erişimi için yer istasyonlarıyla birlikte çalışarak çok sayıda küçük uydudan oluşan uydu takımıdır. Bazı uyduları keşifler ve bilim için, bazıları ordulara ve bir kısmı da hedef kitlelere bedava internet sunmak isteniyor. Bedava peynir, fare kapanında olur.

Yeni mesleklerin doğuşu, tüm meslekler için bazı düzenlemelerle her meslek için ahlak ilkeleri belirlenmelidir.

İletişim teknolojileri ahlak ilkeleri; (1) insan ve toplumun daha iyi şartlarda yaşamasına katkı, (2) zarar verici davranışlardan kaçınmak, (3) telif, patent, mali ve manevi haklara saygı, (4) dürüst ve güvenilir olmak, (5) sadece izin verildiği sürece bilgileri otomatik işleme tabi tutulan kaynaklara erişim sağlamak, (6) gizlilik ilkesine saygı göstermektir.

Özel hayatın gizliliği, patent, telif hakları, içeriğin asıl kaynağının gizlenmesi, üretilen içeriğin olgunlaşmadan ve doğruluğu teyit edilmeden yayılması, veri madenciliği, kişisel veri güvenliği, dijital gözetim, haber ve ticari enformasyon sınırlarının belirsizleşmesi, yanıltıcı başlık, nefret söylemi ve kişinin medyada sadece tüketici görülmesi ahlaki değildir.

Toplumun ahlaki gelişimi için aykırılıklara (internet ve derin sahtecilik) gerektiğinde **sansür**, (her tür yayın, sinema ve tiyatro eserini hükümetin önceden denetlenmesi) ve **otosansür** (kişi ve kurumun kendilerini kısıtlaması) uygulanmalıdır.

Derin sahtecilik (Deepfake); görüntüde yer alan bir kişinin yapay sinir ağları kullanarak bar başka kişinin görüntüsü ile değiştirdiği sahte bir medya türüdür. Otomatik kodlayıcılar ve üretken çekişmeli ağlar olan makine öğrenme tekniklerini kullanarak mevcut medyanın kaynak medya üzerinde birleştirilmesi ve üst üste konması ile üretilir.

Sosyal medya paylaşımlarıyla etkileşim oluşturma yöntemleri; “beğeni”, “paylaşım” ve “yorum” şeklindedir. Başka kişiye ait suç olan bir sosyal medya paylaşımını beğenmek, yorum eklemek, retweetlemek de suçtur. Kişisel veriler, konum bilgisi, şifre, aktiviteler ve yetenek bilgileri sosyal ağlarda, bilgi talep eden 3. parti uygulamalarda paylaşmak tehlikelidir. Dijital müdahale, içerik kaldırma, manipülasyon artışları kanuni düzenleme ve ahlaka ihtiyacı olduğunu gösteriyor.

İnternet ahlakı; gerçek hayatta insanlara gösterilen saygı ve nezaketin aynıyla internet ortamında da gösterilmesi, insanların hak ve hukukuna saygılı olmada nelerin yapılabileceğini nelerin yapılamayacağını bilmesidir.

Bilişim mesleği ahlakı; bilişimcinin, mesleğin gereklerini yerine getirirken dikkat etmesi gerekenleri belirtir.

Bilişim mesleği ahlak ilkeleri; (1) kişi ve toplumun güvenliği ile sağlığını gözetir, (2) adil ve dürüst davranır, (3) güvenilir ve eşit davranır, (4) kişinin özel hayatına ve sahiplik haklarına saygı gösterir.

Kanuni zorunluluk ve kanunları uymayı değil, gönüllü olarak gerçekleştirilen ahlaki, “doğru” ve “iyi” işleri ifade eden kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamalardır. Sorumluluk sahibi olmayan ve görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi, kurum ve toplumlar ağır bedeller öderler.

Bilginin zaman ve mekânı aşarak paylaşımı iletişim hürriyetini etkilemesi, özel hayatın gizliliği, güvenliği ve mahremiyetiyle çatışması nedeniyle internet kullanıcılarına bazı haklar tanınmaktadır. **İnternette kullanıcıların hakları;** (1) özel hayatın gizliliğini koruma, (2) kişilik hakları ve kişisel verilerin korunması, (3) lekelenmeme hakkı, (4) düşüncüyü ifade hakkı, (5) internet yoluyla yönetime katılma hakkı, (6) internet üzerinden hak arama ve şikâyet hakkıdır.

İnternette birçok bilgi ihtiyaçmış gibi sunularak kargaşa ve bilgi kirliliği ile dikkatler dağıtılıp gerçekler geri plana itilebiliyor. Popüler sosyal ağlar, bedava uygulamalarla takipçi ve kullanıcılar üzerine bir gözetleme ekonomisi kuruyor.

Gözetleme ekonomisi; internet tabanlı akıllı uygulamalarla sosyal ağlar üzerinden kişilerin ürettiği içerik, yorum, beğeni, istek ve ihtiyaçlarını belirleyip bunu girişimcilere satışıyla ortaya çıkan ekonomidir.

Ücretsiz ham madde olan verilerin makine zekâsıyla üretim süreçlerinde işlenerek kişinin şimdi, yakın zamanda ve daha sonra ne yapacağı tahmin ederek bir ticari ürün haline getiriliyor; **davranışsal vadeli piyasalar** denilen yeni bir tür pazarda alınıp satılıyor. Devlet, halkı ve sistemi siber saldırılardan korumak için defansif (savunma) siber ordular kurarak caydırıcılığı artırmalıdır. Bazı yapılar, özel kuruluşla maskelenmiş ofansif (hücum) illegal (kanun dışı) siber ordu ile insan, işletme ve ülke düzenlerine siber saldırılar yapılabiliyor. Bilgi temelli siber savaşlarla kamu düzenini sarsmaya çalışıyorlar.

İstihbarat birimleri, İHA (insansız hava aracı-drone) ve internete bağlanan ve özel uygulamalara imkân veren işletim sistemine sahip smart televizyonlar ile bilgi toplayabiliyor, siber saldırılarla; uçak, helikopter düşürülebilir, otomobiller uzaktan erişim yoluyla kontrol edilebilir. Her kişi, kurum ve sistem siber tehdit altındadır. Yapay ve artırılan gerçeklik

sistemi ile kişi ve kurumların kozmik bilgileri ele geçirilerek haksız kazanç, siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanabiliyor.

Siber saldırılar, dijital ekonomi ve her tür dijital platformlarda potansiyel bir tehlikedir. Bir ülkenin bütün siber alt yapı tesisleri ile ayakta durmasını sağlayan temel unsur **siber güçtür**. Siber ortamda yürütülen sosyal ve ekonomik faaliyette siber güvenlik ve bilişim dilini siyasetçilere tercüme edebilecek ana ve ara internet teknolojisi uzmanlarına ihtiyaç artıyor.

Ahlaktan mahrum, bilgi üreten otoriteler klasik, nükleer ve biyolojik silahlar ile tüm canlılara zarar veren yıkıcı teknolojiler üretebiliyor. Yapay zekâlı robotların karaborsaya düşmesi geleceğin Mihail Kalaşnikov'ları olabilir. İnternet hâkimiyeti ve gelişen üretken yapay zekâ alanlarına sorumluluk ve ahlaki kodların yerleştirilmesi gerekiyor.

Mobil telefon, bilgisayar ağları kullanılarak işlenen suç olan siber suçu diğer suçlardan ayıran özelliği bir bilişim sistemi üzerinden işlenmesidir. İnternette dolandırıcılığı önlemek için bilinçlenme, farkındalık ve eğitim verilmeli, alışverişte sitelerin adres çubuğuna dikkat edilerek kurumsallığı ve gizlilik ilkelerine uygun hareket edildiği araştırılmalıdır.

Siber suç türleri:

1. E-posta ve internet dolandırıcılığı, kişi ve kurumlara ait verilerin çalınması ve satılması.
2. Kimlik dolandırıcılığı (kişinin fiziki ve davranış özellikleri olan biyometrik bilgilerin çalınması ve kullanılması).
3. Finans veya kart bilgilerini çalma ve kripto para madenciliği saldırıları.
4. Siber gasp (saldırı tehdidinde bulunularak para istenmesi) ve fidye yazılımı saldırıları.
5. Siber casusluk (korsanların kişi, işletme veya devlet verilerine sızması).
6. Kanunla korunmuş telif hakları ve bir yazılımın izinsiz kullanımı.
7. Korkutma, tehdit, hakaret, siber terörizm ve siber savaş.

Siber fiillerin siber sistemlere ve bunların kullanıcılarına zarar verebilir hale gelmesiyle kanunlarda da düzenlemeye gidiliyor. Global ölçekte, devlet ve uluslararası kuruluşlar, istihbarat, mali hırsızlık konusunda siber ve diğer sınır ötesi suçlarla ilgilenir. Uluslararası hukuk düzeni siber suçları ve bunu işleyenleri uluslararası suç mahkemesinde hesap verebilir kılmaya çalışır. Siber suçlar; Bilişim Suçu, Elektronik Suç, Dijital Suç, Bilgisayar Suçları ve Teknoloji Suçlarıdır.

Gelişmiş ülkeler, millî güvenlikleri gerekçesi ile ürettikleri ileri teknoloji cihaz, donanım ve yazılım sistemlerine uzaktan erişimi sağlayacak bir açık kapı bırakılmasını kanuni şart koymaktadırlar. İhracatı yapılan bu ürünlerin ülkeye karşı kullanımı önlenir ve satılan ülkelerden bilgi casusluğu yapılır. Bu cihazları kullananların bilgileri güven altında değildir. Güvenlik için stratejik bilgiler mekanik tuşlu daktilo ile yazılarak klasik saklama metotları öneriliyor.

Kurumlar siber saldırılardan korunup güvenliklerini sağlamak için ileri teknolojilere yatırım yaparlar. Siber saldırıya uğrayan kişi, kurum ve devletlerin kendilerini savunma hakkı gereği karşılık verme hakları doğar.

Derinlemesine/çok katlı savunma (defense in depth); bir kurumun bilgi güvenliği için birden çok güvenlik önlemini koordineli kullanımıyla saldırgan hedefine ulaşmak için gittiği yolda bir güvenlik tedbirini atlattığında bir başkası ile karşılaşacak, bu da saldırganın işini zorlaştıracak, hedefe varmada geçen süreyi artıracaktır. Millî yazılım, donanım ve cihazlar dışarıdan erişimle online (çevrim içi) siber saldırıyı engellemede caydırıcıdır. Bilişim teknolojilerinin yoğun kullanımıyla elde edilen bilgi ve veriler siber ortamda dijital olarak saklanmaktadır.

Teknolojik ürünlerin sosyal statü haline gelmesi ile artan tehditleri önleyecek siber savunma için kodlama, yazılım ve bilgisayar teknolojisi eğitiminin önemi artıyor.

5.7. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri

İnsan ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar, sadece o coğrafyada yaşayanların değil, tüm insanlığın ortak kaynağı olduğu fikri yaygınlaşıyor. Kaynaklar sürdürülebilir üretim ve tüketim anlayışı ile gelecek nesillerin de hakkı olarak israf etmeden adil kullanılmalı; geçmişten miras değil gelecekte emanet alınmış değerler kabul edilmelidir.

Kapitalizm, feodal bir toplum olan Avrupa'da doğup gelişti. Üretimin gelişimi, para ve ticaretin öne çıkışıyla bunlara ulaşmak isteyenler, iş bölümü, uzmanlaşma ve üretim artışlarıyla kapitalizmi yerleştirdiler. Sömürgeci kapitalizm önce demokrasi, barış kisvesiyle militarist istila, sonra ekonomik paylaşım yapar. Özgürleştirme paravanı ile toplumları borçlandırarak modern köleler yapar. Avrupa'nın 1750'lerde başlayan bu üstünlüğü 2030'larda biteceği öngörülmektedir.

Güç ve serveti ifade eden ekonomik kalkınmanın belirleyiciliğinde; buna sahip olanlar dünyanın geri kalanını adil olmayan ekonomik rekabet ile sömürmektedir. Sömürü, dünya kaynaklarının nüfusa dağılımında büyük adaletsizlikleri getirmektedir. Üst gelir gurubu lehine kazanç ve bunun teşviki, alın teri ile çalışıp istihdam sağlayan, vergisini ödeyeni mağdur etmektedir. Oysa hayatın her safhasına emek sarf edip emeğe ahlak katmak iş ve toplum hayatının temelidir.

Sayı ve fayda olarak çokluk ifade etmeyen ve tüketime konu olmayan nesneleri değersiz kabul eden kapitalizm insana, hız ve haz telkin ederken kaynak kullanımında devamlı rekabete sevk ediyor. Kötü rekabet, ülkeler ve sınıflar arası gelir farklılığı tüketimde adaletsizliğe neden olmasıyla sınıflar arası çatışmayı getiriyor. İnsan hakları evrensel beyannamesiyle; yaşam hakkı ve bunu devletin karşılama zorunluluğu, dünya kaynaklarının tüm insanlar için adil dağılımını gerektiriyor.

Sömürgeci ülkeler, emperyalist fikirleri izinde; dünyadaki yeraltı maden ve enerji havzalarını kontrol için farklı coğrafyaları işgal ederek ülkelere taşıyıp gelişimlerini sürdürüyor. Bu sömürü düzeni, sanayileşmemiş ülkeler aleyhine dengeyi bozarak savaşa yol açıyor. Avrupa 1. ve 2. Dünya savaşlarının başlatıcısı ve sürdürücüsü olmuştur.

Kendilerine özel misyon biçen global sermayedarlar, servetlerinin gücü ile devletlere sızarak kullanıyorlar. Dünyayı

kontrol için gelişmemiş ülkelerde kurdukları sivil toplum kuruluşları ile halkın bilinçaltını formatlayıp istedikleri şekle sokuyorlar. Gizemli, İlluminati (zihin kontrolüyle Yeni Dünya Düzeni Başkent Kudüs-Kristal 10 Hanedanın Krallığı için çalışan gizli yapı) ve Tovistock enstitüsü (insan psikolojisini etkileyen) ile toplumları kuşatıp karamsarlığa düşürerek kontrol ediyorlar. İnsanların düşünce ve davranışlarını etkilemek için planlı mesajlar, algı yönetimi, propaganda ile manipüle edip aleyhlerine olan tek sesli yapıları, lehlerine çok sesliye ve çok seslileri de tek sesli yapılara dönüştürüyorlar.

Gelir ve servet adaletsizliği, refahın tabana inemeyişi, servetin belirli ellerde toplanmasıyla oluşan global eşitsizlikler insanları etkiliyor. Refahtan pay alma, ultra zengin oranındaki artışlar, borçlanma artışı insanları rahatsız ediyor. **Yeni dünya düzeni** adıyla kapitalist ülkeler BM’de veto hakkıyla dünya jandarmalığına yönelmeleri global terörü getiriyor. Her yüzyılda yenilenen yeni dünya düzeni Müslümanlar ile Yahudiler arasında olacak üçüncü bir savaş sonrası kurulacağı tezi işleniyor.

Haklı olanın güçlü olduğu değil de güçlüünün haklı olduğuna inanan, hayatı yardımlaşma değil, mücadele gören, emperyalist vizyona sahip ultra kapitalist anlayış yayılıyor. Ekonomik üstünlüğe sahip ülkeler, psikolojik üstünlüğü de elde ederek durumlarını korumaya çalışıyorlar. Gücün kibrine kapılarak zehirlenenler, kendilerini seçilmiş arı (katkısız) ve her şeyi güç ile halledeceğini zanneden yapılar ile mücadele ancak, kolektif bilince sahip halkların sağduyusu ile disiplin altına alınabilir. Bunların maksatlarının aksi ile tokat yemeleri ancak, bilinçlenen insanlarla sağlanabilir.

Globalleşmeyle uluslararası ilişkilerde geleneksel ittifaklar yerine ihtiyaçların değişimiyle stratejik ittifaklara gidiliyor. Ülkeler arası sorunlar sadece askeri güce dayalı derin diplomasi ile çözülemez, değişen ihtiyaçlara bağlı olarak farklı seçenekler kullanılması gerekir. Coğrafya stratejiyi belirler. İbn-i Haldun’un dediği gibi “Coğrafya sizin kaderinizdir.”

Menfaatlerine göre kavram geliştiren emperyalistler bilgi birikimi, askeri imkân ve kabiliyetlerle kimyasal, biyolojik, nükleer, elektronik (dijital) ve psikolojik savaş teknolojileriyle zayıf ülkeleri bağımlı hale getiriyorlar. “Muhabere olmadan, muharebe olmaz” anlayışıyla etkileme ve tesir gücü yüksek, maliyeti düşük, sosyal medya ile elde ettikleri bilgilerle çıkarları için devletin kilit noktalarına yerleştirdikleri etki ajanı **nüfuz casusları**yla hâkimiyet savaşlarını sürdürüyorlar. Komplo ve ittifaklardan güç alan tahripkar, şerli global güçle virüslerle tüm sistemi kökten değiştirmeye çalışıyorlar.

Her asırda; yeni bir dünya düzeni kurulduğu söylenir; 1715, 1815, 1915 ve 2015’ te bu tarihi dönemeçlerden biri olarak enerji havzalarına yapılan operasyonlar bunu gösteriyor. I. Dünya Savaşı’nda, İngilizlerin Osmanlı 6. ordusu karşısında (1916) Kut’ül Ammare bozgunu sonrası Rusya, İngiltere ve Fransa gizli Sykes-Picot anlaşması ile Ortadoğu’yu parçaladılar. Bölgede yüz yıl sonra gizli anlaşmanın yeni sürümünü Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) için alt yapı hazırlanıyor. Bunlar, akraba, komşu, kardeş insanların yaşadığı Osmanlı Devleti’ni bölüp, parçalayıp yönetmek veya yutmak içindir.

Monroe (ABD başkanı James) Doktrini ile 1823’te başlayan Amerikan ve Avrupa emperyalizmi 200 yıl sonra asimetrik olarak Ortadoğu’ya tam bir daimi ve topyekûn savaş hali getirdi. NATO ve Türkiye üzerinden hizmetkâr bir alan oluşturma çalışıyorlar. Emperyalistler, sömürmek istedikleri ülkeleri kontrollü kargaşa, terörle yıldırma, vesayetle dünyadan uzaklaştırmak içine kapalı otoriter bir rejimle geri bırakacak tüm ekonomik seçenekleri kullanırlar.

İnsanlık, zihin gücü ile dünyayı imar ve inşa ile ona yön ve şekil verirken, yaşadığı dünya onun zihniyetini etkiler. Asya ve Avrupa medeniyetlerinin kaynakları temelde farklıdır. Asya medeniyeti dine dayalı ve inançların şekillendirdiği bir düzene, Avrupa medeniyeti ise **Roma Hukuku** ve **Yunan Felsefesi**’ne dayanır ve yaşam tarzlarını belirler. Kategorik ve toptancı yaklaşmamak için Batı’yı (AB/ABD) insanlığa faydalı faaliyetler yürüten ve temelini Hristiyanlıktan alan birinci Avrupa ile Roma ve Yunan düşüncesine dayanan ve kapitalizmle dünyayı sömüren ikinci Avrupa’yı ayrı tutmak gerekir.

Sanayileşmenin sağladığı üstünlüğü dünyanın diğer toplumlarını kültürel sömürüyle medeniyetlerini geriletmiş, bilim, sanat ve ekonomide kendi ön kabullerini tek doğru gördüler. Diğer halkların geliştirdiği sistemleri, buluşları bilimsel görmeyerek tarihi hafızalarını zayıflatıp tarih bilincinden uzak yetişen insanları da istediği gibi yönetiyorlar.

Köleliği kaldırmayı ekonomik nedenlerle yapan emperyalist zihniyet, artan kölelik maliyeti için hürriyetlerini tanıyarak sömürünün yönünü değiştirmiş, yeni sömürü yöntemi ile efendilerini seçmeyi getirmiştir. Yeni gelişimler sorgulamayı da peşinden getirmiş; sömürülmek, kandırılmak ve yönetilmek istemeyen insanlar “karizmatik tek insan” yönetimlerinden, adil, katılımlı “meşveretli heyetler yönetimi” modeli olan yönetişime geçmeyi istiyorlar.

Ekonomide ahlak göz ardı edilince; GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma)’lu ürünlerin kontrolsüz üretim ve tüketimi toplum sağlığını ve neslin devamını tehlikeye atar. Gıda sektörüne hâkim sınıflar; gıda güvenliğini sarsan operasyonlar yaptığı algısı yaygınlaşıyor. Gıda hileleri helal gıda belgeli güvenli gıda standartlı ürünlere yöneltiyor.

Global sermayedarlar, iddialı lafların gücüne dayanarak, beylik fikirleri ve test edilmeyen ezberleri başkalarına sopa gibi göstererek dünyaya nizam vermeleri bir felakettir. Halk hâkimiyetine dayalı, temel hak, hürriyet ve eşitliği sağlayan demokrasiyi kullanarak gerçekte; hak ve hukuku tanımayan, zorba, keyfi, zulüm ve tahakküm olan istibdat ile toplumların kaynaklarını sömürüyorlar. Bunun devamını da bilişim teknolojilerini kullanarak yapmaya çalışıyorlar.

Devlet, vatandaşın kamu harcamalarına katılım payını adil şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet; harca yandan değil, daha çok kazananın almalı. Devletin sunduğu sosyal destekler, birilerinin yardımı, ihsanı değildir. Yöneticiler, kamu kaynaklarını istediklerine göre değil, yönetim anlayışıyla halkın istediği gibi kullanılmalı, israf etmeden, gerçek ihtiyaç ne kadar ise o kadar kullanılmalıdır. Yöneticilerde halk gibi yaşamalı, çoğunluğa uyarak onlar gibi yaşamalıdır. Vatandaşın görevi siyasetin güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak kamu kaynaklarını etkin yönetimini sağlamalıdır.

Toplumsal rahatsızlığı gösteren toplumsal hareketlilikte yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Toplumun ortak değeri olan önceki kuşakların biriktirdiği ekonomik kaynakları verimli kullanılmalıdır. Devleti yeniden yapılandırmada yoksulluğu bitiren önlemler alınmalı, burjuva sınıfına müsaade edilmemelidir.

Devlet aşırı güçlendikçe; ekonomi, eğitim, kültür, sosyal ve aile hayatına müdahalesi artar ve devlete bağımlılık, muhtaçlık arttıkça da hürriyetler azalır. Büyüme bir hedef değil, insanların mutluluğu için bir araçtır. Ulus devletin toplumu kontrol yeteneği, globalleşme ile zayıflamakta ve güçlenen globalleşme “kazananlar” ve “kaybedenler” ortaya çıkarıyor. Materyalist düşünceler din dışı ve din karşıtı felsefeler olarak bu uçurumu gideremiyor ve tersine sürekli derinleştiriyor.

Dünyada hızlı şehirleşme ile birlikte iç ve dış göçler belirsizlikleriyle sürerken, ekonomik liberalleşme, modernleşme devam ediyor, geçim imkânları kırılganlaşıyor ve yaşanan mekânlar kalabalıklaşıyor. Aile ve komşuluk bağları zayıflarken, yeni topluluklar ortaya çıkıyor. Kişisel istekler yapay şekilde kabartılıyor ve tüketim toplumsal statü haline geliyor. Değer yargıları erozyona uğruyor, hoşgörüsüz yeniden üretiliyor. Nesiller arası anlayış farklılıkları çatışmaları hızlandırıyor ve hayat giderek daha rekabetçi oluyor, yeni suç ve sömürü şekilleri ortaya çıkıyor. Kapitalizm, toplumun yumuşak karnı üzerine plan yapıyor. Bedeni reklam nesnesine dönüştürülerek istismar edilen kadın anlayışı kapitalizmin sıradan uygulamaları oluyor.

Asya kültüründe yazı değil, söz kıymetlidir ve sözlü kültür yazılı kültürden öndedir. Her ne kadar “hatırdan çıkar satırdan çıkmaz” dense de “ilim kalpten yazıya dökülünce zayı olur” sözü tercih edilir. Yaşayarak öğrenme; bedeli en ağır öğrenmedir. Akıllı insan yaşadıklarından ders alır, daha akıllı insan ise başkalarının tecrübelerinden ders çıkarır. Cehalet, marifet (bilgi) ile zaruret sanatla, ihtilaf ise ittifakla çözülebilir.

Toplum çekirdek aileye, oradan atomize aileye dönüşmesiyle insanlar yalnızlaşıyor. Yüz yüze sosyalleşme insanı daha çok mutlu ediyor. Vermek ve paylaşmak insanı insan yapan değerdir. İsrافی önlemede sadelik gerekir, “tüketimin bir kültürü olmalı, ancak tüketmek kültür olmamalıdır.” Hayatı, sade yaşamayı planlayan insan başkalarının minnetini almaz.

Bilişim teknolojilerinin gelişimi ve dijital dönüşümle hız kazanan dijital ekonomi insanın yapacağı işi yapabilen üretken yapay zekâ endüstrilerini geliştiriyor. Bu durum toplum hayatında hukuk sistemi, iş yapma şekli, suç, ceza, iletişim, düzen, ahlak ve sosyal sorumluluk alanlarını yeniden şekillendiriyor. Gelişen iletişim teknolojileri insan ihtiyaçlarını karşılamada bir araçtır. Bu araçları iyi yönde kullanan iyi niyetli, vicdanlı insanlar olduğu gibi kötüye kullanan art niyetli, tahripkâr vicdansız insanlar da vardır. Önemli olan bu sistemlerin insan faydasına kullanacak şekilde önlem ve kurallar koymaktır.

İnsanlık, evrensel değerler etrafında, adil, barış içinde, karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı insani değerleri esas alan sosyal ve ekonomik bir sistem kuralmalıdır. Gönüllü sadelik ile fazlalıklardan arınma, gereklileri el altında tutarak yeni bir hayat tarzını benimsemek ekonomik krizlere karşı en tesirli yoldur. Hoşgörü, barış, demokrasi ve adaletle sorunlar çözülecektir.

Beşinci Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu harcamalarının ekonomi üzerine genel etkileri nedir?
2. Otonom yatırımlar ve uyarılmış yatırımlar nedir?
3. Kamu harcamalarının “çarpan etkisi ve hızlandırıcı etkisi” nedir?
4. Kamu harcamalarının toplum tarafından kontrolü nasıl sağlanabilir?
5. Kamu yönetimi ilkeleri nelerdir?
6. Kamu yönetiminde tasarruf yolları nelerdir?
7. Yap-İşlet-Devret Modeli nedir?
8. Dijital dönüşüm nedir ve dijital dönüşümün sağlayacağı faydalar nelerdir?
9. Siber güvenlik ve siber saldırı nedir?
10. Siber ordu nedir ve neden ihtiyaç duyulur?
11. Siber saldırılara karşı koruma yöntemleri nelerdir?
12. Sosyal medyayı faydalı kullanma yolları nelerdir?
13. Siber suç nedir ve türleri nelerdir?

6. KAMU GELİRLERİ

6.1. Kamu Harcamalarının Finansmanı

Devlet, kamu hizmetini görmesi için kamu gelirlerine olan ihtiyaç için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarılır.

Kamusal mal ve hizmetlerin bazı özelliklerinden dolayı kamu kesiminde üretilme zorunluğu kamu gelirlerini zorunlu kılmaktadır. Devlet, çeşitli kamu hizmetlerini görebilmek için hem üretim faktörlerine sahip olması hem de piyasada üretilen bazı mal ve hizmetleri elde etmesi gerekir. Geçmişte, ihtiyaç olan üretim faktörleri ile mal ve hizmetleri bir bedel ödmeden doğrudan el koyarak temin edilir idi. Günümüzde, bazı yerel yönetimler “imece” usulüyle yol, su gibi bayındırlık hizmetlerini yürütebilmektedir. Devletin doğrudan el koyma usulü ile kamu geliri sağlama özel bazı durumlarda uygulanan bir yöntemdir.

Kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde piyasadaki fiyat yönteminden faydalanmak teorik olarak mümkündür. Ancak, bu durumda toplam talep düşük kalmakta; çünkü sadece bedeli ödemeye razı olanlara göre talep oluşmakta oysa toplumsal fayda için eğitim hizmetlerinde olduğu gibi bu talebin artırılması gerekir. Eğer bu sosyal faydalardan mahrum bırakılmak istenmiyorsa, o zaman bu tür hizmetlerin finansmanını da zorunlu ödemelerle karşılamak gerekir.

Kamu hizmetlerinin bir kısmından ise tapu, noter ve pasaport gibi genel nitelikli sunulan hizmetlerden sadece ihtiyacı olan belirli kimseler faydalanır ve bunun için bir bedel öder. Ancak, ödeyeceği bedelin hizmetin gerçek maliyetine eşit olması mümkün değildir. Çünkü bu hizmetler için yapılan kamu harcamaları, diğer bazı kamu hizmetlerinde maliyet oluşturur. Bu hizmetten faydalananlardan alınan bedel maliyetin çok altında olabileceği gibi maliyetin çok üstünde de belirlenebilir.

Bazen kamuda üretilen mal ve hizmetlerden faydalananlardan, bedeli tahsil edilmesi mümkün iken, siyasi otorite oy kaygısı ile kamu gelirlerinden faydalanır. Bazı ülkelerde oto yollar paralı olmasına rağmen bazılarında paralı değildir. Ülkelerin siyasi karar organları; ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerin tesiri altında bu tür kararları alırlar.

Kamu sektöründe üretilen özel mal ve hizmetlerin finansmanı, kural olarak kamu finansmanı yöntemi yerine özel finansman usullerine göre; fiyat mekanizması yoluyla gerçekleştirilir. Bu fiyatlar; kamu otoritesince çeşitli siyasi, sosyal, mali, ekonomik şartların tesiri ile tespit edildiğinden piyasa arz ve talep şartlarında oluşan fiyatlardan farklı olur.

Sosyalist ülkelerin maliyesi, piyasa ekonomilerindeki maliyeden farklıdır. Burada üretim araçlarının mülkiyeti kamuya ait olduğu için ekonomide üzerinde durulacak bir özel kesim yoktur. Sosyalist ülkelerde teorik olarak vergiye ihtiyaç duyulmaz ve vergi yerine fiyat ikame edilir. Bu ülkelerde kişilerin bütün gelirleri kamu harcaması, harcamaları ise kamu gelirlerini oluşturur. Fiyatlar, fiyat komiteleri tarafından öyle bir noktada belirlenir ki aradaki fark devletin yapacağı kamu harcamalarını karşılar. Vergilerin kamu gelirleri içinde nispi payı da çok düşük gerçekleşir.

6.2. Kamu Geliri

Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmeleri için gelire ihtiyaçları vardır. Kamu ihtiyaçlarını karşılayacak olan kamu hizmetlerinin görülmesi için kamu harcamalarının yapılması gerekir.

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı kamu gelirleridir. Kamu gelirlerinin önemli bir bölümünü vergiler, bir kısmı ise devletin ekonomik faaliyette bulunmasından doğan özel mülk ve teşebbüs gelirleri oluşturur. Devlet genel olarak, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamaları karşılamak için vergileme yetkisini kullanmakta, bunun yetersiz olduğu durumlarda borçlanmak ve para basmak suretiyle elde ettiği gelirlere yönelmektedir.

Kamu geliri; devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamalarını karşılamak için gerek vergilendirme yetkilerine dayanarak, gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri bütün ekonomik değerlerdir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, geliri; kamu geliri ve özel gelir diye ikiye ayırıyor:

a. Kamu geliri: Kanunlara dayanarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan sağlanan her tür gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışıyla elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirler. (5018/3/i)

b. Özel gelir: Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarda belirtilen faaliyetler ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirler. (5018/3/j)

Kamu gelirleri kapsam açısından dar ve geniş olarak ikiye ayrılır:

1. Dar anlamda kamu gelirleri: Devletin veya merkezi yönetimin çeşitli gelir kaynaklarından elde ettiği gelirlerdir.

2. Geniş anlamda kamu gelirleri: Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin; il özel idareleri, belediyeler, köyler/parafiskal kurumlar, kamu ekonomik teşebbüslerinin çeşitli gelir kaynaklarından sağladıkları gelirler.

Kamu gelirleri iki kaynaktan doğar; birincisi devletin vergilendirme yetkisi dolayısıyla zora dayanarak aldığı vergiler, harçlar, resimler vb. ikincisi özel ekonomi işlerinden doğan mülk ve teşebbüs gelirleridir. Devletin borçlanma yoluyla elde ettiği gelirler (istikrazlar) ile özellikle dış yardımlar da kamu gelirleri arasında ayrı birer kaynak sayılır.

Kamu gelirleri arasında vergi gelirleri önemli bir yer tutar ve genel olarak kamu gelirlerinin %90'ını oluşturur. Çeşitli kamu gelirler kaynakları içinde geçmişte mülk gelirleri ve günümüzde vergi gelirleri önemli hale gelmiştir. Şimdi, kamu gelirlerinin %90'ı vergilerden sağlanırken, geri kalan %10'nu ise diğer kamu gelirlerinden sağlanmaktadır. Kamu gelirleri devletten devlete bazı değişiklikler göstermekle birlikte, milli gelirin %30-40 civarı bir orana ulaşmıştır.

Devlet, çeşitli kamu hizmetlerini görebilmesi için hem üretim faktörlerine sahip olması hem de piyasada üretilen bazı mal ve hizmetleri elde etmesi gerekir. Üretim faktörleri ve ürünlerin satın alınması belirli bir bedel ödenerek gerçekleşir. Bu bedel, o üretim faktörlerinin ve ürünlerin piyasa fiyatına eşit olmaktadır.

Devlet, kamu hizmetlerini görmesi için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarımı gerekir. Geçmişte, ihtiyacı olan üretim faktörlerini ve ürünleri bir bedel ödemedi doğrudan el koyarak temin ederken günümüzde piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, devletin doğrudan el koyma usulü ile kamu geliri elde etmesi, özel bazı hallerde uygulanan bir yöntemdir. Bu gibi özel haller dışında kamu gelirleri, genelde para niteliklidir.

6.3. Kamu Gelirlerinin Sınıflandırılması

Sınıflandırmaya, bilimsel gerçeklerin anlaşılması, olayların benzeyen ve benzemeyen yönlerini karşılaştırıp açıklama ve gerçeğe uygun sonuçlar çıkarılması için yapılır.

Kamu gelirleri, cebri olup olmamaları, sağlandıkları kaynağın niteliği ve sürekli bir nitelik arz edip etmedikleri, idari, bilimsel ve hukuki gibi çeşitli özellikleri dikkate alınarak farklı sınıflandırılabilir.

1. Cebrilik kriteri açısından kamu gelirlerini sınıflandırma: Kamu gelirleri cebre (zora) dayanan ve cebre dayanmayan gelirler olarak ikiye ayrılır. Vergiler, harçlar, cezalar, parafiskal gelirler cebri gelirler olurken, borçlanma, bağış ve yardımlar cebre dayanmayan kamu gelirleri arasında yer alır.

2. Sağlandıkları kaynağın nitelikleri açısından kamu gelirlerini sınıflandırma: Bu sınıflandırmada, özel ekonomi gelirleri ve kamu ekonomisi gelirleri olarak ikiye ayrılır. Devletin kapitalist ekonomi kuralları içerisinde ve özel hukuk kurallarına uygun şekilde gerçekleştirdiği faaliyetlerden sağladığı gelirlere özel ekonomi gelirleri denir. Sahip olduğu mülkü kiraya vermesi, kullanım hakkını devir veya satması da kamu ekonomisi geliri niteliğindedir.

3. Süreklilik kriterine göre kamu gelirlerini sınıflandırma: Bu, olağan ve olağanüstü gelirler diye ikiye ayrılır. Normal kamu hizmetlerinin yürütmek için; vergi, resim harç gibi her yıl tekrarlan ve sürekli gelir getiren kaynaklardan elde edilen gelirlere olağan gelirler denir. Aniden ortaya çıkan ve önceden tahmin edilemeyen kamu giderlerini karşılamak için borçlanma, emisyon (para basma/tehdavül) ve yardımlar gibi ihtiyaç halinde başvurulacak gelirler ise olağanüstü kamu gelirdir.

6.4. Kamu Gelir Türleri

Kamu gelirleri çeşitli kaynaklardan elde edilmekte ve nitelik itibarıyla birbirlerinden farklı özellikler gösterir. Devletin başlıca gelir kaynakları on bir alt başlıkta toplanır.

Kamu gelir türleri; (1) vergiler, (2) harçlar, (3) resimler, (4) şerefiyeler, (5) parafiskal gelirler, (6) para cezaları ve vergi cezaları, (7) mülk ve teşebbüs gelirleri, (8) kamu borçlanmaları, (9) para politikası ve para basmaktan doğan gelirler, (10) fon gelirleri, (11) sair gelirler (bağışlar, yardımlar, savaş tazminatları ve ganimetler vs.).

6.4.1. Vergiler

Günümüzde, devlet gelir ihtiyacının büyük kısmı vergilerle karşılanır. Kamu finansmanın esası olan vergi, kamu ihtiyaçlarını karşılamak için özel ekonomiden kamu ekonomisine hukuki cebirle karşılıksız ekonomik değer aktarımıdır.

Vergi; devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için gerçek ve tüzel kişilerden mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız ve zorla aldığı ekonomik değerdir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, motorlu taşıtlar vergisi gibi üretim ve tüketim safhalarında alınan vergiler temel örneklerdir. Verginin diğer kamu gelir türlerinden temel farkı; karşılıksız oluşudur. Vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil, tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir, kanunla konulur, değiştirilir, kaldırılır, zora dayalı, para şeklinde gerçek ve tüzel kişilerden alınır. Vergilerde bazı istisna ve muafiyetler uygulanır.

Klasik devlet anlayışındaki gelişmeler sonucunda devletin sosyal ve ekonomik nitelikte önemli görevler yüklenmesi, vergilerin kamu gelirleri içindeki rolünü ve önemini arttırmıştır. Kapitalist ekonominin geçerli olduğu ülkelerde toplam kamu gelirlerinin %70-95'ini vergi gelirleridir. Sosyalist ülkelerde ise verginin yerini merkezi otoriteler tarafından belirlenen fiyatlar alır. Sosyalist ülkelerde de vergi var ancak, toplam kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı %10 civarındadır.

Devlet tek taraflı iradesiyle (hâkimiyet hakkına dayanarak) kişi ve kurumlara bir yükümlülük getirmekte olup, vergi devlet açısından kamusal bir alacak, mükellefler açısından ise bir borçtur.

6.4.2. Harçlar

Devletin sunduğu bazı kamu hizmetlerinden, toplumda kişilerin elde ettikleri faydalar kısmen tespit edilebilmektedir.

Harç; bazı kamu kuruluşlarının sundukları kamu hizmetlerinden faydalananların bunun karşılığı ödedikleri bedeldir.

Harç da, vergilerde olduğu gibi bazı ekonomik, sosyal, idari nedenlerle, bazı muafiyet ve istisnalar uygulanır. Harçlar, niteliği itibarıyla vergiye çok benzer ancak, vergi karşılıksız bir ödeme olmasına rağmen, harç tam olmasa da sunulan bir kamu hizmeti karşılığıdır. Harç olarak alınan bu bedeller genelde sunulan kamu hizmeti maliyetinin altında olmasına rağmen bazen de üstünde belirlenmiş olabiliyor. Harca konu olan mal ve hizmetlerde "faydalandırılmama kuralı" kısmen uygulandığı halde, kişiler bu mal ve hizmetlerden mecburi olarak harç ödemek suretiyle faydalanırlar.

Harçlar, idare açısından tahsili, yönetimi kolay, az masraflı, karmaşık olmayan, hile ve kaçakları en az olan bir yapıdadır. Mükellefler açısından ise az formalite, kısa işlem süreli, açık ve anlaşılır şekildedir.

Genelde makbuzla, pul yapıştırarak veya damga vurmak suretiyle tahsil edilen harçların kamu gelirleri içindeki yer ve önemi giderek azalmakta, daha çok yerel yönetimlerin gelir kaynakları arasına girmektedir.

6.3.3. Resimler

Resimler, bazen harca bazen de vergiye benzeyen bir kamu gelir türüdür. **Resim**; herhangi bir kamu hizmetinden faydalanma karşılığı veya herhangi bir faaliyet icrasına gerekli olan izni almak için ödenen bir bedeldir.

Sinema ve tiyatro bilet bedelleri içinde alınan eğlence resmî, ilân ve reklamlardan alınan resimler gibi. Resimleri harç ve vergiden kesin ayırmak her zaman mümkün değildir. Türkiye’de eskiden resim denilen damga, gümrük ve trafik resimleri olan yükümlülükler günümüzde damga vergisi, gümrük vergisi ve trafik harcına dönüşerek vergi veya harç ismini almıştır.

6.4.4. Şerefiyeler

Devlet tarafından yapılan bayındırlık ve imar hizmetlerinden dolayı, o bölgede bulunan gayrimenkullerin (bina ve arsa), değerlerinde artışlar olabilir. Bu hallerde, değer artış meydana gelen gayrimenkullerin sahiplerinden şerefiye alınır. Bu tür hizmetlerin maliyetine söz konusu gayrimenkullerin sahipleri iştirak ettirilmiştir.

Şerefiye; kamu yatırımları dolayısıyla değeri artan gayrimenkul sahiplerinden alınan bir çeşit vergidir. Belediyelerin alt yapı çalışmalarıyla değerlenen gayrimenkullerin sahiplerinden ek bir vergi olarak şerefiye talep edilir. Şerefiyelerde vergi ile harcın özelliklerini taşıyan ve vergi ile harcın arasında yer alan bir kamu gelir türüdür.

Kamu kuruluşları tarafından yol yapımı, genişletilmesi, elektrik, su ve kanalizasyon hizmetlerinin görülmesi hallerinde, bu hizmetlerle ilgili kimseler; hizmetlerin maliyetine şerefiye ödemek suretiyle iştirak ettirilir. Bu tür hizmetler için belediyeler tarafından alınan ekonomik değerlere Belediye Gelirleri Kanunundaki ifade ile “Harcamalara Katılma Payı” denir.

Şerefiyeler bir hizmet karşılığı olması bakımından harçlara benzer; zorunluluk açısından ise yine harç ve vergilere benzer. Bunlar bazı ülkelerde devlet gelirleri içinde yer aldığı halde Türkiye’de sadece belediye gelirleri içinde yer alır.

6.4.5. Parafiskal Gelirler

Parafiskal (vergi veya harç benzeri) gelirler, devletin hâkimiyet hakkına dayanılarak elde edilen bir kamu geliri türü olarak; bazı kamu hizmetlerini gören kuruluşlar tarafından bu hizmetlerin finansmanını sağlamak için alınır.

Parafiskal gelir; kamu hizmeti gören bazı kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde olan ekonomik, sosyal ve mesleki kuruluşların kendi üyelerinden veya hizmetten faydalananlardan çeşitli isimlerle aldığı paralardır. Ticaret ve Sanayi Odaları, Ziraat Odaları, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), Barolar, Tabip Odaları devletten aldıkları yetkiyle yürüttükleri kamu hizmetleri karşılığı üyelerinden veya hizmetten faydalananlardan aldığı paralar, parafiskal gelirlerdir ve bu gelirler bütçelerinde yer alır. Bu kuruluşların verdiği kamu hizmetleri ile topladıkları parafiskal gelirler arasında maliyet/fiyat ilişkisi bulunmadığı gibi yükümlülerin sunulan hizmetten faydalanmak istemediklerinde yükümlülükten kurtulma imkânı da yoktur.

Parafiskal gelirler zorunlu ödemeler olduğu için vergiye çok benzer.

6.4.6. Para ve Vergi Cezaları

Kişilerin kurallara uygun şekilde davranmalarını sağlamak amacı ile konan para ve vergi cezaları gelirlerinin amacı devlete gelir sağlama olmamasına rağmen devlet bütçesinde gelir olarak gözüktür.

Devlet, teşkilatlanmış siyasi bir yapı olarak topluma karşı görev ve hizmetleri yerine getirmesi, varlık nedeni ve kendini oluşturan toplumun ortak özellikler içinde homojen, huzurlu, uyumlu ve barış içinde yaşayan toplum olmasını sağlamaktır.

Devletin, güvenlik, adalet olarak klasik işlevlerine ilave sağlık, eğitim ve ekonomik kalkınma gibi yeni görevler ve nitelik değişimleri para ve vergi cezalarını da etkilemiştir. Modern devletler “ekonomik ve sosyal refah devleti” olarak ekonomik ve sosyal hayata çeşitli noktalardan müdahale hakkı kazanmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen kurallara ve özellikle vergi ile ilgili düzenlemelere karşı gelerek suç işleyenlere çeşitli cezalar getirilmiştir. Bu sebeple, günümüzde para ve vergi cezaları hem mali hedef ve hem de kamu düzeni ve ekonomik hedefler bakımından etkili ve önemli bir araçtır.

Çeşitli kaygılarla getirilen af, mali barış, emlak barışı veya hafifletme uygulamaları, kanunlara uyararak sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz yerine getiren vatandaşlar cezalandırılmış olur. **Varlık barışı**; ülkede yaşayan fakat farklı nedenlerden dolayı yurt dışında bulunan; altın, para, tahvil, hisse senedi gibi varlıklarını ülkeye getirilmesinin kanunla düzenlenmesidir.

Kanunlara uymayan, kamu mallarını işgal eden, kanunları delerek rant sağlayanların affedildiğini, her seferinde kazançlı çıktığını gören iyi vatandaşlar da kanunlara uymayı bırakırlar. Bu durum adalet duygusunu zedeler ve toplumsal barışı bozar.

6.4.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devlet, bazı gayrimenkulleri satış, kira veya özel hukuk kurallarına göre çalıştırarak mülk ve teşebbüs geliri elde eder.

Mülk ve teşebbüs gelirleri; gayrimenkullerin satılması veya kiraya verilmesi ile özel hukuk kurallarına göre ekonomik teşebbüslerin yönetilmesi sonucu elde edilen gelirlerdir. Arazi, bina, orman, maden gibi gayrimenkuller ile ticari, sanayi ve mali girişimlerinden sağladığı gelirleri kapsar. Devletin kamu hizmetlerinde kullanılan birçok gayrimenkulü vardır. Devlet bu malların bir kısmını satabildiği gibi kiraya da verebilir, girişimde bulunan kuruluşlarını çalıştırarak da gelir elde edebilir.

Kamu malı ile hizmet kuruluşları satışıyla sağlanan özelleştirme geliri, mülk ve teşebbüs gelirleri içinde önemli yer tutar. Özelleştirme, hantal, sürekli zarar eden, kötü yönetilen, siyasi baskı ile fazla kişi istihdam edildiği bir yapıdan kurtarmak ve

etkinliğini artırmaya yönelik kamu mülkü satışını sağlayan bir araç niteliğindedir.

6.4.8. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler

Devlet uyguladığı para politikası ve para basmak suretiyle de kamu geliri elde etmektedir.

Devlet egemenlik hakkına dayanarak para basabildiği için gelir elde ettiği gibi izleyeceği para politikasıyla devalüasyonu bir araç olarak kullanarak da gelir sağlar.

Devalüasyon (kur ayarlaması); para biriminin diğer ülke paraları karşısında satın alma gücünü hükümetçe düşürmedir.

Millî paranın yabancı paralar karşılığı değeri düşürüldüğünde, devletin altın ve döviz alacaklarının veya hazine veya Merkez Bankasındaki altın ve döviz rezervlerinin değerinde yeniden değerlendirmeden dolayı oluşan artışlar kamu geliri olur. Ancak, devalüasyon sonucu elde edilen kamu geliri olduğu gibi kamu gideri de olur; millî paranın değeri düşürülünce, yabancı para ve altın ile dış alacakların değeri artmasına rağmen dış borçların altın ve yabancı parayla ödenmesi halinde millî para ile hesaplanan tutarı da yükselir. Bu sebeple, devalüasyonun net bir kamu geliri artışı sağlaması için devletin alacakları ile borç farkı, alacakları lehine olması gerekir, aksi halde devalüasyon kamu giderlerinin artışına sebep olur.

Devletin egemenlik hakkına dayanarak para basarak gelir sağlaması, zor durumlarda başvurulmuş bir kamu geliri elde etme yöntemidir. Kâğıt para sisteminde hükümetler Merkez Bankası aracılığı ile mali yıl içinde gelir-gider dengesizliği olduğunda Merkez Bankasına hazine bonusu satmakta ve banka da bu bonoları alabilmek için emisyonla başvurabilmektedir. Bu durum ekonomi üzerinde denge bozucu etki oluşturabildiği için nadiren başvurulur. Bu yönetime sık sık müracaat edilirse fiyat istikrarsızlığı olan enflasyon baş gösterir. Enflasyon ise sosyal huzursuzlukların ortaya çıkmasının en önemli sebebidir.

Devletler kendilerine ait olan para basma hakkı ve piyasadaki tedavül hacmini yürütme işlemini Merkez Bankasına bırakırlar. MB, ülkenin ekonomisine göre emisyon (sürüm) hacmini ve piyasadaki tedavül hacmini yürütme ile görevlidir.

6.4.9. Kamu Borçlanmasıyla Sağlanan Gelirler

Devlet, vergiler yoluyla kamu geliri elde edemediğinde veya mali politikası gereği, savaş gibi fevkalade haller sebebiyle özel sektöre veya yabancı ülkelere borçlanmak suretiyle kamu geliri elde edebilirler.

Kamu borçlanması, geçici bir finansman aracıdır, ancak borçlanmanın geçici olma niteliği de her zaman kesin değildir. Devletler, borçlarını ödeme zorluğuna düştüklerinde, bazen iç ve dış borçlarını reddedebildikleri gibi borcun vadesini de uzatabilirler. Devlet, borcunu yeni borç alarak finanse ederse, borçlanma sürekli finansman aracına dönüşür. Bütçe açıklarını kapatmak için genelde iç borçlanmaya gidildiği halde, büyük proje ve alt yapıları finanse için ise dış borçlanmaya giderler.

Kamu borçlanmasıyla sağlanan gelirler bugünkü nesillerin faydalanacağı günlük işler için harcanırsa gelecek nesiller bu borçları faizleri ile birlikte ödemek zorunda kalırlar. Gereksiz borçlanma ile gelecek nesillere büyük haksızlık yapılır. Klasik fikirler, devletin borç ve faiz taksitlerini ödeyemeyecek hale düşmesi onun zayıflayacağı ve iflase gideceği yönündedir.

Yurt içi borçlanma, ülkedeki toplam ekonomik kaynakları artırmazken, dış borçlar ülkeye dışarıdan ekonomik kaynak gelmesine ve dolayısıyla ülkedeki ekonomik kaynakların artmasını sağlar. Yurt dışından borçlanma ekonomideki kullanılabilir ekonomik kaynakları ve dolayısı ile millî gelir seviyesini olumlu yönde etkiler.

Gelişen ülkeler değil, gelişmiş ülkelerin de zaman zaman dış borçlanmaya başvurduğu görülür. Borçlanma devletlerin devamlı gelir aracı görülürse hiçbir zaman sifra indirilemez. Kamu borçlarının en önemli sakıncası faiz maliyetidir. Bazen kamu borçları zorunlu (cebri istikraz) borçlar şeklinde de sağlanmaktadır. Fakat zorunlu borçlanma isteğe bağlı borçlanmaya (ihtiyari istikraza) nazaran daha az başvurulmuş bir kamu finansmanı yöntemidir.

Zorunlu kamu borçlanması, cebirlik unsuru ve niteliği açısından tamamen vergiye benzer. Verginin karşılıksız ödeme ve kesin bir finansman usulü olmasına rağmen zorunlu kamu borcunun belli bir süre sonra vadesinde faiziyle birlikte geri verilmesi gerekir. Kamu borçlanmasına bu açıdan bakılırsa borçlanmanın gerçek bir kamu gelir kaynağı olmadığı anlaşılır.

Kamu borçlanması sadece kamu gelir ve harcamaları arasındaki dengesizliğin gidermek için değil, bir ekonomi ve maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Ekonomide enflasyonist veya deflasyonist baskıların olduğu dönemlerde, toplum bireylerinin satın alma gücünü azaltmak veya çoğaltmak için kamu borçlanması bir araç olarak kullanılabilir. Borç alındığında bir gelir unsuru olduğu halde, ödendiğinde bir harcamadır. Böylece konjonktür devrelerinde kamu borçları, vergi ve kamu harcama politikalarıyla birlikte, etkin bir maliye ve ekonomi politikasının aracı olarak kullanılabilir.

Borç olarak alınan ekonomik değerler etkin şekilde kullanılmaz, israf edilirse borç yükünün gelecek nesillere aktarılması kaçınılmaz olur ve onların refahını da olumsuz yönde etkiler.

6.4.10. Fon Gelirleri

Fon, bir kurumu finanse etmek veya belirli bir işi yürütmek için gerektiğinde harcanmak üzere ayrılan paradır.

Fon; kanunun verdiği yetkiyle bir hedefi gerçekleştirmek için belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı bütçe bağlantılı veya tamamen bütçe dışı kamu nitelikli özel bir hesap veya mali bir havuzdur.

Fon, bütçe prensiplerinin ekonomik ve mali esnekliğe imkân tanımayan bürokratik engel veya sınırlamalardan kurtulmak, uzun formalitelere gerek kalmadan ani kararlar almak gibi nedenlerle gidilen bir uygulamadır.

Belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılan, icabında kullanılmak üzere genel bütçe içi veya dışı bir hesapta hazır

bulundurulmuş para kaynağı olan fonlar bir nevi gelir ve harcama hesabı olarak devlet bazı harcamaları bu kalemden yapar.

Fonların temel özellikleri; (1) belirli bir hedefe yöneliktir, (2) kamu harcamalarına ilişkin bütçe esaslarına tabi değildir, (3) özel kanun ve kararlarla kurulur, (4) kaynakları mutlaka belirtilir ve (5) kullanımı kolay, geri dönüşü ve kâr amacı yoktur.

Afet Fonu, Tasarruf Teşvik Fonu, Eğitime Katkı Fonu, Gecekondu Önleme Fonu, Organize Sanayii Bölgeleri ve Küçük Sanat Siteleri İnşaatı ve İşletme Gelirleri Fonu, Savunma Sanayi Fonu gibi fonlar.

6.4.11. Diğer Gelirler

Devletin kamu gelirleri içinde önemi düşük olan ve sürekli olmayan, başka gelirleri de bulunmaktadır.

Diğer gelirler; bağış ve yardımlar, ganimetler, savaş tazminatları ve devlete bir yerlerden intikal eden mallar sayılabilir.

Bağış ve yardımlar, İkinci Dünya Savaşından sonra, siyasi ve askeri hedeflerle milletlerarası büyük önem kazanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak için çok çeşitli mali ve teknik yardımlar yapılmaktadır. Olağan üstü haller sebebiyle, ülke savunmasına, sağlık hizmetlerinin daha iyi hale getirilmesine, eğitim hizmetlerinin etkinleştirilmesi suretiyle eğitim düzeyinin yükseltilmesine ve toplumsal fayda sağlayan diğer kuruluşların faaliyetlerinin desteklenmesine yardımcı olarak bağış ve yardımlar, diğer kamu gelirleri içinde yer alır.

Savaşta elde edilen ganimet olarak ifade edilen mallar, harp tazminatları ve kanuni mirasçısı olmayan malların devlete intikali ve başka bazı gelirler diğer (sair) gelirler içerisinde ifade edilir.

6.5. Osmanlı Devleti'nde Mali Yapı

Osmanlı Devleti, farklı devletlerin tarihi tecrübelerinden faydalanarak zamanının en modern mali yapısını kurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin mali yapısı; (1) mali teşkilat, (2) hazine ve (3) vergilerden oluşur.

6.5.1. Osmanlı Devleti'nin Mali Teşkilatı

Osmanlı Devleti, beylik döneminden itibaren sistemli bir malî teşkilâta sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk maliye teşkilâtı Murat Hüdavendigâr (I. Murat) zamanında Çandarlı Kara Halil Paşa ile Karamanlı Kara Rüstem Paşa tarafından daha ilk döneminde yapılmıştır.

Osmanlı Devleti maliye teşkilâtının başında "Defterdar" ismi verilen bir görevli (Maliye Bakanı) yerine getirmekle yükümlü oldukları görevleri yapıyordu. Ancak zamanla Osmanlı ülkesinin genişlemesi üzerine defterdar sayısı ikiye çıkarıldı. Kanunname de belirtildiği gibi defterdar padişah malının vekili idi.

Kuruluş döneminde gelirler, daha fazla, masraflar ise az idi. Bu dönemde Osmanlı Devleti askerinin büyük bir kısmı tımarlı sipahi idi. Ayrıca devlet erkânın çoğunun has ve tımar geliri kendilerine yetiyordu. Devletin masrafı ise sadece Kapıkulu askerlerine verilen maaş idi. Gelirlerin fazlası, cami, medrese, köprü, han gibi imar işlerinde kullanılıyordu.

6.5.2. Osmanlı Devleti'nin Hazinesi

Osmanlı Devleti maliyesi, "Miri hazine" (veya dış hazine) ile Enderun (veya iç hazine) hazinesi olarak iki kısımdı.

Dış hazinenin görev ve yetkisi, devletin genel gelirlerini toplamak ve gerekli masrafları yerli yerinde kullanmak şeklinde belirlenmişti. İç hazine ise padişaha aitti. Padişahlar, bu hazineyi istedikleri şekilde kullanıyorlardı. Şayet dış hazinenin parası yetişmez ise iç hazineden borçlanmak suretiyle ödünç para alınırdı. Dış hazine, vezirde bulunan hükümdar mührü ile açılıp kapanırdı. Bu hazine, defterdarın sorumluluğu ve vezirin denetimi altında bulunuyordu.

İlk Osmanlı Devleti'nin parası olan akça Osman Gazi döneminde gümüşten üretilerek tedavüle çıktı. Her padişah, hükümdarlık alameti olarak kendi ismine para bastırırdı. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar gümüş ve bakır para bastırıldılar. Kuruluş döneminde ve daha sonraki dönemlerde paranın avarna ve saf gümüş olmasına özen gösteriliyordu.

6.5.3. Osmanlı Devleti'nde Vergiler

Osmanlı Devleti'nin maliyesinin farklı gelir kaynaklarının başında halktan toplanan vergiler geliyordu.

Kamu hizmetlerinin düzenli şekilde devamlılığı için başvurulmuş verginin, devletlerin ekonomik ve sosyal hayatlarında önemli bir yeri vardır. Siyasi bir çevre içinde ortaya çıkan İslâm, kendisinden önceki din ve toplumlarda mevcut olup tatbik edilen vergilerle karşılaştı. Vergi, amme menfaat ve işlerinin sürdürülmesinde kişilere yüklenen bir mükellefiyet olduğuna göre bu kabul edilir. Bununla beraber İslâm vergi sistemi, birdenbire kabulle uygulamaya konmamıştır. İslâm'ın yayılış ve ihtiyaçlara göre 20 yıllık uygulama ve gelişme ile kurumsallaşmıştır.

Osmanlı devlet sisteminde maliyenin temel dayanağı olan vergi, iki bölüme ayrılır. Biri tamamıyla şeriata dayanan ve esas itibarı ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanan "Şer'i Vergiler"dir ki buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denir. İkincisi de malî sıkıntılar yüzünden devlet tarafından bir zaruret sonucunda konan "Örfi Vergiler"dir ki buna da "Tekâlif-i Örfiyye" denir.

Vergi toplamada, **iltizam** (devlet gelirlerinin bir kısmını bedel karşılığı kişilere devredilerek toplatma) usulü uygulandı.

Osmanlı Devleti'nin vergisi; Şer'i Vergiler ve Örfi vergiler olarak iki bölümden oluşur:

6.5.3.1. Osmanlı Devleti'nde Şer'i Vergiler

Şer'i vergiler; şeriata dayalı ve Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanan vergiye "Tekâlif-i Şer'iyye" denir.

Osmanlı Devleti'nde **Tekâlif-i Şer'iyye**nin temelini teşkil eden zekât, haraç, öşür ve cizye gibi vergilerin tarh ve ödeme hükümleri, fıkıh kitaplarında ayrıntılı şekilde anlatılır. Bununla beraber farklı din, dil ve milliyetlere mensup kimseleri sınırları

içinde barındırdığı için tekâlif-i şer'iyye bölümüne dâhil dört temel vergi dışında isim ve çeşitleri de farklı olagelmışlerdir.

Şer'i vergi çeşitleri:

1. Zekât: İslâm'ın beş şartından biri olan zekât yıllık mali bir ibadettir. Allah rızası için nisab (20 miskal= 96 gram altın) miktarı mala sahip olan Müslüman her yıl mallarından kırkta birini; Kur'an-ı Kerim'de bildirilen sekiz sınıftan birine vermelidir. Sosyal dayanışma hedefli bir vergidir. Kelime anlamıyla zekât, temizlik, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak manasına gelir. İslâm hukukuna göre zekât, bir ihsan veya basit bir sadaka değil; devlet ve toplumun kişi üzerindeki hakkıdır. Devlet, zekât verip vermemede mükellefi serbest bırakmaz, bu vergiyi vergi toplamakla görevli kişi vasıtasıyla toplayarak yerinde sarf etmek zorundadır.

2. Haraç: Fethedilen ülkelerdeki toprakların yine o toprakların sahiplerinin kullanımına bırakılması karşılığı gayrimüslimlerden alınan vergidir. İslâm vergi hukukunda olduğu gibi Osmanlılarda da haraç iki kısma ayrılır. (1) Haraç-i Muvazzaf: Öşür alınamayan toprak ve ağaçlardan alınan yıllık belirli bir vergidir. (2) Haraç-i Mukâseme: Araziden elde edilen ürüne göre, üründen alınan üşürün yarısı kadar olan vergidir.

3. Öşür (aşar): İslâm vergi hukukuna göre, tarım ürünlerinden belli şartlarda oranı 10/1 olan Müslüman halktan alınan vergidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanında diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi mülk olan "arazi-i öşriyye"den sadece öşür alınıyordu. Osmanlı Devleti'nde arazi biri "Öşriyye" diğeri de "Haraciyye" olarak ikiye ayrılıyordu. Fakat 14.yy son çeyreğinden itibaren bazı nedenlerle değişiklikler yapılarak, arazinin bir kısmı "Emiriyye" olarak kabul edildi. Bu durum, daha sonraları Hicaz bölgesi hariç "Osmanlılarda arazi Sultaniyyedir" şekline getirildi. İlk önce toprağın zekâtı olarak uygulanmış sonraları ise farklı şekillerde düzenlenmiş; aynı bir toprak mahsulleri vergisi olmuş geçmiş, 1926'da kaldırılmıştır.

4. Cizye: Müslüman olmayanlardan ilk önce İslam devletinin kendilerine sağladığı emniyetin karşılığı sonrası ise askerlik yapmamaları karşılığı alınan zekâta karşılık gelen bir vergidir. İslâm hukukuna göre Müslümanların fethettikleri yerlerde, Müslüman olmayanlardan alınan ve devlet teminatı altında bulunmanın karşılığı olan vergidir. Müslümanların ödediği zekâta mukabil, ehl-i zimmeti cizyeye bağlamakla, devlette bir denge sağlanmış bulunuyordu. İslam'da Müslümanlarla zimmler (Müslüman olmayan=ehl-i zimmet) devletin vatandaşlarıdır. Aynı haklardan faydalanır ve aynı ölçüde devletin imkânlarından faydalanır. Osmanlı Devleti'nin vergi hukukunun **Tekâlif-i Şer'iyye** bölümüne dâhil olan cizye, maliyenin önemli gelir kaynağı idi. Başlangıçta, devletin bütün bölgelerinde aynı miktarda cizye alınmıyordu. Bu dönemde, tedavülde bulunan paranın kıymet ve değeri de aynı değildi. Bu sebeple cizye miktarı, verilen fetvalara ve bölgelere göre azalıp çoğalabiliyordu. Osmanlı Devleti'nde cizye uygulaması 1855'te **Bedel-i askeriyye**ye dönüştürülmesine kadar sürdü.

6.5.3.2. Osmanlı Devleti'nde Örfi Vergiler

Osmanlı Devleti'nde şer'î vergiler yanında, ihtiyaçlardan doğan ve örf'e dayanan bir vergi (örfi vergi) daha bulunmaktadır.

Örfi vergiler (tekâlif-i örfiyye); Osmanlı Devleti, kendisinden önceki diğer devletlerde olduğu gibi fazla miktarda askerin beslenmesi, donatılması, harbe hazırlama ve donanmanın hazır halde bulundurulması gibi mecburiyetlerle belirlenen vergilerdi. II. Bâyezid (1481-1512)'in son günlerinde "İmdadiye-i seferiyye" ismi ile bir örfi vergi koymuştur.

Normalde geçici olması gereken, fakat savaş ve ekonomik sıkıntılar sonucu devamlılık kazanan örfi vergiler ikiye ayrılır:

1. Tekâlif-i Âdiye: Şer'î hukuka göre malî bir vergi türü olarak aralıksız devam eden harp ve malî krizlerin bir sonucu ortaya çıkmıştı. Böyle bir zaruretin, örfi vergilerin konmasına cevaz ve imkân sağlamaktadır. İslâm hukukunun müsaade ettiği bu çeşit vergilerin Osmanlı Devleti'nde de bulunmuştur.

2. Tekâlif-i Sakka: Savaş, malî kriz ve doğal afet gibi bir zarurete bağlı olmadan tekâlif kaideleri dışına çıkılarak konmuş olan vergilerdir. Belli bir kural ve sistemi olmadığından bu tip vergilerde hak ve adalete pek riayet edilmeyeceğinden, böyle vergilere şer'an müsaade edilmemiştir. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinin sadrazamı Lütü Paşa (H. 942-947) bu konuya temasla şöyle der: "Cenk içinde askere hilaf-i kanun vergi vermemek gerektir." Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'a kadar devam eden örfi vergilerin ikinci kısmı olan 'sakka'nın olmadığı, halk üzerine böyle bir verginin tarh edilmediği, ancak bazı vergilerin buna benzemeleriyle 'sakka' zannedildiği belirtilir.

Altıncı Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu geliri ve özel gelir nedir?
2. Kamu gelir türleri nelerdir?
3. Vergi ve harç nedir?
4. Resim, şerefiye ve parafiskal gelirler nedir?
5. Para ve vergi cezaları nedir?
6. Mülk ve teşebbüs gelirleri nedir?
7. Para politikası ve para basmaktan doğan gelirler nedir?
8. Kamu borçlanmaları ve fon gelirleri nedir?
9. Osmanlı Devleti'nin mali teşkilatı nasıldır?
10. Osmanlı Devleti'nde uygulanan temel şer'î vergilerden zekât ve haraç gelirleri nedir?
11. Osmanlı Devleti'nde uygulanan temel şer'î vergilerden öşür ve cizye gelirleri nedir?

7. GENEL VERGİ TEORİSİ

7.1. Verginin Tarihi Gelişimi

Vergi, geçmişte eskiye dayanan ve tarihi süreçte sürekli gelişimle değişiklikler geçirmiştir. İnsanlar toplu halde yaşamaya başlamalarıyla ortak ihtiyaçların finansmanı için kişiler vergilerle mükellef haline getirilmiştir. Birlikte yaşamaktan kaynaklanan ihtiyaçlar toplumun organize şekli olan devlet aracılığıyla toplanan vergilerle karşılanır.

Vergi, önceleri, dinî, ahlaki ve siyasi gerekçelerle alınırken daha sonra mali, ekonomik ve sosyal nedenlerle alınmıştır. Bu süreçte vergiyi haklı göstermek için de farklı görüşler ileri sürülmüştür. Vergi, kanuni olmalı, adil olmalı; ödeme gücü, faydalanma, ekonomik, siyasi, mali ve idari ilkelere uymalıdır.

Tarih boyunca vergi, zaman zaman bedenle çalışarak, zaman zaman da koyun, inek, keçi, buğday, arpa gibi aynı ürün şeklinde ödenmiştir. Mülk gelirleri kamu yönetiminin harcamalarını karşılamaya yetmeyince hükümdarlar kendi otoritesine dayanarak halka sormadan vergi toplamaya başlamasıyla vergi zorunlu bir ödemeye dönüştü.

Osmanlı Devleti, egemenliğin bir göstergesi olarak vergiye önem vermiş, devlet yapısı ve hukukuna uygun olarak şer'i vergiler ve örf'i vergiler diye iki ayrı tür vergi toplamıştır. Kurulu olduğu coğrafya ve gelişip ulaştığı alanlardaki kadim devletlerin tarihi tecrübelerinden faydalanarak iyi bir mali sistem kurmuştur.

Osmanlı devlet sisteminin önemli kurumlarından olan maliyenin, temel dayanağı olan vergiler; şer'i vergiler ve örfi vergiler diye iki ana bölüme ayrılır. Şeriata dayanan ve esas itibari ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanan "Şer'i Vergiler"dir ki buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denir. İkincisi de baş gösteren malî sıkıntılar yüzünden devlet tarafından bir zaruret sonucunda konan "Örfi Vergiler" dir ki buna da "Tekâlif-i Örfiyye" denir.

1. Şer'i vergiler: Şeriata dayalı ve esas itibari ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanır ve buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denir. Bunlar; (1) zekât, (2) haraç, (3) oşür (aşar) ve (4) cizyedir.

2. Örfi vergiler: Temeli ihtiyaçlardan doğan ve örf'e dayanan vergiler veya **tekâlif-i örfiyye** ile zamanla ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için toplanan vergiler; (1) imdadiye-i seferiye, (2) avâriz, (3) salgun ve (4) harçlardır.

Değişen ekonomik, sosyal ve siyasi şartlara bağlı olarak vergi ödeme şeklinin çeşitli aşamalardan geçerek geliştiği görülür. Tarihi çok eskilere dayanan vergin tahsilinin gelişimi üç şekilde olmuştur.

Vergi tahsilinin gelişim süreci:

1. Emek ile katılım.
2. Aynı (mal ile) ödeme.
3. Para ile ödeme.

Üçüncü safhadaki durum günümüzde para olarak ödenirken askerlik bazı ülkelerde hala bedeni vergi olarak ödeniyor.

7.2. Verginin Tanımı ve Temel Özellikleri

Dünyadaki gelişimle birlikte verginin önemi, tanımı ve işlevi de değişiyor. Vergi, devletin kamu hizmetleri finansmanını sağlarken aynı zamanda sosyal, ekonomik ve siyasi hayata müdahalesini de sağlayan bir araçtır.

Vergi; devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için gerçek ve tüzel kişilerden zora dayalı mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız olarak aldığı ekonomik değerdir. Vergiler, kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, bina ve arazi vergileri, motorlu taşıtlar vergisi gibi üretim ve tüketimden alınan vergiler temel örneklerdir.

Verginin temel özellikleri; (1) devlet tarafından alınır, (2) kamu harcamalarını karşılamak için alınır, (3) toplumu oluşturan kişi ve kurumlardan ödeme güçleri nispetinde alınır, (4) kişiler için karşılıksız bir ödemedir, (5) zorunlu bir ödemedir ve (6) ekonomik bir değerdir.

Demokratik ülkelerde vergi koyma, artırma ve azaltma veya vergiyi tamamen kaldırma yetkisi sadece Meclise aittir.

Verginin hukuki, mali, ekonomik ve sosyal yönleri olan bir yükümlülük olarak zaman içinde değişen işlevleri, vergi konusunda verilen tanımları da etkilemiştir. Klasik ekonomik ve mali düşünce içinde verginin mali ve hukuki özellikleri yanı sıra modern ekonomik ve konjonktüre karşı hassasiyeti ile psikolojik özellikleri de bulunmaktadır.

Klasik maliyecilere göre vergi; kişi ve kurumlardan kamu harcamalarını karşılamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız istenen mali yükümlülüktür. **Modern maliyecilere göre vergi;** kişi ve kurumlardan kamu harcamalarını karşılamak ve devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi için cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya istenen mali bir yükümlülüktür. Modern iktisatçı ve maliyeciler verginin sadece mali hedefli alınmadığı, gerektiğinde ekonomik ve sosyal hayata müdahale ile ekonomik faaliyetlerin doğal seyrini değiştirmek içinde müracaat edilebileceğini ileri sürerler.

Vergi, kamu gelir türlerinden temel farkı; karşılıksız oluşudur. Vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil, tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergi, kanunla zora dayalı, para şeklinde, gerçek ve tüzel kişilerden alınır ve kamu gelirlerinin %75-%95'ini oluşturur.

7.3. Verginin Teorik Gelişimi

Tarihi temelleri çok eskiye dayanan vergi teorik açıdan bilim insanlarınca çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. Bu tartışma, verginin meşru olup olmadığı, haklı ve makul olup olmadığı noktasında yoğunlaşmıştır. Meşru olduğu kabulünden sonra

tartışmanın yönü, ödenen vergi ile alınan hizmet arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı konusunda olmuştur. Bir diğer teorik tartışma konusu ise kamu yükünün toplumda adil bir şekilde dağıtım için verginin kamu hizmetlerinden sağlanan faydaya göre mi yoksa kişinin ekonomik gücüne, iktidarlarına göre mi alınacağı hususu olmuştur.

Vergi konusunda teorik tartışmalar istifa ve iktidar teorileri üzerine gelişmiştir. Verginin niteliğini ortaya koyan ve yıllar önce ortaya atılan bu teoriler; vergi niçin alınacak, alınacaksa neye göre alınmalı ki daha adil olsun gibi sorulara cevap arar.

7.3.1. İstifade Teorisi

İstifade (fayda) teorisi; gönüllü olarak verginin bir “şey” karşılığı alındığı, dolayısıyla bir mübadele sağlayan, vergiyi devletten sağlanan faydaların karşılığı/bedeli sayar ve fayda esasına dayanır. Bu görüş, literatürde iki fikirle açıklanır:

1. Sosyal anlaşmaya dayalı vergiyi açıklayan görüş: Devletle halk arasında gizli bir mukavelenin (sözleşme) olduğu görüşünden hareketle her hak bir görev karşılığı olduğundan vatandaşın devletten bir şey talep edebilmesi için kendisine düşen vazifeyi yerine getirmesi gerekir. Sosyal anlaşmaya dayalı vergiyi açıklayan görüşün yaklaşımları; (1) vergiyi hizmet bedeli sayan görüş, (2) vergiyi sigorta primine benzeten görüş ve (3) vergiyi sosyal giderlere katılma payı kabul eden görüş.

2. Marjinal fayda anlayışına dayalı vergiyi açıklayan görüş: Kişilerin özel ürünlere piyasa fiyatı öderken, kamusal ürünlere ise vergi ödeyerek sahip olacakları, her ikisinde de fayda maksimizasyonu ilkesiyle davranarak seçimi kendileri yaptıkları tezine dayanır.

7.3.2. İktidar Teorisi

İktidar teorisi; vergiyi devletin hâkimiyet hakkının bir sonucu olarak gören anlayıştır. Adam Smith, vergiyi ödemek vatandaşların bir yükümlülüğü, vergiyi almayı da devletin hakkı görür. İktidar teorisinde, kamu hizmetlerinden sağlanan fayda ile vergileme arasında herhangi bir ilişki kurulmaz. Devlet bu hakkını kullanırken vergi adaletini sağlamak için herkesin iktidarı oranında vergi vermesinin yolunu bulmalıdır. Ekonomik güçleri eşit olanların eşit vergi vermeleri olan **yatay adaleti**, farklı olanların da güç farklarında değişiklik olmayacak şekilde farklı vergi ödemeleri olan **dikey adaleti** sağlaması gerekir.

7.4. Verginin İşlevleri

Verginin işlevleri ve vergiyle sağlanmak istenen amaç; kamu hizmetlerinin finansmanı, gelir dağılımında adalet, ekonomik kalkınma, siyasi düzen ve sosyal refahı sağlamaktır. Devlet vergi politikası aracılığı ile hedefine ulaşmaya çalışır. **Vergi politikası;** belirli ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için vergilerin miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamaların tümüdür. **Vergi politikasının temel amacı;** gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltmak, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak, ödemeler dengesi açığını azaltmak, ekonomik kalkınmayı sağlamaktır.

Vergi ile ulaşılacak istenen her amaç verginin işlevini oluşturur. Toplumun gelişimine bağlı olarak devletin görevlerinin de artışıyla birlikte verginin de işlev ve amaçları gelişerek artmıştır. **Verginin işlevleri;** (1) mali işlevi, (2) ekonomik işlev ve (3) sosyal işlevi şeklinde gruplandırılır.

7.4.1. Verginin Mali İşlevi

Verginin tarihi en eski, geleneksel mali işlev ve amacı, kamu harcamalarının finansmanı için gerekli geliri sağlamaktır. Verginin devlete gelir sağlamaktan başka bir amacının olmaması gerekir görüşünde olan klasik ekonomi ve maliye anlayışı içinde vergilendirmeye tanınan işlevin kamu harcamalarını finanse etmekle sınırlandırılması esastır.

Klasik ekonomi anlayışı devletin ekonomik hayatın işleyişine müdahale etmemesini ve dolayısıyla devletin tarafsızlık niteliğine uygun olarak vergilerin de tarafsız olması gerekir. Ekonomik temelli bu görüşte en iyi vergi tarafsız vergidir.

Verginin tarafsız olması; piyasa mekanizmasının işleyişinin normal çizgisinden, verginin mevcut olmadığı zamanki durumdan, vergi dolayısıyla sapılmaması demektir. Vergiler girişimcilerin yatırım eğilimi, iş gücü arzı ve tasarruf kararları üzerinde etki yapmamalıdır. Bunlar, ekonomik kaynakların, piyasa kurallarına bırakıldığında en etkin şekilde tahsis edileceği görüşündedir. Vergi de dahil ekonomik kaynakları optimum kullanımından saptıran her türlü etken, etkinliğin azalması, ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olur ve önceden tahmini mümkün olmayan birçok sorunu doğurur.

Maliye politikasında vergilemenin kullanıldığı alanlar:

1. Enflasyonla mücadele.
2. Depresyon zamanlarında.
3. Gelir dağılımını düzenlemedir.

Vergilemenin mali amacı ve işlevi, vergi adaleti kuralına uymak ve vergilemeyi rekabet açısından olabildiğince tarafsız kılarak ekonomik sapsmaları önlemek ve işlevleri sınırlanmış bir devletin ihtiyaç duyduğu yeterli vergiyi sağlamak demektir.

7.4.2. Verginin Ekonomik İşlevi

Verginin ekonomik işlevi, verginin temel ekonomik hedefler olan büyüme ve istikrarı sağlanmada bir araç olarak kullanılmasıdır. Vergi, devlete gelir sağlama yanında ekonomiyi düzenlemede faydalanılan bir araç niteliğindedir.

Modern ekonomik ve sosyal refah devleti işlevi içinde, bütün ülkelerin vergi sistemlerinde temel ekonomik amaçlara ulaşmak amacıyla pek çok araç veya kurum yerleştirilmiştir. Vergi, yatırım kararları üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf edici, tasarrufları teşvik eden ve tasarrufların çeşitli tasarruf araçları arasında en iyi dağılım ve tahsisini sağlamalıdır.

Ekonomik istikrarı sağlama aracı olarak vergiler; bir ekonomide istikrarın gerçekleştirilmesi hedefi; fiyat istikrarı, tam istihdam ve dış ekonomik denge unsurunun bir arada gerçekleştirilmesi ile olur. Konjonktürel dalgalanmalarla bozulan ekonomik istikrarı vergi politikasına ilişkin önlemlerle düzeltilmeye çalışılır.

Ekonomik büyümeyi sağlama aracı olarak vergiler; günümüzde ekonomik büyümenin teşviki, hemen hemen bütün ülkelerde uygulanan ekonomik politikasının temel amaçlarından biridir. Devlet vergi politikasına bağlı aldığı önlemler ile ekonomik büyümeyi belirleyen faktörleri etkileyebilir. Devlet vergiyi, özel tasarruf ve yatırımların teşviki, iş gücü potansiyelini nicelik ve nitelik olarak artırma ve üretim faktörü olan teknolojinin teşviki yönünde kullanabilir.

7.4.3. Verginin Sosyal İşlevi

Verginin sosyal işlevi, verginin gelir ve servet dağılımını adil bir şekilde sağlamak ve bu konudaki dengesizlikleri düzeltmede bir araç olarak kullanılmasıdır.

Toplumun gelişiminin getirdiği refah devleti anlayışına bağlı olarak, klasik devlet hizmetlerine ilave sürekli artan yeni görev ve sorumlulukların doğmasına sebep olmuştur. Devlet, artan bu sorumluluklarını yerine getirmede karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sorunları çözebilmek için olumlu müdahaleci bir tutum içinde olmalıdır.

Tarafsız klasik devlet, yerini müdahaleci modern devlete bırakmasıyla, tarafsız vergi de müdahaleci bir vergiye dönüşmüştür. Vergi gelirlerinin gayrisafi millî hasılaya oranının giderek büyük boyutlara ulaşmasıyla klasiklerin fikrine uygun vergi tarafsızlığından söz etme imkânı kalmamıştır. Vergi gibi kamuya transfer edilen ve sonra tekrar ekonomiye enjekte edilen büyük boyutlardaki vergi benzeri fonlar da genel ekonomi üzerinde önemli etkilere yol açar.

Günümüzde vergi, devletin ekonomik ve sosyal politikalarının hayata geçirilmesinde bilinçli olarak kullanılan önemli bir araç niteliğindedir. Vergilendirme ile ulaşılmak istenen ekonomik hedeflerden biri, konjonktürel dalgalanmalarla mücadele etmektir. Konjonktürel dalgalanmaların ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarı bozucu nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Vergi ile sosyal hedeflere ulaşmada, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltılarak, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi izlenebilir. Çevre sorunları ile mücadele etmek, belirli nüfus politikalarını desteklemek gibi hedeflere ulaşmak için vergiler kullanılabilir. İnsan, sağlık ve güvenliğini sağlamak için alkollü içkiler, tütün ürünleri, kumar ve şans oyunlarına ağır vergiler konulabilir.

7.5. Vergi Kontrolü

Bir vergi sisteminin uygulamadaki başarısı önemli ölçüde vergi yönetimine (taxes management) bağlıdır.

Vergi yönetimi; bir vergi sisteminde vergi yönetiminin vergileri kanunlara uygun olarak en etkin yöntemle ve düşük maliyetle toplayabilmek için kullandıkları araç, prosedür ve önlemlerdir.

Vergi yönetimi ile vergilerin konulması, vergi oran ve tarifelerinin belirlenmesi, vergi tarh, tahakkuk, tahsil, denetim, zamanında ve etkin yürütme, vergiye gönüllü uyumu kolaylaştırma, vergiden kaçınmayı önleme, vergi kaçakçılığıyla mücadele, vergi uyuşmazlıklarını idari veya yargı yollarıyla çözümüleme faaliyetleri yürütülür.

Vergi yönetiminde, vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet, harcağandan değil, daha çok kazananadan alınarak sağlanmalıdır. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahıs veya grubun yardımı olmadığı bilinmeli ve bu kaynaklar belirli ellerde baskı unsuru olmamalıdır.

Bir vergi sisteminin uygulama başarısını belirleme vergi yönetimi işlevi olan kontrol sisteminin kurulmasına bağlıdır. **Vergi kontrolü;** vergi yönetiminin ve vergi yükümlülerinin ilgili kanunlarda belirlenen kurallara uyup uymadığının kontrolüdür. Mükellef beyanlarının doğruluğunu araştırmak, maddi ve şekli görevlerin kanunlara uygun yerine getirilip getirilmediğini belirlemek ve vergi suçlarını ortaya çıkarabilmek için denetime tabi tutulur.

Vergi kontrolünde kullanılan hukuki araçlar; (1) yoklama, (2) inceleme, (3) arama ve (4) bilgi toplamadır.

Vergi kaçırarak, vergi ahlakına sahip mükellefler karşısında kendilerine haksız bir üstünlük sağlayan kişileri belirlemek ve vergi kaçakçılığının getirdiği rekabet avantajını etkisiz kılmak için de etkin bir denetim sistemi kurulmalıdır.

7.6. Vergilerin Sınıflandırılması

Devlete yüklenen görev ve işlevlerinin gelişimine bağlı olarak ihtiyaç duyulan kamusal finansman miktarının artmasıyla birlikte vergiler de sayıca artmıştır. Etkin bir vergi politikasının esaslarını belirleyebilmek, belirli hedeflere ulaşacak bir vergi sistemi kurabilmek için vergilerin belirli kriterlere göre sınıflandırılması gerekir. Vergiler çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Konularına, mükelleflerin şahsi durumlarına, tarife şekline ve yansıma durumuna göre sınıflandırma yanında en yaygın kullanılan sınıflandırma; (1) dolaylı - dolaysız vergiler, (2) subjektif - objektif vergiler ve (3) gelir - servet - harcama vergileridir.

7.6.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergiler

Mal ve hizmetlerle bir kısım ekonomik ve hukuki muameleler üzerinden alınan vergiler **dolaylı (vasıtalı) vergi**, konusu gelir ve servet unsuru olan vergiler ise **dolaysız (vasıtasız) vergi** olarak isimlendirilir. Bu vergilerde vergi mükellefi ile ödeyicisi farklıdır.

Dolaylı vergiler; mal ve hizmetlerin fiyatına eklenmek suretiyle tahsil edilen vergilerdir. Dolaylı vergilerde mükellef vergiyi başkalarına devredebiliyor, vergi mal veya hizmetin bedeli üzerinden hesaplanarak fiyata eklendiği için dolaylı bir vergidir, tahsili kolay ve ucuzdur. Ancak, adil olmayan vergidir.

Dolaylı vergiler:

1. Katma Değer Vergisi.
2. Özel Tüketim Vergisi.
3. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi.
4. Gümrük Vergisi.
5. Damga Vergisi.
6. Taşıt Alım Vergisi.
7. Özel İletişim Vergisi.
8. Akaryakıt Tüketim Vergisi.
9. Harçlar.
10. Dış Ticaretten Alınan Vergiler.
11. Akaryakıt Gümrük Vergisi.

Dolaysız vergiler; vatandaşların gelir veya kazançları üzerinden alınan vergilerdir. Tahsili açısından, eğer bir vergi belirli dönemlerde ilgili mükellef namına tarh ve tahsil ediliyorsa dolaysız vergidir. Verginin yükümlüsü ile vergi ödeyicisinin aynı olduğu, gelir düzeyine göre alınan, yükümlülerin kendilerine düşen vergi yükünü başkalarına yansıtamadıkları vergilerdir.

Dolaysız vergiler:

1. Gelir Vergisi.
2. Kurumlar Vergisi.
3. Emlak Vergisi.
4. Veraset ve İntikal Vergisi.
5. Motorlu Taşıtlar Vergisi.

Dolaylı ve dolaysız vergiler vergi adaleti ve verimlilik kriteri açısından birbirine zıt özellikler taşır.

Vergi adaleti açısından; dolaylı vergiler objektif nitelikleri gereği mükellefin ödeme gücü arttıkça vergi miktarı değişmemesiyle adil kabul edilmez, dolaysız vergiler ise subjektif ölçülere göre uygulandıkları için daha adil kabul edilir.

Verimlilik açısından ise dolaylı vergilerin tahsili kolay ve ucuz olduğu için verimli, dolaysız vergiler ise tarh ve tahsili masraflı olması sebebiyle verimsiz vergiler şeklinde değerlendirilir.

7.6.2. Subjektif - Objektif Vergiler

Mükellefin kişisel ve ailevi durumunu; kişinin evli veya bekâr oluşu, çocuklarının olup olmaması, engelli hali ve benzer durumları dikkate alan ve artan oranlı olan vergiler subjektif (şahsi) vergilerdir. Gelir Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi.

Mükellefin kişisel ve ailevi durumunu dikkate almayan ve doğrudan vergi konusunun hedef alındığı eşit oranlı tarifeye göre alınan vergilere ise objektif (gayri şahsi) vergiler denir. Katma Değer Vergisi ve Emlak Vergisi.

7.6.3. Gelir - Servet - Harcama Vergileri

Gelir-servet-harcama ayırımına göre, verginin matrahını gelirin oluşturması **gelir üzerinden alınan vergileri**, vergi matrahının servetin oluşturması **servet üzerinden alınan vergileri**, verginin matrahını harcamaların oluşturması ise **harcamalar üzerinden alınan vergileri** ortaya çıkarmaktadır.

Gelir üzerinden alınan vergilere gelir ve kurumlar vergisi, servet üzerinden alınan vergilere emlak, motorlu taşıtlar, veraset ve intikal vergisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere ise mal ve hizmetler üzerinden alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve banka ve sigorta muameleleri vergileri örnek olarak verilebilir.

1. Gelir Vergisi: Belli bir gelir elde eden kişi ve kurumların gelirlerinden devlete vermekle yükümlü oldukları, belli oranlardaki kanuni, dolaysız vergidir. Gelir vergisinin konusu gelirdir. Gelir, temelde ekonomik bir kavram olarak aynı zamanda kurumlar vergisinin de konusudur. **Gelir;** sahip olunan para ve para ile ifade edilen değerler. Kişinin çalışması karşılığı ve çalışma dışında elde ettiği her türlü kazançlar kişinin geliri, o kişinin vergi ödeme gücünün göstergesidir. Geliri yüksek olan kişinin ödeme gücü geliri düşük olan kişiye göre daha fazladır. Gelir arttıkça kişilerin harcama güçleri ve servetleri de artar. **Kurumlar vergisi;** kurum kazançları üzerinden alınan vergi; mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır. Kurumlar vergisinin konusu ile gelir vergisinin konusu aynı ancak mükellefleri farklıdır. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler, kurumlar vergisinin mükellefi tüzel kişiler veya tüzel kişiliği olmayan kurumlar olabilir. Gelir vergisi artan oranlı bir tarife üzerinden, kurumlar vergisi sabit oranlı bir tarifeye göre alınır.

2. Servet Vergisi: Servet, gerçek veya tüzel kişilerin sahip oldukları ve para ile ifade edilen ekonomik kıymetlerinin tamamını ifade eder. Servet unsurlarını oluşturan menkul ve gayrimenkul kıymetlerin tamamı veya bir kısmı üzerinden alınan vergilerdir. **Servet vergileri;** (1) Emlak Vergisi (2) Veraset ve İntikal Vergisi ve (3) Motorlu Taşıtlar Vergisidir.

3. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler: Harcama, para veya para ile ifade edilebilen ekonomik değerlerin bir amaç doğrultusunda elden çıkartılmasıdır. Gelirin, ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mal ve hizmetleri satın almak veya birtakım faaliyetlerden faydalanmak amacıyla elden çıkarılan kısmı olan harcama; gerçekleştirildiği anda vergiye konu olmaktadır.

Harcama bir taraftan tüketim olarak vergilendirilirken, aynı anda servete de dönüşebilmektedir. Bu durumda harcamalar hem tüketim hem de servet vergilerine kaynak olurlar. Harcamaları vergilendirme kişileri tasarrufa teşvik eder.

Tasarruf da bir şekilde vergi konusu olur. Harcamaların vergilendirilmesi, vergilerin tahsili ve takibi gelirlerin vergilendirilmesine göre daha kolaydır. **Harcama vergileri**, mal ve hizmet alımları yanında bir kısım hukuki işlemleri kapsar. **Muamele vergileri** ise gelirin harcanması sırasında alınan vergidir. Üretimden pazarlamaya kadar çeşitli aşamalarda mal ve hizmet satış fiyatları üzerinden alınan muamele vergileri; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel tüketim vergisi (ÖTV), Banka Sigorta ve Muamele Vergisi (BSMV):

7.7. Vergileme Tekniği ve Vergiye İlişkin Temel Kavramlar

Vergileme sürecinin iyi anlaşılabilmesi için kavramsal çerçeveyi iyi belirleyip benzer kavramlar arası farklar bilinmelidir.

Vergilemede iki taraftan birisi; egemenlik hakkına dayanarak vergi koyma yetkisine sahip devlet; diğeri ise vergi mükellefi arasındaki alacak ve borç ilişkisidir. Alacaklı taraf devlet, borçlu taraf ise mükelleftir. Verginin esas unsurları; verginin konusu, matrahı, oranı, mükellefi, sorumlusu, vergiyi doğuran olay, tarh, tahakkuk ve tahsil kavramları kendine özgü anlamları olan teknik kavramlar her verginin kendi kanununda belirtilir.

7.7.1. Verginin Konusu

Verginin konusunu kanun belirler, kanun koyucu gerek görürse o güne kadar vergi ile hiç ilişkilendirilmemiş bir ekonomik unsurdan vergi alınmasını öngörebilir. Kripto para ticareti gibi yeni ticari faaliyetlere yeni şekil vergiler gelebilir.

Verginin konusu; verginin üzerinden alındığı şey, mal, hizmet, işlem, bir fiil, gelir ve sermaye gibi unsurlardır. İngiltere’de 1695’te bekârlardan alınan Bekârlık Vergisi gibi bugün tuhaf gelebilecek şeyler vergi konusu oluşturmuştur. 1700’lerde Rus Çarı Deli Petro, sakallı kişileri, arı kovanlarını, çizimleri, evlenme ve cenaze törenlerini vergilendirmiştir.

Verginin konusu vergi kanunun ilk maddelerinde düzenlenir. Vergiler genelde isimlerini konularından alır. Gelir vergisinin konusu gerçek kişilerin elde ettiği gelirdir. Motorlu taşıtlar vergisinin konusu, motorlu kara, hava ve deniz taşıtlarıdır. Akaryakıt tüketim vergisinin konusu, benzin, likit petrol gazı, motorin, fuel-oil gibi petrol ürünleridir.

7.7.2. Vergi Mükellefi

Verginin kanuniliği ilkesi gereği, kimin vergi mükellefi olduğu ilgili kanunda açıkça belirtilir. Vergi kanunlarına göre üzerine düşen para ve/veya şekli görevleri yerine getirmek zorunda olan kişi vergi mükellefidir.

Vergi mükellefi; vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu doğan gerçek veya tüzel kişilerdir. Vergi hukuku açısından maddi sorumluluk olan vergiyi ödemek mükellefin temel görevidir. Vergi kanunlarıyla mükelleflere, maddi sorumluluk yanı sıra; işe başlama, işten ayrılma, defter tutma, belge ve kayıt düzenine uyma, defter ve belgeleri saklama ve sorulduğunda bilgi verme gibi sorumluluklar mükelleflerin şekli görevleridir.

Gerçek ve tüzel kişiler vergi mükellefi olabileceği gibi tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vergi mükellefi olabilirler. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişilerdir. Kurumlar vergisinin mükellefleri arasında ise tüzel kişiliği olan kurumlar olduğu gibi tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vardır. Vergi mükellefi olabilmek için hukuki işlem ehliyetine sahip olmak şart değildir.

7.7.3. Vergi Sorumlusu

Her vergi mükellefi ödemesi gereken vergi borcundan sorumludur. **Vergi sorumlusu;** vergiyi doğuran olay kendi kişiliğinde gerçekleşmediği halde, verginin ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine karşı sorumlu olan kişidir.

Kanun koyucu çeşitli nedenlerle bir mükellefe ait vergi borcunun vergi dairesine yatırılması görevini, asıl mükellefle bir şekilde ilişkisinin olması dolayısıyla üçüncü bir kişiye yükleyebilir. Kaynakta vergi kesintisi yapanlar vergiyi vergi dairesine ödemede sorumludur. Her işveren, çalıştırdığı işçilere ödediği ücret üzerinden gelir vergisi kesintisi yapmak zorundadır. Burada vergi mükellefi ücret geliri elde eden işçidir. Vergi, işçinin ücreti üzerinden kesilir. İşveren ise bir başkasının vergi borcu için kesinti yapan ve bunu asıl mükellef namına vergi dairesine yatırmak zorunda olan bir vergi sorumlusudur.

7.7.4. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi borcunun doğabilmesi için konu ile mükellef arasında var olması gereken bağ (vergiyi doğuran olay), bir hukuki işlem (bir sözleşme), ekonomik bir olay (üretim, tüketim veya ölüm) gerekir.

Konu ve mükellef gibi vergiyi doğuran olayı kanun tanımlar. Devlet ile mükellef arasındaki somut vergi ilişkisi, vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi ile ortaya çıkar. Vergi borcunun doğmasına sebep olan etken vergiyi doğuran olaydır. Verginin idare tarafından hesaplanıp, mükellefe bildirilmesi; doğmuş olan vergi borcunun sonradan tespit edilmesi olayıdır.

Gelir vergisinin konusu gelir, mükellefi ise gerçek kişilerdir. Vergiyi doğuran olay ise gelirin elde edilmesidir. Gerçek kişi ancak bir gelir elde ettiği zaman gelir vergisi borçlusu olur. Veraset ve İntikal Vergisinde vergiyi doğuran olay, miras yoluyla veya karşılıksız olarak mal intikalidir. Katma Değer Vergisinde vergiyi doğuran olay mal teslimi, hizmet ifası veya ithalattır.

7.7.5. İstisna ve Muafiyet

İstisna ve muafiyet kavramları, kural olarak vergiye tabi olan vergi konularının ve mükelleflerinin çeşitli nedenlerle kısmen veya tamamen, geçici veya sürekli olarak vergi dışı bırakılmalarıdır. İstisna ve muafiyet ile objektif (vergi konusu) ve subjektif (mükellef) vergi mükellefiyetinin sınırlandırılması söz konusudur.

İstisna; vergi kanunlarında kural olarak vergilendirilmesi istenen bir konunun vergi dışı tutulmasıdır. **Muafiyet** ise vergi kanunlarında kural gereği mükellef olması gereken kişi veya grupların vergi yükümlülüğü dışında kalmalarıdır. Sonuçları itibarıyla istisna ve muafiyet arasında bir fark yok, her ikisi de vergi borcunun doğmasını engelleyen ayrıcalıklardır.

Gelir vergisi istisna ve muafiyetler **tam** veya **kısmi**, **geçici** veya **sürekli**, **şartlı** veya **şartsız** olabilirler. Gelir vergisi kanununda belirtilen telif kazançları istisnası fikir ve sanat eserlerinden elde edilen gelirlerin tamamını, sürekli olarak vergi dışı bırakan bir istisna iken ev kiraya verilmesinden elde edilen kira gelirlerinin yalnızca bir kısmı vergi dışı bırakılmıştır. Muafiyette ise gelir vergisi kanunlarında düzenlenen esnaf muafılığı, diplomat muafılığı, küçük çapta ticari faaliyette bulunan ve esas itibarıyla geliri ancak geçimini sağlayacak düzeyde olan ticaret ve sanat erbabının muaf tutulması da böyledir.

Vergi istisna ve muafiyetlerinin temelinde **siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknik nedenler** bulunur. Parlamento içi ve dışında faaliyet gösteren baskı grupları istisna ve muafiyetlerin belirlenip şekillenmesinde etkilidirler.

7.7.6. Vergi Matrahı

Somut bir olayda bir kişinin ödeyeceği vergi miktarının hesaplanabilmesi için yalnızca verginin konusu yanında vergi matrahının da belirlenmesi gerekir. Matrah, vergi borcunun hesaplanması için dayanılan temeli ifade eder.

Matrah; vergi borcunu hesaplamak için vergi konusunun indirildiği teknik, fiziki veya para (ekonomik) bir ölçü olarak büyüklüktür. Vergi matrahının belirlenmesinde esas alınan büyüklük, teknik bir miktar veya fiziki bir ölçü **spesifik (özellikli)** vergiyi gösterir. Bu tür vergiler ağırlık, sayı, hacim, yüzölçüm, uzunluk gibi teknik miktarlar üzerinden hesaplanır. Motorlu Taşıtlar Vergisinde vergi matrahı, motorlu taşıtın yaşı ve silindir hacmi esas alınarak belirlenmiştir. Sayısı azalmaktadır.

Vergi matrahı, **ekonomik** bir değer olarak ifade edilmişse **advalorem (değer esaslı)** vergidir. Bu tür vergilerin uygulama alanı genişlemekte, Türkiye’de Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV gibi temel vergiler değer esaslı advalorem vergilerdir.

7.7.7. Vergi Tarifesi

Vergi tarifesi; vergi miktarını hesaplayabilmek için matraha uygulanması gereken ölçülerdir. Matrah, ağırlık, yüzölçümü ve hacim gibi teknik nitelikteyse vergi borcu, maddi ölçüler üzerinden belirli bir miktara göre hesaplanan tarifelere **spesifik tarife** denir. Buna mukabil, para birimiyle ifade edilen matrahlardan nispi olarak, genellikle yüzde, bazı durumlarda binde şeklinde belirlenen oranlara göre vergi alınmasını öngören tarifelere **advalorem (değer esaslı)** tarifeler denir.

Tarife şekilleri:

1. Tek oranlı vergi tarife: Matrah artsa bile vergi oranının sabit kaldığı tarife tek oranlı tarifeler denilir. Matrahın her düzeyinde uygulanan vergi oranı aynıdır. Matrah arttıkça ödenecek vergi miktarı mutlak olarak artar, nispi olarak sabit kalır.

2. Artan oranlı vergi tarife: Matrah arttıkça ortalama vergi oranı da yükselen tarifeye artan oranlı tarife denir. Ödenecek vergi miktarı hem mutlak tutar olarak hem de nispi olarak artar. Artan oranlı tarifelerde marjinal vergi oranı, ortalama vergi oranından büyüktür.

3. Azalan oranlı tarife: Vergi matrahının yükselmesine karşılık vergi oranının düştüğü tarife tipidir. Tersine artan oranlı vergi tarifesi olarak da ifade edilen azalan oranlı tarife, vergi yükü ile toplam gelir miktarı arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkar. Bu tür tarifelere fazla rastlanmaz, ancak bazı vergiler mükellef üzerinde tersine artan oranlı etkiler oluşturabilir. Bu tür vergi tarifelerinde, artan oranlı tarifelerin aksine mükelleflerin gelirleri arttıkça, vergi oranları giderek azalır. Bu sebeple, matrah arttıkça ortalama vergi oranının azaldığı tarifelere sahip vergilere, tersine artan oranlı vergiler denir.

7.7.8. Vergi Tarhı

Mükellef için vergi borcu, devlet açısından vergi alacağının doğması, vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu borcun somut tutarının belirlenebilmesi için idare tarafından tarh işlemi yapılarak mükellefe tebliği gerekir.

Vergi tarhı; ödenmesi gereken vergi borcunun kanunlarda gösterilen matrah ve oranlar üzerinden vergi dairesi tarafından hesaplanarak bu borcu miktar itibarıyla tespit eden idari bir işlemdir. Günümüzde uygulanan çeşitli tarh yöntemlerinden en yaygın ve modern vergiciliğin temel kurallarından biri haline gelen beyan yöntemidir. Türkiye’de gelir, kurumlar, katma değer gibi vergilerde kural olarak beyan yöntemi uygulanır. Beyan yönteminde aktif konumda olan mükelleftir. Mükellef, verginin tarhına esas oluşturan bütün bilgileri yazılı olarak idareye bildirir.

Çoğu zaman ödemesi gereken vergiyi de mükellef kendisi hesaplar. İdare, bu bilgilere dayanarak vergi borcunu tarh eder. Beyan yöntemi mükellef ile vergi yönetimi arasında sıkı bir iş birliğini zorunlu kılar. Beyan yönteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi güçlü ve etkin çalışan bir vergi yönetimine bağlıdır.

Beyan yönteminde inisiyatifin esas olarak mükellefte bulunması ve mükelleflerin genelde şu veya bu düzeyde vergi kaçırma eğilimi içinde olmaları, en azından daha düşük miktarda vergi ödeyebilmek için çaba göstermeleri, beyan edilen vergilerin doğruluğunu araştıran güçlü bir kontrol sisteminin de kurulmasını zorunlu kılar. Diğer yandan, beyan yöntemi mükelleflerin, defter tutma, belge düzenleme gibi şekli görevlerini çoğaltan bir yöntemdir.

7.7.9. Verginin Tebliği

Vergilendirme hüküm ifade etmesi için vergileme ile ilgili belgeler süresinde ve tebliğ usulüne göre mükellefe bildirilir.

Verginin tebliği; vergilendirmeyi ilgilendiren işlemler ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından

mükellefe veya ceza sorumlusuna yazı ile bildirilmesidir.

Verginin tebliği gelişen şartlara, yeni gelişmelere göre yazılı, sözlü, elektronik olarak yapılabileceği kanunla belirlenir.

7.7.10. Verginin Tahakkuku

Verginin tahakkuku; tarh ve tebliğ edilen bir verginin ödenecek safhaya gelmesidir. Tebliğ işlemi ile mükellef idarece yapılan tarh işleminden haberdar olmaktadır. Bu işlem her zaman doğru olmayabilir; vergi miktarında, mükellefin kişiliğinde, muaflik veya istisnada bazı hatalar yapılmış olabilir. Mükellef vergi borcunu yatırmadan önce bu hataları düzeltirmek isteyebilir ve bunun için uzlaşma yoluna da başvurabilir. Mükellefe bu yollar tanınıyorsa, sonuç alınıncaya kadar vergi tahakkuk etmiş sayılmaz. Dava açılması durumunda tahsil işlemleri durdurulur.

Dava açma süresinde dava açılmamışsa tahakkuk mahkemenin vereceği karara kadar ertelenir. Yürütmeyi durdurma kararı alınmadığı sürece vergi itiraz ve temyiz yoluna gidilmeden önce tahakkuk etmiştir. Bu manada, tahsil edilebilir hale gelmiş, ancak kesinleşmemiştir. İtiraz ve temyiz safhalarında da mükellef haklılığını ispatlayabilir. Bu takdirde yeniden tarhiyata girilecektir. Fazla alınan vergi söz konusu ise iade edilecektir. Vergi bu safhada kesinleşmiş sayılır. Uzlaşma yoluna gidildiğinde vergi hem tahakkuk edilmiş hem de kesinleşmiş olur.

7.7.11. Verginin Tahsili

Vergi olayında, alacaklı durumunda olan devlet ve borçlu durumunda olan mükelleftir. Verginin ödenmesinde bir taraf ödemede bulunurken bir taraf için ise tahsil söz konusudur.

Verginin tahsili; mükelleflerin vergi borçlarını usulüne uygun olarak ödeme işlemidir. Verginin ödenmesi, mükellefin borçlu olduğu vergi miktarını devlete vermesidir. Mükellef veya onun namına diğer kişilerce yapılacak ödemeler devletin vergi alacağını ortadan kaldırır.

Verginin ödenme şekilleri:

1. Mükellefçe Ödenmesi: Vergi borcu ödemede en yaygın usul mükellef vergi süresi içinde vergi borcunu ilgili vergi dairesine götürüp öder. Vergi elden yatırılabilmesi gibi banka/internet bankacılığı veya posta havalesiyle de ödenebilir.

2. Kaynakta Kesme (Stopaj): Vergiye tabi bir kazanç veya irat hak sahiplerine ödenirken, ödemeyi yapanlar bu gelirden kanunda belirtilen orana göre vergi kesip, vergi dairesine bir beyanname ile vererek yatırır. Bu usulde formaliteler en aza iner ve vergi daireleri daha az sayıda kişilerle muhatap olur, vergi kaçakçılığını ve vergi masrafını en aza indiren bir yöntemdir.

3. Geçici Vergi: Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin cari vergilendirme dönemlerinin gelir ve kurumlar vergisine mahsuben üçer aylık kazançları üzerinden hesaplanıp ödenen bir peşin vergidir. Geçici vergi sistemine göre gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahipleri ile serbest meslek erbabı ve kurumlar vergisi mükellefleri cari vergilendirme döneminin gelir ve kurumlar vergilerine mahsup edilmek üzere geçici vergi ödeyeceklerdir.

4. Verginin Mahsubu ve Takası: Ödenmiş bir verginin ödenmemiş bir vergiden indirilmesine **verginin mahsubu** denir. Gelir vergisinde yıllık beyannameye gösterilen gelire dâhil kazanç ve iratlardan Gelir Vergisi Kanunu'na göre kesilmiş veya götürü usulde tespit edilmiş olan kazanç ve ücretler dolayısıyla ödenmiş olan vergiler, beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisine mahsup edilir. Ayrıca mükelleflerin yabancı ülkelerde elde ettikleri kazanç ve iratlardan ödedikleri benzeri vergiler, Türkiye'de tarh edilen gelir vergisinin yabancı ülkelerde elde edilen benzeri kazanç ve iratlara isabet eden kısmından indirilir. **Verginin takası** ise borçluluğu sona erdiren bir sebep olup aynı cinsten olan karşılıklı ve muaccel iki borcu daha küçük olanı oranında sona erdiren bir hukuki işlemidir.

7.8. Vergileme İlkeleri

Vergileme ilkeleri, vergi uygulamalarında uyulması gereken esaslardır. Vergilerin doğru şekilde uygulanabilmesi ve başarı için belirlenen ölçütlere **vergileme ilkeleri** denir. İlkeler uyulursa vergiden beklenen hedefe daha kolay ve en az masrafla ulaşılır. Vergilemenin klasik ve modern ilkeleri farklı şekilde sıralanır, idari, siyasi ve ekonomik açıdan ele alınır.

Vergileme ilkeleri; (1) adalet ilkesi, (2) genellik ilkesi, (3) kesinlik ilkesi, (4) ekonomiklik ilkesi, (5) uygunluk ilkesi, (6) kanunilik ilkesi, (7) tarafsızlık ilkesi, (8) eşitlik ilkesi, (9) ödeme gücü/iktidar ilkesi ve (10) fayda/istifade ilkesidir.

7.8.1. Vergilemede Adalet İlkesi

Vergilemede adalet ilkesi, vergide adil olunmasıdır. Adaletli olmak, içinde bulunulan topluma ve o toplumda yaşayan kişiler, onların alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, örf ve adetlerine göre değişiklik gösterir.

Her toplum adalet kavramını kendine göre yorumlamasından vergi adaleti de toplumdan topluma farklılık gösterir. Vergi yönetiminde, vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir.

Vergide adalet, harca yandan değil, daha çok kazananın alınmalı, kişilerin asgari geçim sınırlarının vergi haricinde tutulması, bu sınırın üzeri vergilendirilmelidir. Kişilerin şahsi ve ailevi özellikleri, dikkate alınmalı, vergi kaçakçılığı takip edilmeli ve çifte vergi önlenmelidir. Sermaye geliri ile faaliyet gelirlerinin ayrı ayrı vergilendirilmelidir.

Vergide adaletin sağlanmasında kişilerin ödeme güçlerinin dikkate alınmasını savunan yaklaşım ise **ödemeye gücü yaklaşımıdır.** Kişinin vergi ödeme gücünün göstergeleri, kişinin geliri, serveti ve harcamalarıdır. Kişinin vergi ödeme gücüne göre vergilendirilmesi aynı zamanda gelir dağılımında da adaleti sağlamaktadır.

Herkes vergi ödemekle mükelleftir. Ancak, bazı siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle bazı gruplar veya kişiler vergi muafiyeti ile vergi dışında tutulur. Vergi alınması gerekirken bazı konuların vergi haricinde tutulması ise vergi istisnasıdır.

7.8.2. Vergilemede Genellik İlkesi

Herkesin kamu harcamalarını karşılanması için mali gücüne göre vergi ödemesi; maliye teorisinde “Vergilemede Genellik İlkesi” olarak nitelendirilir.

Genellik ilkesi, herkesten vergi alınmasını, vergi alırken, toplum bireyleri arasında hiçbir ayırım yapılmamasını ifade eder. Günümüzde bu ilke, her vatandaşın ödeme gücü oranında vergi kapsamına alınması, ödeme gücü zayıf olanların ise vergilendirilmemesi şeklinde ortaya konulmaktadır.

7.8.3. Vergilemede Kesinlik İlkesi

Vergilemede kesinlik ilkesi, vergi alındıktan sonra kişiye tekrar ödenmemesini ifade eder. Verginin konusu, oranları, ödeme yeri ve zamanı ve ödeme şekli vergi kanunlarında açık ve net şekilde belirtilir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik veya değişik anlaşılmaya sebep olacak ifadeler yer almamaktadır. Mükelleflerin vergilerini kanunda belirtilen şekil ve yerde ödemeleri ve bu konuda herhangi bir şüphe duymamaları gerekir.

7.8.4. Vergilemede Ekonomik Etkinlik İlkesi

Vergi uygulama ve toplama maliyeti, elde edilen vergi gelirinine göre yüksek bir seviyede olmamalıdır. Mükellefin cebinden çıkan para ile devlet hazinesine giren para arasındaki fark gayet küçük olmalıdır. Vergiden beklenen hasılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olması ve elde edilirken harcamaların asgari seviyede tutularak en az masrafla tahsili esastır.

Ekonomiklikte önemli olan hem vergi tahsilâtının vergi süresi içerisinde yapılabilmesi hem de vergi maliyetinin en düşük seviyede tutulabilmesidir. Vergi uygulaması maliyetlerine; görevli memurların maaşı, kırtasiye, ısıtma, aydınlatma, iletişim, vergi uyumsuzlukları, vergi yargısı, posta, ulaşım, danışman, yayın ve araştırma masrafları ve diğer saklı maliyetler girer.

7.8.5. Vergilemede Uygunluk İlkesi

Vergi mükellefler için en uygun ve doğru bir zamanda, en uygun şekilde alınmalıdır. Vergi toplumun yapısına uyumlu olarak, ekonomiyi zorlamadan elde edilen bir gelir olmalıdır. Bu her kişi için uygun olan zamanda vergilendirilmenin yapılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Kişi olarak tek tek uygunluğun sağlanması mümkün değildir. Çünkü mükellefler arası ekonomik, sosyal, mali ve psikolojik duruma göre uygun zaman ve şartlar arasında önemli farklılıklar vardır.

Vergilemede uygunluk ilkesinde önemli olan uygunluğun genele göre belirlenmesidir.

7.8.6. Vergilemede Kanunilik İlkesi

Vergilemede kanunilik ilkesi, kanunsuz vergi alınamayacağını ifade eder. Vergileme ilkeleri oluşumunda, Anayasa'nın sadece doğrudan vergi ile ilgili hükümleri değil, tümünün dikkate alınması gerekir. Anayasa'nın ceza hukukuna ilişkin suç ve cezaların kanuniliği, suç ve cezaların önceden belli olması gibi ilkeler, vergi ceza hukukunun temel ilkeleridir.

Hukuk devleti kuralının hukuki güvenlik ve hukuki istikrar kuralları aynı zamanda vergi hukukunun da kuralları olmalıdır. Özel teşebbüs hürriyeti, sözleşme hürriyeti asıl olmalı, vergileme ilkelerinde bu hürriyetleri kullanılamaz hale getirmemelidir.

7.8.7. Vergilemede Tarafsızlık İlkesi

Mükelleflerin harcama, tasarruf, yatırım, girişim ve rekabet kararlarını etkilemeyen vergiler tarafsız vergilerdir.

Vergilerin tarafsızlığı; devlet tarafından alınan vergilerin miktarının, piyasanın işleyişini bozmayacak bir düzeyde olması, verginin devlete gelir sağlama dışında bir amaç taşımamasını ifade eder.

Bir vergi sisteminin tarafsız olabilmesi için temelde; tespit edilen vergi oranlarının düşük olması, vergi oranlarının “düz” olması, belirli kişi ve kurumlara vergi imtiyazları tanımaması gerekir. Vergi sistemi ile ulaşılmak istenen amacın dışında, kaynakları ekonomide daha verimli kullanma ve yönlendirmeye müdahale edilmemelidir. Bu ilke ile verginin, mükellefler üzerinde aşırı bir yük oluşturmaması, sadece ekonomiden ayrı kendi politika ve amacı doğrultusunda kullanılması istenir.

Verginin ekonomik etkisini vurgulayan tarafsızlık ilkesi, üretici ve tüketici tercihlerini en az etkileyen bir politikanın sürdürülmesi sebebiyle, vergilerin tek tek analiz edilmesi gerekir.

7.8.8. Vergilemede Eşitlik İlkesi

Vergilemede eşitlik ilkesine göre, kişiler genel vergi yüküne ödeme güçlerine göre katılmalıdırlar. **Vergilemede eşitlik ilkesi;** vergi ödeme gücü bakımından aynı olanların aynı vergilendirme şartlarına, buna karşılık vergi ödeme gücü farklı olanların, farklı vergilendirme şartlarına tabi tutulmasıdır.

Vergilemede eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçlerini dikkate almak suretiyle vergilendirilmesidir. Bu ilke, vergilemede adaleti sağlama açısından önemli ve genel vergi yükünün toplum bireyleri arasında mükelleflerin kişisel, ailevi ve ekonomik durumlarına göre dengeli şekilde dağıtılmasını gerekli görür.

Aynı durumda olanların aynı vergilendirme şartlarına tabi olması, vergilemede “yatay eşitlik”; farklı durumda olanların farklı vergileme şartlarına tabi tutulması ise “dikey eşitlik” olarak ifade edilir.

7.8.9. Vergilemede Ödeme Gücü/İktidar İlkesi

Vergilemede iktidar ilkesi, kamu harcamalarına kişilerin ödeme güçleri oranında katılmaları düşüncesine dayanır.

Vergi ödeme gücü, vergilemede adaletin sağlanmasında öne sürülen yaklaşımlardan “ödeme gücü yaklaşımı” ile ilgili bir kavramdır. Ödeme gücü yaklaşımı, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olarak, vergi yükünün mükelleflere adil bir şekilde bölüştürülmesini ve vergilemede mükellefin vergi ödeme gücünü esas alır. Vergi ödeme gücünün belirlenmesinde mükellefin geliri, serveti ve harcamaları dikkate alınır.

Adil bir vergi düzeninde vergilerin çoğu, kişilerin ödeme gücüne dayandırılarak alınır. Kişilerin ödeme gücünü oluşturan en önemli unsurlar, gelir, servet ve harcamadır. Gelir üzerinden alınan vergiler “gelir vergisi”, servet üzerinden alınan vergiler “servet vergisi” ve harcama üzerinden alınan vergiler “harcama vergisi” olarak isimlendirilir.

7.8.10. Vergilemede Fayda/İstifade İlkesi

Vergilemede fayda ilkesi, her birey kamu hizmetlerinden faydalanma oranında vergi ödeyecektir.

Vergi yükünün dağılımında piyasa kurallarının kullanılması ile her yükümlünün gönüllü olarak kamu faaliyetlerine yapmak istediği katkı ile ödeyeceği vergi aynı olacaktır. Vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinden faydalanan kişiler, bu faydalanma oranında vergi ödemek durumundadırlar.

Vergilemede istifade ilkesine göre, piyasada fiyatlar, mal ve hizmetleri kullananların elde ettikleri faydayı ölçüyorsa, vergiler de kamu hizmetlerinden faydalananların elde ettikleri faydayı ölçer. Dolayısıyla vergiler, kişilerin elde ettikleri faydaların karşılığıdır. Vergilemede fayda ilkesi, vergi gelirlerini artırmada büyük bir çekiciliğe sahiptir. Vergiler aynı değil, finanse ettikleri kamu hizmetlerinin miktarı ile ilişkili olarak göz önünde bulundurulur.

Faydalanma kuralına göre, vergilerin yükü kişiler arasında kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri fayda ile bağlantılı olarak paylaşılmalıdır. Bu ilke aynı durumda olan (aynı düzeyde fayda sağlayan) kişilerin, aynı miktarda vergi ödemelerini ifade eder (**yatay adalet**). Kamusal mal veya hizmetlerden daha fazla fayda sağlayanların daha az fayda sağlayanlara göre daha çok vergi ödemeleriyle de **dikey adalet**in gerçekleştirileceği ileri sürülür.

Yedinci Bölüm Örnek Sorular

1. Vergi nedir ve özellikleri nelerdir?
2. Verginin meşru olup olmadığı, haklılığı ile ilgili istifade ve iktidar görüşlerini (teoriler) açıklayınız.
3. Verginin mali işlevi nedir ve maliye politikalarında vergilemenin kullanıldığı alanlar nelerdir?
4. Verginin ekonomik ve sosyal işlevi nedir?
5. Vergi kontrolü nedir?
6. Dolaylı, dolaysız, sübjektif ve objektif vergiler nelerdir?
7. Gelir-servet-harcama vergileri nelerdir?
8. Verginin konusu, vergi mükellefi, vergi sorumlusu, vergiyi doğuran olay, vergide istisna ve muafiyet, vergi matrahı, vergi tarifesi, vergi tarhı, verginin tebliği ve verginin tahakkuku nedir?
9. Vergilemede adalet, genellik ve kesinlik ilkesi nedir?
10. Vergilemede ekonomik etkinlik ilkesi nedir?
11. Vergilemede uygunluk ve kanunilik ilkesi nedir?
12. Vergilemede tarafsızlık ilkesi nedir?
13. Vergilemede eşitlik ve ödeme gücü ilkesi nedir?
14. Vergilemede fayda/istifade ilkesi nedir?

8. VERGİ YÜKÜ VE VERGİYE KARŞI TEPKİLER

8.1. Vergi Yüğü

Bir vergi sisteminin uygulamadaki başarısı önemli ölçüde vergi yönetimine (taxes management) bağlıdır.

Vergi yönetimi; bir vergi sisteminde vergi yönetiminin vergileri kanunlara uygun olarak en etkin yöntemle ve düşük maliyetle toplayabilmek için kullandıkları araç, prosedür ve önlemlerdir.

Vergi yönetimi ile vergilerin konulması, oranı, tarifelerinin belirlenmesi, tarh, tahakkuk, tahsilatı, denetimi, zamanında ve etkin yürütme, vergiye gönüllü uyumu kolaylaştırma, vergiden kaçınmayı önleme, vergi kaçakçılığıyla mücadele, vergi uyuşmazlıklarını idari veya yargı yollarıyla çözümlenme faaliyetleri yürütülür.

Vergi yönetiminde, vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet, harcaından değil, daha çok kazananadan alınarak sağlanmalıdır. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahıs veya grubun yardımı olmadığı bilinmeli ve bu kaynaklar belirli ellerde baskı unsuru olmamalıdır.

Başta yerel yönetimler olarak devletin en temel görevi aç ve açıktaki insanlara hizmettir. Burada vatandaşın görevi, siyaset kurumunun daha güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak, kamu kaynaklarının etkin yönetimini gerçekleştirmektir. Toplumsal rahatsızlığın artışı gösteren toplumsal hareketlilik zamanında yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Yöneticiler, toplumun değeri olan ve önceki kuşakların birikimi ekonomik değerleri verimli kullanmalıdırlar.

Devleti yeniden yapılandırma sürecinde vergi adaletini sağlayacak uygulamalar adil bir vergi yönetimi ile sağlanabilir. Vergi adaletini ve dolayısıyla sosyal kaynaşmayı bozacak devlet içerisinde kendi bürokrasi ve burjuvasını oluşturan kirlili ve kimliksiz insanların yapılanmalarına müsaade edilmemelidir.

Vergi yönetiminin temel işlevleri:

1. Tarh.
2. Tahsil.
3. Denetim.

Vergi ödenmesiyle, mikro açıdan mükelleflerin gelirlerinin; makro açıdan ise toplumun gelirlerinin, özel sektörden kamu sektörüne aktarılması sebebiyle mükellef veya gruplara bir yük bindirir.

Vergi yükü; mükelleflerin belli bir dönemde devlete ödedikleri verginin, aynı dönemde elde ettikleri toplam gelire oranıdır. Verginin ödenmesi sonucu mükelleflerin gelir veya servetlerinde bir azalmaya sebep olması vergi yükünü oluşturur. Vergi yükü; mükellefin belli bir dönemde ödediği vergilerin, aynı dönemde elde ettikleri gelire nicelik/sayısal ilişkisidir.

Vergi yükü, ödenen vergi ve vergi ödeme gücünün bir işlevi olarak, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme gücü ile ters oranlıdır. Vergi miktarı arttıkça vergi yükü de artar; mükelleflerin gelir ve serveti arttığında ise bu yük azalır.

8.2. Vergi Yüğü Türleri

Vergi yükünü mükelleflerin belli bir dönemde ödediği vergilerin, aynı dönemde elde ettikleri gelire nicelik/sayısal ilişkisi olarak ifade edildiğinde dört ayrı vergi yükü türü vardır.

Vergi yükü türleri; (1) toplam vergi yükü, (2) kişisel vergi yükü, (3) kişisel net vergi yükü ve (4) gelir grupları ile sektör ve meslek bazlı vergi yükü.

8.2.1. Toplam Vergi Yüğü

Toplam vergi yükü, bir ülkede genellikle bir yıllık dönemde ödenen vergilerin ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasına oranını göstermekte olup kişilerin toplam gelirlerinden kamuya aktardıkları payı belirtir.

Toplam vergi yükü hesabı: Vergi Gelirleri Toplamı/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla = Toplam Vergi Yüğü

8.2.2. Kişisel Vergi Yüğü

Kişisel vergi yükü; bir kişinin belli bir dönemde ödediği tüm vergilerin, o dönemde elde edilen gelirin tamamına oranıdır. Kişisel vergi yükü; subjektif ve objektif vergi yükü olarak ikiye ayrılır.

Vergi yükünün ölçülen kısmına **objektif vergi yükü**, ölçülemeyen kısmına ise **subjektif vergi yükü** denir. Vergi ödemesi ile ödeyenlerin ekonomik gücünde azalmaya sebep olur, bu azalmadan etkilenip bir şeyler hissetmeleri normaldir.

Objektif vergi yükü; kişilerin belirli bir dönemde ödedikleri vergilerin aynı dönemde elde ettikleri gelire oranıdır. **Subjektif vergi yükü** ise kişinin vergi ödemeleri ile ekonomik gücündeki azalma nedeniyle hissettiği psikolojik tutumdur. Subjektif vergi yükünün hesaplanması mümkün değildir.

Kişisel vergi yükü hesabı: Kişisel Vergi Yüğü = Kişinin Ödediği Tüm Vergiler/Kişinin Geliri

8.2.3. Kişisel Net Vergi Yüğü

Kişisel net vergi yükü, belirli bir dönemde ödenen vergilerden, o dönemde yapılan kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranıdır.

Kişisel Net Vergi Yüğü Hesabı: Kişisel Net Vergi Yüğü = (Ödenen vergiler-Kamu hizmetlerinden sağlanan fayda)/Gelir

8.2.4. Gelir Grupları ile Sektör ve Meslek Bazlı Vergi Yüğü

Bir ekonomide çeşitli gelir grupları ayrı ayrı ele alınıp, her bir grubun vergi yükleri hesaplanırsa, gelir grupları arasında

vergi yükü hesaplanmış olur.

Gelir grupları arası vergi yükü; bir ekonomide bulunan çeşitli gelir gruplarının ayrı ayrı her birinin vergi gelirlerine oranlanmasıyla bulunur. Hesaplanan vergi yükleri, vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanılır. Eğer düşük vergi gruplarının vergi yükü düşük, yüksek gelir gruplarının vergi yükleri yüksek olarak hesaplanmışsa söz konusu verginin veya tüm vergi sisteminin adil olduğu ve gelir dağılımını düzeltici etki yaptığı söylenir.

Vergi yükleri çeşitli meslek grupları veya sektörler itibariyle ayrı ayrı hesaplanırsa, bu gruplar veya sektörler için vergi dağılımı konusunda önemli bilgiler elde edilecek ve maliye politikaları bu bilgiler ışığında yeniden düzenlenebilecektir.

Sektör bazlı vergi yükü; bir sektörün yüklediği toplam vergilerin, ilgili sektörün gelirlerine oranıdır. **Bölge bazında vergi yükü** ise ilgili bölgeden toplanan vergilerin o bölge için tespit edilen gelirlere oranlanmasıyla bulunur. Bölge ve sektör tabanlı vergi yükü karşılaştırmaları bölgeler ve sektörler itibariyle yapılan karşılaştırmada büyük önem taşır ve verilecek kararlara ışık tutar. Vergi yükü hesapları, kamuda mali, ekonomik ve sosyal karar alma sürecine yardımcı olur.

8.3. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti

Vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları, vergilemenin sınırı ile vergilerin ekonomik ve sosyal bünyede yeri ve etkilerini değerlendirme yönünden üzerinde durulan kavramlardır.

Vergi kapasitesi; bir ülkede kamu hizmetlerinin temel finansman aracı olarak başvuru vergilerin taban büyüklüğünü veya vergi potansiyelini ifade eder. Vergi kapasitesi belli bir dönemdeki vergilenebilir ekonomik potansiyeli gösterir.

Çeşitli kriterler, veriler ve büyüklükler dikkate alınarak ortaya çıkan vergileme gücü veya imkânı, **potansiyel vergi kapasitesini** buna karşılık, belli yer ve zamandaki uygulama ile ulaşılan sonuç **fiili kapasiteyi** gösterir. Vergi kapasitesinin durumu, doğrudan doğruya herhangi bir yer ve zamanda vergilemeye konu veya taban oluşturan sayıda büyüklüklere bağlıdır. Genellikle gelişmiş ülkelerde vergileme kapasitesi büyük veya geniş; gelişen ülkelerde ise bir hayli dardır.

Vergilemenin sınırını tayin eden vergi kapasitesinin durumu; tarih, kültür, ahlak, gelenek gibi moral değerlerle ekonomik ve sosyal kriterlere göre mükelleflerin vergi ödeme güç ve isteklerini (gayretini) ortaya çıkarmaktadır.

Vergi gayreti; hem devletin vergiyi toplamak için hem de mükellefin vergi ödemek için gösterdiği çabalarıdır. Vergi gayreti, vergileme kapasitesinin durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir vergi ödeme gücüdür.

Fiili vergi gayreti, belli bir dönemde sağlanan fiili vergi hasılatının GSMH' ya oranıdır. Vergi gayreti oranı ise vergi kapasitesi ile fiili vergi hasılatı arasındaki orandır.

8.4. Vergiye Karşı Tepkiler

Verginin oluşturduğu ekonomik ve psikolojik baskı, kişilerin farklı tepki vermesine yola açar. Verginin karşılıksız ve zorunlu olması kişinin gönülden istekle yerine getirmesini engeller. Vergi baskısı, mevcut vergilere, yeni konulan veya oranları artırılan vergilere karşı duyulabilir. Her durumda vergilerin ödenmesi kişilerin gelirinin azalması anlamına gelir, buda kişi üzerine bir baskı oluşturur.

Kişiler, vergi sebebiyle gelirlerinde oluşan azalmaya karşı bazı tepkiler gösterecek ve türlü fiillerle vergilerin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Normal olarak bu fiiller mükelleflerin gelir durumuna, sosyal durumuna, vergi türüne, yapısına ve toplumun ekonomik ve hukuki yapısına bağlı olacaktır. Bu vergi baskısını ölçmek mümkün değildir.

Vergiye karşı tepki türleri; (1) vergiden kaçınma, (2) vergi kaçakçılığı, (3) vergi harcamaları, (4) verginin telafisi, (5) vergi planlaması, (6) vergi arbitrajı, (7) vergi grevi ve (8) vergi borcunu zamanında ödememektir.

8.4.1. Vergiden Kaçınma

Mükellefler kısa dönemde vergi kanunlarında mevcut boşluklardan faydalanarak veya uzun dönemde baskı grupları veya lobi faaliyetleri ile vergi borcunu azaltıcı önlemler alarak, kanuni yollarla ödeyecekleri vergileri azaltabilirler.

Vergiden kaçınma; vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin kişilerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğratılmasıdır. Dolayısıyla vergiden kaçınma, kanuni yollarla ödenecek verginin azaltılması olduğu için yapılan işlemde bir vergi suçu da ortaya çıkmaz.

Vergiden kaçınma yolları:

1. Vergi kanunlarını iyice araştırmak: Vergi kanunları iyi araştırılırsa mükelleflere tanınan vergi avantajları bulunabilir. Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve benzer vergi kanunlarında mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetler, indirilebilecek giderler, yeniden değerlendirme ile azalan bakiyelerle amortisman uygulamasından faydalanarak, enflasyonist dönemlerde maliyet belirlemede son giren ilk çıkar yöntemini uygulayarak vergi matrahlarını azaltabilirler.

2. Gelir aktarımı: Yüksek oranda vergi ödeyen mükellefler, düşük oranda vergi ödeyen veya hiç ödemeyen yakınlarına gelir aktararak ödeyecekleri vergileri azaltabilirler. Bir baba tek şahıs işletmesi ile yürüttüğü ticari faaliyet sebebiyle ödeyeceği yüksek gelir vergisini, eşini ve üç çocuğunu ortak ederek kuracağı kolektif veya sermaye şirketi aracılığı ile azaltabilir.

3. Vergilerin ertelenmesi: Enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde, bugünün bir lirası, gelecek yılın bir lirasından daha değerli olacağı düşünülür. Mükellefler bu yıl ödeyecekleri vergiyi ertesi yıla aktarabilmeleri büyük vergi avantaj sağlar.

4. Vergi arbitrajıyla riske girmeme: Vergi kanunlarındaki boşluklardan, farklı vergi tür veya farklı vergi oranlarından

faaydalanarak vergi avantajı sağlamaktır. Vergi arbitrajı değişik Şekillerde ortaya çıkabilir. İki vergi mükellefi ayrı ayrı vergilendirildiğinde ödedikleri vergi ortak mükellefiyette ödedikleri vergiden yüksek ise doğal olarak ortak mükellefiyeti tercih ederek daha az vergi ödeyebileceklerdir.

8.4.2. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı, kanuni olmayan bir fiil olup vergi kanunlarında yasaklanan bir faaliyetdir ve ceza gerektirir.

Vergi kaçakçılığı; vergi kanunlarının yapılmasını emrettiği fiilleri yapmamak veya yapılmamasını emrettiği fiilleri yaparak vergi mükellefiyetinden kısmen veya tamamen kurtulmaktır.

Mükellefler bazı gelirlerini gizleyerek vergi matrahını azaltmaları, tutulan defterlerde hile ile gerçekte olmayan kişilere hesaplar açarak borç miktarını artırmaları, defterlerdeki kayıtlar üzerinde değiştirme, sahte belgelerle vergi matrahlarını azaltmaları, kayıt ve belgeler inceleme elemanlarınca istendiğinde bu belgeleri saklayarak ödemeleri gereken vergiyi azaltabilirler veya hiç vergi ödememeleri bir vergi kaçakçılığıdır.

Ödenmesi gereken vergilerin kanuni olmayan yollarla azaltılması, vergi kaçakçılığıdır. Vergiden kaçınmanın bir cezası olmadığı halde vergi kaçakçılığı yapan mükelleflere ağır para cezaları ve hapis cezaları verilmektedir.

8.4.3. Vergi Harcamaları

Vergi harcaması, vergi otoritelerinin ulaşmak istediği sosyal ve ekonomik amaçlar doğrultusunda tahsilinden vazgeçtiği veya ertelediği vergilerdir. Vergi toplama maliyetlerinden farklı olan bu harcama, kamu ekonomisi açısından gelir kaybıdır.

Vergi harcaması; devletin bazı ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmek için vergi sistemindeki istisna, muafiyet, indirim ve vergi iadesi benzeri kanuni uygulamalarla almaktan vazgeçtiği kamu gelirleridir.

Vergi harcamaları, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmanın artmasıyla oluşan matrah daralması **vergi erozyonudur**.

Vergi muafiyeti; Vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken **kişi veya grupların**, aynı veya başka kanunlarla vergi yükümlülüğü dışında kalmalarıdır.

Vergi istisnası; Vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken **vergi konularının** aynı veya başka kanunlarla kısmen veya tamamen vergi dışı bırakılmasıdır.

Vergi indirimi; Vergi mükellefinin ödemeleri gereken vergiden, belirli oranda indirim yapılmasıyla daha az ödemesidir.

Vergi iadesi; Çeşitli nedenlerle mükelleften daha önce alınan vergilerin kısmen veya tamamen geri verilmesidir.

8.4.4. Verginin Telifisi

Vergi ödemesi, verginin karar etkisi, gelir etkisi ve ikame etkisi olarak mükellefler üzerinde üç tür etkiye sebep olur.

Verginin telifisi; mükellefin vergi yükünü azaltmak için vergi karşısında aldığı ekonomik önlemlerdir. Mükellef, üzerindeki vergi yükünü yansıtamadığı için daha çok çalışmaya veya daha az tüketime yönelmeleri vergi telifisini oluşturur.

Vergiyi ödemek zorunda olan mükellef ödemek zorunda kaldığı verginin oluşturduğu çeşitli etkileri ortadan kaldırmak ve tekrar eski güçlerine kavuşmak için çeşitli yollara başvurur. Vergi yükümlüleri tüketim, yatırım ve tasarruf konularını gözden geçirerek bazı değişiklikler yapmaya karar verirler.

8.4.5. Vergi Planlaması

Vergi planlaması, mükelleflerin vergi yüklerini azaltma için kanunların tanıdığı haklardan faydalanma girişimleridir.

Vergi planlaması; vergi avantajlarından en yüksek derecede faydalanmak suretiyle kanunlara uygun şekilde, en az vergiyi ödeme çabalarıdır. Vergi planlaması, mükellef ve kamu açısından iki şekilde ele alınır:

1. Mükellefler açısından vergi planlaması (mikro vergi planlaması); kanunlara aykırı olmamak şartıyla ödenmesi gereken vergi yükünün asgariye indirilme çabalarıdır.

2. Devlet açısından vergi planlaması (makro vergi planlaması); vergi uygulamasında devletin finansal ihtiyacının en uygun kaynaklardan toplumsal gerçekler dikkate alınarak karşılanmaya çalışılmasıdır.

8.5.6. Vergi Arbitrajı

Mükellef, borçları, kârları ve alacakları gibi birçok işlemi daha fazla vergi ödememek veya farklı vergi avantajlarından faydalanmak için başka ülkelerin borsasına taşımak isteyebilir. **Arbitraj;** piyasalar arası dengesizlikten fayda sağlamadır.

Vergi arbitrajı; vergi kanunlarındaki boşluklardan, farklı vergi türleri veya farklı vergi oranlarından faydalanarak vergi avantajı sağlamaktır. Mükellefin daha fazla vergi ödememesi için değişik vergi oranlarının avantajlarından faydalanmasıdır.

Mükellefin farklı vergi türlerinden oran ve külfetçe daha kolay ve az olanını tercih ederek bundan faydalanmasıdır.

8.4.7. Vergi Grevi

Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma vergiye karşı kişisel bir tepki olduğu halde, vergi grevi sosyal nitelikli kolektif bir tepkidir. Kamu yükü olarak topluma adil şekilde dağıtılması gereken vergi, özellikleri itibariyle mükellefler için peşinen grevi (verginin reddi), tepkiyi davet eden bir sosyal olaydır.

Vergi grevi (verginin reddi); bir ülkede aşırı vergileme dolayısıyla kişilerin vergi yükü altında ezilmesi sonucu genel olarak vergi veya bazı vergilerin kaldırılması için yapılan eylem ve söylemlerdir. Burada doğrudan bazı vergilerin konulmasına ve/veya kaldırılmasına yönelik tepkiler söz konusudur.

Vergi grevinin en tipik örneği 1953'de Fransa'da Poujade hareketidir. Pierre Poujade (Fransız politikacı), 1953'te yaptığı vergi grevi, vergi ödememe direnişi kısa sürede genişleyerek diğer bölgelerin katılımıyla geniş kitlelerde yankı buldu.

Kişilerin birlikte teşkilatlanmış şeklinde yaşama mecburiyetleri, vergiyi meşru kılmakta ve sunulan kamu hizmeti bedeli vergiyi bir mükellefiyet göstermektedir. Devletin vergilendirme yetkisini adil ve isabetli kullanamaması ölçüsünde ise vergiye karşı verginin reddi gibi vergi grevi ortaya çıkmakta ve bilinçli bir toplu hareket olabilmektedir.

8.4.8. Vergi Borcunu Zamanında Ödememe

Mükellefler vergi beyannamelerini zamanında vermekle birlikte, ödeme zorluğu içinde bulunma gibi çeşitli nedenlerle vergilerini kanunlarda belirtilen vadelerde ödemeyerek belirli bir süre vergi borcunu erteleyebilirler.

Vergi ödememeden kaynaklanan borca devletin uyguladığı gecikme faiz oranı piyasa faiz oranından düşükse mükellefler bu uygulama sonucu belli bir vergi avantajı elde edebiliyorlarsa vergi borçlarını geciktirebilmektedirler.

8.5. Vergi Yansıması

Vergi yansıması, mükellefin vergi yükünü azaltmak veya bu yükten tamamen kurtulmak için aldığı ekonomik önlemdir.

Vergi yansıması; kanuni mükellef kabul edilen bir kişinin ödemesi gereken verginin, belli bir oranda veya tümüyle üçüncü bir şahsa veya tüketici tarafa fiyat mekanizmalarıyla aktarma işlemidir. Üzerine vergi borcu düşen bir kişinin, ödediği vergiyi kısmen veya tamamen başkasına devretmesidir.

Vergiden kaçınma ile vergi yansıması benzer olmasına rağmen iki fiilde de ödenecek verginin azaltılması söz konusudur. Vergiden kaçınmada bu fiil kanunlar çerçevesinde yapılırken, verginin yansıtılmasında ekonomik davranışlar ön plandadır.

Yansıma; ileriye, geriye, çapraz, kanuni, fiili, sınırlı-sınırsız şekillerde gerçekleşir. Yansıma, sonsuz devam edemez, bir noktada durur. Verginin tamamını değil, bir kısmını dahi yansıtmayı başaramayacak bir mükellef bulunduğu aşamaya kadar vergi yayılır. Kendisine intikal eden vergi yükünü başkasına devredemeyip üzerinde taşıyana verginin hamili (taşıyıcı) denir.

Vergiyi devretme ve verginin yayılması, üzerine vergi yükünün devredildiği kişi yine fiyat mekanizması aracılığı ile bu yükü başkalarına, onlar da diğerlerine parça parça devretme yoluna giderler.

Vergi yansıma türleri:

1. Mutlak Yansıma-Diferansiyel Yansıma: Mutlak yansıma, belirli bir vergideki artışın gelir dağılımı üzerindeki etkisini; diferansiyel yansıma ise kamu harcamalarının sabitken belli bir verginin bir diğer vergi ile değiştirilmesi durumunda gelir dağılımında oluşan değişikliktir.

2. İleriye Doğru-Geriye Doğru Yansıması: İleriye doğru yansıma, bir mal veya hizmetin satıcıdan (arz/üretici) alıcısının (talep/tüketici), üzerine yansıtılmasıdır. Vergi mükellefi bir kişi üretilen bir ürünün fiyatını vergi miktarı kadar veya kısmen yükseltebilirlerse; vergi yükü ileriye doğru yansıtılmış olur. **Geriye doğru yansıma** ise vergi mükellefi alıcıdır ve vergi satıcıya veya üreticiye yüklenmesini ifade eder. Üretici girdi kalemlerinden bazılarının ücretlerini düşürerek veya verginin belli bir kısmını kendisi üstlenmek zorunda kaldığında vergi geriye yansıtılmış olur.

3. Kanuni Yansıma-Fiili Yansıma: Kanun koyucunun isteği üzerine yansıma meydana gelirse "**kanuni yansıma**" olur. Kanun koyucu vergi yansımasında kanuni yükümlünün vergi yükünü başkasına devredebileceğine dair açık hüküm taşıyan maddelere yer vermişse, bu durumda vergi yansıması meşrudur. Kanun koyucunun ödenen verginin mükellef tarafından başka kimseye devrini gerekli görmediği hallerde meydana gelen yansıma ise "**fiili yansıma**" olarak isimlendirilir.

4. Sınırlı-Sınırsız Yansıma: Sınırlı yansıma; belirli bir verginin şekli, matrahı ve tahsil tarzı ne olursa olsun, bu vergi sonunda belli bir üretim faktörü üzerinde kalacağı şeklindedir. Sınırsız yansımayı savunan maliyeciler, her çeşit verginin er veya geç bütün millî ekonomiye yayılarak her işleme yüklenmek suretiyle, vergi ağırlığının mükelleflerce hissedilmeyecek duruma geleceğini ileri sürerler. Vergiler belirli bir kimse veya grup üzerinde yerleşip kalmamakta, bir kişiden diğerine sürekli şekilde yayılarak sonunda, çok düşük zereler halinde ekonomi tarafından emilmektedir. 8.6. Vergi Erozyonu

Çeşitli nedenlerle vergi matrahında yapılan indirimler ile yükümlünün matrah dışı bıraktığı gelirler vergi erozyonudur.

Vergi erozyonu; indirim, istisna ve muafiyet uygulamaları, vergi harcamalarının artışı, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma gibi nedenlerle vergi matrahında meydana gelen aşınmadır.

Vergi harcamalarının artışı ve vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınmanın büyümesi dolayısıyla vergi hasılatını aşındırır.

8.7. Verginin Amortismanı ve Kapitalizasyonu

Verginin amortismanı işlemi, bir tür geriye vergi yansıması gibidir. **Verginin amortismanı;** servet unsurları olan menkul veya gayrimenkul sermayenin getirisi üzerine konulan vergi nedeniyle bu varlıkların değerinin azalmasıdır.

Verginin kapitalizasyonu ise menkul veya gayrimenkul sermayenin getirisi üzerinden alınan verginin kısmen veya tamamen kaldırılması sonucu bu varlıkların değerinin artmasıdır. Gelir getiren herhangi bir dayanıklı mal veya kıymetli evrakın değeri veya iradı üzerinden alınan vergiler kaldırıldığı takdirde bu, o malın sermaye değerini yükseltir.

Kapitalizasyon, amortismanın tersi bir durumdur.

8.8. Vergi Suç ve Cezaları

Devletin sunduğu kamusal mal ve hizmetlerin finansmanında en temel geliri olan vergi zamanında ve eksiksiz tahsil

edilmediğinde bu bir suçtur ve bir cezayı gerektirir. Vergi kanunlarında belirtilen kurallara uygun hareket edilmemesinin bir cezai yaptırımını olur. Bu yaptırımlar, vergi ceza hukuku, vergi usul hukuku ve ceza hukuku kapsamında şekillenir.

Vergi suçlarının, idari olarak isimlendirilen kısmı para cezası gerektiren vergi suçlarını, adli olarak isimlendirilen kısmı ise hapis cezası gerektiren bölümünü oluşturur. İdari vergi suçları vergi idaresi tarafından, adli vergi suçları ise yargı organları tarafından tespit edilerek cezaları belirlenir.

Mükellefin veya sorumlunun vergilendirilme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi; verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder. Bunlarla ilgili her hangi bir idari veya adli cezai yaptırım getirilmediği takdirde kırık cam teorisi ile ifade edilen şekliyle bunlar bir suç olarak görülmez.

Kırık cam teorisi; bir binanın camı kırksa ve o cam bir süre yaptırılmazsa insanlar bu kırık cama dayanarak başka canları kımaya başlarlar, bunu suç olarak görmezler. Bu, belli başlı suçlara karşı yeterli önlem alınmaz ve gerekli yaptırımlar uygulanmaz ise suçun hızla yayılacağına dair bir teoridir.

Kamu düzenini bozma özelliğine sahip olan bir vergi söz konusu olduğunda kanun koyucu bu durumu para cezasına çarptırmak değil hürriyeti bağlayıcı ceza ile hüküm verir. Bu durumda yargılama ve yaptırım uygulama yetkisi ceza mahkemelerine aittir.

Sekizinci Bölüm Örnek Sorular

1. Vergi yönetimi nedir ve vergi yönetiminin temel işlevleri nelerdir?
2. Vergi yükü nedir ve vergi yükü türleri nelerdir?
3. Vergi kapasitesi ve vergi gayreti nedir?
4. Vergi baskısı nedir ve vergi baskısına karşı oluşan tepkiler nelerdir?
5. Vergiden kaçınma nedir ve vergiden kaçınmanın yolları nelerdir?
6. Vergi kaçakçılığı ve verginin telafisi nedir?
7. Vergi planlaması ve vergi arbitrajı nedir?
8. Vergi grevi nedir?
9. Vergi borcunu zamanında ödememe nedir?
10. Verginin yansıtılması nedir ve yansımalarının türleri nelerdir?
11. Vergi harcaması, vergi muafiyeti, vergi istisnası, vergi indirimi ve vergi iadesi nedir?
12. Vergi erozyonu, verginin amortismanı ve verginin kapitalizasyonu nedir?
13. Vergi suç ve cezaları nelerdir?

9. DEVLET BORÇLARI

9.1. Devlet Borçlanması

Devletin, üzerine aldığı görevleri yerine getirebilmek için yapmak zorunda olduğu harcamaları karşılayacağı temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergi ve diğer gelirlerin yetersiz olduğu durumda devlet borçlanmaya gider.

Devlet borçlanması; vergi ve diğer gelirlerin yetersiz kaldığında devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için hazine bonusu, devlet tahvili ve benzeri menkul kıymetler veya dış kredi sözleşmeleri yoluyla borçlanmasıdır.

Devlet borçlanması, ülke içi veya dışından sağlanmasına göre farklı özellik ve etkiler gösteren bir kamu finansman şeklidir. Borçlanma, verginin tersi geçici bir özellik taşır ve faiz yükü getiren gelir kaynağı olarak (acaba !!!?) gösterilmektedir.

Devletlerin borçlanması tarihi süreç içerisinde; bulunduğu coğrafyanın siyasi, stratejik yapısına bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ve teknolojik yeni ihtiyaçlara göre farklılıklar gösterir. Kapitalist ülkeler, kolonyal (sömürü) politikalar ile etkileri altındaki ülkeleri kontrolle ekonomik veya siyasi çıkar için onları geri ödenmesi mümkün olmayan oranda borçlandırmaları modern bir sömürgeciliktir. Borç alan talimat alır ve taviz verir.

Tarihi bir örnekte, Osmanlı Devleti'nin yıkılmadan önceki borç stoku yönetimi umumi borçlar idaresine devredilmişti.

Düyun-u Umumiye; 1881–1939 yılları arası Osmanlı Devleti'nin toplam dış borçlarını yöneten kurumdur. İlk dış borç, 1854 Kırım Savaşından sonra alındı. Osmanlı Devleti, Sultan İkinci Abdülhamid zamanına geldiğinde, ağır dış borçlar altında bulunuyordu. Düyun-u Umumiye, devlet içinde devlet olan ikinci bir maliye gibi olmasına rağmen dış borçların ödenmesi için gerekli görülmuş. Birçok gelirin Düyun-u Umumiye'ye bırakılması devleti büyük sıkıntılara sokmuştur. Bu idarenin temel kuruluş nedeni kapitülasyonlar (imtiyazlar) olmuştur.

Kapitülasyon; bir ülkenin zararına olarak başka ülke vatandaşlarına verilen ekonomik, idari, ticari hak ve ayrıcalıklardır. Kökeni Latince caput (baş) sözcüğünden baş eğmek, teslim anlaşması yapmaktır. Düyun-u Umumiye'nin yönetiminde ikisi Türk, birer İngiliz, Fransız, Alman, Avusturyalı ve İtalyan toplam yedi kişi bulunuyordu. Temmuz 1923' de imzalanan Lozan Antlaşması ile Düyun-u Umumiye idaresinin vergi denetleme görevi son bularak yalnız borçların alacaklılara paylaşılması görevi devam etti. Türkiye bu borçları 1929 ile 1954 tarihleri arasında tamamen ödemiştir.

Dünyadaki gelişime bağlı olarak devletlerin borç stokları farklı nedenlerle sürekli artmaktadır. Bir ülkenin dış borcu, özel ve kamu diye ayrılmaz; ülke borcu olarak ifade edilir. Kamu maliyesi açısından bu ayırım çoğu zaman yapılmaz.

Ekonomik kalkınma ve istikrar için yerli sermayenin korunmasıyla birlikte yabancı sermaye girişine de bir düzen getirilmelidir. Özel sektörün yurt dışına kredi borcu Merkez Bankası'nın yayınladığı bilgilerinden görülebilmektedir. Özel sektörün yurt dışından borçlanma nedeni, yurt içi tasarrufların yetersiz kalmasıdır.

Global düzeyde gelişen ülkelere mali sermaye akışı hızlandıkça, bu ülkelerde özel sektörün dış borçluluğu artmaktadır.

9.2. Devletin Borçlanma Nedenleri

Ekonomik, siyasi, sosyal, hukuki ve çevre faktörleri kamu harcamalarını sürekli artırmaktadır. Devletin sosyal barış ve adaleti sağlamak için sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini gerekli görerek sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten **sosyal devlet (refah devleti)** modeli ve anlayışı gelişmektedir.

Kamu faaliyetlerinin etkin ve adil şekilde yürütülmesi için genel ahlak kurulları önemlidir. Yöneticiler, kamu mülkünü yönetmede gerekli ahlaki ve kanuni özeni göstermeleri gerekir.

Zamanla artan kamu hizmetleri ve bunu karşılayacak giderlerin artışı vergilerle karşılanamaz ise devleti yeni gelir kaynakları bulmaya zorlar. Bir ülke ürettiğinden fazla harcar ise cari açık ortaya çıkar. **Cari açık;** bir ülkenin dünya ile olan ekonomik ilişkilerinde, giderlerinin (ithalat, faiz ve kâr transferleri) gelirlerinden (ihracat, dış yardım ve işçi gelirleri) yüksek olduğu durumdur. Bu açık ülkeden her yıl çıkan paranın giren paradan fazla olduğunu gösterir ve ödemeler dengesini bozar.

Cari işlemler hesabı sonucu oluşan **cari açık**, diğer ülkelerden borçlanılarak karşılanır, bu ülkelerin karşılaşmak istemedikleri bir durum, çünkü açık ancak yabancı sermaye girişi ile karşılanır, bu giriş de sancılıdır.

Ülkeler, kendi kendilerine yeterli olmak, ödemeler dengesini sağlamak ve dışa bağımlı olmamak için politika geliştirir.

Dış ticarete bağıllık; bir ülke veya bazı ülkelerle ürün alışverişini karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yürütmek, **dış ticarete bağımlılık** ise bir ülke veya bazı ülkelere ürün alışverişinde muhtaç olmak, hür ve bağımsız olamamaktır.

Ülkeler, dış borçlanmaya gitmemek için ihtiyaç akçesi olarak rezerv para bulundurlar. **İhtiyaç akçesi;** beklenmedik durumlara karşı hazırlık yapma, gelecekteki ihtiyaçlar için harcama veya muhtemel zararları karşılamak için gelirden ayrılan para, fon, likiditedir. **Rezerv para;** biriktirilip saklanan altın, para değerler, merkez bankasının elindeki döviz cinsleridir.

Rekabetçi kur politikası ile ülkeler, cari işlemler dengesinde iyileşme, ardından artan ihracat ve iç yatırımlar ile ekonomik büyümeyi canlandırma, istihdam artışı gibi orta ve uzun vadeli iyileşmeler bekler. **Rekabetçi kur;** milli para biriminin, global düzeyde rekabet gücü kazanması için diğer para birimleri karşısında bilinçli olarak değerinin düşük tutulması politikasıdır. Milli paranın değersizleşmesiyle ihrac fiyatlarının cazip hale gelmesi, bu yolla ihracat artışı, artan döviz kuru nedeniyle ithal ürün fiyatlarının yükselmesi ve bu yolla yabancı ürün alımının ertelenmesi veya vazgeçilmesi üzerine kuruludur.

Yüksek faiz ile ülkeye gelen yabancı sermaye, sıcak para olarak piyasada döviz düşürdüğü için maliyetler ve dolayısıyla

enflasyonda düşer. İthalat daha ucuza gelince üretici ithalata karşı fiyat artışı yapamadığı için enflasyon bir müddet kontrol altına alınabilir. Dışarıdan gelen fonlar reel sektöre değil de katma değer üretmeyen alanlara yatırılırsa geri ödemede cari açık ortaya çıkar. Bu açığın aşırı büyümesiyle borçları ödemede zorlanınca ülkeden sıcak para çıkar bu da durumu kötüleştirir.

Klasik ekonomistlere göre devlet sadece savunma, adalet, eğitim ve sağlık görevlerini üstlenmelidir. Borçlanma zorunlu olduğunda bu yolla sağlanan kamu gelirleri verimli yatırımlarda kullanılarak getirisiyle faiz ve masrafını karşılayabilir. Klasiklerin devlet borçlanmasına izin verdiği durumlar, olağan üstü dönemler için yapılan uzun süreli borçlar içindir. Borçlanmanın para piyasalarından değil, yatırımlara verilen fonların toplandığı sermaye piyasalarından yapılması istenir.

Klasik ekonomik anlayış, devletin borçlanarak kamu harcaması yapmasını iyi karşılamaz, sadece olağan üstü dönemlerde başvurulabileceğini savunurlar. Borçlanmaya karşı olmanın temel nedeni, borçların gelecek nesillere devredilen haksız bir yük olduğu görüşüdür. Büyük Ekonomik Bunalım (1929) sonrası devletin ekonomik faaliyetlere aktif katılımı gereği ile kamu harcamalarının artması sonucu, vergi gelirleri yetersiz kalınca, devlet borçlanmak zorunda kalmıştır.

Günümüzde borçlanma, artık normal kamu gelirleri arasında sayılmaya başlanmıştır. Başta, gelişen ülkeler olmak üzere, birçok ülkede devlet, önemli miktarda iç ve dış borçlanma yoluna gitmektedir. Bu anlayışla, global sermaye sahipleri, kişi, işletme ve devletleri uydurulmuş veya ödeme güçleri üzerinde borçlandırarak geleceklerini ipotek altına alıp köleleştiriyorlar.

Devletin borçlanmasına karşı çıkma nedenleri:

1. Borçlar gelecek nesillere devredilen haksız bir yüküdür.
2. Devlet, bir kere borçlanma sürecine girdiği durumda siyasi olarak bundan kurtulması çok zorlaşır.
3. Devlet borçlarının özel borç grubu gibi devletin iflasının bile söz konusu olabileceği düşüncesi.
4. Kamu harcamalarını devlet, borçlanma yoluyla karşılar, borçların faizi gelecek yıllara kamu harcaması olarak yansır.
5. Artan aşırı borçlanma ülkelerin tam bağımsızlığına bir tehdit oluşturur ve taviz vermesine neden olabilir.

Dışarıdan sermaye girişi ile büyüyen ekonomiler borca dayalı bir büyüme modeli uyguluyor demektir. İhracatının yüksek kısmı ara malı, ham madde gibi ithal girdilerden oluşan ekonomide, ihracat yapabilmek için ithalat yapılması zorunludur. İhracat geliri ithalatını karşılamayan ve yatırımları dış borçla yapan ekonomi, sürekli dış açık vereceği için cari açık artacaktır.

Borçlanmanın nedenleri, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ve içinde buldukları şartlara göre değişir.

Az gelişmiş ülkelerin borçlanma nedenleri:

1. Alt yapı ve büyük ölçekli yatırımlar için gerekli olan sermayenin yetersiz oluşu.
2. Teknolojik bilgi birikimine sahip olmamak.
3. Askeri harcamaların fazla olması.
4. Yeterli ham madde ve ara malına sahip olmamak.
5. Ödemeler bilançosundaki açıklar.
6. Üretimin dışa bağımlı olması.

Gelişmiş ülkelerin borçlanma nedenleri, az gelişmiş ülkelerin borçlanma nedenlerinden farklı olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin borçlanma nedenleri:

1. Geçici bütçe açıklarının kapatılması.
2. Fevkalade giderlerin karşılanması.
3. Büyük projelerin finansman ihtiyacının karşılanmasıdır.

Oluşan dış ticaret açıkları dış borçların artmasına ve bundan dolayı zaman zaman ekonomik krizlere dönüşmektedir.

9.3. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması

Devlet borçlarını daha iyi anlayabilmek için bunları sınıflandırmak gerekir. Sınıflandırma, bütün içinde aynı nitelikteki devlet borçlarını gruplandırarak ortaya koymaktır. Bu şekilde devlet borçlarının yapısı hakkında net bilgi sahibi olunur.

Devlet borçlarının sınıflandırılışı:

1. **Sağlandığı kaynağa göre devlet borçları;** (1) iç borçlar, (2) dış borçlar.
2. **Gönüllü veya zorunlu devlet borçlar;** (1) gönüllü borçlar, (2) zorunlu borçlar.
3. **Vadesine göre devlet borçları;** (1) kısa vadeli borçlar, (2) orta vadeli borçlar ve (3) uzun vadeli borçlar.

Devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirmek, milletin sistem üzerinde kontrolünü kuvvetlendirir. Bu kontrol ile gereksiz ve verimsiz borçlanmanın önüne geçilmiş olur.

9.3.1. Sağlandığı Kaynağa Göre Devlet Borçları

9.3.1.1. İç Borçlar

Devlet, normal şartlarda ihtiyaç duyduğu borçlanmayı öncelikle iç kaynaklardan yapar. **İç borç;** hükümetin, ülke içindeki kişi ve kurumlara millî para cinsinden borçlanmasıdır. İç borcun ekonomik niteliği, satın alma gücünün özel ve kamu kesimleri arasında el değiştirmesidir.

Devletin borçlanabileceği iç kaynaklar; (1) kişiler, (2) Merkez Bankası, (3) kamu kurum ve kuruluşları ve (4) bankalar. İç borç durumunda ekonomide toplam kaynaklarda herhangi bir artış veya azalış olmaz, ülkenin kullanabileceği

kaynaklara bir ilave söz konusu değil, sadece bu kaynakların kullanıcıları borçlanma sonucunda değişmektedir.

9.3.1.2. Dış Borçlar

Devlet, borçlanmak için normal yol olan iç kaynaklar yetersiz olduğunda dış kaynaklardan borçlanmaya gidebilir.

Dış borç; fon açığı bulunan bir ülkenin kendi para cinsi dışında, doğrudan ödeme gücü elde etmek için ülke dışındaki yabancı hükümet veya kuruluşlara borçlanmasıdır. Dış borç, bir ekonomide, alındığında emre hazır kaynakları artıran, ödendiğinde (anapara ve faiz olarak) millî geliri ve millî kaynakları eksiltten borçlanma şeklidir.

Devletin dış kaynaklardan borçlanma nedenleri:

1. Kamu harcamaları için gerekli olan vergi ve benzeri gelirlerin yeterli olmasına rağmen yapılacak kamu hizmetleri için gerekli ürünlerin ülke dışından ithal zorunluluğu ve bunun içinde dövize ihtiyacın olmasıdır.
2. İç kaynakların yetersiz olması; iç kaynaklardan sağlanan gelirlerde en son sınıra ulaşılmış olmasıdır.

Bir ülkenin dış borçlanmasında hem kamu hem de özel sektör dış borca gidebilir. Özel sektörün borçlanması genelde dünyada likiditenin bollaşması ve faizlerin düşük olmasıdır.

Dış borçlanma yapıldığında açık ekonomi varsayımı altında, bir ekonominin millî geliri ve toplam kaynakları artar. Borçla ilgili ödemeler söz konusu olduğunda ise toplam kaynaklarda bir azalma olur. Dolayısıyla dış borçlanmadan bahsedebilmek için ekonominin dışa açık olması ve yurt dışından kendi kaynaklarının dışında bir sermaye, para akışı olmalıdır.

Dış borçlar döviz olarak alınır ve ülke ekonomisi ek bir kaynağa kavuşmuş olur. Geri ödenmesinde ise faizlerinde ilavesi ile birlikte önemli bir kaynağın dışarıya çıkmasına sebep olur. Dış borçlar kendi içinde çeşitli yönleriyle sınıflandırılabilir.

Dış borç türleri:

1. Devletlerarası dış borçlanmalar: Bu borçlanma; proje ve program kredileri ile bağlı ve serbest krediler şeklindedir. **Proje ve program kredileri;** proje kredisi, belli bir yatırım projesinin gerekli kıldığı ithalatın finansmanında kullanılmak üzere alınan kredilerdir. Proje kredilerinin temel özelliği, yalnızca alındıkları projenin finansmanında kullanılabilmesidir. **Program kredisi** ise proje dışı kredi olarak kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi ve ithalatın finansmanında kullanmak amacıyla belli bir projeye bağlı olmaksızın alınan dış kredilerdir. Krediyi veren ülkeler genelde proje kredisi türünü tercih ederken, krediyi alan ülkeler program kredisi türünü tercih ederler. **Bağlı ve serbest krediler;** krediyi açan ülke, kredi vermeyi kendi ürünlerinin satın alınması şartına bağlamışsa, bağlı krediler ismi verilir. Herhangi bir şarta bağlı olmayan krediler ise serbest krediler olarak nitelendirilir.

2. Yabancı bankalardan borçlanma: Yabancı ülkede bulunan bir ticari bankadan piyasa şartlarında alınan ticari kredi.

3. Piyasalardan tahvil ihracı karşılığı borçlanma: Tahvil, özel sektör veya kamu tarafından ihraç edilen borçlanma aracıdır ve uzun vadeli seçenek olarak dış borca uygundur. Global finans piyasalarından devlet tahvil karşılığı dış borç alabilir.

4. Uluslararası kuruluşlardan (IMF, Dünya Bankası, bölgesel bankalar) dış borçlanma: Bunlar; Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası kredileri ve bölgesel kalkınma bankaları kredileri olarak üç alt başlıkta incelenmektedir:

a. Uluslararası Para Fonu (IMF): International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu) 1944'te global para sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods Anlaşması gereği kurulup 1947'de çalışmaya başlayan Merkezi Washington'dadır. IMF ülkeler arasında ekonomik iş birliğini sağlamak, serbest ticareti desteklemek, bu alandaki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına kararlılık kazandırmak ve kısa vadeli dış ödemelerdeki zorlukların çözümüne yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. **IMF'nin temel amacı;** global mali iş birliğini kuvvetlendirmek ve global ticareti geliştirmek, global rezerv yetersizliğini ortadan kaldırmak için likidite oluşturacak bir kurumdur. IMF'nin işlevi dış ödemeler açığı bulunan ülkelere kısa vadeli kredi açmaktır. IMF, uzun vadeli kalkınma kredileri sağlayan Dünya Bankası'ndan farklıdır. IMF'nin sermaye kaynakları üye ülkelerin katkılarından oluşur. Her üye için Fon'a girişte bir kota belirlenmiştir. Fonun sermayesine katılma payları olan kotalar, üye ülkelerin oy haklarını belirler. Fon'un istikrar programını onaylaması, milletlerarası mali piyasalar açısından kredi talebinde bulunan ülke için **"yeşil ışık"** yakılması şeklindedir, bu yeşil ışık yaktığı ülkeler milletlerarası piyasalardan borçlanma imkânına kavuşmuş olur. Üye ülkelerin Uluslararası Para Fonu'na verdikleri kaynaklardan meydana gelen kotalar, **özel çekme hakkına** göre hesaplanır. Her ülkenin %25'i altın, %75'i millî paradan oluşan kotası, temsilcilerin oylarının ağırlığının yanı sıra kredilerin sınırlarını da belirler. Kotalar, üye ülkelerin Fon'dan çekebilecekleri kaynak miktarını belirler. Her üye ülke, kotalarının %25'ini otomatik olarak çekme hakkına sahiptir. Buna **rezerv dilimi** de denir. Bu sebeple, kotanın %25'i, üye ülkelerin **"millî dış rezervi"** olarak kabul edilmektedir. Özel çekme hakkı; **SDR**

b. Dünya Bankası Kredileri: Resmî ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstruction and Development) olan bu kuruluş, Birleşmiş Milletlere bağlı olup 1944 'de IMF ile birlikte kurulmuştur. Devletlere, özel ticaret işletmelerine mali yardım sağlamak için faaliyet gösteren uluslar üstü bir organizasyondur. Dünya Bankası ve bağlı kuruluşları BM'nin yan kuruluşudur. Gelişmiş ülkeler ve Suudi Arabistan'ın atadığı altı ve diğer 134 üyenin seçtiği 15 kişiden oluşan bir Yönetim Kurulunca yönetilen IMF'nin kardeş kuruluşu DB da Washington'da Kurulu olup IMF'in benzeri bir yönetim şekline sahip ve IMF gibi ödemeler dengesi açıkları yerine, belirli kalkınma projelerinin ithalat girdilerini finanse etmektedir. Borçlandırma için genel ekonomik politikalar yerine projelerin faydası ve verimliliği değerlendirilmektedir. DB grubuna dâhil olan International Finance Corporation (Global Finansman Kurumu) kalkınmakta olan ülkelerdeki özel sektör

yatırımlarına kredi sağlar. Aynı gruptaki International Development Association ise az gelişmiş ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi açmakta ve ülkelerin ödeme dengelerini bozmamak için geri ödemeyi ülkenin kendi parasıyla kabul etmektedir. İlk kuruluş amacı II. Dünya Savaşı'nda bozulan Avrupa ekonomilerinin onarımına katkı için kredi vermektir. 1950'den sonra Avrupa ülkelerinin gelişmesini tamamlamasıyla birlikte, DB az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan bir kuruma dönüşmüştür.

c. Bölgesel Kalkınma Bankaları: Dünyada, bazı ülkeler veya bunların oluşturdukları birlikler ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak üzere kalkınma bankaları kurmuşlardır.

9.3.2. Gönüllü ve Zorunlu Borçlar

Borçlanmanın normal yolu, borç alanla borç verenin karşılıklı rızasına dayanmasıdır. Devlet borç alırken bazen halkın rızasına aykırı hareket ederek zorla borç alabilmektedir. Devletin, halkından zorla borç alması vergiye benzetilebilir.

Gönüllü borçlanma; finansman ihtiyacı duyan kamu tüzel kişisi tahvil, bono gibi borçlanma enstrümanları ihraç edip bunları para ve sermaye piyasalarına arz ederek borçlanmasıdır. **Zorunlu borçlanma** ise şartları devletçe belirlenen borç tahvilleri, belirlenen bazı kişi veya kurumlarca satın alınmaları ile devlete borç vermelerinin zorunlu tutulmasıdır.

Zorunlu borçlanmanın değişik yollarından en yaygını zorunlu tasarruf kesintisi şeklindedir. Türkiye'de 1961'de tasarruf bonusu ismiyle çıkartılan senetler gelir, kurumlar, veraset ve intikal vergisi mükelleflerine zorla satılmıştır. Amacı gelir sahiplerini tasarrufa yöneltmektir. 1971'e kadar süren bu uygulama bu tarihten itibaren de mali denge vergisine dönüştürülmüştür. Diğer bir uygulama, Ordu Yardımlaşma Kurumu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görevli personel, subay ve astsubayların maaşlarından belli oranlarda zorunlu tasarruf kesintisi yapılmış olması gibi. Son olarak, 1988' çıkan bir kanunla, memur ve işçilerden yapılan **zorunlu tasarruf kesintileri** de zorunlu borçlanma türlerinden biridir.

9.3.3. Vadesine Göre Devlet Borçları

Devlet borçlarını vadelerine göre ele alışıta çok kullanılan sınıflandırma; **kısa, orta ve uzun vadeli** olarak ayrılır.

Genelde vadesi **bir yıla** kadar olan borçlar **kısa süreli borçlar**, vadesi **iki ile on yıl** arası borçlar **orta süreli borçlar** ve vadesi **on yıldan** fazla borçlar ise **uzun süreli borçlar** kategorisine girer.

Kısa süreli borçlara, miktarı sık sık azalıp çoğaldığından ve sürekli bir değişim gösterdiğinden bunlara dalgalı borçlar da denilir. Bu borçların kaynakları da farklı olabilmektedir.

Kısa süreli borç kaynakları; (1) hazine bonoları, (2) bütçe emanetleri, (3) adi emanetler ve (4) merkez bankası avansı.

Borçları vade itibariyle sınıflandırmanın önemi, vadeleri birbirinden çok farklı olan borçların beslenme kaynaklarının değişik olmasıdır. Kısa vadeli borçlar para piyasasından karşılanırken, uzun vadeli borçlar sermaye piyasasından karşılanır.

Birincil piyasa işlemlerinde etkinliği artırmak ve ikincil piyasaların işleyişini kolaylaştırmak için seçilen banka ve bazı finansal kuruluşlar piyasa yapımcıdır.

Piyasa yapımcıları; devlet iç borçlanma senetlerinin birincil piyasasında talep oluşturmak ve ihracı gerçekleştirilen kıymetlerin ikincil piyasada aktif işlem görmesini sağlamak için faaliyette bulunmak için devletçe seçilen finansal araçlardır.

9.4. Devlet Borçlarının Yönetimi

Borç yönetimi, maliye ve para politikasıyla yakından ilişkili bir konu olarak iç ve dış borçlanmadan doğan anapara, faiz ve komisyon giderlerini ödeme, mevcut bir borcun vadesini uzatma (konsolidasyon), faizini değiştirme (konversiyon) ve moratoryum gibi borç ödemeye ilişkin konulardır.

Borç yönetimi; borç yükünün, normal (vadesi geldiğinde mevcut faiziyle geri) ödeme veya normal dışı yollara başvurarak hafifletilmesi için devlet borçlarının miktar ve bileşiminde değişiklik yapacak faaliyetleri planlayıp yürütmesidir.

Emperyalistler, ülkeleri ödeme güçleri üzerinde borçlandırıp zora sokarak kendilerine bağımlı yapmaya çalışırlar.

Borç yönetiminin temel amaçları:

1. Borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklardan millî ekonomi için maksimum faydayı sağlamak.
2. Borç yükünden en az maliyetle kurtulmayı sağlamak.
3. Açık piyasa işlemleriyle para arzını kontrol etmek.
4. Bütçe denkliliğini kontrol etmektir.

Bütçe açık verdiğinde, bu açıkların hangi yol ile borçlanarak kapatılabileceğinin tespiti çok önemlidir. Diğer taraftan, devlet borçlarının etkisi, borçlanmanın kaynaklarına göre farklılık gösterir.

Devletin kişilere borçlanması halinde piyasadaki para hacmi daralırken bankalardan borçlanma, genişletici etki oluşturur. Bankalar, aldıkları hazine bonolarını piyasada kolayca paraya çevirebilirler. Elinde hazine bonusu olan banka; nakit paraya ihtiyacı olduğunda bunu kısa bir vade sonunda tekrar geri satın almak vaadiyle satarak (repo), ihtiyacı olan parayı temin eder.

Uzun vadede krizlerden kaçınmanın yolu sermaye kontrolü içeren, borç alınmış ucuz döviz bolluğuna dayanmayan, kendi iç dinamiklerini harekete geçiren, adil bölüşüm temelinde bir ekonomi politikası benimsemesidir.

Borç ertelemeyi ilân etmek de bir ekonomik seçenek, ama pek ahlaki değildir.

Devlet borçlarını yönetenlerin, borçlanmanın çeşitli etkilerini önceden iyice değerlendirmek suretiyle hangi kaynaklardan ve ne kadar borçlanmak gerektiğine karar vermeleri gerekir.

9.5. Devlet Borçlarını Yönetme Şekilleri

Devlet borçların dört farklı yönetim şekli bulunmaktadır:

9.5.1. Borcun Anapara ve Faizlerinin Geri Ödenmesi

Borç servisinin normal yolu, alınan borcun anapara ve faizlerinin vadeleri geldiği zaman geri ödenmesidir. Borcun anapara ve faizlerinin zamanında geri ödenmemesi devlette pek çok sıkıntıya neden olur.

Borcun anapara ve faizlerinin zamanında ödenmemesinin sonuçları:

1. Borç verenler, bir daha borç verme konusunda daha çekingen davranmaya itilmiş olurlar.
2. Dış borç ödemelerinde ortaya çıkan bir gecikme, piyasalarda derhal duyulur ve hazineye daha önce borç vermiş olsun olmasın tüm kreditorler, yeni kredi açmak konusunda tereddüde düşerler.

Ödemelerde gecikmenin peş peşe yaşanması, ülkeyi gerek içeriden gerekse dışarıdan borçlanma konusunda büyük sıkıntılara sokar. O sebeple borcun anapara ve faizlerinin zamanında ödenmesi önemlidir.

Borç miktarının azaltılması, borçların itfasıyla (geri ödeme) mümkün olur. Borcun itfası ekonomi üzerinde genişletici bir etki oluşturur. Bu etki, devletten alacaklı olanın şahıs veya malî kurum olmasına göre değişiklik gösterir. Devletten alacaklıların şahıslar olması durumunda, bunlara yapılan geri ödemelerin tüketim harcamalarına yönelmesi ihtimali vardır. Bu durumda, talebin artması ve buna bağlı olarak enflasyonun artması ihtimali ortaya çıkar. Buna mukabil, itfa edilen devlet borçlarının alacaklıları bankalar ise bunlara yapılan ödemelerin enflasyonist etkisi daha az olur.

Devlet borçlarının miktarındaki artışın enflasyonist bir etki meydana getirdiği genelde kabul edilir. Bunun nedeni, devletin borçlanmak suretiyle sağladığı gelirlerin mal ve hizmet alımlarına yönelmesidir. Devlet, borçlanma yerine, vergileme yoluna başvurur ise bunun ekonomi üzerinde daraltıcı etkisi olur. Çünkü vergiler özel harcamaları daha çok kısar.

Enflasyonist dönemlerde, uzun süreli borçlanmalar nispeten daha sağlıklı sonuçlar verir.

9.5.2. Borçların Tahkimi

Borçların tahkimi (sağlamaştırma/konsolidasyon), vadesi gelen bir borcun vadesinin uzatılması işlemidir.

Tahkim, daha çok dış borçlara uygulanan ve borç yönetimin normal olmayan yollarından birisidir. Borçlu ülkenin vadesi gelen borçlarını ödeyecek durumu olmadığında konsolidasyon işlemiyle vade ve faiz oranları yeniden ayarlanabilir.

Konsolidasyon isteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleşebilir. Buna göre devlet, alacaklıların rızasına uygun olarak, kısa vadeli senetleri uzun vadeli senetlerle değiştirebilir. Devlet, tek taraflı olarak kısa vadeli borç senetlerini uzun vadeli borç senetleriyle değiştirmeye karar verebilir ve bu konuda alacaklılara seçme hakkı tanımaz. Ancak, alacaklıların rızasına dayanmadan borcun vadesini erteleme ile konsolidasyon devlet ciddiyetiyle bağdaşmaz ve devlete olan güveni sarsar.

Uzun vadeli borçların faizinin daha yüksek olması nedeniyle konsolidasyonla birlikte devletin borç stoku çoğalır ve faiz yükü artar. Konsolidasyon ekonomi üzerinde daraltıcı etki yaparak, enflasyonu frenlemeye sebep olabilir.

9.5.3. Borçların Değiştirilmesi

Borçların değiştirilmesi (konversiyon), borç yükünün hafifletilmesi amacıyla, borçlunun ödeyeceği faiz oranında bir indirim yapılması işlemi ifade eder. Faiz oranı yüksek olan hazine senetlerinin, faiz oranı düşük senetlerle veya millî para değeri üzerinden düzenlenmiş senetlerin döviz üzerinden düzenlenmiş senetlerle değiştirilmesi bir borç değiştirme işlemidir.

Değiştirme işleminde asıl olarak borcun anapara tutarı ve vadesi değişmediği halde ödenecek faiz miktarı düşürülür. Eğer değiştirme işlemi borçlunun tek taraflı kararıyla yapılıyorsa zorunlu değiştirme, borçlu ve alacaklıların karşılıklı anlaşmasıyla yapılıyorsa isteğe bağlı değiştirme söz konusudur.

Değiştirme işleminin tahkimden farkı, tahkimin amacı borcun vadesini uzatma iken, değiştirmede amaç borç yükünü hafifletmedir. Bu nedenle tahkim enflasyonist ortamların, değiştirme ise durgunluk dönemlerinin uygulamasıdır.

9.5.4. Moratoryum

Moratoryum, vadesi gelmiş olan borçlara ilişkin herhangi bir kanun, mahkeme kararı, borçlu ve alacaklılar arasında bir anlaşma olmadan doğrudan doğruya borçlunun tek taraflı kararıyla ödemelerin durdurulması veya ertelenmesidir.

Moratoryum, esas itibarıyla dış borçlarla ilgili, fakat iç borçlarla ilgili olarak da moratoryum söz konusu olabilir.

Moratoryum; bir devletin içinde bulunduğu savaş hali, ekonomik sıkıntılar ve döviz darboğazı gibi nedenlerle, ödeme süresi gelmiş dış borçlarını zamanında ödeyemeyeceğini bildirerek, alacaklıya bir ödeme planı önermesidir.

Moratoryum ilanı durumu söz konusu olduğu zaman borçlu olan devletin mevcut borçları tamamen silinmez, iki taraf arasında anlaşma ile borç miktarında olmasa da vadesinin uzatılması şeklinde bir değişiklikten yeniden yapılandırmaya gidilir.

Ödeme gücü üstünde borçlandırılan ülke, zorba hükümetinin yerine gelen demokratik hükümet önceki yönetimin borçlarını **tiksindirici (iğrenç) borç** olarak devletin faydasına değil; millî ve milletlerarası kanunlara aykırı veya kanunları işine yarayacak şekilde esnetip yolsuzlukla kendisi veya bir zümre çıkarına yapıldığını belirterek geri ödemek istemeyebilir.

Türkiye, dış borçlarda zaman zaman moratoryuma gitmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, 20 Aralık 1881'de ilk moratoryum ilan edilmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1930 ve 1958'de de yine moratoryuma başvurulmuştur.

Moratoryuma başvuran ülkelere borç erteleme, ödeme kolaylığı ve borç miktarında indirim gibi yeni imkânlar sağlanır.

Dokuzuncu Bölüm Örnek Sorular

1. Kamu borçlanması nedir?
2. Duvun-u umumiye nedir ve nasıl yönetilmiştir?
3. Devletin borçlanmasına karşı çıkılmasının nedenleri nelerdir?
4. Az gelişmiş ülkelerin ve gelişmiş ülkelerin borçlanma nedenleri nelerdir?
5. İç borç ve dış borç nedir, dış borç türleri nelerdir?
6. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının dış borçlanmalardaki yeri nedir?
7. Gönüllü ve zorunlu borçlar nedir?
8. Kısa, orta ve uzun vadeli borçlanmalar nedir?
9. Borç yönetimi nedir ve borç yönetiminin temel amaçları nelerdir?
10. Devlet borçlarını yönetme şekilleri nelerdir?
11. Borcun anapara ve faizlerinin geri ödenmesi nedir?
12. Borçların tahkimi (konsolidasyon) ve değiştirilmesi (konversiyon) nedir?
13. Moratoryum (borç ödemesini durdurma veya erteleme) nedir?

10. YEREL YÖNETİMLER MALİYESİ

10.1. Yerel Yönetimler Maliyesi

Toplu halde yaşamın en gelişmiş şekli olan devlet tarafından; yasama, yürütme ve yargıya ilişkin işlevler ve kamu hizmetlerinin etkin şekilde yerine getirilebilmesi için merkezden yönetim ve yerinden yönetim organizasyonları kurulur.

Yerel yönetimler; milli sınırlar içinde belirli bir coğrafi alanda yaşayan insanların ortak ve yerel nitelikli kamu hizmetlerini gören ve orada yaşayan halkın denetiminde yürütülen kamu idare birimleridir.

Merkezi ve yerel yönetimler arası mali ilişkilerin düzenlenmesi, kamusal mal ve hizmetler ile finansman kaynaklarının bölüşülmesi yerel yönetimler maliyesinin konusudur. **Yerel yönetimlerin maliyesi;** yerel yönetimlerin gelirleri, giderleri, bütçeleri ve mali özerklik konularını inceler. Yerel yönetimler maliyesi, belediyeleri, il özel idareleri ve köy yönetimlerini daha çok kuramsal çerçevede mali ilişkilerini ele alır.

Kamu hizmeti ile faaliyetlerinin ve kamu gücünün merkezde toplanması, oradan yürütülmesine merkezden yönetim, kamu hizmeti ve faaliyetlerinin ile kamu gücünün çeşitli kısımlar arasında dağıtılmasına yerinden yönetim denir.

Türkiye’de, merkeziyet ve adem-i merkeziyet sistemlerinin birleşmesinden doğan karma bir sistem uygulanmakta, yerel yönetim kuruluşları; görev, yetki, merkezi yönetimle ilişkileri, gelir ve giderleri kanunlarla düzenlenmiştir.

10.2. Merkezden Yönetim ve Yerinden Yönetim

Kamu hizmeti ve faaliyetlerinin ve kamu kudretinin merkezde toplanmasına merkezden yönetim ilkesi denir.

Merkezden yönetim; kamu hizmeti ile faaliyetlerinin ve kamu gücünün merkezde toplanması, oradan yönetilmesidir.

Merkezden yönetimde, idari hizmetler devlet merkezinde bulunan ve sayıları belirli ve sınırlı uzman yetkili tarafından planlanır, düzenlenir ve yürütülür. Bunların tüm ülke düzeyinde yönetim hizmetleri yürütmeleri mümkün olmayacağı için merkezdeki yetkililerin yanı sıra tüm ülkeye yayılmış bir teşkilata (taşra teşkilatı) da ihtiyaç vardır.

Merkezden yönetimin başkentteki yetkililerden oluşan teşkilatına **başkent teşkilatı**, bunun dışında tüm ülkeye yayılmış teşkilatına ise **taşra teşkilatı** denir. Taşra teşkilatında çalışan personel (üst yönetici kadrosu) başkentteki yetkililerce atanır; onların emir ve talimatları doğrultusunda hareket ederler ve de onlara **hiyerarşik** bir hukuki bağ ile bağlıdırlar.

Merkezden yönetim çeşitleri:

1. Siyasi merkezden yönetim: Yasama, yürütme ve yargı görevleri tamamen merkezde toplanan yönetim tarzıdır. Üniter (tekçi) devlet, siyasi merkezden yönetim sisteminin karakteristik özelliğidir.

2. İdari yerinden yönetim: Yürütmeye ilişkin bazı yetki ve görevler yerinden yönetim (yerel yönetim) birimlerine bırakılmış ve siyasi merkezden yönetim ile idari yerinden yönetimin birlikte uygulandığı yönetim şeklidir.

Türkiye’de devlet yönetimi idari yerinden yönetim şeklinde, yasama ve yargı görevleri tamamen merkezi yönetime aittir, yürütmeye ait görevlerin sınırlı bir bölümü, il özel idareleri, belediyeler ve köy yönetimi gibi yerel yönetime devredilmiştir.

Merkezden yönetimin özellikleri; (1) tüm idari hizmetler merkezde toplanır, (2) bir taşra teşkilatı var ve (3) idari hizmetlerin yürütülmesi için tüm para kaynakları ile araç ve gereçler merkezde toplanmıştır.

Merkezden yönetimin faydaları; (1) güçlü bir devlet yönetimi sağlar, (2) hizmetler daha az harcama ile rasyonel şekilde yürütülür ve (3) hizmetler yeknesak bir şekilde yürütülür.

Merkezden yönetimin sakıncaları; (1) taşradaki sorun ve istekler merkezi yönetime iletimi zaman aldığı için hizmetler zamanında görülmesi zorlaşır ve (2) merkezden yönetimde, tüm yetki ve sorumluluklar merkezde toplanmasından merkezi yönetimin taşra teşkilatında görevli memurları tek başlarına karar alamazlar ve kararları yürütemezler.

Kamu hizmeti ve faaliyetlerinin ile kamu gücünün çeşitli bölümler arasında dağıtılması yerinden yönetim (adem-i merkeziyet) ilkesini oluşturmaktadır.

Yerinden yönetim; merkezin üstlenmediği bazı kamu hizmet ve faaliyetlerinin merkezden ayrı ve özerk kamu yönetimleri tarafından yürütülmesidir. Yerinden yönetim sistemi, yerinden yönetim birimlerinin sahip oldukları yetkilerin, çeşitlerine ve genişliğine göre siyasi yönden yerinden yönetim ve idari yönden yerinden yönetim olarak temel iki şekildedir.

Yerinden yönetim çeşitleri:

1. Siyasi yönden yerinden yönetim: Yasama, yargı ve yürütme gibi devlete ait temel görevler esas itibarıyla yerinden yönetim birimlerine bırakılmıştır. Federal devlet sistemleri; ABD, Almanya ve İsviçre gibi devletler siyasi yönden yerinden yönetim ilkesine göre yönetilmektedirler. ABD’de “state”, Almanya’da “land” denilen ve federal devlet bünyesinde yer alan federe devletlerin, federal anayasayla belirlenmiş yasama ve belli bir dereceye kadar da yargı bağımsızlıkları vardır.

2. İdari yönden yerinden yönetim: Devlete ait temel yetkilerden, yasama ve yargıya ilişkin olanlar merkezi yönetimde toplanırken; yürütmeye ilişkin bazı yetkilerin yerel yönetim birimlerine bırakıldığı yönetim tarzıdır.

Merkezden yönetimin kendine ait bazı yetkileri, merkezin dışında ve merkeze bağlı olan memurlarına devretmiş olması, yerinden yönetim değil, bu merkezi yönetimin, ülkenin çeşitli yörelerinde bulunan merkez memurlarına bazı acil konularda karar alma ve uygulama yetkisi vermiş olması, üniter yapıdaki yetki genişliği esastır. Böyle bir sistemde merkeze bağlı memur, karar almada ve alınan kararların uygulanmasında, merkez hesabına hareket eder.

Türkiye’de merkezi yönetime bağlı il yönetiminin başındaki vali, merkezin emir ve direktifleriyle karar alır ve uygular.

Türkiye’nin yönetim yapısı:

1. Merkezi Yönetim Kuruluşları.

a. Başkan Teşkilatı: (1) Cumhurbaşkanı, (2) Bakanlar Kurulu ve (3) Bakanlıklar.

b. Taşra Teşkilatı: (1) İl, (2) İlçe, (3) Bucak ve (4) Bölge.

2. Yerinden Yönetim Kuruluşları.

a. Coğrafi Yerinden Yönetim Kuruluşları (Yerel Yönetimler) : (1) İl özel İdareleri, (2) Belediye ve (3) Köy.

b. Fonksiyonel Yerinden Yönetim Kuruluşları: (1) Üniversiteler, (2) TRT, (3) KİT’ler ve (3) BİT (Belediye İktisadi Teşebbüsleri).

Türkiye’de siyasi yapı, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalıdır. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinden oluşan üçlü kuvvet ayrılığı ilkesi esas alınmıştır. Yasama (TBMM), yürütme (Cumhurbaşkanı) ve yargı (Mahkemeler) tarafından oluşmaktadır.

1. Yasama: Türkiye’de meclisli yasama organı vardır. TBMM, asli görevi yürütmeyi denetlemek, kanun yapma, değiştirme ve yürürlükten kaldırma gücü olan katılımcı parlamento ve anayasal devlet organıdır.

2. Yürütme: Cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye’de Cumhurbaşkanı, devletin başıdır, Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını sağlar.

3. Yargı: Türkiye’de yargı yetkisi bağımsız ve tarafsız mahkemeler ve yüksek yargı organları tarafından yürütülür.

10.3. Yerel Yönetimlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İnsanların birlikte yaşamaya başlamaları ile ortaya çıkan kolektif nitelikli ihtiyaçları karşılamak için kurulan yönetim birimi ve en eskisi yerel yönetimlerdir. Bunların ortaya çıkışında, tarihi, hukuki, ekonomik ve siyasi nedenler önem taşır.

Ülkelerin siyasi sistemine göre, merkezi yönetim yanında merkezi yönetime bağımlı yerel yönetim birimleri bulunur. Yerel yönetimler, yerinden yönetim birimleri olarak kendi etki alanlarında yaşayan toplum üyelerine kamusal mal/hizmet sunar; kamu harcamaları yapar ve kamu gelirleri tahsil eder veya başka idarelerin gelirlerinden pay alırlar.

Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında merkezî yönetim yanında yerel yönetimlere olan ihtiyaç veya bunların varlık nedenleri; (1) tarihi yaklaşım, (2) hukuki yaklaşım, (3) ekonomik yaklaşım ve (4) siyasi yaklaşım ile cevap bulmaktadır.

Yerel yönetimlerin varlık nedenleri:

1. Tarihi Yaklaşım: Devletlerin tarihî süreçte oluşumuna paralel yerel organizasyonlarda gerçekleşmiştir. Toplumun organize olmuş şekli olan devletin varlık nedeni insanların güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, ekonomik büyüme, fiyat istikrarı gibi ortak ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yerel ölçekte toplu halde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yerel yönetim birimleri ortaya çıkmıştır.

2. Hukuki Yaklaşım: Kamu kesiminin organizasyonunda; hizmetlerin merkezden yönetimini savunan merkeziyetçilik ile hizmetlerin merkezden ayrı yer veya kuruluşlarla yürütülmesini olan âdemi merkeziyetçilik (yerinden yönetim) şeklinde birbirine zıt iki eğilim vardır. Ülkeler, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıları gereği merkezden veya yerinden yönetime ağırlık vererek yönetim yapısını belirler. Merkeziyetçilik, devletin siyasi, hukuki ve idari açıdan işlevlerinin merkezde toplanmasını, âdemi merkeziyetçilik ise kamu gücünün merkez dışı kamu kurumlarına devrini ifade eder. Yerel yönetimler, âdemimerkeziyet ilkesi gereği kanun yapma ve yargılama yetkileri olmayan, belli coğrafyada ortak ihtiyaçları karşılamak için bazı yürütme yetkileri olan; merkezî idarenin yapmış olduğu yerel yönetimler gelir ve gider kanunlarını kendi karar organlarıyla uygulayan yönetim birimleridir.

3. Ekonomik Yaklaşım: Ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynakları etkin kullanımının en temel yolu, kamu ekonomisinde üretilecek mal veya hizmetleri, bunları en etkin şekilde sunacak olan idari birime bırakmaktır. Yerel ortak ihtiyaçları yerel yönetimler daha iyi bilerek planlamasıyla merkezî idareye göre daha etkin sunacağı görüşüne dayanır.

4. Siyasi Yaklaşım: Yerel yönetimler, kişisel tercihleri belirlemede merkezî idareye göre daha başarılıdır. Belirli bir bölgede yaşayan vatandaşlar, tercih, istek ve ihtiyaçlarını yerel yönetimlere, merkezî yönetime olduğundan çok daha doğru şekilde iletebilirler. Böylece toplumun kaynakları daha etkin kullanılmış olur. Kamusal tercihlerde oy birliği sağlamak değil oy çoklu kuralı esastır.

10.4. Yerel Yönetimlerin Sunduğu Kamu Hizmetleri

Yerel yönetimler, merkezî yönetimler gibi çeşitli nitelikli; (1) yerel tam kamusal mal ve hizmetler, (2) yerel yarı kamusal mal ve hizmetler ile (3) yerel düzeyde erdemli ve erdemsiz mal ve hizmetler, (4) yerel düzeyde özel mal ve hizmetler sunarlar.

1. Yerel düzeyde sunulan tam kamusal mal ve hizmetler: Bazı mal ve hizmetlerin faydaları bölge düzeyinde bölünemez nitelik taşır ve bunların tüketiminde rekabet olmaz ve bedelini ödemek istemeyenler bu hizmetten mahrum bırakılamazlar. Yerel ölçekte; çöp toplama, yol, köprü, kavşak yapımı, çevre düzenlemesi ile imar planlaması gibi faydası bölünemez yerel sınırlarda tutulan hizmetlerdir.

2. Yerel düzeyde sunulan yarı kamusal mal ve hizmetler: Kamunun sunduğu bazı mal ve hizmetlerin bölge düzeyi faydası yanında bunların kişilere sağladığı özel faydaları da vardır. Üretim veya tüketim sonucu ortaya çıkan bu dışsal

faýdalar yerel yönetim sınıırı içinde kalan ve kiři bazında bölünebilen faydaları olan yarı kamusal ve hizmetler yerel yönetimlerce üretilmesi gerekir. Kaldırım yapma, yol, su, kanalizasyon yapımı, bakımı ve tamiri gibi alt yapı hizmetleri özel fayda yanında sosyal fayda sağlar. Bu mal ve hizmetlerin finansmanında faydalanma ilkesi gereği, bu hizmetlerden özel fayda sağlayanlardan ödeme gücü esasına göre bedel alınır.

3. Yerel düzeyde sunulan erdemli ve erdemsiz mal ve hizmetler: Erdemli (faziletli, merit) mal ve hizmetler, bazı kişilerin ekonomik durumlarını düzeltmek için bedelsiz veya çok az bedel ile yerel yönetimlerce sunulan; yeşil kart, yaşlılara bakım, sağlık hizmetleri, sosyal konut ve halk ekmek gibi mal ve hizmetlerdir. Erdemsiz (demerit) mal ve hizmetler ise kişiye özgü tüketime konu olan ve ancak toplumsal anlamda zararlı olan; uyuşturucu, alkol, sigara, kumar ve şiddet gibi toplum sağlığını ve genel ahlakı bozan mal ve hizmetlerdir. Erdemsiz mal ve hizmetler, erdemli mal ve hizmetlerin tam tersidir.

4. Yerel düzeyde sunulan özel mal ve hizmetler: Özel mal ve hizmetlerin temel özelliği bölünebilir, pazarlanabilir ve talebi belirlenebilir nitelikte olduğundan, bu tür mal ve hizmetler yerel yönetimler tarafından sunulabilir. Yerel yönetimler kurdukları ekonomik işletmeler ile ulaşım, su dağıtımı, ekmek üretimi gibi özel mal ve hizmetler üretir, ücretle satarlar.

10.5. Yönetimler Arası Mali İlişkiler

Yerel yönetimlerin merkezi yönetimle arasındaki mali ilişkiler büyük ölçüde gelir paylaşımı nedeniyle ortaya çıkar.

Yerel yönetim kuruluşları kendi işlem ve hesaplarını denetlemek ve gerekli analizleri yapmakla yükümlü olmakla birlikte, idari ve mali konularla ilgili merkezi yönetim yerel yönetim üzerinde kanunların verdiği yetki sınırları içinde gözetim ve denetim hakkı ve uygulaması olan “**idari vesayet**” geçerlidir.

İdari vesayet (yönetimsel vesayet); merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetim ve gözetim yetkisini ifade eder. İdari vesayet, üniter devletlerde genel idare sınıfı ile yerinden yönetim arasında idari açıdan bütünlük sağlamaya yarayan denetim mekanizmasıdır. Merkezi yönetim, yerinden yönetim kuruluşlarının kararlarını kabul ve iptal edebilir veya yürütmesini durdurabilir. Bu durum, yerinden yönetim birimlerinin özerkliğinin bir istisnası olarak görülür.

Yönetimler arası mali ilişkileri düzenlemeye ekonomik, mali, idari, siyasi ve sosyal nedenlerle ihtiyaç duyulur. Kamu hizmetini üstlenecek, kamu gelirini tahsil edecek idare açıkça belirlenmezse, kamu yönetiminde idari olarak yetki çatışması veya yetki boşluğu ortaya çıkar; kamu düzeninin bozulmaması için idareler arası mali ilişkiler düzenlenmelidir. Bölgeler arası eşitsizliklerin önlenmesi ve bölgenin yapısından kaynaklanan ekonomik zayıflığın mali yapısına da yansımaması için yerel yönetimlerin yatay veya dikey yönde, bir başka idare tarafından gelir veya hizmet açısından desteklenmesi gerekir.

Merkezi ve yerel yönetimler arası hizmet bölüşümü ve millî gelirden alınan pay, doğru orantılı; toplam kamu harcaması içinde her idarenin üstlendiği pay, millî gelirden aldıkları paya eşit olmalıdır. Yerel yönetimler, üstlendiği hizmetle orantılı gelire sahip olursa mali eşitsizliklerin yol açacağı sorunlarla karşılaşmaz.

Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında görev ve kaynak bölüşümü mali tevzin (denkleştirme) kavramı ile ifade edilir. Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin devletten sağlanan gelirlere göre fazla olması mali özerkliğini gösterir.

Merkezi yönetim ve yerel yönetim bütçelerinde yer alan kamu harcamaları ve bunları karşılamaya yönelik gelirlerin bu kuruluşlar arasındaki bölüşümüne “**mali paylaşım (tevzin, denkleştirme)**” denir.

Mali paylaşım (tevzin, denkleştirme); kamu gelirlerinin devlet ve diğer kamu tüzel kişileri arasında belirli kurallara göre dağıtımı ve paylaşımıdır. Bu gelir bölüşümü, genelde bir kısım kamu gelirlerinin tahsil edilmesi ve kullanılması yetkisinin tamamen yerel yönetimlere bırakılması ve merkezi hükümet tarafından toplanan kamu gelirlerinin belli bir oranının yerel yönetimlere dağıtılması şeklinde olmaktadır.

Yönetimler, gelirleri doğrudan tahsil edebilir veya başka idarenin yaptığı tahsilattan çeşitli yöntemlere göre pay alırlar. Yönetimler arasında gelir bölüşümünü belirleyen temel faktör, hizmet bölüşümü, idari etkinlik ve idareler arası adalet sağlanmasıdır. Mali paylaşımı etkileyen faktörler, paylaşımın uygulama şekillerini de belirler.

Mali paylaşımın uygulama şekilleri; (1) bağımsız vergileme yetkisi veren sistemler, (2) vergi kaynaklarının ayrılması sistemi, (3) karma sistemler ve (4) mali yardım ve bağış sistemidir.

10.6. Yerel Yönetimlerin Gelirleri

Yerel yönetimlerin bütçeleri, gelir ve gider tahminlerinden oluşur; yürütme organı tarafından hazırlanır ve karar organları olan meclisler tarafından kabul edilir. Yerel yönetim bütçelerinin idari vesayet makamlarınca onaylama zorunluluğu ve serbestliği kanunlarla belirlenir. Yerel yönetimlerin gelirleri çeşitli açılardan sınıflandırılır.

Yerel yönetimlerin gelir türleri:

1. Niteliklerine göre; olağan gelirler ve olağanüstü gelirler.

a. Olağan gelirler: Süreklilik gösteren vergi, harç, kira geliri, devlet vergilerinden verilen paylar gibi gelirlerdir.
b. Olağanüstü gelirler: Bir defalık elde edilen, malvarlığı satışıyla sağlanan gelirler, borçlanma ve devlet yardımları. İlke olarak, olağan giderlerin (personel giderleri gibi) olağan gelirlerle; olağanüstü giderlerin (büyük yatırım giderleri gibi) olağanüstü gelirlerle karşılanmalıdır.

2. Türlerine göre; zora dayalı gelirler ve sözleşmeden doğan gelirler.

a. Zora dayalı gelirler: Yerel yönetimler bu gelirleri kamu gücüne dayanarak elde ederler. Kanunla kendilerine tahsis edilmiş vergiler, harçlar, harcamalara katılma payları, şerefiye ve para cezaları bu gelirlerdendir.

b. Sözleşmeden doğan gelirler: Yerel yönetimler sahip oldukları özel malları satabilir ve kiraya verebilirler, ticari ve sınai faaliyetler yürüterek gelir sağlayabilirler.

3. Kaynaklarına göre; yerel yönetimlerin öz gelirler ve devlet kaynaklarından sağlanan gelirler.

a. Yerel yönetimlerin öz gelirleri: Kanunlarla yerel yönetimlere tahsis edilen vergiler, harçlar, harcamalara katılma payları; malvarlığının satılması, kiraya geliri, işletme gelirleri, ürettikleri mal ve hizmetlerden elde edilen gelirler.

b. Devlet kaynaklarından elde edilen gelirler: Devlet yardımları ve devlet vergi gelirlerinden ayrılan paylardır.

10.7. Yerel Yönetim Kuruluşları

Yerel yönetim kuruluşları, hem merkezi devlet yönetimine sahip olan ülkelerde hem de yerinden yönetim (eyalet) sistemini benimsemiş ülkelerde vardır. Tüm ülkelerde mevcut olan yerel yönetimler tekdüze olmadığı gibi bir ülke içinde kurulmuş olan çok sayıdaki yerel yönetim kuruluşları da tekdüze değildir.

Yerel yönetimler; bir bölgede veya ilde yaşayan halkın yerel özellikteki bazı ortak ihtiyaçlarını karşılamak için yerinden yönetim ilkesine göre kurulmuş olan ve merkezi hükümete veya eyalet hükümetine karşı özerkliğe sahip kuruluşlardır.

Türkiye’de il özel idareleri, belediyeler ve köy yönetimleridir. Bu yönetim birimlerinin görev ve yetkileri yasama organı (meclis) tarafından kanunlarla düzenlenir; hizmet alanları kuruldukları coğrafi alan ile belirlenir.

Yerel yönetimlerin en önemli özelliği, idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve seçimle işbaşına gelen organlar vasıtasıyla yönetilmeleridir. Türkiye’de il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri temel yerel yönetim kuruluşlarıdır.

Türkiye’de yerel yönetimler; (1) il özel idareleri, (2) belediyeler ve (3) köy yönetimleri olarak üçlü bir sistemde kuruludur.

İl Sayısı:	81	Büyükşehir Belediyesi Sayısı:	30
İlçe Sayısı:	922	İl Belediyesi Sayısı:	51
Mahalle Sayısı:	32166	Büyükşehir İlçe Belediyesi Sayısı:	519
Köy Sayısı:	18292	İlçe Belediyesi Sayısı:	403
Bağlı Sayısı:	23907	Belde Belediyesi Sayısı:	386
		Toplam Belediye Sayısı	1389
Kaynak: https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx			

Siyasi merkezden yönetim olan üniter (tekçi) devlet sistemini benimsemiş olan Türkiye’de, güçlü bir yerinden yönetim birimlerinden söz edilemez.

10.7.1. İl Özel İdareleri

Türkiye’de il yönetimi, merkezi yönetimin taşradaki (merkez dışındaki) bir yönetim kademesi olup, aynı zamanda, “il özel idaresi” ismi altında ayrı bir yerel yönetim birimidir.

İl; merkezi yönetimin, coğrafya durumuna, ekonomik şartlarına, kamu hizmetlerinin gereklerine göre bölümlenmiş, ülke üzerinde yayılmış ve bir vali yönetimindeki temel yerel yönetim birimidir. İl yönetimi, iki yönlü olarak; birisi merkezi yönetimin taşradaki uzantısı, diğeri ise bir yerel yönetim olarak il özel idaresidir. İl sayısı kadar “il özel idaresi” vardır.

Türkiye’de merkeze bağlı il yönetiminin başındaki vali, aynı zamanda, yerel yönetim birimi niteliğindeki il özel idaresinin de başıdır. İl özel idarelerinin görev alanı, il sınırlarıyla çizilidir. Bir il kurulduğu zaman, bu il sınırları dâhilinde il özel idaresi de kendiliğinden kurulur. Türkiye’de il sayısı kadar “il özel idaresi” vardır.

İl özel idarelerinin görevleri; il özel idaresine bayındırlık, sağlık, sosyal yardım, çevre, eğitim, ziraat, orman, ekonomi, ticaret, haberleşme ve spor gibi pek çok alanda, çok sayıda görev verilmiştir.

İl özel idaresi yönetim organları; (1) il genel meclisi, (2) il daimî encümeni ve (3) validir.

1. İl genel meclisi: İl özel idaresinin genel karar organıdır ve ilçeler adına seçilen üyelerden oluşur. Her ilçe bir seçim çevresidir. Seçim 5 yıllık bir dönem için yapılır.

2. İl daimî encümeni: İl genel meclisi tarafından seçilen 5 üyeden oluşur, üyelerinin görevleri bir yıldır. İl daimî encümenin (kurul) başkanı Validir, il özel idaresinin sürekli görev yapan karar organıdır.

3. Vali: Merkezi hükümet tarafından atamayla göreve gelen, il özel idaresinin yürütme organıdır ve merkezi yönetimin ildeki en yüksek temsilcisidir. Başında atanmış bir kişinin bulunduğu bir yönetim birimi zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.

İl özel idarelerinin gelir kaynakları:

1. Kanunlarla gösterilen il özel idaresi vergi, resim, harç ve katılma payları.
2. Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar.
3. Genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler.

4. Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler.
5. İl genel meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler.
6. Faiz ve ceza gelirleri.
7. Bağışlar.
8. Her türlü girişim, iştirak ve faaliyetler karşılığı sağlanacak gelirler.
9. Diğer gelirler.

10.7.2. Belediyeler

Belediye, şehir yönetimidir. Bir il sınırı içinde çok sayıda belediye bulunabilir. **Belediye**; il, ilçe, bucak gibi yerleşim yerlerinde sokakların bakımı, su, temizlik, aydınlatma, esnafın kontrolü gibi kamu hizmetlerini gören, başkanı ve üyeleri seçimle gelen, tüzel kişiliği olan organizasyondur.

Belediyenin organları; (1) belediye meclisi, (2) belediye encümeni ve (3) belediye başkanıdır.

1. Belediye Meclisi: Belde halkı tarafından seçilen üyelerden oluşan ve belediyenin en yetkili karar organıdır. Belediye meclisinin üye sayısı, beldenin nüfus büyüklüğüne göre dokuz ile ellibeş arasında değişir.

2. Belediye encümeni (kurulu): Belediyenin hem karar ve yürütme organı hem de danışma organıdır. Belediye başkanının başkanlığında, belediyedeki çeşitli hizmet birimlerinin amirleri ile seçimle gelen üç üye ile birlikte nüfusu 100.000'i geçen yerlerde toplam yedi kişiden, diğer belediyelerde ikisi birim amiri diğerleri seçilen üyelerden toplam beş üyeden oluşur, bir yıl için seçilir.

3. Belediye başkanı: Belediye tüzel kişiliğinin temsilcisi ve aynı zamanda belediyenin yürütme organıdır. Belediye başkanları, doğrudan doğruya beldede oturan seçmenler tarafından beş yıl için seçilir.

Belediyenin gelir türleri:

1. Öz Gelirleri:

1. Emlak ve çevre temizlik vergisi.
2. İlan ve reklam vergisi.
3. Eğlence ve haberleşme vergisi.
4. Elektrik ve havagazı tüketim vergisi.
5. Yangın sigorta vergisi.
6. İşgal harcı ve tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı.
7. Kaynak suları harcı.
8. Tellallık harcı.
9. Hayvan kesimi, muayene ve denetleme harcı.
10. Ölçü ve tartı aletleri muayene harcı.
11. Bina inşaat ruhsat harcı ve imar ile ilgili harç.
12. Kayıt ve suret harcı.
13. İşyeri açma izni harcı.
14. Muayene, ruhsat ve rapor harcı.
15. Sağlık belgesi harcıdır.
16. Kanalizasyon harcamalarına katılma payı.
17. Su tesisleri harcamalarına katılma payı.

2. Devlet Gelirlerinden Paylar: Belediyelere ve il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmektedir.

3. Devlet Yardımları: Belediye gelirleri içinde önemli bir yer tutan devlet yardımları, çeşitli fonlar ile merkezi bütçedeki yedek ödenek tertibine konulan ödeneklerden yapılan yardımları da kapsamaktadır. Zaman zaman kanun çıkarmak suretiyle de belediyelere bazı yardımlar yapılmaktadır. Belediyelerin bir kısım kamu kurumlarına olan borçlarının silinmesine ilişkin tahkim kanunları bunlardan en önemlileridir.

4. Fevkalade Gelirler: Kanuna göre tahvil çıkartarak borçlanabilirler. Ayrıca dış borçlanma yoluna da gidebilmektedir.

10.7.3. Köyler

Köy, belediye ve il özel idareleri gibi tüzel kişiliği olan en küçük ve sayısı en fazla olan yerel yönetim birimidir. **Köy**; yönetim durumu, toplumsal, ekonomik özellikleri, nüfus yoğunluğu bakımından kasabadan farklı, daha küçük, genelde tarımla uğraşan, ev ve diğer yapıları bu yaşamı yansıtan, tüzel kişiliğe sahip kırsal yerel yerleşim birimidir.

Köy tüzel kişiliğinin yönetim organları; (1) köy derneği, (2) köy ihtiyar meclisi ve (2) köy muhtarıdır.

1. Köy Derneği: Köyde bulunan bütün kadın, erkek seçmenlerden meydana gelmektedir. Köy derneği, köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyelerini seçer, yapılması isteğe bağlı işlerin zorunlu hale getirilmesine karar verir, köyün bir başka köyle birleşmesine veya ayrılmasına, gerekli şartlar oluştuğunda köyde belediye kurulmasına karar verir.

2. Köy İhtiyar Meclisi: Köyün yürütme, denetleme ve karar organı olarak seçimle gelenler ve tabii üyelerden oluşur. Seçimle

gelenler, köy demeği tarafından tek dereceli ve çoğunluk usulüyle beş yıllığına seçilirler. **İhtiyar meclisinin tabî üyeleri** ise köy okulunun müdürü ve köy imamıdır. Köy ihtiyar meclisi köye ait işleri görüşür ve bunları önem sırasına koyar; hangi işlerin nasıl yapılacağına karar verir, köy hizmetleri için kamulaştırma kararı verir; zorunlu işleri yapmayan köylüye para cezası verir; köy hizmetleri için köylüden alınan paranın miktarını köy halkının durumuna göre belirler.

3. Köy Muhtarı: Muhtarlık tipi teşkilatlanma hem illerin mahallelerinde hem de köylerde bulunmaktadır. Muhtar hem köy idaresinin başı hem de köyde devletin görevlisidir. Köy muhtar, ihtiyar meclisinin başkanıdır. Muhtar, köy yönetiminin başı ve yürütme organı ve aynı zamanda, merkezi yönetimin köydeki görevlisidir. Köy muhtarı doğrudan doğruya 5 yılda bir köyde oturan seçmenler tarafından seçilir. Siyasi partiler aday gösteremez. Muhtarların bütün işlemleri kaymakam ve valinin vesayet denetimine tabidir. Köy muhtarlıklarının görevleri, en önemli hizmetlerin ilçede kaymakamlık yönetiminde kurulan Köylere Hizmet Götürme Birliklerine devredilmesiyle azalmıştır.

Köy bütçesi ve gelirleri; köy gelirleri salma ve imece uygulamasıdır. Salma, bir aile vergisidir, yükümlüsü, köyde oturanlar veya oturmamakla beraber köy ile maddi ilişkisi olanlar salma mükellefidir. Kişisel değil, aile olarak yükümlüdür.

Salma; köylerdeki işlerin görülmesi için kullanılmak üzere ihtiyar heyetinin kararıyla her evden toplanan paradır.

İmece; köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesidir.

Köyün ana geliri:

1. Köy kanununa göre alınacak ceza paraları.
2. Köy namına kayıtlı emlak ve arazi geliri.
3. Köy namına vakfedilen arazi ve emlak geliri.
4. Düzenli olmayan gelirler (ağaç, arazi, emlak, faiz).
5. Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar.
6. Köy namına ekilen tarla geliri.
7. Köy tezgâh ve ambar ve dükkânları geliri.
8. Mühürlenecek ilmühaberlerden alınacak para.
9. Mera kiralanmasından elde edilen para.
10. Köy sınırı içinde sahihsiz ağaçların ve yemişlerin gelirdir.

Köy namına harcanacak para iki türdür. Biri köylünün isteğine bağlı olmayan, diğeri köylünün isteğine bağlı olandır.

Köy giderleri:

Köylünün isteğine bağlı olmayarak harcanacak paralar şunlardır:

1. Köy muhtarının köy demeğince belirlenen aylık veya yıllığı.
2. Varsa köy kâtibinin aylığı.
3. Köy namına yazılı veya vakıf emlak ve arazinin vergi ve diğer masrafı.
4. Köyün mecburi işlerine harcanacak paralar,
5. Köylünün isteğine bağlı iken mecburi hale getirilen işlere harcanacak paralar.
6. Köy işine bakacak kişilerin aylığıdır.

Onuncu Bölüm Örnek Sorular

1. Yerel yönetimler nedir?
2. Yerinden yönetim ve merkezden yönetim nedir?
3. Merkezden yönetimin temel özellik ve faydaları nelerdir?
4. Türkiye'nin yönetim yapısı nasıldır?
5. Yerel yönetimlerin varlık nedenleri nelerdir?
6. Yerel yönetimlerin sunduğu kamu hizmetleri nelerdir?
7. İdari vesayet ve mali tevzin (gelir paylaşımı) nedir?
8. İl özel idarelerinin gelir kaynakları nelerdir?
9. Belediyenin gelir türleri nelerdir?
10. Köy bütçesinde belirtilen köy ana geliri ve giderleri nelerdir?

11. DEVLET BÜTÇESİ

11.1. Bütçe Kavramı

Devlet, sosyal ve ekonomik hedeflerini, bütçede yer alan kamu gider ve gelirleri aracılığıyla gerçekleştirir.

Bütçe, belirli bir zamanda mevcut ve gelecekteki gelir ve harcamaları esas alan devlet için bir mali plan ve bir tahmin cetveli niteliğinde faaliyetlerinin bir aynası, yürütme organının izleyeceği politikayı yansıtan siyasi bir yapıdadır.

Bütçe; kişi, aile, kuruluş veya devletin, gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerinin toplamıdır.

Hukuki olarak devletin gelirlerini toplamasına izin, harcamaların yapılmasına yetki veren bir kanundur. Bütçe kanunu çerçevesinde, kanun koyucunun çizdiği sınırlar ve verdiği yetkiler dâhilinde gelir ve gider uygulamaları gerçekleştirilebilecek, devletin işlevleri yerine getirilebilecektir. İlke olarak bir yıllık dönemler için verilen bu yetki, geçici bütçe uygulamaları ve diğer nedenlerle sınırlı süreler için de sağlanabilmektedir.

Devlet bütçesi; belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini gösteren ve bu dönemde kamu gelirin toplaması, kamu harcamalarının yapılması için yasama organınca yürütme organına verilen yetki (belge, tasarruf) bir kanundur.

Bütçe, devletin her yıl vergi ve benzeri yollarla millî ekonomiden ne kadar gelir toplayacağı, bunun nerelere harcanacağını gösteren bir belgedir. Bütçe, bir yönüyle kanun, bir yönüyle uygulama ve bir yönüyle de bir belge tasarrufu özelliği taşır.

Uzun bir gelişimin sonucu günümüzdeki yapısına kavuşan bütçeye; otoriter dönemlerde, genel olarak hükümet hâkim olmuş, millî hâkimiyet ve demokratikleşme ile birlikte ise bütçe kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Kamu gelirlerinin devlet hazinesinde toplanması ve buradan kamu hizmetleri için harcanması, devletin ülke ve toplum üzerindeki hâkimiyet hakkının doğal bir sonucudur.

11.2. Bütçe Hakkı

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde, devletin gelir ve giderlerinin yönetimi halkın temsilcilerinden oluşan yasama organı tarafından yürütülür. Bu hak bütçe hakkı olarak ifade edilir.

Bütçe hakkı; devletin nerelere ne kadar harcama yapacağı ve bu harcamalar için halka ne gibi yükümlülükler yükleyeceği konusunda, halkın veya onun adına karar vermeye yetkili organların söz sahibi olmalarıdır.

Bütçenin doğrudan doğruya veya temsili olarak halk tarafından yapılmasıdır. Demokrasilerde bütçe hakkı halkındır, halk bunu bizzat veya seçtiği vekiller vasıtası ile kullanır.

Türkiye’de bütçe hakkı ilk defa 1876 Anayasası ile kabul edilmiş, klasik bütçe anlayışı benimsenerek bütçeler idari sınıflandırma esasına göre yapılmış, devletin bütçesi tanımlanarak gelir ve giderlerin bölümler itibarıyla onanması ve bütçenin yıllık olması ilkeleri ile Sayıştay denetimi ve Kesin Hesap Kanunu esasları kabul edilmiştir.

Çağdaş bütçe hakkı, **1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun** 1927’de kabulüyle gerçekleşmiş, devletin her türlü malvarlığı, gelir ve gider yönetimi ve muhasebesi düzenlenmiştir. 1950’ye kadar bütçe harcamaları basit bir sıralamada yapılırken bu tarihten sonra cari harcamalar-yatırım harcamaları şeklinde ikili bir ayrımla ekonomik sınıflandırma yapılmıştır.

Bütçeye ilişkin 1961 Anayasası ile yeni düzenlemeler getirilmiş Anayasa’ya uygunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından yargı denetimine tabi tutulması ile diğer kanunlara ilave vergi, gider ve bütçe kanunları da yargı denetimine açılmıştır.

Bütçe harcamalarında ikili sınıflandırma, 1964’ ten itibaren cari-yatırım ve transfer harcamaları olarak üçlü bir sınıflandırmaya geçilmiş. 1964-1973 yılları arası ise kurum ve kuruluşların tüm faaliyetleri belirlenerek kendi bütçelerinde harcama kalemleri bölüm başlıkları altında gösterilmiştir. 1973’te “**program bütçe sistemi**”ne geçilmiş, bu sistem ile idari yapıda işlevsel bir değişiklik yapılmadan, bütçe kod yapısı işlevsel sınıflandırma yapısına uygun olarak değiştirilmiştir.

Ekonomide 1980 sonrası liberalleşme akımı bütçe sistemine de yansımıştır. Normal kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, global ekonomik ve mali ilişkilerin artmasıyla 1995’te “Kamu Mali Yönetimi Projesi” kapsamında millî ve milletlerarası karşılaştırmalara imkân verecek, ölçme ve analize elverişli bir bütçe kod yapısı Devlet Mali İstatistikleri ve AB’de uygulanan ESA’95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) kod yapısına uyumlu bir bütçe kod yapısı olan analitik bütçe sınıflandırması 2004’te uygulamaya konulmuştur. Yerel yönetimler, sosyal güvenlik kurumları, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile özel bütçeli idareler ise 2006’dan itibaren bu sınıflandırma sistemine göre bütçelerini hazırlamaya başlamıştır.

Dünyadaki mali gelişmeler ve AB’ye uyum süreci, mevcut mali yönetim anlayışında değişiklik gerektirmiştir. Bu kapsamda **5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu** 10.12.2003’ de TBMM kabul ile 2004’de yürürlüğe girdi. Bu kanun ile kamu kaynaklarının etkin ve ekonomik kullanımı, plan-program ve bütçe ilişkisinin kurulması esas alınmış, mali saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanması ilkeleri ile çok yıllık bütçeleme anlayışı benimsenerek, çıktı-sonuç odaklı kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesi amacıyla performans esaslı bütçelemeye geçiş başlatılmıştır.

11.2. Bütçenin Tarihi Gelişimi

Devlet sisteminde bütçe; ilk İngiltere ve Tanzimat’tan sonra Fransa’nın etkisiyle Osmanlı Devleti’ne de girmiştir.

İngilizce “**budget**”; çanta anlamında kullanılan bütçe kavramı yerine Türkiye’de “**muavazene (denge) defteri**” veya “**muavazene-i umumiye**” (genel denge) kavramı kullanılmış. Bütçe ifadesi, **1876 Kanuni Esasi**’ de (Anayasa) yer almak suretiyle dilimize yerleşmiştir.

11.3. Bütçe İlkeleri

Bütçenin hazırlanması ve uygulanması bakımından göz önünde bulundurulması ile sağlıklı bir bütçe uygulaması için geliştirilmiş ilkeleri vardır. Bütçenin mali, sosyal, ekonomik işlevlerinin başarısı ve etkinliği bakımından büyük önem taşıyan bütçe ilkeleri arasında; genellik, birlik, tahsis, ön izin, yıllık olma, alenilik, açıklık, doğruluk ve samimilik ilkeleri belirtilebilir:

Bütçe ilkelerinin sayısında bir kesinlik olmadığı gibi nitelik ve kapsamlarını açıklayan görüşlerde de farklıdır.

11.3.1. Genellik İlkesi

Genellik ilkesi ile devletin bütün gelir ve harcamalarının tam olarak bütçede yer alması ifade edilir.

Bütçe hazırlanırken gelir ve giderlerin birbirlerinin arkasına gizlenmeyecek şekilde, ayrı ayrı tutarlar halinde gösterilmesi, kamu gelirlerinin önceden belirli bir hizmete karşılık gösterilmeksizin bütün kamu gelirlerinin bütün kamu harcamalarının karşılığı olarak kabul edilmesidir.

Genellik ilkesi; (1) gelir ve giderlerin bütçede yer alış şekli ve (2) belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilememesidir.

1. Gelir ve giderlerin bütçede yer alış şekli açısından: Bütçede; devletin gelir ve harcamalarının gösteriliş şekli bakımından safi usul ve gayrisafi usul olarak iki usul vardır:

a. Safi usul: Bir kaynaktan elde edilen gelirden o gelirin elde edilmesi için yapılmış olan giderin düşülmesinden sonra bütçede kalan tutarın gösterilmesidir. Aynı şekilde, herhangi bir harcama yeri ile ilgili olarak ortaya çıkan gider tutarından, o gider yerinden sağlanmış bir gelir varsa bu miktarın giderden düşüldükten sonra kalan kısım bütçede yer alacaktır.

b. Gayrisafi usul: Bir kaynaktan sağlanan gelir ile o geliri elde etmek için yapılan giderin, birbirleriyle ilişkilendirilmeden bütçede ayrı ayrı yer almaları, birbirlerine mahsubu yapılmaksızın gösterilmesidir. Bu usulde; gelirin arkasına gider, giderin arkasına geliri gizlemeyi önlemenin sakıncası gelir ve giderler ayrı ayrı gösterileceği için bütçe rakamları kabarmaktadır.

2. Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi: Buna “**âdem-i tahsis ilkesi (hazine birliği ilkesi)**” denilir. Bir kaynaktan sağlanan gelirin, o gelirin sağlanması için yapılacak gidere karşılık olarak gösterilmemesini ifade eder. Bu manada, gelirlerin tamamı gelir bütçesinde, giderlerin tamamı da gider bütçesinde gösterilir.

11.3.2. Birlik İlkesi

Bütçede birlik ilkesi, tüm devlet gelir ve harcamalarının tek bir bütçede gösterilmesidir.

Birlik ilkesine göre, bir bütçenin gelir ve gider cetvelleri tüm devlet gelir ve harcamalarını yansıtır nitelikte olacaktır. Bütçede birlik ilkesine uyulması, tüm kamu hizmetlerinin birbiri ile koordineli olmasını ve hizmet tekrarlarına yer verilmemesi ve dolayısıyla hizmetlerin daha düzenli yürütülmesini sağlar.

Bütçede birlik ilkesi genel kabul görmekle birlikte, günümüzde uygulamada bunun istisnaları da vardır ve yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de uygulanan genel bütçe yanında özel, yerel yönetimler bütçesi, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçeleri ile sosyal güvenlik kurumları bütçeleri buna örnek sayılabilir.

Günümüzde hızla değişen sosyal ve ekonomik duruma tek bütçenin uyum ve esneklik sağlayamaması tek bütçeden kaçışları getiriyor. Daha az bürokrasiyi ve sınırlamaları gerektiren bütçe uygulamalarına zaman zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

11.3.3. Ön İzin İlkesi

Ön izin ilkesi, mali yıla girilmeden önce bütçenin onaylanmış ve kanunlaşmış olmasını ister. Bütçe ile yasama organı, yürütme organına gelirlerin toplanması, giderlerin yapılması için izin ve yetki vermiş olur.

Gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde bütçe kanunları **yeni mali yıl (01 Ocak, 31 Aralık)** başlamadan meclislerde incelenerek bütçe kanunu ile getirilen sınırlar dâhilinde gelirleri toplama ve giderleri yapma yetkisi verilir. Savaş hali veya fevkalade bazı durumlar hariç ön izin ilkesinin istisnası pek fazla yoktur.

11.3.4. Yıllık Olma İlkesi

Bütçede bir yıllık dönemin, bütçe uygulaması itibariyle uygun bir zaman oluşuyla çoğu ülkelerde bir yıl için geçerli olur. Bir yıl bütçe uygulamaları için ne uzun ne de kısa bir süredir, çünkü daha uzun süreler tahmin için zorluk çıkarılabilir, daha kısa dönemler ise yetkili makamları gereksiz meşgul edebilir. Sağlıklı ve isabetli tahminler ve uygulama üzerinde denetim yapabilmek için bir yıllık süre yeterli bir süre olduğu gibi toplumsal hayatta da uygun bir süre olarak genel kabul görmektedir.

Bütçenin ve hesap döneminin yıllık olması, piyasa işlemleri için de geçerli olduğundan, devlet vergi gelirlerini toplamada da yıllık devre ile bağlıdır. Gelir ve kurumlar vergilerinin hasılatı takvim yılı işletmelerin elde ettikleri kârlara göre belirlenmesi gibi nedenlerle devlet gelirlerini artırmak veya azaltmak için yıllık dönem, en uygun planlama dönemi kabul edilir.

11.3.5. Açıklık İlkesi

Bütçedeki temel göstergelerin herhangi bir teknik bilgi ve araştırmaya gerek kalmadan ortaya konulmuş olması ve uygun şekilde sistematığe bağlanmış olması gerekir.

Açıklık ilkesi; bütçenin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte olmasıdır.

Bütçeyi hem yasama organının hem de toplumun diğer fertlerinin anlayabilmesi ve analiz edebilmesi için bu gereklidir.

11.3.6. Doğruluk ve Samimilik İlkesi

Bütçe rakamlarında doğruluk için ee aşırı ölçüde iyimserlik ne de gereksiz kötümserliğe düşülmemelidir.

Doğruluk ilkesi; bütçe tahminlerinde elden geldiğince gerçek durumu yansıtacak, mevcut durumu ortaya koyacak verilere yer vermez. Geçerli şartları dikkate alarak doğrulukla en uygun tahmin yapılmalıdır. Aksi takdirde toplumun beklentileri karşılanamayıp kurum ve kuruluşlar ile kişileri yanıltma söz konusu olabilir.

Samimilik ilkesi ise gelir ve gider tahminlerinde mevcut durumun aynen yansıtılmasına çaba göstermek, objektif doğruluk yanında, subjektif olarak da doğru olmayı ifade eder. Doğruluk ilkesinin subjektif yönüne samimilik ilkesi denir.

11.3.7. Denklik İlkesi

Denklik ilkesi, bütçede yer alan gelir ve giderler rakamlarının mali yılsonunda birbirine eşit olmasını ifade eder.

Denklik ilkesi; bütçenin mali yılın başında gelir ve gider rakamları itibarıyla denk gösterilmiş olmasını değil, mali yılın sonunda bütçe gelir ve harcamalarının denk olarak gerçekleştirilmesini ifade eder.

Devlet bütçesinde gelir-gider dengesinin sağlanabilmesi için israfın önlenmesi ve lüzumlu harcamaların yapılması amacı ile gerekli kurumsal denetim ve kontrol mekanizmalarının etkinleştirilmesi gerekir.

11.3.8. Bütçenin Aleniliği İlkesi

Alenilik ilkesi, bütçenin hazırlanması, uygulanması ve denetimi sırasında söz konusu olmalıdır.

Bütçenin aleniliği ilkesi; bütçe ile ilgili tüm işlem ve uygulamaların, herkesin gözü önünde gerçekleşmesi, herhangi bir gizlemeye başvurmamayı ifade eder. Bu ilkeye göre, bütçe tasarısının hazırlanmasından başlayarak kesin hesap kanununa kadar geçen sürede ortaya çıkan bütün belgelerin gerçek durumu yansıtacak şekilde yayınlanması gerekir. Böylece bütçe ile ilgili bilgiler kamuoyunun dikkatine ve bilgisine sunulmaktadır.

11.3.9. Bütçedeki Giderlerin Bölümler İtibarıyla Onaylanması İlkesi

Bir kuruluşun bütçe kanun tasarısı, yasama organında görüşülüp onaylanırken bölümler (programlar) itibarıyla görüşülerek onaylanması ve kanunlaşmasıdır. Böylece kuruluşun her bir bölümünün ödenek miktarı yasama organı tarafından kabul edilerek onaylandığı için onun değiştirilmesi de ancak yasama organı kararı ile olabilir.

11.4. Bütçenin İşlevleri

Bütçenin yerine getirmekle görevli olduğu belirli işlevleri bulunmaktadır. Bütçenin görev ve işlevlerini yapabilmesi için belirli kurallara göre hazırlanması gerekir. Bu işlevler, devlete yüklenen hizmetlerin niteliğinin değişmesi sonucu yeni nitelikler ve klasik işlev yanında modern işlevleri getirmiştir. Bu sebeple, önce klasik işlevler, sonra modern işlevler incelenir.

11.4.1. Bütçenin Klasik İşlevleri

Klasik bütçe anlayışına göre bütçenin mali ve ekonomik işlevi, siyasi işlevi, hukuki işlevi ve denetim işlevi olarak dört klasik işlevi bulunmaktadır.

11.4.1.1. Bütçenin Mali ve Ekonomik İşlevi

Klasik maliye anlayışına göre bütçe, devletin gelir ve giderleri arasında denge kurmaya çalışan mali bir plandır. Bundan dolayı, bütçenin en eski işlevlerinden birisi mali işlevidir. Buna göre bütçenin, mali dengeyi sağlayacak şekilde harcamaları ile gelirler arasında bir denge teşkil etmesi, gerekli ve yeterli bir şarttır.

Kamu faaliyetleri alanında gerek nitelik gerekse nicelik yönünden oluşan değişim ve gelişim bütçeye mali işlev yanında ekonomik işlevi olarak isimlendirilen bir işlev yüklemiştir. Böylece mali denge ile birlikte ekonomik denge düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu işlev bütçenin modern işlevleri içinde ekonomik istikrar işlevi olarak incelenmektedir.

11.4.1.2. Bütçenin Siyasi İşlevi

Parlamente demokrasiyle yönetilen ülkelerde, parlamento bütçe ile kamu yönetimi üzerinde egemenliğini sürdürür.

Yasama organı, bütçenin hazırlanması ve onaylanması sırasında yürütme organının işlemlerine izin verme ve onu denetleme imkânı elde eder. Yürütme organının bir yıllık çalışma programı olan bütçenin esasları, görüşme ve oylama sırasında yasama organı önünde açıklanır. Bu denge ve denetleme mekanizması olarak önem taşır.

Yasama organının, bütçe kanun tasarısının kabul edilmesi, birtakım maddelerinin değiştirilmesi veya reddetme şeklinde ortaya çıkabilecek izin verme ve denetim yetkisi, siyasi otoritesini kullanma anlamındadır. Böylece, bütçe siyasi bir özellik taşımaktadır ve yasama organının siyasi işlevinin yürütülmesinde en etkin araçlardan bir tanesidir. Ayrıca yasama organı, bütçe ile verdiği izin ve yetkinin nasıl kullanıldığını denetleme imkânına da sahip olmaktadır.

Yasama organının siyasi tercihlerini çeşitli baskı grupları da önemli ölçüde etkiler. Baskı grupları, çıkarları aynı olan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan dernek, sendika, meslek odaları ve kooperatif gibi organizasyonlardır. Baskı gruplarının, yasama, yürütme organları ve kamu yönetimi ile ilişkileri, etkileşimi, ödeneklerin belirlenmesi ve bütçenin yürütülmesinde önemli bir rol oynayabilme sebebiyle bütçe ülkenin ekonomik, mali ve siyasi tercihlerini yansıtan bir belgedir.

11.4.1.3. Bütçenin Hukuki İşlevi

Bütçe, yürütme organı ve kamu yönetimince hazırlanarak yasama organında görüşülüp onaylanır ve yürütme organını ve kamu yönetimini bağlayıcı bir tasarruf olarak ortaya çıkar, onun hukuki işlevini oluşturur. Bütçe, yürütme organını ve kamu yönetimini, faaliyetlerinde kanunlara uygun yürütmeye zorlar. Bütçeye aykırı idari işlem kanuni yaptırıma bağlanır.

Hukuki açıdan bütçenin kanun olarak, diğer kanunlardan farklılıkları vardır. Kanunlar kati ve sürekli olduğu halde, bütçe

tahmindir ve belirli bir süreyi (genelde bir yıl) kapsar. Bu açıdan bütçeyi kanun sayan, kesinlikle kanun kabul etmeyen ve üçüncü görüş olarak kısmen kanun, kısmen de idari bir tasarruf olarak kabul eden görüşler vardır.

Bütçenin hukuki yönü içinde değerlendirilen bütçe hakkı; bütçenin doğrudan doğruya veya temsili olarak halk tarafından yapılmasıdır. Demokrasilerde bütçe hakkı halkındır, halk bunu bizzat veya seçtiği vekiller vasıtası ile kullanır.

11.4.1.4. Bütçenin Denetim İşlevi

Denetim (kontrol) işlevinin amacı, kamu yönetiminin genellikle bütün işlemlerinin denetlenmesinde bütçenin esas alınması ve planlanan ile gerçekleştirilen arasında bir karşılaştırma yapılabilmesidir.

Denetim, yasama organının yürütme organına bütçe ile vermiş olduğu yetkilerin bütçe yasasında, belirtilen sınırlar içinde kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesidir. Yönetim birimlerinde denetim, müfettiş, (denetçi) aracılığı ile sadece risk zamanlarında değil, her zaman tüm iş süreçleri için yapılır. **Risk odaklı kontrol;** iç müfettişlerce her bir konu ve iş süreçleri değil, öncelikli olan süreç ve konular kontrol kapsamına alınarak, gelecekte tehdit ve tehlike olan sorunlar baştan çözülür.

Kontrol her yönetim birimi için gereklidir; yönetime yardımcı olur. Kontrol elemanı amirin eli, kulağı ve gözü gibidir. Kontrolsüz güç, güç olmadığı gibi teftiş görmeyen yönetimde, yönetim değildir.

11.4.2. Bütçenin Modern İşlevleri

Günümüzde bütçe, kamusal mal ve hizmetleri üretme görevini yerine getirme yanında, gelir dağılımını düzeltme, fiyat istikrarını sağlama, ekonomik büyüme ve gelişmenin hızlandırılması ve optimal kaynak dağılımını sağlama gibi temel makro ekonomik hedeflerini gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılır. Bütçe, kamu kesimi ve özel kesimde sektörel ve bölgesel kaynak dağılımını belirlerken oluşturduğu etkiler ile devletin makroekonomik amaçlarının gerçekleşmesini sağlar.

Modern bütçe işlevleri; kaynakların tahsisi, gelirlerin dağılımı, ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme işlevlerini kapsar.

11.4.2.1. Kaynakların Tahsisi İşlevi

Günümüz toplumsal ihtiyaçlar ve bunların karşılanması zorunluluğu devletin birçok alanda aktif rol oynaması ve ekonomik hayata müdahalesini gerektiriyor. Bölünmez veya bir ölçüde bölünüp pazarlanabilen fakat dışsallıklara konu olan mal ve hizmetleri üretmede piyasa ekonomisinin belli şartlarda aksak işleyişini engellemek için devletin müdahalesi gerekir.

Bir ekonomide eğer tam rekabet şartları mevcutsa, fiyatlarda toplam fayda ve toplam maliyeti açıklayacak şekilde gerçekleşiyorsa o ekonomide fiyat mekanizması tek başına optimum kaynak dağılımını sağlıyor demektir. Fakat günümüz ekonomilerinde bu dağılımı sağlayacak bir fiyat mekanizması ve tam rekabet şartlarının gerçekleşmesini beklemek zordur. Bu tür ürünlerin üretimi fiyat mekanizması aracılığı ile gerçekleştirmek ya çok zor veya bir ölçüde mümkün olmaktadır.

Optimal kaynak dağılımı kaynak verimliliğini sağlar. **Kaynak verimliliği;** doğal kaynakların sürdürülebilir yolla verimli şekilde ortaya çıkarma, işleme, tüketim ve bundan kaynaklanan çevresel etkilerin tüm yaşam döngüleri boyu azaltılmasıdır.

Günümüzde, kamusal mal ve hizmetler ile yarı kamusal mal ve hizmet üretimi gerek miktar gerekse çeşit olarak artış eğilimindedir. Bu da devletin ekonomiye bizzat girmesi veya çeşitli yollarla artan şekilde ekonomiye müdahale etmesi getiriyor. Böylece devlet faaliyetlerinde etkinlik sorunu ortaya çıkıyor ve bu etkinliğin gerçekleştirilmesiyle mevcut kaynakların optimum (en uygun) kullanımının ve piyasa ekonomisinin düzenli işleyişinin sağlanmasına çalışılmaktadır.

11.4.2.2. Gelirlerin Dağılımı İşlevi

Piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığı takdirde adil olmayan bir gelir dağılımına yol açar. Bir ekonomide gelir dağılımı dengesizliği kamuoyunda huzursuzluk oluşturduğu ve sosyal barışı bozduğu için arzu edilmeyen bir durumdur.

Ülkede adil olmayan gelir dağılımı toplumun tüm kesimlerini rahatsız etmekte ve sosyal barışı bozmaktadır. Sosyal barış, refah devletini gerçekleştirmenin ve ekonomik kalkınmayı sağlayabilmenin bir şartı adil bir gelir dağılımını sağlamaktır.

Devlet, adalet için gelir dağılımı konusunda ekonomik hayata müdahalede bulunması ve birtakım tedbirler alması gerekir.

11.4.2.3. Ekonomik İstikrar İşlevi

Ekonomik istikrarın sağlanması, genel olarak devletin tam istihdam ve fiyat istikrarını gerçekleştirmesini ifade eder.

Bir ekonomide kaynakların etkin kullanımı için gerekli bir şart olan kaynakların tam kullanımı ve fiyat istikrarı yalnızca piyasa ekonomisi faaliyetleriyle gerçekleştirilemez, burada piyasa ekonomisi yetersiz kalmakta, devreye devlet girmektedir.

Ekonomik istikrarsızlığı önlemek veya boyutlarını azaltıcı önlemleri zamanında almak devletin görevleri arasına girmiştir.

11.4.2.4. Ekonomik Büyüme İşlevi

Serbest bırakılan piyasa ekonomisi, ekonomik büyümeyi gerçekleştiremeyeceği düşüncesi yoğunluk kazanmıştır.

Ekonomik büyüme; ekonomik yapının nicelik ve nitelik açısından gelişmesi olarak; bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam tutarındaki artışı ifade eder.

Günümüzde devletlere, ekonomiye gerekli desteği sağlamak ve ekonomiye ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak şekilde müdahale etme görevi verilmiştir.

11.5. Bütçe Sistemleri

Bütçe sistemlerini, bütçe tekniğinde meydana gelen gelişmelerle klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi olarak temel iki kısımda incelenir.

11.5.1. Klasik Bütçe Sistemi

Klasik bütçe sistemi, bütçe sisteminin ilk şekli olup, aynı zamanda klasik mali anlayışın bir ürünüdür. Klasik mali anlayışa göre, önemli olan husus bütçe denkliliğinin sağlanmasıdır.

Klasik bütçe sisteminde devlete verilen klasik görevleri yerine getirmek dışında bütçeden başka bir şey beklenmez. Kamu hizmetlerinde etkinlik sağlayacak düzenlemeler yoktur. Ayrılan ödeneklerin, ilgili harcama kalemlerinde kullanılıp kullanılmadığı konusu araştırılır.

11.5.2. Modern Bütçe Sistemi

Devletin ekonomik ve sosyal hayatta üstlendiği görevlerin artışına paralel bütçe sisteminde de gelişmeler olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrası 1929 Büyük İktisat Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlar, devletin ekonomik hayat içerisinde daha etkin görev almasına sebep olmuştur. Diğer yandan sosyal devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler ve teknolojik gelişmeler de devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarını genişletmiştir.

Yapılan harcamaların etkinlik ve verimlilik yönünden ele alınması sonucu devamlı değişen şartlara uygun bir bütçe sistemi geliştirmeye yönelik arayışlar hızlanmıştır. İstenen hedeflere en kısa zamanda ve en az kaynak kullanımı ile ulaşmayı sağlayacak teknikler olarak beş tane yeni modern bütçe sistemi geliştirilmiştir.

Modern bütçe sistemi türleri:

1. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi: Yeni mali yılın bütçesinin hazırlanması sırasında önceki yıl bütçe ödeneklerinin sıfır kabul edilmesi esasına dayalı bütçeleme sistemidir. Yeni baştan bütçeleme veya sil baştan bütçeleme tekniği olarak da nitelendirilebilir. Sıfır esaslı bütçeleme sistemi, yeni senenin bütçesinin eski senelerin bütçesinden tamamen bağımsız bir şekilde hazırlanmasını ifade eder. Bu sistemde, kamu hizmetlerinde öncelikler her yıl yeniden belirlenir ve ödeneklerin gerekçeleri her yıl yeniden yazılır. Hiçbir harcama kalemi, gelecek yıl bütçesinde otomatik olarak yer almaz.

2. Program Bütçe Sistemi: Çeşitli işlevlere ayrılan kamu hizmetlerinin bütçede öncelik sırasına göre programlanmasına esasına dayanır. İlk olarak 1963' de ABD'de uygulanmıştır. **Program bütçe sistemi;** çeşitli fonksiyonlara ayrılan kamu hizmetlerinin, bütçede öncelik sırasına göre programlanması esasına dayanır. Programlar; alt programlara, alt programlar ise faaliyet ve projelere ayrılır. Program bütçe, kamu yönetiminin belirlenen amaçlarına ulaşmak için mevcut kaynakların alternatif programlar arasında tahsisinde, yöneticiler tarafından rasyonel kararların alınmasına imkân sağlayan bir bütçe tekniğidir.

3. Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi: Program bütçe sisteminin daha ileri ve geliştirilmiş şekli planlama programlama bütçeleme sistemidir. İsminden de anlaşılacağı gibi planlama, programlama ve bütçeleme safhalarından oluşur. **Planlama;** gelecek birkaç yılı kapsayan çeşitli amaçları ve bu gayelere ulaşma yollarını gösteren tahminlerdir. Planda belirtilen gayeler önem derecesine göre sıralamaya tabi tutulur. Belirlenen hedeflere ulaşmak için mevcut imkânlar tespit edilir. **Programlama;** planlama ile belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için yapılacak hizmetlerin belirlenmesi safhasıdır. Burada önemli olan, kaynakların belirtilen amaçları gerçekleştirmek için en etkin tarzda kullanılmasını sağlamaktır. **Bütçeleme** ise belirlenen kamu hizmetleri için ödenek ayırma işlemidir.

4. Performans Bütçe Sistemi: Kamu yönetiminin performansını ölçme ve değerlendirmeyi hedefleyen bir bütçe tekniğidir. Buna iş bütçesi veya başarı bütçesi de denir. **Performans bütçe;** kıt olan kaynaklarla en fazla kamu hizmeti üretimini hedefleyen bir bütçe tekniğidir. İlk olarak 1912'de ABD'de geliştirilmiştir. Önemli olan yapılan harcamanın miktarı değil, harcamaların sonucunda elde edilen ürünlerin sağladığı faydadır. Sayısal verilerden faydalanmak suretiyle yapılan matematiksel analizlerle çeşitli kamu hizmetlerinin sağladığı faydalar ölçülmeye çalışılır.

5. Analitik Bütçe Sistemi: Kamu harcamalarını; kurumsal, işlevsel ve ekonomik açılardan sınıflandırarak ölçme ve analiz imkânı sağlayan bir bütçe sistemidir. Bu sistem, kamu mali istatistiklerini esas alan bir sınıflandırmaya dayanır. **Analitik bütçe;** kamu harcamalarının analizine imkân sağlayan istatistiki veriler oluşturan modern bir bütçe tekniğidir.

11.6. Türkiye'nin Bütçe Sistemi

Genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve yerel yönetimler bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamuda bunlar dışında herhangi bir isim altında bütçe oluşturulamaz.

2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kanun ile birlikte; bütçelerde tahsis edilen kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanımı, kaynak kullanımı sonucunda elde edilen çıktı ve sonuçların politika ve önceliklerle ilişkilendirilmesi, sonuç odaklı bir mali yönetim anlayışının getirilmesi, böylece mali saydamlık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi için performans esaslı bütçe sistemi benimsenmiştir.

Performans esaslı bütçe sisteminin temel unsurları olarak stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları öngörülmüş, sistem 2008 yılından itibaren genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde uygulanmaya başlanmıştır.

Devlet Bütçesi beş farklı bütçe çeşidinden oluşur. Bunlar, Türkiye'nin bütçe sisteminde yer alan temel bütçe çeşitleridir.

Merkezi yönetim bütçesi, 5018 s. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli cetvellerde yer alan bütçeler:

1. Genel Bütçe: Devlet tüzel kişiliğine dâhil olan kamu kurumlarının bütçesidir. Bunlar, 5018 sayılı Kanuna ekli (I) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar, Millî Güvenlik Kurulu Genel

Sekreterliği, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçeleri gibi.

2. Özel Bütçe: Bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak, belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. YÖK, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, TÜBİTAK, TSE-Türk Standartları Enstitüsü, TOKİ-Toplu Konut İdaresi Başkanlığı vb. gibi kuruluşlar özel bütçeli kuruluşlardır.

3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi: Özel kanunlarla kurulan kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve 5018 sayılı Kanuna ekli III sayılı cetvelde yer alan her bir düzenleyici ve denetleyici kurumun bütçesidir. RTÜK-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bütçeleri bu türdendir.

4. Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi: Sosyal güvenlik hizmeti sunmak için kurulan, 5018 s. Kanuna ekli IV sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu G. Müdürlüğü bütçesi.

5. Yerel Yönetimler Bütçesi: Yerel yönetim kapsamındaki kamu idareleri (il özel idaresi, belediye ve köy) bütçesidir.

11.7. Bütçe Mevzuatı

Bütçe, bir kanun olmasına karşın bütçe kanun tasarılarının hazırlanması, mecliste görüşülmesi ve kanunlaşması özellik arz eden bir kanundur. Bütçe ile ilgili temel hükümler Anayasanın 87, 89 ve 161 inci maddelerinde düzenlenmektedir.

Merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolüne ilişkin usul ve esasların düzenlendiği 2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre **bütçe**; belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bu tahminlerin uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belgeyi ifade etmektedir. Bütçe kanunu kamu yönetiminin faaliyetlerini hukuki normlara bağlayan bir kanundur.

Bütçe kanunu hazırlanırken kanuna bütçe ile ilgili hükümler dışında hüküm ve harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı karamamesiyle aşılabileceğine dair hüküm konulamamaktadır. **Bütçe kanun teklifi**, Cumhurbaşkanınca mali yılbaşından en az **yetmiş beş gün önce** TBMM'ye sunulur. Anayasa bütçe kanun teklifi ile kesin hesap kanun teklifini görüşme ve kabul etme görevini TBMM'ye vermektedir. Bütçe kanun teklifi önce Bütçe Komisyonunda **elli beş gün içinde** görüşülüp kabul edilmekte ve sonra Genel Kurulda görüşülüp mali yılbaşına kadar karara bağlanmaktadır. Bütçe görüşmeleri sırasında milletvekilleri Genel Kurulda gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamamaktadır. Cari ve izleyen yılların bütçelerine malî yük getiren tekliflerde ise öngörülen giderleri karşılayabilecek malî kaynağın gösterilmesi zorunludur. Genel Kurulda kamu idare bütçeleri ile değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunmakta ve oylanmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle 5018 sayılı Kanunda daha önce düzenlenen geçici bütçe uygulamasına ilişkin Anayasaya hüküm eklenmiştir. Buna göre bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde geçici bütçe kanununun çıkarılacağı, geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanacağı düzenlenmektedir. Ayrıca Anayasada Cumhurbaşkanının bütçe kanunlarını kısmen veya tamamen uygun bulmayarak bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri göndermeyeceği de hüküm altına alınmaktadır.

11.8. Bütçe Süreci

Bütçe süreci; (1) bütçenin hazırlanması, (2) bütçenin kanunlaşması, (3) bütçenin uygulanması ve (4) bütçenin denetimi olarak dört aşamadan oluşur.

11.8.1. Bütçenin Hazırlanması

Merkezî yönetim bütçe kanunu, merkezî yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir ve gider tahminlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine yetki ve izin veren kanundur. Merkezi yönetim bütçesi, 5018 sayılı Kanuna ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvelerde yer alan kamu idarelerini kapsamaktadır. (I) sayılı cetvel genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerini, (II) sayılı cetvel özel bütçeli idareleri, (III) sayılı cetvel ise düzenleyici ve denetleyici kurumları ifade etmektedir.

Merkezî yönetim bütçe kanununda; yılı ve izleyen iki yılın gelir ve gider tahminleri, varsa bütçe açığının veya fazlasının tutarı, açığın nasıl kapatılacağı veya fazlanın nasıl kullanılacağı, vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen vergi gelirleri, borçlanma ve garanti sınırları, bütçelerin uygulanmasında tanınacak yetkiler, bağlı cetveler, malî yıl içinde gelir ve giderlere yönelik olarak uygulanacak hükümler yer almaktadır. Cumhurbaşkanlığı, merkezî yönetim bütçe kanun teklifini hazırlar ve bu amaçla ilgili kamu idareleri arasında koordinasyonu sağlar. Ülkemizde bütçe hazırlık süreci makro politikaları ve temel ekonomik büyüklükleri gösteren OVP'nin (orta vadeli plan) Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla başlamaktadır. Süreç, kamu idarelerinin bütçe hazırlık belgeleri ve makro politika belgeleri kapsamında bütçe ve yatırım tekliflerini hazırlayarak yetkili makamlara sunmaları ile devam etmektedir. Sürecin son aşamasında ise Cumhurbaşkanı tarafından merkezî yönetim bütçe kanun teklifi TBMM'ye sunulmaktadır.

11.8.2. Bütçenin Kanunlaşması

Cumhurbaşkanlığınca hazırlanan merkezî yönetim bütçe kanun teklifi 5018 sayılı Kanunun 18 inci maddesi uyarınca mali **yılbaşından en az yetmiş beş gün önce** (17 Ekim) Cumhurbaşkanı tarafından TBMM'ye sunulmaktadır.

Cumhurbaşkanının merkezî yönetim bütçe kanun teklifini TBMM'ye sunmasının ardından teklifin TBMM'de görüşülme süreci başlamaktadır. Bu süreç, 17 Ekim'i takip eden **elli beş gün içerisinde** Plan ve Bütçe Komisyonunda ve

sonraki **yirmi gün içerisinde** ise Genel Kurulda olmak üzere iki aşamadan oluşur.

TBMM, merkezi yönetim bütçe kanun teklifinin metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve oylar. Kabul edilen merkezi yönetim bütçe kanunu mali yılbaşından önce **Resmi Gazete’de yayımlanır, 1 Ocakta yürürlüğe girer.**

Merkezî yönetim bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde ise **geçici bütçe kanunu** çıkarılır. Geçici bütçe ödenekleri, bir önceki yıl bütçe başlangıç ödeneklerinin belirli bir oranı esas alınarak belirlenir. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması halinde, yeni bütçe kanunu kabulüne kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek artırılarak uygulanır. Cari yıl bütçesinin yürürlüğe girmesiyle geçici bütçe veya yeniden değerlendirilerek artırılarak belirlenen bütçe sona erer, o tarihe kadar yapılan harcamalar, yüklenmeler ve tahsil edilen gelirler cari yıl bütçesine aktarılır.

Yasama organının bütçeyi reddi durumu da olabilir. Bütçenin yürütme organının gelirleri toplamasına, giderleri yapmasına yetki ve izin veren bir kanun olması reddetme kararının önemini büyük ölçüde artırır. Bütçenin reddi veya fevkalade durumlarda “geçici bütçe” uygulaması ile devlet faaliyetleri devam ettirilir.

Geçici bütçeye başvurma nedenleri:

1. Süresinde kanunlaşmayan bütçeler, mali yıla yetişemeyebilir.
2. Yasama organı, bütçeyi reddedebilir.
3. Seçim takvimi ile bütçe takvimi birbirine uymayabilir.

Geçici bütçe; yıllık bütçe kabul edilip uygulamaya konuluncaya kadar belirli bir süre ile sınırlı olmak üzere gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasına yetki ve izin veren bir kanundur. Geçici bütçe kanunu ile hükümete belli bir süre için gelirleri toplamasına devam etme izni verilmekte; giderlerle ilgili olarak da harcama birimlerine geçen yıl bütçe üzerinden toptan ödenek verilmesi yoluna gidilmektedir.

Geçici bütçeler genelde bir aylık yapıldığı için bunlara “on ikide bir bütçe” de denilir. Geçici bütçeler ya geçmiş bütçenin on ikide bir tutarına veya toplam bir tutar hâlinde ödenek verir ve gelirlerin toplanmasına devam edileceğini belirtir.

Geçici bütçe, devlet faaliyetlerinin akışının sürdürülmesi bakımından gerekli olduğu için zorunlu bir uygulama niteliğindedir. Bununla birlikte geçici bütçe uygulamasında bölüm itibarıyla onama yapıldığı ve toptan ödeme ayrıldığı durumlarda meclis denetimi zayıflamış olmaktadır. Aynı şekilde yeni bütçe ile yapılması tasarlanan yenilikler, tasarruflar düzeltilmelere gecikmiş olacaktır. Karışıklık ve gecikmelere sebep olabilir. Bütçenin zamanında yetiştirilememesi veya reddedilmesi ile geçici bütçe uygulamalarına icabında başvurulmaktadır.

11.8.3. Bütçenin Uygulanması

Bütçenin uygulanması, gelirlerin toplanması ve harcamaların yapılması demektir. Bu iki işlemin birlikte yürütülebilmesi ve gelirlerle giderler arasında yer ve zaman bakımından uyum sağlanması için yapılan işlemlere hazine işlemleri denir. Devlet gelir ve giderlerini yöneten kuruluş, maliye bakanlığıdır.

Bütçenin uygulamaya girmesiyle faaliyetlerin yürütülebilmesi için gelirler toplanacak ve giderler ödenebilecektir.

Kamu geliri: Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri ifade eder. **Özel gelir;** genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri ifade eder.

Kamu gideri; kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, mali ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderlerini ifade eder.

Harcama birimi; kamu idaresi bütçesinde ödenek tahsis edilen ve harcama yetkisi bulunan birimdir.

Giderlerin gerçekleştirilmesi; harcama yetkililerince belirlenen görevli tarafından düzenlenen ödeme emri belgesinin harcama yetkilisince imzalanması ve tutarın hak sahibine ödenmesiyle tamamlanır.

Hazine işlemleri; bütçenin uygulanması, bir taraftan gelirlerin toplanması, diğer taraftan harcama yapılması demektir. Gelirin toplanması ve harcamanın yapılması işleminin birlikte yürütülebilmesi ve gelirlerle giderler arasında yer ve zaman bakımından uyum sağlanması için yapılan işlemlere hazine işlemleri denir. Hazine işlemlerini hazine yapar.

Hazine; devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makamdır.

Hazine, bütçenin gelirlerini toplayarak bunları muhafaza etmek, işletmek, gerekirse borç para bularak bütçe giderlerini gereken yer ve zamanda ödemesini sağlamakla görevli soyut bir kasadır. Bütçede, gelir gider denkleğinin sağlanması ve sağlıklı uygulanmasında hazinenin önemli bir görevi olması sebebiyle, bütçenin uygulamasında vazgeçilmez bir araçtır.

Hazine işlemleri; yer bakımından hazine işlemleri, zaman bakımından hazine işlemleri olarak ikiye ayrılır:

1. **Yer bakımından hazine işlemleri:** Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde bölgeler arası ortaya çıkan mali

uyumsuzlukları gidermeye yöneliktir. Bir bölgede gelirler, giderlere göre az ise ve bu nedenle ödeme zorluğu çekiyorsa geliri giderine göre fazla olan yerden bu bölgeye T.C. Merkez Bankası ve Ziraat Bankası gibi bankalar aracılığıyla gelir transferi yapılır. Böylece ödeme gücünü ortadan kaldırılmış olur. 1931’de bütün para nakil işleri Merkez Bankasıyla yapılmaya başlandı. Halen devletin bütün gelirleri, esas itibarıyla Merkez Bankasında toplanmakta ve ödemeler buradan yapılmaktadır.

2. Zaman bakımından hazine işlemleri: Kamu gelirlerinin giderlere uyumlu olarak toplanamadığı zamanlarda yapılan işlemlerdir. Gelirlerin toplanamadığı dönemlerde yapılan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için hazine, bazı borç kaynaklarına başvurur. Kısa vadeli veya dalgalı borç kaynakları; MB avansları, adi emanetler ve hazine bonosudur.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, temel olarak ülkede para ve kur politikalarının yönetilmesinden sorumludur.

TCMB, 1930’da anonim şirket olarak kuruldu; sermayesinin %51-55 hazinenin, kalan kısmı hamiline hisse senedir. 1211 s. K 1. mad. bankanın anonim şirket, özel hukuk tüzel kişiliğiyle ünvanı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası olarak para ile ilgili düzenleyici önlemleri almakla görevli. Özel hukuk tüzel kişiliği ile devletten bağımsızlığına önem verilir.

TBMM’e ait para basma yetkisi, 1715 s. Kanun ile T.C. Merkez Bankası ünvanı altında özel hukuk tüzel kişiliğine sahip ve özel sermayenin de katıldığı bir anonim şirket olan TCMB devredildi. 21.04.1994 tarih ve 3985 s. Kanun ile para basma ve ihraç imtiyazı süresiz MB’ye verildi. Madeni para basma yetkisi ise Hazine Müsteşarlığına bağlı Darphane’ye verildi. MB bastığı kâğıt para, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası” yazar, aidiyet belirten “i” harfi yoktur. Darphanede basılan madeni para ise “Türkiye Cumhuriyeti” yazar. MB, öngörülemez giderler için İhtiyat Akçesi bulundurur.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlamak için finans sisteminde istikrarın sağlanması ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almakla görevlendirilmiştir.

Merkez Bankasının temel görev ve sorumlulukları:

1. Fiyat İstikrarı: Merkez Bankasının temel amacı, fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarı ile ekonomik kararlarda dikkate almayı gerektirmeyecek ölçüde düşük bir enflasyon oranı kastedilmektedir. Banka, bu hedef doğrultusunda uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı araçları doğrudan kendisi belirler, bir başka deyişle araç bağımsızlığına sahiptir.

2. Finansal İstikrar: Finansal istikrar, Merkez Bankası için destekleyici amaç özelliğine sahiptir. Bu kapsamda Banka, Türkiye’deki finansal sistemin istikrarı için para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almakla sorumludur.

3. Döviz Kuru Rejimi: Ülkemizdeki döviz kuru rejimini Hükûmet ile birlikte belirlemek, şekillendirmek ve uygulamak; Bankanın bir diğer görevidir. Bunun yanında, Türkiye’deki altın ve döviz rezervlerini saklamak ve ülke menfaatleri doğrultusunda yönetmekten sorumlu kurum, yine Merkez Bankasıdır.

4. Banknot Basma ve İhraç İmtiyazı: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 87. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olan para basma ve ihraç yetkisini, TBMM süresiz olarak Merkez Bankasına devretmiştir.

5. Ödeme Sistemleri: Merkez Bankası; fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesi için yeni sistemler kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini sağlamak, gözetimini gerçekleştirmek ve gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür.

Kâğıt para, tahvil ve bono, hisse senetleri gibi değerlerin ilk defa piyasaya sürülmesine **emisyon** denir. **Emisyon hacmi** ise MB tarafından ihraç edilen (piyasaya sürülen) banknotların toplam tutarıdır ve ‘Tedavüldeki Banknotlar’ diye adlandırılır.

Devlet para basarken karşılığında altın tutmak zorunda değildir. Ülkeler ekonomik güçlerine göre para basarlar. Paranın gücü, ülkenin gücü ile doğrudan ilgili olup hükümet politikaları ve MB hareketlerine dayanır. ABD, 1971’de doların altın karşılığını kaldırdınca dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kaldı. Günümüzde kâğıt paraların karşılığı yalnızca devletin itibarıdır. Toplum, eski uygulamadan kalma alışkanlıkla kâğıt paranın hala bir altın karşılığı olduğunu zanneder.

Türkiye’nin ilk yerli ödeme sistemi TROY (Türkiyenin Ödeme Yöntemi) Bankalararası Kart Merkezi tarafından 5015’te kuruldu. Bankalar ve işletmeler arası para akışını sağlayan elektronik bankacılık yöntemidir. Kredi kartı, banka kartı ve ön ödemeli kart hizmeti sunmaktadır. 2017’de Discover Card ağı ile dünyada kabul edilmeye başladı. TROY; BKM’nin hissedarları olan Türkiye’deki 20’den fazla bankadır, %51,01’i Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na aittir.

Merkez Bankası’nın Altın Rezervi

İkinci Dünya Savaşı sonrası bazı ülkeler altın rezervlerini kendi ülkeleri dışında özellikle bu konuda geniş imkâna sahip güvenli kasa daireleri bulunan ülkelerin merkez bankalarının altın deposunda saklama yolu seçildi.

Saklanan bu altınlar ülkenin herhangi bir borcu karşılığı veya güvencesi için rehin bırakılmamıştır. Saklamadan çok daha fazla öne çıkan sorun rezerv yönetimidir. Bu amaçla merkez bankaları, sırasıyla güvenli yatırım, likidite ve getiri önceliklerini dikkate alarak belirleyeceği usul ve esaslara göre yurt içi ve yurt dışı piyasalarda vadeli ya da vadesiz altın, döviz, menkul kıymet, türev ürün alım satım, borçlanma ve borç verme işlemlerini de içeren tüm bankacılık faaliyetlerinde bulunabilir.”

Altın rezervleri, döviz ihtiyacı halinde swap (takas) yapılarak belirli vadeyle döviz alınıyor, vade dolduğunda tersi yapılarak döviz verilip altınlar geri alınıyor. Merkez Bankası bu yolla bütün diğer merkez bankalarının yaptığı benzer işlemleri yaparak ihtiyacı olan döviz, ihtiyaç duyduğu süreyle elde edebiliyor. Altın swapı yapılırken altınların fiziki olarak aynı depo içinde yer değişimi yapılarak, altınları veren ülkenin deposundan alınıp altınları kabul eden ülkenin deposuna taşınıyor. İlgili ülke merkez bankası iki tarafın da güvendiği bir yeddiemin (trustee) görevi görmüş oluyor.

Altın tutmak aynı zamanda bir güvenlik meselesidir. Her ülke altınını en güveneceği yerde tutmak istese de altın stoklama ve altın emanetçiliği eğilimleri de geliyor Bir ülkenin en çok hangi ülkeye güvendiği altınlarını nereye emanet ettiğine bağlıdır. Bu savaş gibi zor zamanlarda bu altınlara rahatça ulaşma güvenin yansımasıdır. Dış kaynaklarda güvensizlik ülkelerin kendi iç kaynaklarına yönelmesine sebep olur. Altın rezervlerini kendi kasalarında tutma yoluna giderler.

Global ticarete tek rezerv para olan ABD Dolarının silah olarak kullanımının getireceği kur farkından zarar görmemek için ülkeler, İkili Para Takası (Swap) Değiş/Tokuş Anlaşması yaparlar. **Swap**; finans piyasalarında iki tarafın belirli bir zaman diliminde yükümlülüklerine bağlı olarak faiz ödemeleri ve döviz cinsinin karşılıklı değiştirildiği takas sözleşmesidir. Swap, iki ülke arası yerel paralarıyla ticareti kolaylaştırır, rezervleri güçlendirir ve finansal istikrar destekler.

Paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki fark olan senyörage gelirini; (100 doların maliyeti; 14-18 sent) büyük miktarlara çıkarıyor. **Rezerv para** birimi olan ABD doları emisyonunun ne kadar olduğu 2006'dan itibaren resmî emisyon (sürüm) miktarını açıklamadığı için bilinmiyor. Doların rezerv para olmaktan çıkabileceği görüşleri yaygınlaşıyor. Eğer bir ülkenin parasına talep var ise o ülkenin para basmasının yolu da açılmış demektir.

11.8.4. Bütçenin Denetimi

Bütçenin denetimi, bütçe uygulamalarına ilişkin işlemlerin mevzuata uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin araştırılmasıdır. Bütçenin denetimi Sayıştay tarafından yapılır.

Mali yıl içinde devlet gelirlerinin toplanması ve harcamaların yapılması sırasında bütçe denetimi yapıldığı gibi bütçe yılı bittikten sonra toplanan gelirlerin ve yapılan giderlerin kanunlara ve bütçeye uygunlukları araştırılmaktadır.

Türkiye'de bütçe denetimi iç ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

11.8.4.1. İç Denetim

İç denetim; kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak için yapılan bağımsız nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir.

İç denetim faaliyetleri, idarelerin yönetim ve kontrol yapıları ile mali işlemlerinin risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirme yönünde sistematik, sürekli ve disiplin içinde genel kabul görmüş standartlara uygun gerçekleştirilir. İç denetim, iç denetçiler tarafından yapılır.

Kamu idarelerinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulunun uygun görüşü üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birimi başkanlıkları kurulabilir.

İç denetim birimleri.

1. Harcama birimleri: Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgari kontroller, mali hizmetler birimi tarafından ön mali kontrole tâbi tutulacak mali karar ve işlemlerin usul ve esasları ile ön mali kontrole ilişkin standart ve yöntemler Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir.

2. Muhasebe: Muhasebe hizmeti; gelirlerin ve alacakların tahsili, giderlerin hak sahiplerine ödenmesi, para ve parayla ifade edilebilen değerler ile emanetlerin alınması, saklanması, ilgililere verilmesi, gönderilmesi ve diğer tüm mali işlemlerin kayıtlarının yapılması ve raporlanması işlemleridir. Bu işlemleri yürütenler muhasebe yetkilisidir. Memuriyet kadro ve ünvanlarının muhasebe yetkilisi niteliğine etkisi yoktur. Muhasebe yetkilisi namına ve hesabına para ve parayla ifade edilebilen değerleri geçici olarak almaya, vermeye ve göndermeye yetkili olanlar muhasebe (yetkilisi) mutemedidir. Muhasebe (yetkilisi) mutemetleri doğrudan muhasebe yetkilisine karşı sorumludur.

3. Mali hizmetler: Alım, satım, yapım, kiralama, kiraya verme, bakım-onarım ve benzeri mali işlemlerden; idarenin tamamını ilgilendirenler destek hizmetlerini yürüten birim, sadece harcama birimlerini ilgilendirenler ise harcama birimleri tarafından gerçekleştirilir.

4. Ön mali kontrol: Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan kontroller ile mali hizmetler birimi tarafından yapılan kontrolleri kapsar. Ön mali kontrol süreci, mali karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesinden oluşur.

Kamu idarelerinde ön mali kontrol görevi, yönetim sorumluluğu çerçevesinde yürütülür. Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgari kontroller, mali hizmetler birimi tarafından ön mali kontrole tâbi tutulacak mali karar ve işlemlerin kurullar ve ilgili standartlar Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir.

11.8.4.2. Dış Denetim

Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacı, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurum amaçları, hedef ve planlara uygunluk cihetinden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır.

Dış denetim, genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları dikkate alınarak;

a) Kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, mali tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin mali denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin mali işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti,

b) Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi,

Suretiyle gerçekleştirilir.

Dış denetim sırasında, kamu idarelerinin iç denetçileri tarafından düzenlenen raporlar, talep edilmesi halinde Sayıştay denetçilerinin bilgisine sunulur.

Yargı denetiminin ağırlık noktası, sayman hesapları üzerinedir. Saymanlar, kendi dönemlerine ait hesapları mali yılı izleyen yedi ay içinde Sayıştay'a göndermek zorundadır. Bu hesapları önce denetçiler inceler. İlgililerin savunmaları alınarak rapor düzenlenir. Bunlar Birinci Başkanlığa sunulur ve yargılanmak üzere dairelere gönderilir, üyelerine dağıtılır. Bunları üyeler inceler ve Daire Başkanı'na geri verirler. Sonra da hesapların yargılanmasına geçilir. Yargılama sonunda beraat, tazmin veya zimmet kararı verilebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştay'ın denetlenmesi, TBMM tarafından bütçenin uygulanmasından sonra yapılmaktadır. Sayıştay'ın denetlenmesi, her yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı tarafından görevlendirilen ve gerekli mesleki niteliklere sahip denetim elemanlarından oluşan bir komisyon tarafından, hesaplar ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak yapılır.

Sayıştay'ın üç ayda bir bütçe uygulanması hakkında TBMM'ye rapor vermesi, hükümetin de her bütçe için uygulamadan sonra bir Kesin Hesap Kanun Tasarısı hazırlayıp TBMM'ye sunması gerekir. Kesin Hesap Kanun Tasarısı, ilgili olduğu yıl içinde elde edilen gelirler ve giderlerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan ve ilgili mali yılın bitiminden itibaren bir yıl içinde TBMM'ye verilmesi zorunlu olan Kesin Hesap Kanun Tasarısına Sayıştay'ca hazırlanacak Genel Uygunluk Bildiriminin eklenmesi gerekir. TBMM Kesin Hesap Kanun Tasarısını onaylamakla hükümeti aklamış olur.

On Birinci Bölüm Örnek Soruları

1. Bütçe ve bütçe hakkı nedir?
2. Bütçenin genellik ve birlik ilkesi nedir?
3. Bütçenin ön izin ilkesi ve yıllık olma ilkesi nedir?
4. Bütçenin açıklık ilkesi, doğruluk ve samimilik ilkesi nedir?
5. Bütçenin klasik işlevleri nelerdir?
6. Bütçenin modern işlevleri nelerdir?
7. Klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi nedir?
8. Genel bütçe ve özel bütçe nedir?
9. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçesi nedir?
10. Sosyal güvenlik kurumları ve yerel yönetimler bütçeleri nedir?
11. Bütçe sürecinin aşamaları nelerdir?
12. Hazine işlemleri nelerdir?
13. Merkez Bankasının temel görev ve sorumlulukları nelerdir?
14. Merkez Bankası altın rezervlerini nasıl yönetiyor?
15. Bütçe denetimi nasıl yapılır?

12. MALİYE POLİTİKASI VE KAMUDA YENİDEN YAPILANMA

12.1. Maliye Politikası

Maliye politikası, devletin ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmek için mali araçlarla ekonomiye müdahaledir.

Maliye politikası; devletin maliye politikası araçları olan kamu harcamaları, vergiler, kamu borçlanması ve devlet bütçesini kullanarak ekonomide tam istihdamı sağlamak, ekonomik dalgalanmaları en aza indirmek, adil bir gelir ve servet dağılımını sağlamak için uyguladığı politikalarıdır. Maliye politikası aracılığıyla kamu kesimi, bir yandan yaptığı harcamalar ile geliri artırıcı etki yaparken bir yandan da topladığı vergiler ile geliri düşürücü bir etkiye sahiptir.

Her ülke, dünya ve kendi iç ekonomik şartlarını dikkate alarak kendi kendine yeterliliği sağlayacak bir ekonomi politikası geliştirir. **Ekonomi politikası;** bir ekonominin büyüme, adil gelir dağılımı, iş gücü piyasası, vergi düzeyi, devlet bütçesi, mülkiyet, para arzı, faiz oranı ve ekonomik müdahalenin merkezi devlet organlarıncı belirlenip yönetilen bir politikadır.

Ekonomi politikasının temel amaçları:

1. Tam istihdam.
2. Fiyat istikrarı.
3. Ekonomik büyüme.
4. Gelir dağılımında adaleti sağlamadır.

Ekonomi politikasının temel araçları:

1. Maliye politikası.
2. Para politikası.
3. Alternatif maliye politikalarıdır.

Maliye Politikası, 1929 Büyük Ekonomi Buhranı sonrası ortaya çıkmış ve **koruyucu jandarma devlet anlayışından, müdahaleci modern devlete** geçiş başlamıştır. J. M. Keynes'in 1936'da yayınladığı "**Genel Teori**" eseriyle süreç tamamlanıyor ve mali olaylara modern yaklaşım hâkim oluyor. **Jandarma devlet;** egemenlik gücüne dayanarak sadece adalet, savunma ve asayiş hizmetlerini yürüten, serbest ekonomik düzenin koruyuculuğunu yapan devlettir.

Bu döneme kadar klasik ekonomi anlayışı olan "bırakınız yapsınlar" felsefesi geçerli idi. Bu anlayışa göre devletin yaptığı harcamalar, alınacak vergilerle doğru orantılı olmalı, devlet sadece millî savunma hizmetleri, adalet, toplum için zorunlu mal ve hizmetleri üretmelidir. Bunlar dışında devlet ekonomik hayatın dışında kalmalı, çünkü devlet ekonomideki özel sektöre göre hantal yapısı sebebiyle başarısız olur.

Klasik kamu maliyesi anlayışı; kamu harcamalarının hacim itibariyle dar olması, devlet bütçesinin denk olması ve kamu harcamalarının mümkün olduğu kadar dolaylı vergi gelirleri ile finanse edilmesi gerektiği şeklindedir. Devlet ne kadar çok harcama yaparsa, o kadar fazla vergi almak zorunda kalır. Fazla vergi, serbest piyasa düzenini bozan en önemli faktördür. Bunlar, devletin ekonomik hayata müdahalesine şiddetle karşı çıkarlar. Devlet faaliyetlerinin çok sınırlı tutulmasını isterler.

Büyük Ekonomi Buhranı (1929) döneminde yaşanan ekonomik durgunluğun giderilmesinde maliye politikasından geniş ölçüde faydalanılmıştır. Günümüzde ise enflasyonu önleme, ekonomide belli bir büyüme hızının sağlama ve gelir dağılımını düzeltmek için maliye politikası büyük önem taşımaktadır.

Klasik ekonomistlere göre devletin temel işlevleri:

1. Millî savunma ve ülke içi asayiş hizmetleri.
2. Adaleti sağlamak.
3. Toplumsal mal ve hizmetler üretmektir.

Klasik ekonomistler, devleti kıt kaynakları tüketen, israf eden ve verimsiz alanlarda kullanılan bir yapıda görmüşler ve bundan dolayı devletin ekonomik hayatın işleyişine müdahale, yüksek vergi almasına, kamu harcaması yapmasına veya başka alanlarda faaliyet yürütmesine karşı çıkmışlardır.

Klasik ekonomistlerin devlete yüklediği işlevlerin kamu maliyesine yansması:

1. Kamu harcamaları hacim itibariyle dar olmalıdır.
2. Devlet bütçesi mutlaka denk olmalıdır.
3. Kamu harcamaları mümkün olduğu ölçüde dolaylı vergi gelirleri ile finanse edilmelidir.

Modern devlet (müdahaleci devlet); ekonomi, sağlık, büyüme, istikrar, bilim, teknik ve teknolojiye kadar birçok unsuru kalkınma ve gelişim için kullanarak birçok işlevi üstlenmiştir. Modern devleti klasik devletten ayıran temel özellik; sahip olduğu egemenlik ve meşruiyet anlayışıdır. Modern devlet, belirli bir süreçte ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, toplumsal gelişmeler ışığında ortaya çıkmıştır.

Modern devletin temel işlevleri:

1. Adalet, güvenlik, sağlık ve eğitim.
2. Fiyat istikrarını sağlama.
3. Adil gelir dağılımını sağlama.

4. Ekonomik istikrarı sağlama.
5. Tam istihdamı sağlama.
6. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlama işlevidir.

Maliye politikası, belirli ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için kamu hizmetlerinin, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin ekonomik etkilerini uygun yönde değiştirmek ve büyüklük ile bileşiminde gereken ayarlamaları belirlemektir.

Devlet maliye politikası aracılığı ile işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik sorunların çözümüne ekonomik gelişmenin ve tam istihdamın sağlanmasına katkıda bulunacak bir kamu gelir ve harcama politikasının izlenmesini sağlar.

12.2. Maliye Politikasının Konusu ve Amaçları

Maliye politikası, maliye biliminin mali olayları politik yönden inceleyen koludur. Devlet maliye politikası ile ekonomide resesyon (durgunluk) veya enflasyonist olan konjonktürel dalgalanma görüldüğünde bazı araçları kullanarak dalgalanmaları minimize edip ekonomik gelişmeyi gerçekleştirme ve gelir dağılımını düzeltmeye dönük faaliyet yürütür. **Resesyon (durgunluk, duraklama)**; makroekonomide geleneksel olarak reel gayri safi yurt içi hasılanın iki veya daha fazla çeyrek yıllık (6 ay) periyotta arka arkaya negatif büyüme göstermesi durumudur.

Maliye politikasının konusu; devletin vergi, bütçe, borçlanma ve kamu harcamaları gibi temel mali araçlarla temel ekonomik amaçları gerçekleştirmeye yönelik aldığı önlemler ile yaptığı uygulamalardır.

Devlet ekonomik faaliyetleri hızlandırmak için ya harcamaları artırır veya vergi yükünü azaltır. Bunu klasik ekonomik anlayışın hâkim olduğu dönemlerde faydası bölünemeyen kamusal mal ve hizmetlerle piyasa yapıcılığı özelliği ile yerine getirirken modern maliye anlayışında piyasa düzeltici özelliğini kullanır. Devletin piyasa yapıcılığı yerine piyasa düzeltici olma özelliği ekonomiye daha uzun dönem düzeltici etkiler oluşturur.

Maliye politikasının amaçları, temel ekonomi politikası amaçlarından ayrı değildir. Maliye politikasının amaçları ile ekonomi politikasının amaçları birlikte ekonomik büyüme, tam istihdam ile fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet ve ödemeler bilançosunda denklik sağlanması şeklinde ifade edilebilir.

Maliye politikasının temel amaçları:

1. Tam istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanması.
2. Ekonomik büyümenin sağlanması.
3. Ekonomik istikrarının sağlanması ve korunması.
4. Gelir dağılımında adaletin sağlanması.
5. Ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanmasıdır.

Maliye politikası genel bir politika olarak hedefine ulaşmada uygulayacağı başka alt politikalar da bulunmaktadır. Bunlar birlikte uyumlu şekilde uygulandığında hedefe ulaşabilecektir.

Maliye politikasının alt politikaları:

1. Para politikası.
2. Dış ticaret politikası.
3. Fiyat politikası.
4. İstihdam politikası.
5. Sanayileşme politikası.
6. Tarım politikasıdır.

Sıralanan bu farklı politikalardan da anlaşılacağı gibi maliye politikası, ekonomi politikasının bir alt bölümü niteliğindedir.

Klasik ekonomistler, ekonominin sürekli tam istihdamda ve denge halinde bulunduğu kabulünden dolayı ekonomik istikrarı sadece fiyat istikrarı açısından değerlendiriyorlardı. Bu ön kabulün doğru olmadığı anlaşılınca ve ekonominin eksik istihdamda hatta aşırı istihdamda dahi dengeye gelebileceği görülünce ekonomik istikrar kavramı yeni bir anlam kazanmıştır.

Bir ekonomide istikrar konu olduğunda, tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte gerçekleştirilmesinin anlaşılması gerekir.

12.3. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikası, devletin ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için mali araçlarla ekonomiye müdahalesidir.

Ekonomi politikasının bir alt bölümü niteliğindeki maliye politikası; tam istihdamın sağlanması, fiyat istikrarının sağlanması ve korunması, belli bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanması olan hedeflerine ulaşmak için bazı araçları kullanması gerekir.

Maliye politikasının temel araçları; (1) kamu harcamaları, (2) kamu gelirleri, (3) kamu borçlanması ve (4) kamu bütçesidir.

12.3.1. Kamu Harcamaları

Maliyede klasik anlayışın hâkim olduğu dönemde kamu harcamalarının ikinci sırada kaldığı görülür ve kamu harcamaları sınırlı tutulur. Kamu gelirlerinin ekonomik tarafsızlığı söz konusu olmasından harcamalar veri kabul edilir. Devlet önce harcar sonra finansmanını düşünür ve bu olaya hukuki yaklaşır. Kamu harcamalarının finansman kaynağı vergidir, bu yetmezse

borçlanmaya gidilir ve bu en son tercih olarak kabul edilir.

Kamu harcaması; devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idareleri, köyler, kamu ekonomik teşebbüsleri) kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları giderler ile istisna ve muaflik nedeniyle alınmayan vergiler, sosyal güvenlik katkı payı, dış borçlar, faiz ödemeleri, sosyal transferler ve bağışlar için yapılan harcamalardır.

Kamu harcaması; genel olarak devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalardır. Modern devlet; adalet, güvenlik, asayiş, eğitim, sağlık hizmetleri yanında, ekonomik ve sosyal görevlerinden doğan hizmetler de görmektedir. Bu müşterek hizmetleri, prensip itibarıyla merkezi ve yerel yönetim birimleri aracılığıyla gerçekleştirir.

Gelişen ülke ekonomilerinin globalleşmeden en az zararla çıkabilmesinin temel dayanağı tüketici bilincidir. Liberal ekonomilerde tüketim ile ilgili tutum ve davranışların bizzat tüketiciden gelmesi, tüketim faaliyetinin dikte edilemeyeceği gerçeği karşısında, milli ekonomiye olumlu katkı sunacak bir hareketin başarısı ancak tüketicinin bilinçlendirilmesiyle olur.

Bilişim teknolojileri katkısıyla insanlarda tüketici bilincinin artışına bağlı; ülkede israfi önleyerek topyekûn kalkınma, adil paylaşım, refahın yayılması, yerli ve kaliteli ürünler tercih edilerek milli ekonominin korunması birçok alanda önemli faydalar sağlayarak, kamu harcamaları bir disipline kavuşur. Bu şekilde kamu harcamalarının bazı özellikleri vardır.

Kamu harcamalarının temel özellikleri:

1. Kamu harcamalarının ödenmesi para ile yapılmaktadır.
2. Kamu harcamaları, harcama yapmaya yetkili organlar tarafından yapılabilir.
3. Kamu hizmetinin görülmesinde prensip olarak maliyet ve kârlılık unsurları dikkate alınmaz.
4. Kamu harcamalarının finansmanı, mükelleflerin vergi olarak yaptıkları zora dayanan ödemelerle karşılanır.
5. Özel harcamalarda harcama gelirine göre belirlenirken, kamuda kamu gelirleri harcamalara göre ayarlanır.
6. Kamu harcamaları özel harcamalara göre çok büyük miktarlara ulaşmıştır.

Hangi hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirileceği, ülkelerin rejim ve sosyal durumlarına göre değiştiği gibi zamanla da artmakta, çeşitlenmekte ve değişmektedir. Burada önemli olan kamu kaynağını etkin kullanma çabasıdır.

Bazı durumlarda kamu harcamalarının kısıtlanması devleti amaçlarına ulaştırırken, bazı durumlarda artırılması hedefine ulaştırmaktadır. İçinde bulunulan zamanın ekonomik şartları bu durumu belirler.

12.3.2. Kamu Gelirleri

Kamu geliri, devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamalarını karşılamak için gerek vergilendirme yetkilerine dayanarak gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri bütün ekonomik değerlerdir.

1. Kamu geliri: Kanuna dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirlerdir.

2. Özel gelir: Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirlerdir.

Vergiler, karşılıksız alınan kamu geliri sınıfına girer ve dolaylı ve dolaysız yollardan alınabilir. **Vergi politikası;** belirli ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için vergilerin miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamaların tümüdür. **Vergi politikasının temel amacı;** gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltmak, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak, ödemeler dengesi açığını azaltmak, ekonomik kalkınmayı sağlamaktır.

12.3.3. Kamu Borçlanması

Devletin, üzerine aldığı görevleri yerine getirebilmek için yapmak zorunda olduğu harcamaları karşılayacağı temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergi ve diğer gelirlerin yetersiz olduğu durumda devlet zorunlu olarak borçlanmaya gider.

Kamu borçlanması; vergi ve diğer gelirlerin yetersiz kaldığı durumda devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için hazine bonosu, devlet tahvili ve benzeri menkul kıymetler veya dış kredi sözleşmeleri yoluyla borçlanmasıdır. Devlet borçlanması, ülke içi veya ülke dışından sağlanmasına göre farklı özellik ve etkiler gösteren bir kamu finansman şeklidir. Borçlanma, verginin tersi geçici bir özellik taşır ve faiz yükü getiren gelir kaynağıdır.

Devletlerin borçlanması tarihi süreç içerisinde bulunduğu coğrafyanın siyasi ve stratejik yapısına bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ve teknolojik yeni ihtiyaçlara göre büyük farklılıklar gösterir. Kapitalist ülkelerin, kolonyal politikalar ile bazı ülkeleri ekonomik veya siyasi çıkarları için geri ödenmesi mümkün olmayan borçlandırmaları modern bir sömürgeciliktir.

Ödeme gücü üzerinde borçlandırılan bir ülkenin, zorba hükümeti yerine seçimle gelen demokratik hükümet, önceki hükümetin borçlarını **üksindirici (iğrenç) borç** görüp devlet faydasına değil; ulusal ve uluslararası kanunlara aykırı, yolsuzlukla kendi veya bir zümre çıkarına yapıldığını öne sürerek geri ödemek isteyebilir.

Dünyadaki gelişime bağlı olarak devletlerin borç stokları farklı nedenlerle sürekli artmaktadır. Bir ülkenin dış borcu, özel ve kamu diye ayrılmaz, ülke borcu olarak ifade edilir. Kamu maliyesi açısından bu ayrım çoğu zaman yapılmaz.

Cari işlemler hesabının sonucu oluşan cari açık, diğer ülkelerden borçlanılarak karşılanır. **Cari açık;** bir ülkenin ithal ettiği ürünlerin ihrac ettiği ürünlerden daha fazla olmasıyla ortaya çıkan açıktır. Bir ülkenin dünya ile olan ekonomik ilişkilerinde,

giderlerinin (ithalat, faiz ve kâr transferleri gibi) gelirlerinden (ihracat, dış yardım ve işçi gelirleri gibi) yüksek olduğu durumdur. Bu açık ülkeden her yıl çıkan paranın giren paradan fazla olduğunu gösterir ve ödemeler dengesini bozar. Bu, ülkelerin karşılaşmak istemedikleri durumdur, çünkü bu açık ancak yabancı sermaye girişi ile karşılanır, bu giriş de sancılıdır.

Klasik ekonomistlere göre devlet yalnızca savunma, adalet, eğitim gibi görevleri üstlenmelidir. Borçlanma zorunlu olduğunda bu kamu gelirlerini yalnızca verimli yatırımlarda kullanılarak kendi getirisıyla faiz ve masraflarını karşılayabilir. Klasiklerin devlet borçlanmasına izin verdiği durumlar, olağanüstü dönemler için yapılan uzun süreli borçlar içindir. Borçlanmanın da para piyasalarından değil, yatırımlara verilen fonların toplandığı sermaye piyasalarından yapılması istenir.

Devlet borçlanmasına karşı çıkılmasının en önemli nedeni, borçların gelecek nesillere devredilen haksız bir yük olduğu görüşüdür. Fakat 1929 Büyük İktisat Buhranından sonra devletin ekonomik faaliyetlere daha aktif katılması gereğinin ortaya çıkması ile kamu harcamalarının artmasıyla, vergi gelirleri yetersiz kalınca, birçok devlet borçlanmak zorunda kalmıştır.

Günümüzde borçlanma, artık normal kamu gelirleri arasında sayılmaya başlanmıştır. Başta gelişen ülkeler olmak üzere, birçok ülkede devlet, önemli miktarda iç ve dış borçlanma yoluna gitmektedir.

Borçlanma nedeni; ülkelerin gelişmişlik ve içinde buldukları şartlara göre değişir. İhracatın, ithalatı karşılayamadığında dış ticaret açığı oluşur bu da kalkınmayı yavaşlatır. Dış ticaret açıkları dış borçların artmasına bu da krizlere neden olur.

12.3.4. Kamu Bütçesi

Bütçe politikası, hükümetin ekonomik politikalarının bir aracı olarak bütçe konusundaki yaklaşım ve uygulamayı gösterir.

Kamu bütçesi; belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini gösteren ve bu dönemde kamu gelirinin toplanması, kamu harcamalarının yapılması için yasama organınca yürütme organına verilen yetki (belge, tasarruf) bir kanundur.

Devletler, farklı ekonomik, mali ve bütçe politikaları uygulayabilir. Denk bütçe politikasında hükümetler gelir ve giderlerin eşitliğini hedefler. Bu politikalar genişletici veya daraltıcı olabilir. Genişletici ekonomi politikası uygulayan bir hükümet açık bütçe politikasını tercih etmiştir. Genişletici maliye politikası ekonomide canlılığa ihtiyaç duyulursa uygulanır.

Kamu harcamaları artırıldığında, vergiler düşürülerek bütçe açığı oluşturma isteği genişletici maliye politikasıdır. Daraltıcı maliye politikası ise enflasyonu düşürmek için kamu harcamalarını kısmak veya vergileri artırarak bütçe fazlası oluşturur.

Bütün bu araçlardan, her birinin etki alanı ve derecesi birbirinden farklıdır. Bu araçların tercih ve kullanım şekli ulaşılmak istenen hedeflere göre değişiklik gösterir. Sonuç olarak, denk bütçe kamunun açık vermemesi için önemlidir.

12.4. Alternatif Maliye Politikaları

Maliye politikasının ilgi çeken konularının başında, karar alıcıların ekonomik istikrarı sağlamada alternatif maliye politikası yöntemleri arasında yapacağı tercih yer alır.

Devletin ekonomiye müdahalesine sebep olan bu yöntemlerin sonuçları ve etki dereceleri birbirlerinden farklı olmaktadır.

Alternatif maliye politikası yöntemleri:

12.4.1. İradî Maliye Politikası

Keynesyen bir maliye politikası olarak ekonomik istikrarsızlıkları bertaraf etmek için maliye politikası araçlarında siyasi karar alıcılar tarafından yapılan düzenlemeleri kapsar. **İradî maliye politikası;** kamu harcamaları ve gelirlerinde bazı iradi veya takdiri değişikliklerin yapılması ve alınacak kararların, siyasi karar alıcılara bırakılmasını ifade eder.

İradî maliye politikalarının başarısının önünde ve istikrarı bozucu; konjonktürel gelişmeleri tahminde isabet sorunu ve maliye politikası uygulamasında gecikme olarak iki sorun vardır. Konjonktürel gelişmelerin doğru teşhisi veya konjonktürel gelişmelerin tahmini isabetli olsa da maliye politikası gecikmeli olarak uygulanırsa ekonomik istikrar bozulabilir.

12.4.2. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Maliye Politikası

Deflasyon ve enflasyon gibi konjonktürel dalgalanmalarla uyumlu olan maliye politikasıdır. **Otomatik istikrar sağlayıcı maliye politikası;** herhangi bir kanuni işlem veya siyasi irade olmadan, bir gecikme ortaya çıkmadan, maliye politikası araçlarına yerleştirilen unsurlar ile konjonktürel dalgalanmalarla beraber, kendilerinden beklenen sonuçların oluşmasıdır.

Ekonominin daralma dönemlerinde talep düşüşü, vergi gelirlerini azalttığı gibi genişleme dönemlerinde talepte ve toplam kârlardaki artış, vergi gelirlerini otomatik olarak yükseltmesiyle, kendiliğinden oluşan bütçe açık ve fazlaları ortaya çıkar.

Ekonomik dengenin sağlanması ve sürdürülmesinde kendiliğinden işlev gören, denge sağlayıcı etkiler oluşturan; artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası ödemeleri, bütçe açık ve fazlaları, özel ve kurum tasarrufları ile bazı kesimlere ödenen mali yardımlar (sübvansiyon) mali veya sosyo-ekonomik kurumlar otomatik stabilizatör (dengeleyici, sabitleyici) niteliğindedir.

12.4.3. Telafi Edici Maliye Politikası

Klasik ekonominin denk bütçe yaklaşımının tersine Keynesyen ekonomi, telafi edici bütçe yaklaşımını savunur.

Telafi edici maliye politikası; ekonomiyi tam istihdamda dengeye getirecek bir bütçe aracılığı ile ekonominin durgunluk dönemlerinde ekonomiyi genişletmek, ekonominin genişleme dönemlerinde de ekonomiyi daraltmak için kullanılır.

Durgunluk dönemlerinde devlet, toplam talep yetersizliklerini aşmak için vergi indirimleri, kamu yatırımları ve cari harcamalar aracılığıyla bütçede açık verme pahasına ekonomiye yeni talep enjekte eder. Durgunluğu aşmak için alınan tedbirlerle ekonomi genişlemeye girer, bu dönemde de bütçe fazla verir ve konjonktürel olarak bütçe denk hale gelir.

Telafi edici maliye politikası yöntemi, ekonomik durgunluk ve işsizlikle mücadele sırasında ortaya çıkan, sınırlı bir bütçe açığını oluşturur, işsizlik azalır ekonomik kaynakların kullanımını sağlanınca da yeniden denk bütçe uygulanır.

12.4.4. Tedrici Maliye Politikası

Tedrici maliye politikası ile alınan ekonomik ve mali kararlar, belirli bir sıralama ile uygulamaya geçirilmesi önem taşır.

Tedrici maliye politikası; ekonomik hedeflere belirli bir zamana yayılı olarak ulaşılmasını sağlayan bir yoldur. Bütçe açıklarını aşamalı olarak düşürme, vergi oranlarını aşamalı olarak artırma veya enflasyon oranını kademeli olarak indirmek gibi alınan ekonomik ve mali kararlar tedrici maliye politikası uygulaması olarak belirli bir sıralama içinde uygulanır.

12.4.5. Şok Maliye Politikası

Şok maliye politikası yöntemi, belirgin kriz dönemlerinde uygulanır. **Şok maliye politikası;** güven bunalımının ve beklentilerin olumsuz olduğu dönemlerde, istenilen hedeflere şok politikalarla, hızlı bir şekilde ulaşılmasını sağlar.

12.4.6. Kurala Bağlı Maliye Politikası

Siyasetçilerin yönetimine bırakılan iradi maliye politikasının bütçe açıklarına sebep olması ve bu açığı kapatacak finansman yöntemlerinin mali yükünün yeni nesiller ve makroekonomik dengelere olumsuz etkileri nedeniyle kurala bağlı maliye politikası uygulamaları tercih edilmektedir. Kuralsızlık, topluma belirli bir maliyet yükü getirebilmektedir.

Kurala bağlı maliye politikası ile ekonomik istikrarı korumak, mali disiplin ve maliye politikasının sürdürülebilirliğini artırmak, siyasi popülizmi engellemek gibi hedeflere ulaşılabilir. Ülkelerin sosyal, siyasi, ekonomik yapısına, ekonomik ve sosyal hedeflere, içinde bulunulan konjonktürel duruma ve siyasi yapılarına bağlı olarak değişiklikler gösterir.

12.5. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma

Kamu yönetiminde yeniden yapılanma, zihniyette bir yenilenme olarak başlar, sonra pratiğe dökülerek sağlanan bir yenilik ve reformdur. Günümüzde bu yenilenme maliye politikasının etkinliği açısından bir zorunluluktur.

Kamu, bir ülkedeki halkın (amme) tamamıdır. Kamu yönetimi; faaliyet, disiplin (bilim) ve bir meslek niteliği taşır, çeşitli bilimlerden gerekenleri alır, kamudaki sorunların çözümüne uygular, işlev olarak kamu politikalarını belirler ve uygular, yapı anlamında ise devletin organizasyon yapısını ifade eder.

Kamu yönetimi; devletin organizasyon yapısını sürdürmek için kamu politikalarını belirleme ve uygulama faaliyetlerini, planlama, organize etme, yöneltme, koordine etme ve kontrol faaliyetleri bütünüdür.

Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticiyi seçer, seçilen yöneticinin görevi; vatandaşı yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek üzere kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Dolayısıyla, devlet yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir. Burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patron ilişkisine benzemez, vatandaş, yönetilen değil, yöneten konumundadır. Millet, kamu kurumlarını yönetecek olan vekilleri seçer, denetler ve gerektiğinde değiştirir. Devlette devamlılık esastır, yöneticiler, hükümetler değişebilir.

Seçimle dahi iktidara gelmiş olsa, yönetimin bütünüyle tek elde toplanması despotizmdir. Baskıcı yöneticiler her zaman kendilerini savunacak bir kitleyi hazır bulmuşlardır. Abdurrahman el-Kevakibi bu durumu “İstibdat devleti eblehlerle, ahmaklara yakışan bir devlettir” sözüyle açıklar. İstibdat, insanlık için en büyük musibettir. Demokrasiler, halkın yönetime katılımı ve yönetenleri denetlemesini sürekli ve etkili kılmak için sivil toplum kuruluşları (hükûmet dışı bağımsız kuruluşlar) formülünü geliştirmişler, geniş hak ve imkânlar tanımışlardır. Bu yapılar, örtülü iktidar ilişkilerini sürekli kontrol ederler.

Yönetici, organizasyonu bir bütün olarak ele alarak değişik bilgi ve teknikleri mevcut şartlara göre uygular. Kurumlarda ortaya çıkan sorunların çoğu yönetim beceriksizliğinden çıkmaktadır. İyi bir yönetim sistemi; denge ve denetim mekanizması kuran, bir şekilde yönetme hakkını elde eden ve yönetim becerisi olmayan yöneticinin verdiği zararın en az olduğu sistemdir.

Dünyada artan hürriyet talepleri ve kendini yönetme becerisini geliştiren insanlar artık yönetilmek yerine bulunduğu organizasyonları birlikte yönetmeyi istemektedir. Kamu yönetiminde en büyük sorunlardan biri de oligarşi ve mafya tipi yapılanmalardır. **Oligarşi;** siyasi gücün birkaç kişiden oluşan küçük bir grubun elinde olduğu yönetim şekli, **mafya** ise kanun dışı işler çeviren, bu işleri yaparken cinayet bile işlemekten çekinmeyen bir tür gizli yapılanmadır. Bu yapılar himayesinde gelişen servetinin kaynağı karanlık iş adamları grubu olan **oligarklar** kurumları istedikleri şekilde yönlendirmektedirler.

Üretim araçlarını ellerinde bulunduranların oluşturduğu **kentsoylu** toplum sınıfı olan **burjuvaziye** hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakış açısıyla değerlendiren kehanet (güya bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala (Tevrat öncesi Yahudi ruhban sınıfının geliştirdiği büyü ve şeytani güçlerle bağlantılı sanatı) gibi ezoterik (gizemli) bir öğretiyi ve sembollerle mesaj veren anlayışların kurum içlerine sızmaları kamu yönetimlerini olumsuz etkilemektedir. Tüm bu durumlar da kamu yönetiminde olumsuzlukları gündeme getirmekte; bu sorunlara çözüm arayışları artmaktadır.

Kamu kesiminin başarısızlık nedenleri:

1. Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması ve ekonomik istikrarsızlık, risk ve belirsizlikler.
2. Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektör bazında kaynak dağılımında dengesizlikler.
3. Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik, kara para ile kayıt dışı ekonomi.
4. Siyasette patronaj ilişkileri, yandaşlık, yolsuzluk, partizanlık, rant, siyasi miyopluk ve lobicilik.

5. Devlet harcamalarında israf, mali yanılma, bütçe açıkları, seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği.
6. Kararların oy çokluğu esasına dayanması ve ahlaki kurallara uymayan hizmet sunumları.
7. Bürokrasinin sürekli büyümesi, kaynak israfı, plansız yatırım ve hizmet kayırmacılığı.
8. Kamu otoritelerinin faaliyetler hakkında halka şeffaf, açık, sürekli ve doğru bilgi vermemeleri.
9. Kamu makamlarının liyakat, uzmanlık, deneyim, birikim ve beceriden uzaklaşıp siyasi makam haline gelmesidir.

Piyasaların etkin çalışmasını sağlayan şartların ya hiç ortaya çıkmaması veya ters yönde çalışmasını ifade eden **piyasa başarısızlığı** piyasaların önemli bir özelliğidir. Serbest piyasaların aslında başarılması gereken, kendi başına bırakıldığında etkin çalışması gerekir iken, uygulamada kendi başlarına bırakıldığında etkin çalışmıyor. Bazı ürünlerin çok fazla, bazılarının ise yetersiz üretimi olabiliyor. Piyasa başarısızlığının uç noktası, bazı ürünlerde piyasaların hiç oluşmaması nedeniyle bu tür ürünleri piyasanın üretilmemesidir. Serbest piyasa, başıboş piyasa değil, devlet ve bağımsız kurulların denetimiyle rekabet şartlarında kontrol edilen piyasadır.

Piyasa başarısızlıkları veri iken; devlet, kaynak tahsisi görevi ile üstlendiği bir görevi piyasaların kaynak tahsisi işlevine karışma ve piyasa başarısızlıklarını düzeltme veya bunun etkilerini azaltacak tedbirler alır. Piyasa aksaklığı sebebiyle devletin görevlerinden bir diğeri ekonomik etkinlik, gelir, servet dağılımındaki eşitlik ve sosyal adalet açısından önemlidir. Devlet gelir dağılımı görevi gereği; piyasalar toplum refahının dağılımında adaleti sağlayamadıkları ölçüde, devlet piyasa mekanizmasına müdahale ile gelir dağılımını adil kabul edilen bir noktaya getirmeye çalışır.

Kamu yönetimi karar verme sürecinde; uzmanların ve ilgili kişilerin görüşlerinin (istişare) alınması ve alınan kararlar ilgili yöneticinin sorumluluğu asıldır. Karar alınmadan önce konunun uzmanı birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir.

Yeniden yapılanma; kamu kurumlarının sınırlı kaynaklarla hedeflerini rasyonel, verimli ve etkili şekilde nasıl organize edilmesi gerektiği sorusuna cevap arama, toplumun değerlerindeki, tercihlerindeki değişiklikleri tespit etme faaliyetidir. Bunun için önce devleti, demokratikleştirip denetlenebilir hale getirerek, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmalıdır.

Yönetimde yeniden yapılanma; yönetim sisteminin yapısı, hizmet tercihleri, personel rejimi, iş görme zihniyeti ve yöntemi, karar verme süreci, siyasi sistemle olan ilişkileri ile sistemi harekete geçiren unsurlarda köklü değişim için girişilen planlı, bilinçli bir değiştirme hareketi, köklü bir reform ve inovasyondur.

Yeniden yapılanmanın sağladığı demokratik yönetim anlayışıyla, geleceği yönetmek, beklenti yönetimi ve gelişim sonucu toplumsal sınıfların sorunlarına paket çözümler üretme yolunda önemli mesafeler kat edilmiştir. Beklenti yönetimi tecrübesi ile toplumun farklı alanlarında oluşan siyasi ve ekonomik beklentileri en etkili şekilde yönetilebilir.

Kamu yönetiminde etkinliği ve verimliliği sağlamak için reform yapma düşüncesi, belli ihtiyaçtan kaynaklanır ve bu ihtiyaçlar aynı zamanda reformun nedenlerini oluşturur.

Kamu yönetiminde yeniden yapılanma nedenleri:

1. Kamu ve özel kesimin bütünlüğü ve karşılıklı etkileşimi.
2. Kamu yönetiminde tasarrufun ve verimliliği artırma ihtiyacı.
3. Geleneksel kamu yönetiminin karşılaşılan sorunları aşmada yetersizliği.
4. Vatandaşların temel hak ve hürriyetleri ve kaliteli hizmet talepleri.
5. Değişim karşısında ayakta kalabilme arayışları.
6. Özelleştirme hareketlerinin yaygınlaşması.
7. Nitelikli ve liyakatli personel istihdamına duyulan ihtiyaç.
8. Siyasi ve idari karar mekanizmalarına katılım talepleridir.

Kamu yönetiminde israfi önleyip etkinliği ve verimliliği artırmak için temel mekanizmalardan birisi de iç kontrollerdir.

İç Kontrolün Amaçları:

1. Kamu gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerinin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yönetilmesini.
2. Kamu idarelerinin kanunlara ve diğer düzenlemelere uygun olarak faaliyet göstermesini.
3. Her türlü mali karar ve işlemlerde usulsüzlük ve yolsuzluğun önlenmesini.
4. Karar oluşturmak ve izlemek için düzenli, zamanında ve güvenilir rapor ve bilgi edinilmesini.
5. Varlıkların kötüye kullanılması ve israfını önlemek ve kayıplara karşı korunmasını sağlamaktır.

Kamu kesiminde istihdam edilen insanların verimliliğini artırma noktasında temel ve değerler eğitime önem verilmelidir. Bu açıdan personel eğitiminin temel hedefi, çalışanın işini daha iyi yapmasını sağlayacak; beceri geliştirme, liderlik, takım oluşturma ve etkili iletişim gibi kurumu tanıtmaya, misyon, vizyon ve kültürünü aktarmaya, kalite bilinci yerleştirme gibi faaliyetleri yerine getirmeye katkı sağlamayı kapsar. Kurum çalışanlarının toplum değerlerine sahip olma ve bunu kurum içerisinde etkili kullanabilmesi için ayrıca değerler eğitime de tabi tutulması gerekir.

Vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir. **Vergide adalet;** harca yandan değil, daha çok kazananın alınmalıdır. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahsın veya

grubun yardımı olmadığı ve bu kaynaklarının birilerinin elinde baskı unsuru olmaktan çıkarılması gerekir.

Başta, yerel yönetimler olarak devletin en temel görevi; aç ve açığı insanlara hizmettir. Burada vatandaşın görevi, siyaset kurumunun daha güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak, kamu kaynaklarının etkin yönetimini gerçekleştirmek olmalıdır. Toplumsal rahatsızlığın artışı gösteren toplumsal hareketlilik zamanında yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Yöneticiler, toplumun önceki kuşaklarının birikimi olan ekonomik değerleri verimli kullanmalıdırlar. Devleti yeniden yapılandırma sürecinde yoksulluk üreten değil, yoksulluğu ortadan kaldıran uygulamalara ihtiyaç vardır. Kendi bürokrasi ve burjuvasını oluşturan kirli ve kimliksiz insanların yapılanmalarına müsaade edilmemelidir.

Tasarrufa uymayıp israf edildiğinde tüketiciler çoğalır, üreticiler azalır ve herkes gözünü hükümet kapısına diker, o vakit toplum hayatının dayanağı olan “sanat, ticaret ve ziraat” zayıflar, o millet de geri kalıp fakir düşür. Sosyal sorumlulukla toplum ve kişisel fayda ilkesi ile maliyeti en aza indirip faydayı artıran yatırımlara öncelik verilmesi ülke kalkınması için bir görevdir.

Dürüstlük, adalet, demokrasi, sevgi, saygı, hürriyet, ahlak, fazilet, estetik, vicdan gibi evrensel değerlerin “etkinlik temelli” bir eğitim ile kişilere kazandırılmasını ifade eden **değerler eğitimi** kişi ve kurumlar için önemlidir. Toplumunu yönlendiren; iyi-kötü gibi ahlaki, doğru-yanlış gibi mantıki, sevap-günah gibi dini ve güzel-çirkin gibi estetik değerler vardır.

Değerler eğitimi ile eleştirel düşünme, sorgulama, sentez yapabilme, sorun çözebilme ve sebep sonuç ilişkisini kestirebilme özellikleri kazandırılabilir. Eğitim, maddi ve manevi olarak çift kanatlı olmalı; vasıflı insan, işi ehline veren, liyakate uygun terfi, bulunduğu makamda yetersiz olanı bir alt kademeye alabilecek anlayışlı insanlar yetiştirmelidir.

12.6. Organizasyon Geliştirme ve Değişim Yönetimi

Süreç yenileme, yeniden yapılandırma, yenilenim (inovasyon), reorganizasyon ve değişim mühendisliği diye ifade edilen organizasyon geliştirme faaliyetleri etkin ve verimli şekilde yönetilmelidir.

Organizasyon geliştirme işlevi; kurum bünyesinde zamanla ortaya çıkan sorunları çözmek, daha etkili ve katılımlı bir organizasyon kültürü için kendini yenileme süreçlerini geliştirmek üzere girilen uzun süreli çabalarıdır.

Organizasyon geliştirme; verimliliği artırmak için organizasyonun yeni teknolojilere, pazarlara, değişime daha etkili ayak uydurabilmesi için inanç, tutum, değer ve yapılarını geliştirmeye yönelik bir eğitim ve teknik yenileme stratejisidir.

Organizasyon geliştirme yönetimi; organizasyonunun gelişim ve faaliyetlerinin etkinliğini, kârlılığını artırmak için yeteneklerini planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve kontrol sürecidir.

Organizasyon geliştirme süreci; (1) sorunu tanımlama, (2) teşhis ve çözümleri geliştirme, (3) harekete geçme, (4) faaliyet planı, (5) sonuçları değerlendirilmedir. Kendini sürekli yenileyen bir süreçtir.

Organizasyon geliştirme yöntemleri; değişim yönetimi, bilgi teknolojileri, dijital dönüşüm ve siber güvenlidir.

Ekonomik, teknik ve sosyal gelişimler kurumlarda çok yönlü etkiler ortaya çıkararak yapı ve işleyişini değiştirmektedir. Değişim, mevcut bir değeri yeniden şekillendirme veya yeni bir ürün üretim yöntemi, ekonomiye yeni bir bakış açısı getirerek iş dünyasını etkiliyor, iş modellerini geliştirip geleneksel yapı ve faaliyetleri yeniliyor.

Değişim; planlı şekilde sistemin bir durumdan başka bir duruma dönüşümü için kalite, iş ahlakı, yönetim ve siyasette liyakat, yüksek performans, dünya ölçeğinde bir organizasyon ve teknolojiye yüksek seviyeyi sağlamaktır.

İnovasyon (yenilik) ile teknolojiye değişim kısa süre alırken sosyal alanda zihni değişim uzun zaman alabiliyor.

Değişimin hızı baş döndüren şekilde artıyor; geçmişte **beş yüz yılda** gerçekleşen gelişim ve değişim şimdi **beş yılda** yaşanabiliyor, bir bilgi dünyayı **bir dakikada** dolaşılıyor, bilimlerin kendini yenileme hızı ise **yetmiş saatlere** düşmüştür.

Organizasyonlarda değişim ihtiyacının nedenleri; kurum kontrolünde olan ve olmayanlar diye ayrılabilir. Ekonomik, siyasi, teknolojik şartlar, kanunların değişimi, sosyal etkiler kontrol dışındaki etkenler, daha çok kâr etme isteği, birleşme, teknolojik yenilikler organizasyon kontrolündeki değişim nedenleridir.

Yenilik, değişim, denge durumu, statüko (süre gelen düzenin korunması durumu), büyük kötüyü gösterip küçük kötüye (ölümü gösterip sıtmaya) razı etme gelişimle ilgili endişelerdir. Her değişim bir dirençle karşılaşır.

Değişim ihtiyacının nedenleri:

1. Yetersiz faaliyetler, eskime, faydasız hale gelme ve verimliliğin azalması.
2. Dengesiz büyüme ve memnuniyetsizliğin artışı.
3. Ekonomik, sosyal ve teknolojik şartlar ile kanuni değişimler.
4. Elastiki olmama ve organizasyonun yetersizliği (esnemeyen kırılr).
5. Belirsiz veya çatışan hedefler.
6. Tempo eksikliği ve yenilik yapma kapasitesinin olmayışıdır.

Yeni bir yönetim düşüncesi ve organizasyonların yenilenmesi, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişim, global rekabet, globalleşme ve insan haklarındaki gelişim birçok değişimi sürekli hale getirmesiyle değişimin yönetilmesi gerekir.

Değişim yönetimi; işletmenin rekabet edebilmek, kaliteli, uygun fiyatta, hızlı ürün sunabilmek için tüm iş yapma usul ve süreçlerini yeniden yapılandırma, yeni dünya şartlarına ayak uydurma, değişimi bilinçli olarak planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve kontroldür.

Değişim yönetiminin amacı; etkin bir kurum stratejisiyle performansı artırmak ve gelişimi sürekli kılmaktır.

Değişim yönetiminin faydaları:

1. Değişim yönetimi ile gereksiz uygulamalar işletme bünyesinden çıkarılır.
2. Organizasyonda çeşitli görevler bir araya getirilir.
3. Personeller karar mekanizmalarına dâhil edilir.
4. Süreç aşamaları doğru bir şekilde sıralanır.
5. Karmaşık olan süreçler daha basit ve anlaşılır hale getirilir.

Dünyada her şey gelişim içinde ve gelişimin getirdiği değişim çok hızlı gerçekleşiyor. Eski kafa ile yeniye uyum sağlanamaz. İş yapma şeklinin değişimiyle birçok sektör dönüşüyor. Yeni duruma uyan sektör, sistem, fikir, iş ve meslekler varlığını sürdürebiliyor. Geleceğin ne getireceği belirsizdir. “Eski hal muhal ya yeni hal veya izmihlal.” “Eskiye rağbet olsaydı bitpazarına nur yağardı.” “Dostun eskisi eşyanın yenisi.” Bunlar yeni gelişime ayak uydurma hızlarını artırıyor.

İş hayatı sürekli gelişmekte, yenilenmektedir; bilim ve teknolojiye yenilikler iş hayatını o da kurumların işleyişini değiştiriyor. İlk başta mükemmel bir şekilde kurulan organizasyon yapısı zamanla yetersiz kalabiliyor. Kurum, rekabet edebilmek ve müşterilere kaliteli, uygun fiyatta, hızlı ürün sunmak için tüm iş yapma süreçlerini yeniden yapılandırmalıdır.

Globalleşme ile kuruluşlar organizasyon geliştirme yönetimiyle, daha fazla ilgilenmek, gelişen dünya şartlarına ayak uydurmak, global rekabette başarılı olmak için kendilerini geliştirirler. Önce global bir vizyon oluşturarak bunu çalışanlar ile paylaşırlar, ikincide ise kurum kültürünü yapılacak yenilikleri ve atılımları destekleyici bir yapıya kavuştururlar. Zaman içinde gelişen dünya şartlarına ayak uydurabilmek ve global rekabette başarı için gelişime açık olurlar.

Yönetimde, farklı organizasyon geliştirme yöntem ve tekniği içinde yapısal ve beşerî teknikler öne çıkmaktadır.

Organizasyon geliştirme teknikleri:

1. Yapısal Teknikler: Çalışanlar arasındaki ilişkileri ve işin niteliğini etkileyecek özellikteki organizasyonun teknik boyutunu merkeze alır. Hedef; işlerin yapısını değiştirerek çalışma ortamının niteliğini geliştirmek, çalışanların tatmini ile daha başarılı hem de organizasyonu güçlü kılarak daha etkili ve verimli olmasını sağlamaktır. Bunlar; (1) iş genişletme, (2) iş zenginleştirme, (3) iş basitleştirme, (4) iş rotasyonu, (5) bağımsız çalışma grupları ve (6) esnek çalışma modelidir.

2. Beşerî Teknikler: Organizasyonun insan unsuruyla ilgilidir ve biçimsel olmayan yönünü oluşturur. Organizasyon üyelerinin, inançları, sosyal, psikolojik etkileşim ve iletişimleri ve duyguları ile oluşturdukları organizasyonun kültürü üzerinde durur. İş birliği, paylaşma, güven, iletişim, anlaşma ve çözüm işletme kültürünün nitelikleridir. Beşerî teknikler doğal organizasyon yapısı üzerinde; (1) duyarlılık eğitimi, (2) etkileşim analizi, (3) organizasyon davranışı, (4) süreç danışmanlığı, (5) tartışma grupları, (6) hayat, meslek planlama ve araştırma olarak sıralanan teknikleri oluşturur.

Yenilik ve yenilenme ihtiyacını karşılayan inovasyon organizasyondaki dengeyi etkileyen, kişisel ilişkilerden başlayarak bütün ilişkileri değiştiren sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

İnovasyon; bilim, teknoloji ve ekonomik araştırma ile ulaşılan bulguları ekonomik, siyasi ve sosyal alana uygulayarak toplumsal faydaya dönüştürme, mevcut bir değeri yeniden şekillendirme, yeni ürün ve üretim yöntemi geliştirme.

Gelişim ‘her duruma kusursuz uyum sağlayan’ alana ilerliyor. İnovasyon, ürün veya yöntemi ticarileştirip insana sunar.

İnovasyon çeşitleri:

1. Mal inovasyonu: Yeni bir mal geliştirme veya önceden olan bir malı geliştirip farklılaştırarak pazara sunulmasıdır.

2. Hizmet inovasyonu: Yeni bir hizmet geliştirme veya önceki bir hizmeti geliştirip farklılaştırarak müşteriye sunma.

3. Pazarlama inovasyonu: Ürünleri değişik tasarımla ambalajlama veya farklı pazarlama stratejileri geliştirip sunma.

4. Yönetim inovasyonu: Artan rekabette pazarı koruyabilmek için çalışma ve iş süreçlerini geliştirme uygulamalarıdır.

Küçük ölçekli girişimlerin kutup yıldızı olan inovasyon, büyük işletmeleri de etkileyerek iş modellerinde değişime yöneltir. Kendini rakipsiz gören işletmeler kârlılığa odaklanırken, küçük işletmeler ise onların önemsemediği alana odaklanır, boşlukları hedefler ve uygun fiyatla doldurur. Kârlılığı kovalayan dev işletmeler hantal yapılarıyla çevik davranamaz, küçük bir girişimle rekabet edemez. Bir zaman sonra büyük işletme müşterisini kaybedince yıkım başlar.

İnovasyonda yarışı sürdürmek isteyen işletme, inovasyon kültürünü benimseyerek uygulamalıdır.

İnovasyonun getirdiği endüstriyel gelişim; 1.0, 2.0, 3.0, 4.0 ve 5.0 olarak beş kronolojik sınıfa ayrılır. Her yeni gelişim aralığı yuvarlak hesapla yarıya düşüyor. 1.0, 140 yıl, endüstri 2.0, 70 yıl, endüstri 3.0, 35 yıl, endüstri 4.0, 17,5 yıl sürmesiyle, 4.0’ın temel uygulamaları 2005’te görüldüğünden 2020’lerden itibaren endüstri 5.0’la çalışmalar başlamıştır.

Endüstri 1.0: Buhar, su, rüzgâr gibi doğal enerjiden bir tork (dönüş) gücü sisteme aktarılarak endüstriyel güç sağlandı.

Endüstri 2.0: Enerji kaynaklarından sağlanan gücü kullanarak çalışan üretim bantları devreye girdi.

Endüstri 3.0: 1970’li ve 1980’lerde bilgisayar ve mikro elektroniğin üretime yaygın katılımı sağlandı.

Endüstri 4.0: Bilişim teknolojileri ile sanayiye bir araya getirmeyi hedefleyen, ilk bileşen yeni nesil yazılım, donanım, düşük maliyet, az yer kaplayıp az enerji harcayan, az ısı üreten, yüksek güvenilirli donanımla bunları çalıştıracak işletim ve yazılım sistemleri, ikinci bileşen cihaz tabanlı internet; cihazların birbiriyle bilgi alışverişi için kullanıldığı, her tür araca entegre olan sensörlerle donanmış internet bağlantılı akıllı elektronik sistemdir. Bu sistemler insana daha az bağımlı üretim yapabilecek akıllı fabrikalarla üretim süresi, enerji miktarı azalacak, üretim miktarı, kalitesi artacak ve maliyet düşecektir.

Endüstri 5.0: 2020 sonrası dijitalleşme ve yapay zekânın toplum hayatındaki etkilerinin her yönü ile değerlendirildiği, iş

süreçlerinde verimi artırarak büyüme ve kalkınma için insanların makine ve robotlarla ilişkisini en verimli şekilde sağlayan bir toplum modelidir. Endüstri 4.0 da bilgi ve zekâ üretimi insanlar tarafından teknoloji yardımı ile yapılırken endüstri 5.0 da ise bilgi ve zekânın üretimi makinalar yardımıyla yapay zekâ yoluyla yapıp insanların hizmetine sunuluyor. İnsansız teknoloji çağı olarak da ifade edilen bu süreçte ileri aşamada akıllı fabrika teknolojisini üretime entegre ederek; aktif, esnek, yüksek verimli, yeni üretim modelleri kullanılıyor. Teknolojik gelişim, inovasyon, yazılım, kodlama, dijital dönüşüm, AR-GE, 6G (6. Nesil), artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, makine öğrenimi, internete bağlanan nesnelere, sürücüsüz (otonom) otomobiller, dronlar, robotlar (vasıfsız işçi), blockchain (veri tabanı teknolojisi), metaverse (sanal/paralel evren), merkeziyetsiz dijital yönetim (Non-Fungible Token), know-how (bilgi, teknoloji, ticari hak), sensör ve bulut bilişimi ile dijital platformlar iş yapma şeklini değiştiriyor, yeni bir toplum düzeni getiriyor. Bu gelişimi izleyenler, ürün, teknoloji, lisans ve fikri mülkiyet haklarını ihraç ederek dünyaya açılacaklardır.

Dijital dönüşümle gelişen dijital ekonomi meslekleri de farklı zihni beceriler gerektiren hale getiriyor. İş hayatında ihtiyaç duyulacak becerilerin bugünden öngörülemez oluşu, gençleri dijital çağa uygun yeni yetenekler kazanmaya itiyor. İnsanın zekâsı bilgisine göre değil, bilgiyi elde etme yeteneğine göre ölçülüyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişimin seyri:

1. Teknoloji hiç bir gücün tekelinde olmadığı için ülkeler geometrik sıçramalarla gelişmiş ülkelerin önüne geçebilir.
2. Bilimsel ve teknolojik gelişim yeni sömürü yöntemi, yeni bir yönetim şekli, hukuk ve devlet düzeni getiriyor.
3. Teknoloji, dijital insan, dijital vatandaş, dijital sağlık pasaportu ve dijital sosyal kredi sistem çalışmalarını geliştiriyor.
4. Akıllı, neom robot şehirler, **blockchain teknolojisi**, dijitalleşme ve telekomünikasyon alanları sürekli gelişiyor.
5. Yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik sistemi akıllı teknolojiler üzerinden siber sistemlerin kullanımı artıyor.
5. Teknolojik gelişmeler bazı meslekleri ortadan kaldırırken daha önce olmayan yeni meslekleri ortaya çıkarıyor.
6. Tekrar eden, dijital veriye dayalı, belirli kurallara bağlı çoğu iş, üretken yapay zekâli robotlara bırakılıyor.
7. Robot ve yapay zekâ mavi yakalılarının ve beyaz yakalılarının işlerinde kullanımıyla yeni bir çalışan sınıfı oluşuyor.
8. Bulut teknolojisi, yapay zekâ, büyük veri, siber güvenlik, 5G ve makine öğrenimi konuları iş dünyasında etkili oluyor.
9. Temiz sürdürülebilir enerji arayışları, evrenin tabii enerji kaynağı olan hidrojeni yeni kullanım çalışmaları artıyor.
10. Gelişmelerin bilinçlendirdiği toplumların gerçeği arama eğilimiyle otorite ve rejimleri sorgulaması artıyor.
11. Kişi, işletme ve devletler ödeme güçleri üzerinde borçlandırarak gelecekteki ipotek edilip köleleştiriliyor.
12. Gelişmeler; kara, deniz, hava, mavi vatan, uzay/siber vatan ve münhasır ekonomik bölge çalışmalarını artırıyor.
13. Gelişim, yüksek ve sivri hiyerarşik organizasyonlardan yatay ve sade organizasyonlara geçişi hızlandırıyor.

Her gelişim peşinden getirdiği sorunları inceleyip çözüm yolları bulmak yöneticilerin sürekli işleridir. Değişimi iyi yöneten ülkeler diğer ülkelere karşı teknolojik üstünlükle pozisyon alıyorlar. Yapay zekâdaki gelişimi yakından izlemek gerekiyor, çünkü birçok alanda avantajlar sağlarken, dünyadaki gelişim seyrinde, tehditleri iklim krizinden daha acildir.

12.7. Kamuda Elektronik Belge Yönetim Sistemleri

Kamuda elektronik dönüşümün toplumu da yakından ilgilendiren ve bürokrasinin azaltılması ve işlerin şeffaf hale getirilmesinde e-Devlet uygulamaları önemli bir tasarruf sağlanmaktadır.

Kamu kaynakları, tüm milletin değerleri olması sebebiyle bu kesimde görev alanlar bu kaynakları kullanmada azami dikkati göstermesi ve faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlaki bir sorumluluktur. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırması gerekir.

Elektronik bilgi sistemleri, iş süreçlerini kısaltarak zaman ve emekten tasarrufla maliyetleri düşürmektedir. **Elektronik belge yönetim sistemi**; kurum içi ve kurum dışı yazışmalarla ilgili bütün süreçlerin bilgisayar ortamında internet üzerinden bilgilerin anlık olarak yönetilmesine imkân sağlayan bir bilgisayar yazılım sistemidir. **Dijital arşiv sistemi**; verilerin bilgisayar ve bulut sistemlerine aktarılarak her yerden erişim ve yönetimini sağlayan sistemdir.

Elektronik belge yönetim sisteminin sağladığı faydalar; yazışmalar için harcanan kaynakların (kâğıt, fotokopi, toner, insan gücü) minimuma indirilmesi, fiziki ortamda belgelerin muhafazası, kaybolması, ulaşım süreleri, gecikmeler, kopukluklar, personel yetersizliğinden kaynaklanan sıkıntıları önlenme veya en aza indirmeyi sağlar.

Ürün odaklı kodlama, algoritmalar, robot teknolojileri, mühendislik yazılımlarına yatırım yaparak geleceğin ihtiyacı olan yeteneklerle donatılmış kuşaklar yetiştirilmelidir. Kurumlar, uzman yardımıyla, nesnelere interneti (IoT) ev ve işyerinden internete bağlanan cihazlar, iş süreçlerinde verimliliği artırıp maliyetleri düşürmek için bilişim ve dijital dönüşüme büyük yatırımlar yapıyorlar.

Elektronik/dijital dönüşüm; hukuki nitelikli belge, bilgi, değer, varlık ve girişimciliği dijital ortamda yürütme, hız ve tasarruf ihtiyacıyla, dijital teknolojiyle ticari faaliyet, süreç, ürün ve modellerin dönüşümüdür.

Dijital dönüşüm, kayıtlı elektronik posta (KEP), e-tebligat, e-yazılım, e-fatura, e-arşiv, e-defter, e-beyanname, e-devlet kapısı, e-kimlik uygulaması, elektronik belge yönetim sistemi (EBYS) ile özel ve kamu sektör uygulamalarını kapsar.

Elektronik dönüşümün faydaları:

1. İşlerin elektronik ortama taşınmasıyla süreç hızlanır ve takibi kolaylaşır.
2. Muhasebe kayıt işlemleri hızlanır, kâğıt, basım ve arşiv maliyetleri azalır.
3. Bürokrasi azalır, şeffaflık ile hesap verilebilirlik artar, görme genişliği ve derinliği sağlar.
4. Arşive ulaşım kolaylaşır, iş yükü hafifler, zaman ve iş gücünden tasarruf sağlar.
5. Paydaşlar, müşterilerle, tedarikçilerle etkili iletişimi sağlar.
6. Klasik dikey hiyerarşiyi zayıflatarak yatay hiyerarşinin gelişimini sağlar.
7. Bilim, teknoloji ve sanat alanındaki tekelciliğin ve istibdadın kırılmasını sağlar.

Her değişim ve gelişim getirdiği sorunları incelemek, çözüm yollarını ortaya koymak yöneticilerin sürekli işleri haline gelmiştir. Yerleşik kurum kültür ve alışkanlıkları dijital dönüşümün önünde bir engel teşkil eder. Dijital dönüşüm alanındaki yenilikçi teknolojilere hızla uyum sağlamak ve rakiplerine üstünlük sağlamak için yoğun bir çaba sarf etmektedirler.

Dijital kurumlar, global organizasyon ve fırsatlara kolay ulaşıyor, işlerini sadeleştirip verimli çalışarak üstünlük sağlıyor. Dijital platform; vatandaş ile devletin etkileşimlerini temelden değiştirerek geleneksel iş yapma şekillerini yenileyerek sağladığı yeni gelir kaynaklarıyla büyüyor. Günümüzde kurumlar, yapay zekâ ile hazırlanan kurumsal yazılımların ve bulut tabanlı yapay zekâ geliştirme hizmetlerinden büyük oranda faydalanmaya çalışıyor.

Teknoloji ve bilişimdeki gelişim, yazılım, kodlama, dijital dönüşüm, blockchain teknolojisi, metaverse, merkeziyetsiz dijital yönetim (Non-Fungible Token/NFT), artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, makine öğrenimi, internete bağlanan nesnelere, sürücüsüz (otonom) otomobiller, otonom hareket eden dron ve robotlar, dijital platformlar kurumların, paydaşlarla etkileşimini, iş yapma şekillerini yeniliyor. Sosyalleşmede kullanılan online dijital mecralar, sosyal platformlarda içerik üretme, paylaşma, otomasyon sistemleri yeni bir ekonomik alanla birlikte doğuş sürecinde yeni iş ve meslekler oluşturuyor. Bu teknolojileri iş süreçlerine entegre etmek isteyen kuruluşlar; yapay zekâ ürün yöneticisi, robot teknisyeni, veri bilimci, yazılım mühendisi, sosyal medya uzmanı ve yapay zekâ ahlak bilimcisi gibi mesleklere kadro açıyorlar.

Ülkeler arasında ciddi bir rekabet alanı olan yapay zekâyı ABD, AB ve Çin, büyük yatırımlar yaparak büyük yapay zekâ gücü olmayı hedefliyorlar. Birçok ülke “millî yapay zekâ stratejilerini” açıklıyor. Diğer yandan, her alanda gelişim gösteren yapay zekâ, istihdam konusunda insanlığın korkulu rüyası haline geliyor ve global ekonomiyi şekillendirmeye devam ediyor.

Bürokrasinin azaltılması ve kurumlarda işlerin şeffaflaşması, elektronik sistem ile birçok işlem zaman ve mekândan bağımsız yapılmaktadır. Kişi ve kurum verileri gelişen teknolojiyle farklı platformlarda kolayca işlenip aktarılabilir. Bu durum kişi ve kurumlara ürün sunanlar açısından kolaylık ve avantaj yanında istismar riskini de getirir.

Kişisel veri; kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin özel hayatın gizliliğini korumaya yönelik, niteliklerine göre kaydedilen, depolanan, işlenen her türlü bilgidir. **Kişisel verilerin korunması hakkı** ise kişisel veri işlenmesinde, bilgilendirilme, verilere erişme, bunların düzeltilmesi veya silinmesini talep, hak ve hürriyeti koruma ile amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenme hakkıdır. Kişisel veriler, verileri toplayan, işleyen, saklayan kurum ve kuruluşlar açısından; “vatandaş sırrı”, “müşteri sırrı”, “ticari veri”, “ticari sır”, “hasta sırrı” gibi korunması gereken diğer haklar ile iç içedir. Hassas veri niteliğindeki “sağlık verileri” konusunda tartışmalar devam etmektedir.

12.8. Dijital Yönetişim

Dünyada artan hürriyet talepleri ve kendini yönetme becerisini geliştiren insanlar, yönetilmek yerine organizasyonları birlikte yönetmeyi istiyorlar. Demokratik yönetim, genel eğilimleri yanında, yerel eğilimleri de dikkate alan etkileşimli, şeffaf, katılımcı modern bir yönetim yaklaşımı olan yönetişimi geliştirmiştir.

Geçmişte yöneten ve yönetileni kapsayan yönetim günümüzde iki taraflı ilişki olan yönetim değil, çok taraflı, çok araçlı ilişki olarak yönetişimi getirmiştir. Günümüzde, hayatın artan sorunlarını çözmeye tüm kişi ve kuruluşlar şeffaf, katılımcı bir yönetim anlayışına ulaşılacak istemeleriyle artık yönetim yerine yönetişim kavramı kullanılmaktadır.

Yönetişim; bir organizasyonun tüm süreçlerinde yönetenle yönetilenin istişareli, şeffaf, karşılıklı, etkileşimli, iş birliği ve ortaklığına dayalı, katılımcı, kapsayıcı yönetim yaklaşımıdır. Yönetim sözcüğünden türeyen yönetişim (governance), tek başına karar alıp uygulama anlayışından şeffaf, fikirlerin tartışıldığı, katılımcı karar alma ve uygulama anlayışına geçiştir. Tek kişinin reisliği sofistike (karmaşık, yanıltıcı) sorunları çözmeye yetersiz kalır. Bir insan tek başına, kimse ile istişare etmeden keyfine göre reislik yapması sorunları çoğaltır, çünkü çok çeşitlenen uzmanlık alanlarına bir kişinin akıl ve kabiliyeti yetmez. Fikirlerin çatışması, eleştirel düşünce ve akılların birbirine zıt olmasından hakikat ortaya çıkar.

Yönetişimin amacı; toplumsal sorunlar, modern toplumların karmaşası, çeşitliliği, dinamik durumuyla baş etmektir.

Yönetişim ilkeleri; (1) adalete ve hukukun üstünlüğüne dayalı, (2) şeffaflık ve hesap verebilirlik, (3) stratejik vizyona sahip, katılımcı ve eşitlikçi, (4) tutarlılık ve istikrar, (5) etkinlik ve sorumluluktur.

Kişi ve kurumlar yönetişimi, şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışına ulaşılacak için bir hedef olarak görmektedirler.

Yönetişimin temel özellikleri:

1. Öngörülebilir nitelikteki formel alanla, öngörülemeyen nitelikli enformel alanların etkileşimiyle ortaya çıkar.
2. Kurumun tüm gücünün kullanımıyla ilişkili olarak çıktılardan çok süreçlerle bağlantılıdır.
3. Çoğulcu ve katılımcı bir modeli öngören katılımcı demokrasi ile bütünleşmeyi hedefler.

Klasik yönetimde, arka palanda kalan sivil toplum kuruluşları, özel sektör, diğer kamu dışı kuruluş ve farklı aktörler yönetimle etkileşimli bir ilişki içerisinde kamu politikalarını belirlemede bir paydaş durumuna gelebilmektedir.

Dijital yönetim; bir organizasyonun tüm süreçlerinde yönetenle yönetilenin interaktif şekilde buldukları modern demokratik yönetimin bilgi teknolojileri ve yaygınlaştırılan mobil ağlardan faydalanılarak gerçekleştirilmesini ifade eder.

Dijital yönetimin temel özellikleri:

1. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanarak süreç ve yapıları uygulamaya çalışan bir modelidir.
2. Yönetimin elektronik boyutunu oluşturur.
3. Dijital yönetim; e-demokrasi ve e-devlet olarak iki kavram üzerinde yükselir.
4. Dijital yönetim, e-devletin politikalarına dayanan ağlar arası iletişimle sağlanan bir ağ yönetimi olarak görülür.
5. İnternet ağı marifeti ile paydaşlar arası karşılıklı ilişkileri artırmaktadır.
6. Kamu politikalarının şekillenmesi, müzakeresi, uygulama ve kontrollerinde farklı aktörlerin katılımını sağlar.

Dijital yönetim, vatandaşlar, hizmet alıcıları ve devletin diğer birimlerle ilişkilerini dönüştürmek, kamu hizmetlerini dağıtmak, bilgi ve iletişim teknolojileri, geniş ağ tipi yapıları, mobil araçları kullanarak gerçekleştirmeye çalışır.

12.9. Dijital Devlet

Dijital devlet, kamu hizmetlerini vatandaşa sunumunda bilgi ve iletişim teknolojileri imkânlarından faydalanılmasıdır.

Dijital devlet; kamu hizmetlerinin vatandaşa elektronik ortamda kolay, kaliteli, hızlı, kesintisiz ve güvenli sunan devlettir.

Klasik devlet, vatandaşa sunduğu hizmetlerin yürütülmesinde yüz yüze ilişki söz konusudur. Geleneksel devlet anlayışı ile hizmet almak isteyen vatandaşın somut belge ve evrak istemesiyle iş süreçleri uzamakta, zaman, enerji ve fiziki çıktı kayıpları fazla olmaktadır. E-devlette ilişkilerin şekil ve içerik değişimi ile birlikte online ortamda ağ tabanlı sistem üzerinden hazırlanan, sunulan evraklarla yürütülmesi iş süreçlerini hızlandırmakta, zaman, mekân, fiziki çıktılardan tasarruf yapılmaktadır.

Vatandaşa hizmet sunumunda e-devlet, geleneksel devlete rakip değil gelişime bağlı olarak zamanla ortaya çıkan onun açıklarını kapatmaya çalışan bilgi teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan bir devlet modelidir. Geleneksel devletten temel farkı vatandaşına hizmet sunum işlevini nasıl ve hangi mekanizmalarla sağladığı ile ilgili olmasıdır. Bu anlamda vatandaşın hizmet sunumunda e-devlet, bilgi ve iletişim teknolojilerini üst seviyede bir yenileşmeye dayanmaktadır.

Dijital devletin temel özellikleri:

1. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile devletin sunduğu bilgilere kolay erişim imkânı sağlar.
2. Vatandaşın birçok alanda demokratik süreçlere katılımına imkân sağlamaktadır.
3. Merkeziyetçi yapıdan uzaklaşarak yatay bir koordinasyon sunmaktadır.
4. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle kamu kurumları arası koordinasyonu sağlayarak hizmet kalitesini iyileştirmektedir.
5. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle etkin, şeffaf, hesap verebilir, demokratik, denetlenebilir bir devlet yapısı sunmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinden yoğun şekilde faydalanan iletişim odaklı e-devlet sayesinde, kamu hizmetleri hızlı, verimli, zamanında ve etkin olarak vatandaşın sunulabilmektedir.

12.10. Kamu Yönetiminde Tasarruf

Gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruf, kişi, kuruluş ve ülkenin ekonomik durumu, ekonomik yapısı ile doğrudan ilgili bir kavramdır. Karşıt kavramı olan israfın da ele alınması gerekir.

Tasarruf; hayatın devamı için insan ve diğer canlıların kullandığı maddeleri kullanımda, tüketimde dikkatli, idareli, yeteri kadar kullanmaktır. **İsraf** ise bir şeyi ihtiyaçtan fazla gereksiz harcama, savurganlık, tutumsuzluk ve aşım tüketimdir.

Sahip olunan değerlerden kullanılmayan, tüketilmeyen bölümünün toplam değerlerine oranı **tasarruf meylini** ifade eder. Hayatın her aşaması ve her türlü faaliyette tasarruf yapılabilir. Kamuda da her alanda tasarruf yapılabilir.

Kamuda tasarruf yapılabilecek alanlar; (1) iş gücünde, (2) finansmanda, (3) enerjide, (4) tüketimde, (5) zamanda, (6) hizmet sunum süreçlerinde ve (7) makam odaları, temsil-ağırlama, protokol ve tören giderlerinde tasarruftur.

İsrafın sıradanlaşıp normalleşmesi ve popülerliğin tüketme kültürü insanlığı bitirmektedir. İnsanların çoğu zor şartlarda yaşarken hiç kimse parasını istediği gibi sorumsuzca saçıp savuramaz. Genel felaketler, toplumun genel hata ve ihmallerinden ileri gelir. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” Bu sebeple insanlık israftan uzaklaşmalı, kaynaklar, tasarruf tedbirleri ile insanların faydasına arz edilmelidir. İtibardan tasarruf olmaz diye israf edilemez.

En iyi tasarruf israf etmemektir. Tasarruf edilen para, gelecekte beklenmedik durumda ve toplumda oluşabilecek ihtiyaçları karşılamak için ayrılır. Gelirlerinin tümünü tüketmeyen belli bir süre sonu daha iyi bir statüye ulaşır. O dönemde elde ettiği gelirin bir kısmını tasarruf ederek önceden sahip olduğu maddi kaynaklara bunu eklemiş olur. Beklenmedik durumlara hazırlıklı, tedbirli olmak, gelecekteki ihtiyaçlar için harcama veya muhtemel zararları karşılamak için gelirden, kârdan ayrılan yedek para (fon, likidite) olan **İhtiyat Akçesi** sistemini kurup geliştiremeyenler faiz piyasasının esiri olur.

Özel ve kamu kesiminde gelirin tüketilemeyen bölümü olan yurt içi tasarrufları toplamı kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşittir. Yatırımların finansman kaynağı ise o dönemde ülkede yapılan tasarruflar ile ülke dışından sağlanan sermaye fonlarıdır. Tasarruf ve yatırım bilinç ve disiplin gerektirir. Yatırım riskini düşünen yatırım yapmamayı ve tasarrufu yastık altı muhafaza tercihi yatırım için gerekli olan kaynağı israf etmemektir.

Sosyal sorumluluk gereği, toplam ve kişisel faydacılık ilkeleri çerçevesinde toplumsal maliyeti en aza indiren ve faydayı artıran yatırımlara öncelik verilmesi gerekir. Bu ülke kalkınması için bir görevdir. Bir ülkenin ekonomik kalkınma ve büyümesi, bir dönemde o ülkede yapılan net reel aktif yatırımların toplamı ile ilgilidir. Yatırımların finansman kaynağı ise o dönemde ülke dâhilinde yapılmış tasarruflar ile ülke dışından sağlanan sermaye fonları oluşturur.

Kamuda tasarruf için katı ve dikey organizasyon yerine modern yönetim anlayışına uygun yatay organizasyon, yumuşak hiyerarşi, şeffaf, esnek, katılımcı yönetim, performansa bağlı ücret ve hesap verilebilirliğe dayalı yönetime geçilmelidir. Kamu harcamalarını denetleyen kurumlar şeffaflık ve hesap verebilirlikte Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu uygulanmalıdır. Kamunun işleyiş ve hizmet sunumunda uyması gereken ilkeler vardır.

Kamu yönetimi ilkeleri:

1. Hesap verebilirlik, saydamlık (şeffaflık), tarafsızlık ve dürüstlük.
2. Eşitlik, hukukilik, liyakat, saygınlık, nezaket, güven ve profesyonellik.
3. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci ile hedef ve misyona bağlılık.
4. Hizmet standartlarına uymak, yetkili makamlara bildirim yapmak ve çıkar çatışmasından kaçınmak.
5. İfade hürriyeti, eleştiri ve muhalefet hakkı.
6. Ahlakilik, saygınlık, adalet, görev ve yetkilerin kötüye kullanılmaması.

Demokrasilerde yasama (meclis), yürütme (hükümet) ve yargı (mahkemeler) olarak kuvvetler ayrılığıyla oluşturulan denge ve denetim mekanizmaları ile istikrar kurulur. İdeal bir kamu yönetiminin hedefi; yönetimde adalet, doğruluk ve şeffaflık, katılımcılık, verimlilik. Devletin gelir ve giderini denkleştirme çabası olan mali disiplinde bu şeffaflık içerisinde. **Şeffaflık;** kamu yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklar ile karar ve hizmet süreçlerinin önceden bilinebilir ve açık olması, üretilen karar, belge ve bilgilere ulaşılmasına fırsat verilmesini, faaliyet ve denetim raporlarının yayımlanmasını ifade eder.

Kamu yönetiminde tasarruf yöntemleri:

1. Devlette havuz sistemi kurulmalıdır.
2. Dijital dönüşüm sağlanmalıdır.
3. Çalışanların yetki ve sorumlulukları kanuni ve ahlaki olarak belirlenmelidir.
4. Hayata geçirilecek projeler planlı olmalı ve iş takvimi belirlenmelidir.
5. Yapacakları hizmetleri daha ekonomik ve mükemmel nasıl yapılacağı araştırılmalıdır.
6. Tasarruf tedbirleri konusunda personele hizmet içi eğitim verilmelidir.
7. Yöneticiler, hizmetleri aksatmadan tasarrufu ön planda tutmalıdır.
8. Çeşitli malzeme araç-gereç ve hizmetlerin daha sağlam, kullanışlı ve ucuza teminine azami gayret göstermelidir.
9. Tasarruf önlemi ve maliyetin düşürülmesinde buluş yapanlar ödüllendirilmelidir.
10. Tasarruf tedbiri koordinasyonu sağlanmalıdır.

Toplumun ortak varlıkları olan kamu malını çalmak, zimmetine geçirmek, kullanımında özen göstermemek, ihanet etmek, israf etmek tüm din, inanç ve ahlak sistemlerinde sosyal sorumluluğa aykırı kötü davranışlar olarak görülür. “Kimi bir işte görevlendirip (yaptığı iş karşılığı) bir ücret verdiysek, onun bu ücret dışında alacağı her şey (kamuya) hainliktir.” (Hz. Muhammed, Ebû Dâvûd, İmâre, 9-10). “Sizden kimi bir işte görevlendirirsek ve o da bizden iğne (miktarı) veya daha büyük bir şeyi gizlerse bu bir ihanet olur ve kıyamet günü onu (kendi elleriyle) getirir.” (Hz. Muhammed, Müslim, İmâre, 30). “Eğer Müslümanların yaşadığı bir şehirde fakir görürseniz bilin ki o şehrin yöneticileri halkın malını çalyorlar.” Hz. Ali. “Bir milletin kuvvet ve malının havuzu ve hazinesini boşaltan başlar; o milleti serseri, perişan ve mevcudiyetsiz edip, fikr-i milliyetin ipini kesip, parça parça ederler.” Said Nursi

On İkinci Bölüm Örnek Sorular

1. Maliye politikası nedir, maliye politikasının temel amaçları nelerdir?
2. Modern devletin temel işlevleri nelerdir?
3. Maliye politikasının alt politikaları nelerdir?
4. Maliye politikasının temel araçlarını sıralayarak açıklayınız.
5. Alternatif maliye politikası yöntemleri nelerdir?
6. Kamu yönetiminde yeniden yapılandırma nedir ve nedenleri nelerdir?
7. Değişim nedir ve değişim ihtiyacının nedenleri nelerdir?
8. Elektronik belge yönetim sistemi nedir ve sağladığı faydalar nelerdir?
9. Yönetişim ve dijital yönetişim nedir?
10. Dijital yönetişimin temel özellikleri nelerdir?
11. Dijital devlet nedir ve dijital devletin temel özellikleri nelerdir?
12. Kamu yönetiminin işleyişine ilişkin ilkeler nelerdir?
13. Kamu yönetiminde tasarruf yöntemleri nelerdir?

13. İŞ AHLAKI

İş; sosyal etkileşim sürecinde paydaşları etkileyen mesleki faaliyettir ve genel ahlak içinde kendine özgü kodları vardır.

13.1. Ahlak Kavramı ve Gelişimi

Toplumun oluşum, gelişim ve huzurlu yaşamında o toplumu oluşturan insanlar arasında uygulanan dinî, ahlaki, gelenek, görenek, örf, adet, hukuk kuralları ve insan hakları toplum hayatını düzenleyen temel kurallardır.

Toplum hayatını düzenleyen kurallar:

1. Din Kuralları: Din; ibadet, itaat, iman, amel, takva, ahlak, tevhit olarak insanlara Allah tarafından peygamberler ile teklif olunan kanunlardır. İnsana dünya ve ahiret saadetine gösteren, Allah ile kul arasında, insanın insanla ve toplumla ilişkileri içeren dini kurallar toplum hayatını düzenler. Din; insan ve evrenin yaratılış amacını belirler.

2. Ahlak Kuralları: İnsan davranışını iyi ve kötü diye niteleyen, yapılması ve yapılmaması gereken davranışları belirleyip insan hayatını düzenleyen kurallardır. Din kuralları ile iç içe ve bazı dini kurallar aynı zamanda ahlak kuralıdır.

3. Gelenek ve Görenek Kuralları: Gelenek; toplumda kuşaktan kuşağa geçen, yaptırım gücü olan, toplum üyeleri arasında manevi bağları güçlendiren her değer, alışkanlık, töre, bilgi ve davranıştır. Görenek ise toplumda uyulması gereken saygı, nezaket, konuşma, yeme, içme, giyim, bayram ve düğünlerde nasıl davranılacağını belirleyen kurallardır.

4. Örf ve Âdet Kuralları: Belirli alışkanlıkla yapılan davranış şekillerinin toplumda yerleşme, tekrarlanma gerektiği inancının yaygınlaşmasıyla toplumsal değerler olan örf ve âdet kuralları oluşur. Örf; yasaklarla belirlenmeyen halkın kendiliğinden uyduğu gelenek, âdet (töre) ise bir toplulukta öteden beri uygulanan, tekrarlı alışkanlık hâline gelen kuraldır.

5. Hukuk Kuralları: Kişilerin toplumla, birbirleriyle, devletle ilişkilerini, haklarını, yükümlülüklerini düzenleyen ve uyulması kamu gücüyle sağlanan kurallardır. Kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralıyla, toplum hayatını düzenler.

6. İnsan Hakları: Tüm insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetler, insanın insan olarak dünyaya gelişi ile birlikte elde ettiği haklardır. **Temel insan hakları;** (1) yaşama hakkı, (2) sağlık ve eğitim hakkı, (3) mülkiyet hakkı, (4) seyahat ve iletişim hakkı, (5) kanun önünde eşitlik hakkı, (6) hak arama hakkı, (7) seçme ve seçilme hakkı, (8) özel hayatın gizliliği hakkı, (9) düşünce ve ifade özgürlüğü, (10) din ve vicdan özgürlüğü, (11) devlet hizmetlerinden eşit faydalanma hakkı. Bu haklar, devlette uygulanması zorunlu evrensel haklardır. İnsan haklarının kabulü, devletin gelişmişlik düzeyini gösterir.

Ahlak sözcüğü, Arapça kökenli, huy, seciye, mizaç, tabiat ve karakter manasında hulk kelimesinin çoğulu, etik (ethics) ise etimolojik olarak Yunanca “ethos-ethikos” kelimesinden türeyen ve “ahlak sistemi, gelenek-görenek, karakter, kişilik, insan davranışı, ilke” anlamındadır. Moral ise Latince ‘mos’ sözcüğünden Almanca moral, Fransızca morale, İngilizce morals olarak kullanılır. Ahlak, daha çok gelenek ve kültürle ilgili anlam taşır, etik ise daha çok felsefi bir içerik taşır.

Ahlak; toplumda iyi ve kötü diye nitelenen değer yargılarına göre yapılması veya yapılmaması gereken davranışlara ilişkin kurallardır. İnsanın iyi veya kötü olarak ifade edilen mânevî nitelikleri, huyları, bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlardır. İnsanların ruh ve benliklerinde yerleşik olan, doğuştan veya sonradan kazanılan iyi-kötü, güzel-çirkin eğilim, davranış ve hareketlerdir. Kişide devamlılık oluşturan, meleke haline gelen, terki mümkün olmayan huylardır. Ahlakın temeli edep ve hayâdır. **Edep;** iyi davranış, nezaket, zarafet, **hayâ** ise kişinin yaptığı bir işten utanç duymasıdır.

Bazı davranışlara üstün değerler yüklenerek yapılması teşvik edilir. Tüm dinler önce ahlak der. Yaşanılan çevre ahlak üzerine etki eder. Toplum, ahlak üzerine inşa edilir. Ahlak kuralları, kişilerin davranışlarını düzenlemede iyi-kötü ve doğru-yanlış davranışın ne olduğu belirtir. Ahlak, dini, örfi, milli öğretilerden edinilen hareket ve davranışlar olarak düzenleyici, toplumsal barışı, huzuru sağlayıcıdır. Kişi yaptığı işi önce ahlaki değerlere göre vicdani, sonra kanunlara göre değerlendirir.

Ahlakın temel özellikleri:

1. Ahlak, kişi veya topluluğa özgü olmayıp farklı isimlerle tüm toplumlarda vardır.
2. Ahlak, toplumun birlikte yaşama kültürünü geliştirir.
3. Ahlak, insanın iç âleminde tutarlılığı, beden ve ruh bütünlüğünü sağlar.
4. Ahlak, övülen huyları kazanmak, yerilene terk etmeyi gerektirir.
5. Ahlak, inanç, adet (töre), gelenek, düşünce farklılıkları türlü ahlak kavramlarını ortaya çıkarır.

Etik; insanların kurduğu kişisel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan kuralları, değerleri, normları, doğru-yanlış, iyi-kötü olarak ahlaki açıdan araştıran, fikir yürüten bir felsefe dalıdır. Etik, ahlaki olanın özünü, temelini araştıran, insan davranışlarıyla ilgili sorunları inceleyen felsefe dalıdır. Ahlak ve etik birbiri yerine kullanılsa da farklılıkları tartışılmaktadır.

Ahlak ve etik arasındaki farklar:

1. Ahlak kuralları dine, etik ise felsefeye dayanır.
2. Ahlak kuralları kişisel kodlarken, etik kuralları bir grup veya kültür tarafından izlenir.
3. Kişinin etik değerleri zamanla değişirken, ahlaki değerler değişmez.
4. Ahlak kişiye göre değişirken, etik kuralları herkes için aynıdır.
5. Ahlak somut, etik ise soyuttur.
6. Etik; doğru ve yanlış fiilin teorisi, ahlak ise onun pratiğe ve uygulamaya dönüşmüş halidir.

7. Etik, doğru yaşamaya ait düşünceleri, ahlak ise toplumsal kabul, töre, gelenek ve kurallar üzerine kurulu.

Toplum hayatının her alanına ilişkin bir ahlaktan söz edilebilir. Böylece farklı ahlak türleri ortaya çıkar.

Ahlakın türleri:

1. Nesnel (Sosyal/Toplumsal) Ahlak: İnsanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen, diğer insanlara karşı görevlerini belirleyen manevi, kalbî ve onun dışı yansıması ile fiile dönüşen sosyal davranış kurallarıdır.

2. Öznel (Kişisel) Ahlak: Kişinin kendi iç dünyası ile ilgili, davranışları hakkında iyi-kötü şeklindeki değer yargılarıdır.

3. Göreceli Ahlak: Her coğrafi bölge ve hayat şekline göre değişen, yadırganmadan o toplumca kabul gören ahlaklardır.

4. İş Ahlakı: Bir işle ilgili doğru, yanlış, iyi, kötü, adil, haksız olduğunu gösteren, işle ilgili ahlaki sorunları inceleyen, iş veya mesleki davranışın tüm yönleri için geçerli, kişilerin ve kuruluşların davranışlarıyla ilgili inanç ve kurallardır.

5. Evrensel Ahlak: Kişisel, milli ahlak kuralları üzerinde tüm insanları kapsamayı hedefleyen, değiştirilemez bağlayıcı değer ölçütleri belirleyen, duyarlılığı ve sorumluluğu olan ahlak sistemidir.

Birbiriyle etkileşimli çok bileşenden oluşan sosyal olayları inceleyen sosyal bilimlerin konusu; insanlar arası ilişkiler, gruplar içinde insan etkinliğidir. 19. yy “toplumun özgün bilimi” sosyoloji için kullanılırken şimdi ise ahlak, işletme, iktisat, antropoloji, arkeoloji, coğrafya, dil bilimi, müzik, siyaset, psikoloji ve tarih gibi akademik alanı kapsıyor. Günümüz sorunları mültidisipliner (çok disiplinli) ve interdisipliner (disiplinler arası) yaklaşımla ele alınmakta, bilimler ortak çalışmaktadırlar.

Ahlak bilimi; iyi, kötü, doğru, yanlışın ne olduğunu inceleyen, ahlaki davranış kuralı koyan ve hangi davranışın iyi olduğunu gösteren, iç âlemi dışı yansıtan sosyal davranış bilimidir. **Ahlak felsefesi** ise insanın ahlaki boyutu ile ilgilenen, ahlaki kural, değer ve yargıları inceleyen, iyi, kötü, yapılması, yapılmaması gerekeni belirten felsefe dalıdır. Kişinin iyiye yönelmesi, erdem, iç muhasebe, hür iradeyle ahlaki kurallara uyma ve davranış geliştirme ahlaki felsefenin temelini oluşturur.

Hukuk kuralları ile ahlak kuralları toplumun sosyal düzenini kurarlar. Yazılı kurallar hukuku, toplumun inancı ile vicdani sorumluluk yükleyen yazılı olmayan kurallar ahlaki oluşturur. Ahlak kuralları hukuk kurallarından daha geniştir.

Ahlak ve hukuk kuralları arasındaki farklar:

1. Ahlak kuralları yazılı olmayan kurallar, hukuk kuralları ise yazılıdır.

2. Ahlak kuralları dağınık, organize olmamış nitelikte, hukuk kuralları ise toplu ve sistemlidir.

3. Ahlakın asıl yaptırımını vicdandır, hukukun ise devlet gücü ile uygulanan zorlayıcı yaptırımlardır.

4. Ahlak, yasakçıyı insanın vicdanına koyar, hukuk kuralları ise insanın dış âlemine koyar.

5. Ahlak, hür seçimlerin hükmettiği davranışlarla, kanunların hükmettiği davranışlar arasında kalan alandır.

Toplumda ahlakın pratiğe dökülmesinde; ebeveynler, eğitimciler, sosyal bilimciler, din görevlileri ve kanaat önderlerinin yanı sıra, kamu yöneticilerinin örnek davranışlar sergilemesi önemlidir.

Ahlak, güzel ve kötü olarak ikiye ayrıldığında **güzel ahlak;** edep, hayâ, tevazu, kanaatkârlık, cömertlik, diğerkâmlık ve keremdir, **kötü ahlak** ise yalan söylemek, edepten mahrum olmak, aç gözlülük, bencillik, riyakârlık, kibir ve cimriliktir.

Güzel ahlak; ilim ve edep öğrenmekle, iyi insanlarla arkadaşlık etmekle elde edilir. Kötü ahlak da kötü insanlarla, uygun olmayan yerlerde, ilim ve ırfandan uzak kalarak kazanılır. Kötülüğü, kötülerini azaltmanın yolu iyiliği, iyileri çoğaltmaktır.

. Güzel ahlak; güler yüzlülük, cömertlik, kimseyi üzmemek, genişlikte ve darlıkta insanları razı etmeye çalışmaktır.

. Güzel ahlak; yaratıcı düşünerek, yaratılanları hoş görmek, eziyetlerine sabretmek ve insanlara şefkatli olmaktır.

. İyi insan, iyi ahlaklı insandır, yaptığı iyilikten karşılık beklemez. Her şeyi, zıddı kırar, kötü huyları, iyi huylar yok eder.

. Başkasında bir ayıp görünce, bunu kendinde aramak, kendinde bulursa, bundan kurtulmaya çalışmalı.

. Bizi tenkit edene, kusurumuzu söyleyene kızırıyorsak, biz de başkalarını tenkit edip kusurunu söylememeliyiz.

. İnsanlar paranın peşinden o kadar hızlı koşuyor ki, ahlakın arkadan yetişmesi mümkün değildir.

. İki yüzlü insan pazar tezgâhı gibidir, öne iyilerini koyar ama arkası hep çürüktür.

. “Güzel ahlak; senden kesilen akrabamı ziyaret etmek, sana vermeyene vermek, sana zulmedeni affettir.” Beyhaki

. “Güzel ahlak, cömertlik, bağışlayıcılık, sabır ve tahammüldür.” Hasan-ı Basri

. “Avrupalılar terakkide istikbale uçmalarıyla beraber, bizi maddî cihette Kurun-u Vustada durduran ve tevkif eden altı tane hastalıktır: Birincisi: Yeisin, ümitsizliğin içimizde hayat bulup dirilmesi. İkincisi: Sıdkın hayat-ı içtimaiye-i siyasiyede ölmesi. Üçüncüsü: Adavete muhabbet. Dördüncüsü: Ehl-i imanı birbirine bağlayan nuranî rabitaları bilmemek. Beşincisi: Çeşit çeşit sarı hastalıklar gibi intişar eden istibdad. Altıncısı: Menfaati şahsiyesine himmeti hasretmek.” “Fena bir adama ‘İyisin iyisin’ desen iyileşmesi ve iyi adama ‘Fenasın fenasin’ desen fenalaşması çok vuku bulur.” B. S. Nursi

. “Bir insan için Allah’ın en büyük ihsanı iyi ahlakıdır.” Heinrich Heine

. “En büyük şeref, güzel ahlakıdır. Ahlaksızlara ilim öğretmek, kaplana kanat takmak gibidir.” Hz. Ali

. “İnsanın iyisi, ruhunun yeteneklerini mükemmellik ve doğru ahlakla uyum içinde, sürekli fiile döken kişidir.” Aristo

. “İnsanlar, görünüşleri ile karşılanır, bilgileri ile ağırlanırlar ve ahlakları ile de uğurlanırlar.” Mevlâna

. “Umumî musibet, ekseriyetin hatasından ileri gelmesi cihetiyle, ekser nâsın (insanların) o zalim eşhâsın harekâtına fiilen veya iltizamen veya iltihaken taraftar olmasıyla mânen iştirak eder, musibet-i âmmeye sebebiyet verir.” B. S. Nursi

Güzel ahlak örnekleri:

1. Yalan söylememek, adil, dürüst, güvenilir olmak, anne babaya lâyıkıyla iyilikte bulunmak, akrabayı ziyaret.
2. İnsanların arasını düzeltmek, sır saklamak, insanlarla iyi geçinmek, iyiliği tavsiye ve kötülükten uzaklaştırmak.
3. Sözüne sadık olmak, riya ve gösterişten uzak, müsamahalı olmak, hüsn-ü zan beslemek, kini ve öfkeyi yutmak.
4. Mütevazı olmak, güler yüzlü olmak, kalp kırmamak, affedici olmak ve nefsin kötü arzularından kurtulmak.
5. Kin tutmamak, iftira, gıybet etmemek, insanların kişilik haklarına saygılı, insaf ve vicdan sahibi olmak.
6. Kendi nefsinin ayıpları ile meşgul olup başkalarının ayıpları ile uğraşmayı terk etmek.
7. Emaneti, sözü, ırzı muhafaza, selamı yaymak, cömert olmak, empati ile karşının duygu ve düşüncelerini anlamak.
8. İstişare etmek, işlerde anlaşmayı, barışı tercih etmek, seciyeli, karakterli, sadâkatli ve vefalı olmak.
9. Komşuya ikram, fakire ve fukaraya yardım etmek ve vakar, hayâ ve edep sahibi olmak.
10. Evini, geçimini düzene koymak, helal rızık talep etmek, temiz olmak, güzel giyinmek, cömert ve kanaatkâr olmak.
11. Hayır hasenat işlerini bitirmede aracı olmak, muhtaçlara yardım etmek, yetime kefil olup koruyup gözetmek.

Kötü ahlak örnekleri:

1. İnsan öldürmek, yalan söylemek, iftira etmek, dedikodu ve adaletten ayrılp zulmetmek.
2. İnsanlara karşı kibirli olmak, haset, kin, çekememezlik, kırıcı olmak ve iki yüzlü davranmak.
3. Gayr-ı meşru beraberlik yaşamak, haksız yere başkasının malını yemek, gasp etmek ve çalmak.
4. İnsanların ayıp ve kusurunu araştırmak, bilmemesi gereken şeylerin ardına düşmek.
5. İnsanları halka rezil etmeğe çalışmak, kendini kusursuz görmek ve insanları yaftalamak.

13.2. Ahlakın Kaynakları

Geçmişten günümüze gelen görüşler; ahlak kurallarının ne olduğu, kaynağının neye dayandığı, kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmiştir. Teolojik (ilahiyat bilimi) ve ontolojik (varlık bilimi) olarak bilim insanlarının bazıları ahlakın temelini din, bazıları akıl, bir kısmı da insan doğası olduğunu söylemişler.

Ahlakın kaynağı konusunda üç temel tez/görüş:

1. İnsanın yaratılış, fitrat kanunları ve peygamberler aracılığıyla gönderilen vahiy kaynaklı kuralı dinlerin tezleridir.
2. Akıl referanslı ele alan, onu hem bir metafizik hem de pratik insani gerçek olarak gören felsefi doktrinlerin tezleri.
3. Topluma dönük yönü üzerine geliştirilen antropolojik ve sosyolojik teoriler.

Doğu ve Batı medeniyetleri ahlaktan aynı şeyi anlamazlar; ikisinde de ahlak farklıdır. Batı medeniyeti ahlaki açıdan uzun zamandan beri hastalıkla yıpranmış bir insana benzer. Doğu toplumlarında ahlakın çelişkisiz temel kaynağı din ve dinin geliştirdiği vicdandır. Kaynağı din olmayan, insanlarca konulan ahlak kuralları onun sosyal ve manevi yaptırım etkisini azaltır, kutsal değerlerden uzaklaştırır, insanı bencilleştirerek yozlaştırır. Din temelli ahlak; İlahî kaynaklı kurallar topluluğunu ifade eder; felsefenin bir dalı olan etik ise insan davranışlarını çözümlenmek için rasyonel, mantikî ve teorik temelleri bulmaya çalışır. Ahlakı besleyen ve geliştiren kaynaklar çeşitlidir.

Ahlakın temel kaynakları:

1. Din: İbadet, itaat, iman, takva, ahlak, tevhit, teslim anlamları içeren, kaideleri Allah tarafından belirlenen ve peygamberler vasıtasıyla insanlara tebliğ edilen, insana dünya ve ahirette saadet yolun göstererek ahlaka kaynaklık eder.

2. Örf ve Âdet: Belirli alışkanlıkla yapılan davranış şekillerinin toplumda yerleşmesi, tekrarlanma zorunluluğu inancının yaygınlaşmasıyla toplumsal değerler olan örf ve âdet kuralları oluşur. Bu kurallar ahlaka kaynak teşkil eder.

3. Gelenek ve Görenek: Toplum hayatında kuşaktan kuşağa geçen, yaptırım gücü olan ve toplum üyeleri arasında manevi bağları güçlendiren her çeşit kültür değeri, alışkanlık, töre, görgü, bilgi, davranış, anane olarak ahlaka kaynak olur.

4. Felsefi Kaynaklar: Felsefeciler, insanlar için neyin iyi ve kötü olduğunu tartışmışlar. Aristoteles (M.Ö. 367-M.Ö. 347), Zenon (M.Ö. 490-430), Epiküres (M.Ö. 341-270) gibi eski felsefeciler kendilerine göre iyiyi kötüyü, fazileti yorumlamışlar. Sokrates (M.Ö. 469-399), Platon (Eflatun) (M.Ö. 427-347), Farabi (870- 950), B. Spinoza (1632-1677) ve E. Kant (1724-1804) gibi felsefeciler evrensel ahlaka inanır, ama kaynağı insanın dışında ve bağımsız kuralları olduğu görüşündedirler.

Sokrat; ahlakın kaynağı bilgi olduğu ve insan aklıyla bunu bulabileceğini savunmuş. **Platon (Eflatun);** birisi yaşanılan evren, diğeri idealler dünyası olan ebedi iki evrenin olduğu, bunlar görünmez ancak kavranabilir olduğunu savunmuş.

Farabi'e göre evrende tek gerçeklik Allah'tır ve en yüksek mutluluğu veren bilgi de Allah bilgisidir. Evrenin temel kanunları Allah'ın kanunlarıdır. **Spinoza;** Allah-evren-insan ayrımının olmadığı, bunlar birdir, aynıdır diyerek Panteist (evrenin Allah olduğu) görüşüyle insanlar, parçası olduğu tabiat düzenini anlayarak bu bilgiyle ahlaki davranmalı der. **Kant** ise iyi niyete dayanan ve sorumluluk duygusundan kaynaklanan her fiilin sonucu ne olursa olsun ahlaki olduğunu savunmuş.

Felsefecilerin ahlakın kaynağıyla ilgili yaklaşımları:

1. Haz Ahlakı: Ahlakî faaliyetin değeri, fiilin sonucunda oluşan hazdan gelmektedir. **Hedonizm;** hazzın mutlak manada iyi olduğu, insan fiillerini nihai anlamda haz sağlayacak şekilde planlaması gerektiği, sürekli haz verene yönelmenin en uygun davranış olduğu felsefesidir. **Hedonist** ise aşırı derecede zevk veren şeylere odaklanan ve “zevk” ve “haz” kendine özgü bir iyilik kabul eden, hayatın anlamını “kişisel faydacılık” ve her şeyden haz almayı felsefi fikir kabul eden kişidir. Hazcılar, haz duygusunu farklı derecede ve kişiye bağlı gördükleri için evrensel ahlakı reddederler. İki temsilcisinden **Aristippos'**a

göre haz sağlayan şey iyidir, acı veren şey de kötüdür. **Epiküros**'a göre ise haz, tüm insanların amacıdır ve yöneldiği hedefdir.

2. Fayda Ahlakı: Kişiye fayda sağlayan şeyler iyi, fayda sağlamayanlar ise kötüdür. Bu anlayış, ahlaki fiilin sonucuna değer verir, onun vereceği sonuca bağlar, faydayı ve başarıyı ikinin kriteri sayar ve evrensel ahlak kanunu kabul etmez.

3. Bencillik Ahlakı: Bencillik, kişinin kendi kişiliğine ve çıkarlarına düşkünlüktür. Kişinin tüm fiillerinin ben sevgisiyle belirlendiğini, ahlaklı olmanın da kendini koruma güdüsünün dışı yansıması olduğunu ileri sürer. Öncüsü **Hobbes**'e göre insanı yönlendiren, harekete geçiren nedenden ilki ben sevgisi diğeri ise kendini korumadır. Evrensel ahlakı kabul etmez.

4. Anarşizm: Hukuk kuralları gibi ahlak kuralları da insanın hürriyetini kısıtlayan kurullar olarak görülür. Bu olmadan, insan kendini daha iyi ortaya koyabilir ve iyi bir hayat yaşar görüşündedir, önemli olan kişilerin hak ve hürriyetleridir. İki temsilcisinden **Proudhon**; insanların tabi durumlarının yapay kurumlarla zorlanmaması gerektiği ve baskıcı kurumların kaldırılması insanı mutlu edeceğini söyler. **Stürmer** ise insanın kendisi dışında hiçbir şeye ve kimseye karşı sorumlu olmadığı ve iyi de kötünün kişi için anlamı olmadığı, insan fiillerini haklı çıkaran kendi kişilik gücü olduğunu savunur.

5. Nihilizm: Mevcut olan görüşlere, değerlere ve düzene karşı hiçbir kaide tanımayan felsefi yaklaşımdır. Bu akımın tipik temsilcisi **Nietzsche**; köle ahlakı olarak nitelediği geleneksel ahlak anlayışına karşı çıkarak, ahlak dışı bir öğreti kurmaya çalışmıştır. Ona göre hayatın temel nedeni güçlü olma isteğidir. Mutluluğu hazda değil, güçlü olmada görür.

6. Öz Ahlakı: Sartre'ın temsilciliğini yaptığı bu anlayışta insan, değerlerini kendisi oluşturur ve yolunu kendisi seçer. Genel bir ahlaki değer ve dünyada insana yol gösterecek bir işaret olmadığını söyler. İnsanın bu noktada hür olduğunu, kendi kararını kendisi vereceğini, kendi özünü kendi belirleyeceğini ve sorumluluklarına katlanacağını ifade eder.

Ahlak; beslendiği kaynaklara göre farklılıklar gösterir. Asya ve Avrupa toplumlarının ahlaki değerleri farklıdır. Bilim, sanat ve teknolojide medeniyetler birbirini etkiledikleri gibi ahlaki açıdan da etkiler. Alman tarihçi J. Gustav Droysen, Yunan kültürünün Akdeniz Bölgesi ve Ön Asya da Doğu kültürleri ile karşılıklı kaynaşarak şekillenen evrensel bir kültür olarak Helenizm'den bahsetmiş. Emevîler, İslâm Dinini, İspanya'dan Avrupa'ya taşıyarak Fas, Kurtuba, Gırnata'daki üniversiteleriyle Hristiyanlık âlemini uyandırıp medeniyet etkileşimleriyle ahlakın evrenselleşmesine de katkı sunmuşlardır.

13.3. Kişisel Ahlak ve Gelişimi

Toplumun huzuru için kişi; bir yanlış ve haksızlığa rastladığında, önce eli ile güç yetiremiyorsa dili ile düzeltmeli, o da olmuyorsa yanlışla onay vermemelidir. Toplum hayatının huzuru için insan önce ahlak okumalı; diploma meslek içindir.

Ahlaksız bireylerden oluşan bir toplumun yaşaması, varlığını sürdürmesi mümkün değildir. İnsanlığın kurtuluşu ancak ahlaklı bir toplum inşası ile olur. Evrenin değişik yerlerinde bulunan insanların farklı ahlakı ve değer yargıları olabilir.

Kişisel (özel) ahlak; kişinin kendi iç dünyası ile ilgili, davranışları hakkında iyi-kötü şeklindeki değer yargılarıdır. Kişinin toplumda duruşunu belirler. Kişinin yaşadığı çevrede olaylar karşısında gösterdiği tepki ve koyduğu tavrıdır.

Doğruyu, iyiyi tavsiye etmek, yanlış ve kötüden uzaklaştırmak ahlaki bir vazifedir. İnsanın kendine yapılmasını istemediği bir hareketi, başkasına yapmaması olgunluğunu gösterir. Nemelazımcılık, bana değmeyen yılan bin yaşasın, sen çalış ben yiyeyim ve ben tok olayım başkası açlıktan ölürsün ölsün anlayışı bencilliktir. Kişi ahlakı, kimsenin olmadığı, görmediği, duymadığı yerde, aleyhine de olsa doğru olanı yapmasıyla mükemmele ulaşır.

Kişi ahlakının özellikleri:

1. Doğrunun sadece zekâdan değil, kişinin içinden geldiği ve kendisine dönmesini sağlayan ahlakıdır.
2. Karşılaştığı durumlarda doğru ve yanlış kararlar vermesi kendi vicdanına bağlıdır.
3. Belli kuralların olmadığı bazı durumlarda kişiyi amacına ulaştıracak davranış ahlakıdır.
4. Kişi bir grupta yer aldığı için haksızlığa göz yummaz ve elde ettiği her bilgi kişiye ahlaki bir sorumluluk yükler.
5. Kişi hür oldukça kendi ahlaki standartlarını geliştirir ve kendi çabaları ile olgunlaşır.
6. Kişi yaptığı işi öncelikle ahlaki değerlere göre, sonra kanunlara göre değerlendirir.

Ahlak, bir bilinçtir, insanın iç ve dış dünyaya yansıyan fiillerini düzenler. Güzel ahlak; dürüstlük, adalet, nezaket, zarafet ve hassasiyeti ifade eder, kötü ahlak ise yalan, iftira ve tekfiri yansıtır. Güzel ahlak, iyi bir ahlak eğitimi ile kazandırılabilir.

Ahlak eğitimi; iyi düşünen, sorumlu davranan, duyguları oturmuş, empati yapabilen insan yetiştirmek için ahlaki kuralların aile, örgün ve yaygın eğitimle benimsetilmesidir. **Ahlak eğitiminin amacı;** olgun davranış ve alışkanlıkla üstün ahlakı gerçekleştirmek, minnetsiz, onurlu insan yetiştirmektir. "Beşeri eğitim, insanın doğuştan getirdiği kabiliyetleri geliştirir, çirkin huy ve davranışları veraset yoluyla alır." Râgıb el-İsfahânî

Ahlak eğitiminin faydaları:

1. Bir ahlaki davranış kalıcı bir ahlak kuralı oluncaya kadar, tekrar edildiğinde karakter haline gelir.
2. Kişi ve toplumu kötü ahlaktan kurtarır ve iyi ahlakla donatarak devamını sağlar.
3. Ahlak kurallarını öğretmek kişide sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturur.
4. Her kişiyi yetenek, ilgi ve becerileri doğrultusunda yetiştirerek hayata hazırlar.
5. İnsanları dünya ölçeğinde, duyguları oturmuş, olgun, empati yapabilen entelektüel bir yapıya kavuşturur.

İnsan faaliyetlerinin dış âlemde oluşturduğu faydalı, iyi veya kötü sonuçları ancak bir iradeden çıkıp çıkmadığına göre değerlendirilir. Kişinin topluma karşı birçok konuda ahlaki sorumlulukları vardır.

Ahlaki sorumluluk; kişinin hür iradesiyle bilerek ve isteyerek yaptığı fiillerden kaynaklanan iyi ve kötüyü ayırt ederek gereğini yapma sorumluluğudur.

Toplumsal huzur için ahlak en başta gelen erdemdir. Maddenin öne çıktığı ticarete ahlak daha da önem kazanır. Tamahkâr, her şeyi para olan insanlar daha işe alım aşamasında teste tabi tutulup elenmelidir. Önceliği para olan kişi çalıştığı kuruma faydalı olmaz, çıkarı için her şeyi yapar. Vicdan ve ahlak uzak beyinler bencil ve menfaat odaklıdır.

Yerine getirilememiş iyi niyet, iyi bir davranışa yönelmiş fakat gerçekleştirilemeyen irade insanı ahlaki sorumluluktan kurtarmaz. İnsan yaptıklarını sürekli doğruluk şartlarına uydurmak ve iyi alışkanlık ahlak eğitimiyle gerçekleşir. Sorumluluk şuuru, insanı, tamamıyla başıboş olmaktan kurtaran, kendi duygu ve temayüllerine hâkim ve hür kılan bir şuur olmasıyla insana yüksek bir değer katar. İnsanların toplumda buldukları konuma göre de sorumlulukları bulunmaktadır.

Kişinin ahlaki sorumlulukları:

1. İnsan aklı ve şuuru ile öncelikle kendi hareketlerini değerlendirmelidir.
2. Başkalarının tutum ve davranışını vicdani ölçülere göre değerlendirmelidir.
3. Kendine ve yakın çevresine karşı sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiğine bakmalıdır.
4. Toplumla karşı ahlaki sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğine bakmalıdır.
5. Kişi kendisi için istediğini başkası için de istemeli ve kendine yapılmasını istemediğini başkasına da yapmamalıdır.

Ahlaktan uzaklaşan toplumda değişen değerler, hazcılığı, fırsatçılığı, narsisizmi, teşhirciliği artıyor. Herkes her şeyi isteyebilir ancak hak etmesi önemlidir. Hak etmek, sorumluluk ve disiplinle olur. Disiplin, zorbalık ve baskı değil, sorumluluğun içselleştirilmesidir. Yeni nesil, sosyal medya ile fenomenlere yapışarak hızla hazza ulaşmaya çalışıyor. Hazcılık, felakete giden yolda tek yönlü bilettir. Kendini, VIP (çok önemli kişi) gören her şeyi hak ettiğini zanneder. VIP, kişiliğin karanlık üçgenidir. Narsisizm, kişiliğin karanlık üçgeniyle birleşince yıkım büyüyor. Hayat, ileriye doğru yaşanır, geriye doğru sorgulanır. Ahlakı hiçe sayan kapitalizm, sürekli yeni sahte ihtiyaçlar ortaya koyarak varlığını sürdürüyor.

“Yapılan hatm-i şeriften hâsıl olan sevabı dağıtmak kolaydır, önemli olan yapılan ticaretten elde edilen kârı dağıtabilmektir.” Kişinin dürüstlüğü; bir yerde kelebeğin kanat çırpışıyla oluşan rüzgârın, başka bir yerde kasırgaya neden olan **kelebek etkisi** yapabilir. Bu nedenle ahlaka, akla, bilgiye dayalı hayırseverlik ve kahramanlık teşvik edilmelidir.

13.4. Sosyal Ahlak ve Değerler Eğitimi

Bir toplumun üyesi olmanın ilk şartı, o toplumun mevcut ahlaki çerçevesini ve değerlerini kabul etmektir. Toplum, ahlak kurallarına uymayan kişiyi dışlar, kınar, ayıplar, muhatap olmaz ve o kişi ile kimse konuşmak istemez. Sosyal ahlaka uygun davranış; saygınlık, güven, iyi bir imaja sahip olma, problem çözmede yardım görme ve kabul görmeyi sağlar.

Sosyal (toplumsal) ahlak; insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen, diğer insanlara karşı görevlerini belirleyen manevi, kalbî ve onun dışı yansıması ile fiile dönüşen sosyal davranış kurallarıdır.

Toplumsal ahlak kuralları; (1) dürüstlük, (2) adalet, (3) yardım severlik, (4) başkalarına saygı, (5) vatandaşlık sorumluluğuna sahip olmak, (6) güvenilir olmak ve (7) hileden, yalandan uzak olmaktır.

Sosyal ahlakın temel hedefleri:

1. Sosyal ilişkilerde güven ortamı sağlamaktır.
2. Toplumun barış ve huzur içinde yaşamasını sağlamaktır.
3. İnsanın kendisine ve başkalarına saygı ile sosyal barış ve bütünleşmeyi sağlamaktır.
4. Kişilerin yaşadıkları toplumda sosyal sorumluluk gereği çevresine faydalı olabilmelerini sağlamaktır.
5. Sosyal adalet, kardeşlik, barış, iyilik gibi değerleri gözetip gereğini kişinin kendi iradesiyle yapmasını sağlamaktır.
6. İnsanlar arası sosyal sorumluluk için iyi ve güzel davranışları hayata hâkim kılmaktır.
7. Değerler eğitimi ile insanlara güzel haslet, huy, faydalı tutum ve davranışlar kazandırmaktır.

Kötülüğe karşı iyilikle mukabele etmek ve iyi insan olmanın da öğretilmesi gerekir. Ahlakî değerleri olmayan toplumda; dünün mazlumu, gücü eline geçirdiğinde bu günün zalimi olabiliyor. Zamana, mekâna göre değişmeyen, sosyal hayatı düzenleyen, toplumu ayakta tutan geleneksel manevi ve ahlakî değerleri korumak için önlem alınmalıdır.

Toplumun ayakta tutan ahlakî değerler; (1) sevgi, saygı ve hoşgörü, (2) doğruluk ve güven, (3) hak, hukuk ve adalet, (4) sadakat, (5) iyi niyet, müspet hareket, (6) istismar etmemek, (7) işleri hilesiz yapmak, (8) hata, suç ve cezanın şahsiliği, masumiyet karinesi, zedelenmeme hakkı, (9) başkasının şeref ve itibarını zedelememek, iftira etmemek, (10) sorumluluk, yardımlaşma ve acıyı paylaşmak, (11) başarıları ekibe, başarısızlığı yöneticiye vermek, (12) kaynakları adil dağıtmaktır.

Ahlak kuralları, kişi, grup ve toplum için geçerli değer yargılandır. **Değer;** toplumun devamını sağlamak için üyelerinin kabul ettiği inanç, duygu, düşünce, davranış ve ahlakî kurallardır. **Değerler eğitimi** ise toplumun ortak değerleri olan din, ahlak, kültür, sanat, davranış ve kuralları eğitimle davranışa aktarmaktır. **Toplumsal değerler;** ahlakın vazettiği, doğruluk, dürüstlük, adalet, zayıf koruma, eşitlik, hukuk ve hayat hakkına saygı gibi temel değerlerdir.

Değerlerin temel özellikleri; (1) kişi ve toplumun benimsediği birleştirici unsurlar, (2) toplumun manevi ihtiyaçlarını karşıladığı ve insanın iyiliğine olduğuna inanılan ölçüler, (3) kişi bilincinde olan ve davranışı yönlendiren motivasyonlar.

Değer oluşumu ve kişiye aktarımı okul öncesi ailede başlar. İnsanın doğuştan getirdiği özelliklerle yaşadığı toplum, dini inancı, karakteri, aldığı eğitim ve sosyal çevresi değerleri oluşturur. İnanma, merhamet, hoşgörü, saygı ve yardımseverlik

değerleri her toplumda aynı anlam taşır. Sahtekârlık, yalancılık, haksızlık, zulüm de her yer ve zamanda olumsuzluk ifade eder. Her toplumun kendine özgü din, ahlak, gelenek, dil, kültür, felsefe ve sanat anlayışı vardır. Eğitimle, tutum ve davranışa dönen her değer sosyal çevrede model olarak yansıtılıp değer bilinci yüksek nesiller yetiştirilebilir.

Eğitim; kişi veya toplumun sahip olduğu kültürü, bilgiyi, inancı, beceriyi, değerleri, sanatı sonraki kuşaklara aktarma, toplumun devamını sağlayacak değerler kazandırma ve karakter gelişimine katkı sürecidir. Sorumluluk, dürüstlük, inanç, iyi vatandaş, saygı, iş birliği, hoşgörü, şeref, faydalı olma, iç disiplin, şefkat, adalet, insanlara hizmet, sebat, cömertlik, cesaret gibi değerler hayat boyu eğitimle nesillere aktararak toplum hayatında tutum ve davranışa dönüştürülmelidir.

Değerler ile bunlara ilişkin tutum ve davranışlar:

1. **Adalet:** Adil olmak, zulme ve zalime karşı durmak, paylaşmak, eşit davranmak, hak ve hukuku gözetmektir.
2. **Dürüstlük:** Doğru sözlü olmak, açık ve anlaşılır olmak, güvenilir olmak ve sözünde durmaktır.
3. **Dostluk:** Güven duymak, diğerkâmlık, sadakat, vefa ve empati yapmaktır.
3. **Saygı:** Mütevazı olmak, başkalarına kendine davranılmasını istediği gibi davranmak, insanlara değer vermektir.
4. **Sevgi:** Aile birliğini önemsemek, fedakârlık yapmak ve hoşgörülü olmaktır.
5. **Sorumluluk:** Kendine, ailesine, çevresine, yaşadığı yere ve ülkesine karşı görevlerini yerine getirmektir.
6. **Yardımsızlık:** Cömert olmak, fedakâr olmak, merhametli olmak ve misafirperver olmaktır.
7. **Sabır:** Azimli olmak ve tahammül göstermektir.

Bir toplumun devamının temeli kendine özgü değerlerini korumak, geliştirmek ve gelen nesle aktarmaktır. Toplumda herkesin üzerinde anlaşıldığı, gittikçe genişleyen ortak bir ahlaki değerler sistemine ihtiyaç vardır.

Bal tutan parmağını yalar denilerek hırsızlık bir hak görüldü, Devletin malı deniz yemeyen keriz denildi devleti soymak mubah sayıldı, yemeyenin malını yerler diyerek dolandırıcılık mubah gösterildi. At binenin kılıç kuşananın dendi ortalığı gaspçılar sardı. Söz gümüşse sükût altındır anlayışı ortamı yalancıya bıraktı. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar denilerek yalan söylemek mubah görüldü. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın denildi bencillik mubah görüldü, üzümünü ye bağını sorma diyerek haram mubah gösterildi. Böylece toplumsal yozlaşma da hızlandı. Toplumdaki bu çözülme, dağılma hali farklı kesimlerin birbirlerini tehdit olarak görmelerine neden oldu.

Değerler önemsiz hale gelince toplumda yozlaşma başlar. **Yozlaşma;** bir şeyin gerçek özelliğinden ayrılp uzaklaşması, yapısındaki iyi şeyleri kaybederek bozulmadır. **Toplumsal yozlaşma** ise toplum değerlerinden uzaklaşma, aşınma, değer karmaşası, erozyon, farklılaşma, çatışma, faydacılığın her şeyin önüne geçmesi ve ahlaki kurallardan uzaklaşmadır.

Toplumsal yozlaşmanın nedenleri; (1) kamu yapısından kaynaklanan nedenler, (2) ekonomik ve sosyal yapıdan kaynaklanan nedenler, (3) siyaset ve bürokrasiden kaynaklanan nedenler, (4) toplum yapısından kaynaklanan nedenler ve (5) tarihi nedenlerdir.

Yabancı kültürlerin olumsuz etkisi ve toplum değerlerinin hafife alınmasıyla ortaya çıkan kültür yozlaşması her alana sıçrar. Toplumun ümitsizliğe düşmesi, duygusuz nesil, adalet adına zulüm, sınırsız kazanıp sorumsuz harcayanların artışı, bencillik, aç gözlülük ve kibir yozlaşmayı tetikler.

Yozlaşma, insanın ruh sağlığını bozar, çaresizlik duygusu, psikolojik çöküş, sosyal uyumsuzluk ve ataletle (tembellik) atarak sosyal patlamalara neden olur. (**Sosyal atalet;** toplumun büyük kısmının gevşemesi, tembelleşmesi, moral çöküşü, heyecan kaybıyla sosyal sorunları çözmede şaşkınlık ve çaresizlik hali). Bundan kurtulmanın çaresi; merhamet, hümet, sadakat, gayret, emniyet, haramı, helali bilip haramdan uzaklaşmak ve başıboşluğu bırakıp kurallara uymaktır.

13.5. Evrensel Ahlak İlkeleri ve Gelişimi

Ahlakın evrensel olup olmadığı konusu, ahlak ve felsefe alanında tartışmalı bir konudur ve kesin bir cevabı yoktur. Fakat evrensel değerlerin varlığı ve birçok insanın evrensel ahlaki değerlere sahip olduğuna inanması bir olgudur.

Ahlakın evrensel olmasını isteyen felsefeciler olduğu gibi ona karşı çıkan Jean Paul Sartre, Friedrich Nietzsche gibi felsefeciler var. Kişinin haz alması, faydacı ve bencil olması onu mutlu edeceğine inanan felsefeciler evrensel ahlakı kabul etmezler. Felsefeci, **Epikuros** hayatın gayesini en yüksek hazza erişmek olarak görür. **Stuart Mill;** insan mutluluğunu sağlayan şeyin ondan insanın faydalanması olduğu, **Hobbes** ise ahlakta hâkim olan şey kişinin çıkarı olması görüşündedir.

Bazı felsefeciler ise "**hak kuvvettedir**" diyerek ayrı bir ahlak anlayışı ileri sürmüşler. Alman filozof **Nietzsche**'e (1844-1900) göre toplumda halk ve seçkinler diye iki tür toplumsal sınıfın varlığını kabul eder, halk sürü durumundadır; mevcut din ve ahlak kuralları halk için yeterlidir. Bu ahlakın yerine deha, güç ahlakını koymalı der. Bu yeni ahlaki değerleri, seçkin sınıftan yetişecek üst insanlar üretecek der. **Bergson** ise akla dayanan topluma ait ahlak ve sezgiye dayanan evrensel ahlak diye iki tür ahlaktan söz eder.

Felsefecilerin ahlaka bakışları, tarihî süreçte incelendiğinde sorunlu olduğu, fakat buna inanan ve yolunda giden insan olabilir. Felsefe; Hz. Âdem'den bugüne kadar "Necisin, nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun?" sorularına cevap aramada bütün insanlığı kucaklayan, zamana göre değişmeyen doğrularla huzur verecek ahlaki kurallar geliştiremedi.

İnsanları Yararıdan bağımsız gören, ona göre ilkeler ortaya koyan felsefi ahlak anlayışı insanı ve toplumu mutlu edemedi. Bütün insanları iki dünyada mutlu edecek ahlak kodları sadece insanların ortaya koyduğu fikirlerle değil, insanı

yoktan yaratan, ona sayısız duygu ve kuvveler veren Allah tarafından belirlenmelidir. İşte bu ahlak kodları evrensel şekilde dinlerin sonuncusu İslam ve onun kitabı Kur'an'dadır. Bu ilkeler insana uygun olduğu için evrensel ahlaka temel olacaktır.

İlahi Dinlerin belirlediği ahlak ilkeleri:

1. Hiçbir cana kıymamak (öldürmemek), yalan söylememek ve hırsızlık yapmamak.
2. Muhtaçlara yardım etmek, hak yememek, mülkiyet hakkına ve alın terine saygılı olmak.
3. Ana-babaya itaat, küçüklere sevgi ve büyüklere saygılı olmak.
4. Dürüst, çalışkan, sabırlı, affedici, merhametli, adaletli, hoşgörülü, mütevazı ve kanaatkâr olmak.
5. İffetli, namuslu, edepli olmak, kibirlenmemek ve insanları aşağılamamak.
6. Kişi ve toplumu kamplaştırıp ayrıştıran nefret dilinden uzak durmak.
7. Dini görüşlere ve uygulamalara saygı göstermek.

İnsanı dinî değerlerinden uzaklaştıran ahlak teorileri Avrupa ve izleyicileri üzerinde etkisi sürmektedir. Dine uzak felsefenin insana verdiği, bireysellik, kendi kendine yeterli olduğu düşüncesi insanlığa zarar vermektedir.

Felsefi ahlak anlayışı etkisinde kalan, sınır tanımadan herkesin her istediğini yapabilmesini isteyen, çıkarıcı, zevk ahlakına uyan kişi, kendine ve başkalarına da zarar verir. **Evrensel ahlakın temeli;** 'kendine yapılmasını istemediğin bir davranışı başkalarına yapma' anlayışıdır. **Ernest Hawingway;** "Bir şeyi yaptıktan sonra kendini iyi hissediyorsan o davranışın ahlakidir, şayet kendini iyi hissetmiyorsan gayr-i ahlakidir" diyerek evrensel ahlaka katkı sunar. Dünyada genel kabul gören ahlak ilkeleri gelişiyor. Gelecekte, dini ve müspet hareketi esas alan daha çok ilkede anlaşılması beklenir.

Evrensel doğrular, millet, din, kültür, ülke, düşünce farkı gözetmeksizin yerine getiren o kişinin kazanacağı doğrulardır. Bu noktada değerler evrenseldir denilebilir. Değerlerin evrenselleşmesini hızlandıran olay globalleşmedir. **Globalleşme;** ürün, fikir, sermaye, teknoloji, bilgi, kültür ve kişilerin hızlı, sürekli sınır ötesine akışı ile ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi bütünleşme, dayanışma, karşılıklı fayda için tüm faaliyetlerin dünya yönelimli tasarlanıp uygulanmasıdır.

Global kapitalist güçler, ekonomik çıkarları için, ulus devlet yapıları yetersiz olunca, globalleşme ile yeni pazarlara ulaşmaya çalışıyor. Globalleşmenin esas nedeni ekonomik ve siyasi olduğu kabulüyle, iletişim araçlarıyla yaşam, kültür, din, ahlak ve inançla ilgili boyutları da hızla öne çıkıyor. Bu noktada globalleşme her alanda bir süreç olarak sürüyor.

Bir şeyin evrensel olmasının temel şartı çoğunluğun faydasına olmasıdır. Ahlakın global boyutta çoğunluğun faydasına olacak şekilde evrensel şekil alması için özgün ve tüm insanlığa ait olan değerler harmanlanarak ortaya çoğunluğa faydalı ahlaki kurallar çıkartılabilir.

Evrensel ahlak, din, kültür, ırk, milliyet, cinsiyet ve diğer herhangi bir ayırt edici özellikten etkilenmeden tüm benzer kabul edilen kişiler için bir evrensel ahlakın olduğunu savunan kavramdır. **Evrensel ahlak;** kişisel, milli ahlak kuralları üzerinde tüm insanları kapsamayı hedefleyen, değiştirilemez bağlayıcı değer ölçütleri belirleyen, duyarlılığı ve sorumluluğu olan ahlak sistemidir. Evrensel boyuttaki sorunları çözmeyi amaçlayan ahlaki bir sistemdir. Global ahlak projesi olarak evrensel ahlak; dinlerin ortak kurulları, kültür ve düşünce ürünlerinden herkesçe kabul edilecek temel ahlaki kuralları belirleme çabalarıdır. Bu çalışmalar bilimsel manada üniversite kürsülerinde tartışılarak geliştiriliyor.

Globalleşme, global ölçekte evrensel bir ahlakı da gerektiriyor. Sürecin ideal şekilde yürütmesi için evrensel bir ahlaka ihtiyaç vardır. Globalleşmeye bağlı artan global sorunların çözümü için evrensel bir ahlaka ihtiyaç duyulmaktadır. Ahlakın olmadığı güce dayalı uygulamalar insani insana köle yapmaktadır. Evrensel ahlakın normlarında en temel ilke; bir kişiyi, kurumu, zümreyi öne almayan, ötelemeyen, ezip sömürmeyen, adil bir sosyal düzen kurmaktır.

Evrensel ahlak ilkeleri; (1) dürüstlük, (2) adalet, (3) güvenilirlik, (4) insan onur ve emeğine saygı, (5) sorumluluk, (6) merhamet ve şefkat, (7) nezaket, (8) empati, (9) nesnellik, (10) açıklık, (11) özeleştirme, (12) çevreye, doğaya ve canlı haklarına duyarlılıktır. Bu evrensel ahlak kuralları zaman içinde daha da gelişme eğilimi göstermektedir.

13.6. İş Ahlakı

Meslek etiği, iş etiği, şirket ahlakı, firma ahlakı, işletme ahlakı, ticaret ahlakı, esnaf ahlakı, üretici ahlakı, işveren ahlakı isimleriyle ifade edilen iş ahlakı genel ahlak içinde bir konudur. İngilizce "Ethics in the Work Place/İş Yerinde Ahlak" veya "Business Ethics-İş Ahlakı" önce şirketlerin sosyal sorumluluğu başlığında, sonra ise ayrı başlıkta inceleniyor.

İş ahlakı, uygulamalı ahlakın bir alt alanı olup, ahlak felsefesinin uygulamaya dönük tarafında yer alır.

İş ahlakı (business ethics) alanı; (1) çalışma ahlakı (work ethics), (2) meslek ahlakı (profesyonel ethics) ve (3) işletme/organizasyon ahlakı (organizational ethics) olarak üç bölümden oluşur. Genelde iş ahlakı başlığı altında incelenir.

İş ahlakı; bir işle ilgili neyin doğru, yanlış, iyi, kötü, adil, haksız olduğunu gösteren, işle ilgili ahlaki sorunları inceleyen, iş veya mesleki davranışın tüm yönleri için geçerli, kişilerin ve tüm kuruluşların davranışlarıyla ilgili inanç ve kurallardır. Bir mesleğin ahlak ilkelerini üyelerine emreden, belirli kurallarla davranmaya zorlayan, kişisel eğilimini sınırlayan, yetersiz, liyakatsiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, mesleki rekabeti düzenleyerek hizmet ideallerini korumayı hedefleyen ilkelerdir. Bir meslekle ilgili çoğunluğun benimsediği, genel kabul görmüş, mensuplarının ulaşmak için çalıştığı, aykırı hareket edenleri kınama, ayıplama ile cezalandırıldığı ideal tavır, davranış, dürüst hareket ve düşüncedir. (**Meslek;** eğitimle kazanılan, bilgi ve beceri, kuralları belirli iş).

İş ahlakının hedefi; faaliyetlerde güven, doğruluk, saygı, adil davranışı kural edinerek işi, mesleği buna göre yapmak, mesleki rekabeti düzenleyip hizmet ideallerini korumak ve aşırı kazanç hırsı ile ticari ahlakın bozulmasını önlemektir.

İş ahlakının kapitalist sistemde, gündeme gelişi ABD’de 1960’larda başlar ve 1980’lerde büyük kuruluşlarda “Etik Kuralları” (Code of Ethics), “Etik Komiteleri” kurulmuş. İşletme yüksek lisans programlarında “İş Ahlakı” temel bir ders olarak yer almıştır, çünkü kapitalizm, insanlığı ahlak ve maneviyattan uzaklaştırmasıyla toplum ve iş hayatı bozulmuştur.

Her iş alanı ile ilgili bir ahlaktan bahsedilebilir, ancak bunları ayrı ayrı incelemek güç olacağı için ortak değerleri üzerinde durulur. Tamamı belirli bir işi temsil eden ahlaki kurallar vardır ve birbirinden farklı ne kadar meslek varsa o kadar ahlaki kurallar olduğu doğrudur. İş hayatının ahlaki değerlerden uzaklaşması, genel ahlaktaki çöküş ve yozlaşma toplum için tehlikedir. Ahlakın uyaracağı sorumluluk bilinci vicdanlarda yer etmesi için değerler canlı tutulmalıdır.

Genel ahlakta olduğu gibi iş ahlakının gerekleri kanunlarda belirtilip zorlanamaz, fakat bir iş veya meslek elemanı ve kurumdan toplumun beklediği davranışlar siyasi, ekonomik ve hukuki sorumluluklar dışındaki ahlaki sorumluluklardır. Kurumda bazı kararlar için hukuka dayalı kanuni çerçeve belirli iken, bazı kararlar ise kişinin hür iradesiyle seçimine bağlıdır. Ahlak, hür seçimlerin olduğu davranışlarla, kanunların hükmettiği davranışlar arasındaki alandır. Bu alanda özel bir kanun yok, fakat ahlaki davranışta kişiye yol gösterecek, toplumda kabul gören değer ve ilkelere dayalı davranış standartları bulunur.

Hukuk alanında kanuni standartlar; ahlakta toplumsal standartlar, hür irade ile yapılan seçimde kişisel standartlar esastır. Karşılaşılan sorun, kanuni yükümlülükler dışındaki kararları hür irade ile yapılan seçimle ele alınmalıdır. Bu fikir, kanuni olan her şeyin ahlaki olduğu kabulüne götürür, bu doğru olmayabilir, çünkü kanuni olan bir faaliyet ahlaki olmayabilir.

Geçmişten devralınan değer hükümlerini zamanın ihtiyaçlarına göre yeni anlam ve işlevler yükleyip yepyeni bir iş ahlakı ve girişimci kültürü oluşturulmalıdır. İyi ahlak, adalet, kardeşlik, cömertlik ve yardımseverlik meziyetini birleştiren sosyal ve ekonomik düzen olan **ahilik**; Hacı Bektaş-ı Veli’nin tavsiyesiyle 1200’lerde Anadolu’ya göç edenlere iş imkânı sağlamak, onları tekke ve zaviyelerde iyi bir Müslüman, vasıflı bir meslek sahibi üretici yapmak için Ahi Evran’ın kurduğu teşkilattır. Ahi Evran (1171-1262), Horasan’dan Anadolu’ya göç etmiş, önce Kayseri, bilahare Kırşehir’e yerleşerek Ahıyan (kardeşler) ve hanımı da Bacıyan (bacılar) meslek teşkilatını kurmuş. Bu teşkilata bağlı **ortasandık**; üyelerin bağış ve aidatları ile biriken fon çiraklık ve kalfalıktan ustalığa yükselenlere iş kurmak isteyenlere faizsiz sermaye sağlamıştır.

Ahilikte uygulanan; sorgulama, örnek şahsiyetler gösterme, nasihat, telkin, emr-i bi’l-maruf, nehy-i an’îl-münker (iyiliği emir kötülükten menet) temelinde insanı iki küreklî kayığa benzetir. Bir kürek ekonomi, ticaret ve sanat işleri, diğeri ise insani ilişkiler ve ahlaki değerlerdir. **Ahi ahlakını oluşturan kurallar**; (1) iyi huy, güzel ahlak, (2) iş ve özel hayatta doğruluk, güvenilirlik, vefa, (3) hizmette tarafsızlık ve karşılıksız iyilik, (4) güler yüz, tatlı dil, hataları yüze vurmamak ve dostluğu geliştirmek, (5) kötü söz ve hareketten sakınmak, (6) tevazu sahibi olmak, kimseyi azarlamamak, sabırlı ve öfkesine hâkim olmak, (7) anaya, ataya hürmet, (8) dedikoduyu terk ve komşuya iyilik gibi ahiliğin 124 kuralı vardır.

Gelişen iş hayatında ahlaki kurallar ve sosyal sorumluluklar artan bir şekilde kabul görmekte ve hızla yayılmaktadır. Kurumlar faaliyetlerini yönetmede kendi ahlaki kodlarını belirleyerek bunu organizasyon kültürüne dönüştürmelidirler.

13.7. İş Ahlakının Temel İlkeleri

İnsanoğlunun ihtiyaçları, her türden mal veya hizmet üretimi çeşitli meslek gruplarının doğmasına sebep olmuştur. Çeşitli esnaf ve zanaatkarlarca farklı şekillerde kurulmuş, o mesleğin dayanışmasını, kurallarını yansıtan kendine özgü birtakım kuralları olan meslek grupları; zamanla organize olarak birtakım ahlaki ilkeler belirlemiştir.

İş ve meslek ilkelerinde, emsallerine uygunluk, piyasa teamülleri, ticari hayat dürüstlük üzerine kurulur ilkesi ticari hayatın vazgeçilmezidir. Meslek ahlakı, her meslek üyesinin mümkün olduğu kadar iyi olması ilkesine dayanır. Mesleki bir faaliyetin tüketici ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için o alanda belirlenen bir kontrolden geçmeli, çünkü bir üyenin yaptıkları, bir noktadan sonra diğer meslektaşlarını yakından ilgilendirir. Bir mesleğin saygınlığını kaybetmesi kötüdür.

Her toplum içinde iyi niyetli ve ahlaki tutarlılığı olmayan insanlara karşı, aileden başlayarak, okul, işyeri ve toplum onların fırsatları kullanmasına izin vermeyecek bir oto kontrol sistemi kurulmalıdır. İyi niyet ve ahlaki tutarlılık insanın toplum içerisinde olmasının temel şartıdır. Toplum düzeninin rahat işlemesi için kişi yaptığı işleri iyi ve düzgün yapmalıdır. Çalışanlar için mesleki ahlak kurallarının kabulü ve uygulanması, yapılan işlere inanç ve güven duyulmasını sağlar.

İş ahlakı ilkeleri; iş yerindeki ahlaki değerleri ile geleneksel ahlak anlayışını dikkate alıp, yeni gelişmelerle harmanlayarak, sentezleyerek iş hayatındaki davranışları yönlendiren, rehberlik eden ahlaki prensip ve standartlardır. İnşa edilen iş ahlakı ilkeleri, ahlak kuralları olarak “mesleki davranış ilkeleri” ismiyle yazılan bir meslek grubuna atfedilir.

İş ahlakının temel ilkeleri:

1. Dürüstlük, güvenilirlik ve en iyinin peşinde olmak.
2. Sözünü tutmak ve adil olmak.
3. Sadakat ve yaptıklarının hesabını verebilmek.
4. Hukukun üstünlüğüne, kanunlara saygılı olmak ve başkalarının hakkını korumak.
5. Vatandaşlık sorumluluğu ve çevre bilincine sahip olmaktır.

Toplum gözünden düşen bir meslek, gelişim potansiyelini kaybeder ve üyelerine zarar verir. İş ahlakında fırsatçılık olmaz, ancak her iş ve meslek erbabında yanlış yapanlar olabilir, buna bakarak o grup tamamen suçlanamaz. İş ahlakında, genel

ahlak kurallarından fazlası, mesleki bilgi ve uzmanlık sebebiyle mesleği yürütene yüklenen ek sorumluluktur.

İş ahlaki ilkelerinin özellikleri; (1) üyelerine emreder, (2) üyeleri kurallı davranmaya zorlar, (3) üyelerin kişisel eğilimlerini sınırlar, (4) yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten atar, (5) mesleki rekabeti düzenler, (6) hizmet idealini belirler.

İş ahlaki ilkelerinin amacı ise üyelerinin performansı, hareketleri, davranışlarıyla ilgili ona özgü kuralları, standartları belirleyerek görevleri yerine getirirken beklenen davranış standardını ve iyiyi, doğruyu öğreterek kötüyü fark ettirmektir.

Organizasyonda ahlaki çatışma nedeni, kişisel değerler ile işin ve toplumun değer yargıları arasındaki farktır. Kuruluşlar, kârları ve mali sermayeleri ile değil, itibar, dürüstlük, temizlik, duyarlılık, yardımseverlik imajı olan sosyal sorumluluk ve ahlak sermayeleriyle değerlendirilir. Fahiş fiyatlama, haksız kazanç, fırsatçılık, kara borsa, kitlik hissi oluşturmak, haksız rekabet, uzmanlık görevini kötüye kullanmak, yanıltıcı reklamlardan uzak durmak ve ticari dürüstlük temel iş ahlakıdır.

Kurumlarda ahlak dışı davranışlar; (1) ayrımcılık ve yıldırma, (2) adam kayırma ve mobbing, (3) istismar ve ihmal, (4) rüşvet, yolsuzluk ve sömürü, (5) bencillik ve bağınazlık ve (6) görevi kötüye kullanmaktır.

İş ahlakı, personelin terfi, ücretlendirme, özlük haklarında adalet, kreş, evde çalışma imkânı, mahkûm, engelli ve halka iş sağlamak, müşteri, satıcı, halk, ortak, kurum ve sendikaların istek ve ihtiyaçları, insana saygı, birlikte yaşama zorunluluğunun kabulü iş ahlakıdır. “Ahlaklı kuruluş”, “temiz kuruluş” imajı verebilen kuruluşlar başarılı olur. Diplomatlık, resmi tören, devletler arası yazışma, devlet başkanları arası görüşme ve temaslarda uygulanan protokol kuralları ahlakı da yerleşmelidir.

İş hayatında, ekonomik faaliyetlerde bazı üretici ve tüketiciler ahlaki olmayan işlem ve davranışlar sergilemektedirler.

Bazı üretici/pazarlamacıların ahlak dışı davranışları:

1. Hile, taklit, tağşiş, fahiş fiyat, promosyon (tanıtım), dağıtım, gramaj ve paketleme aldatmacaları.
2. Reklamla yanlış bilgi vermek ve rakipleri kötölemek.
3. Ürünle ilgili bütün bilgileri yazmamak ve kalitesiz ürünü kaliteli gibi göstermek.
4. Ürünü göndermemek, geç göndermek, taahhüt ve garanti şartlarına uymamak.
5. Reklam veya web sitesinde tanıtılan üründen, farklı bir ürün göndermek.
6. İndirim kampanyası, sezon sonu, tasfiye sebebiyle indirim ve seri sonu indirim aldatmaları.
7. Tavşan ürün uygulaması ile ürün fiyatını düşük tutup tüketiciyi mekânına çekerek başka pahalı ürünü satma tuzağı.
8. Fikri mülkiyet hırsızlığı (intihal), marka taklidi ve planlı/kasıtlı eskitme (taammüden hurdalaştırma).
9. Gıda maddeleri içeriğinde insan sağlığını bozucu katkıları kullanmaktır.

Ürünlerde **taklit, hile, GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma)**, içine başka bir şey karıştırarak doğallığını bozma hilesi olan **tağşiş** gıda güvenliğini tehlikeye atarak tüketiciyi telafisi olmayan zararlar verebilir.

Bir eserden ifade, buluş ve düşünceyi kaynak göstermeden kullanma sahtekârlığı olan **intihal** üzerinden iş modeli kurmak emek hırsızlığıdır. Dayanıklı tüketim ürünlerini, **taammüden hurdalaştırma (planlı/kasıtlı eskitme)**, belli sayıda işlem sonrası cihazı kilitleyen çiple hurdaya çıkarma zamanını planlama bir hiledir. İmalat teknikleri ve malzeme kalitesi geliştiği halde bazı parçaları kasten kısa ömürlü yaparak yenisini almaya zorlamak suç olduğunun kabulü ile cezası belirlenmelidir. Ürünler, uzun ömürlü tasarlanıp üretmelidir. Üstünkörü iş yapma, görevi kötüye kullanma ve ihmalin bahanesi olamaz.

Bazı tüketici/müşterilerin ahlak dışı davranışları:

1. Ürün çalmak, etiketleri değiştirmek ve ürün üzerine özür yaparak indirimli fiyat istemek.
2. Giyilmiş elbiseyi ve zarar verilmiş ürünü defolu diye iade etmek.
3. İndirimli satışta alınan ürünün iade ederek tam fiyattan iadesini istemek.
4. Sergilenen ürünün parçalarını çalmak, elbise veya eşyaların düğmelerini koparıp almak.
5. Telif haklarına uymamak ve garanti haklarını kötüye kullanmak.
6. Ödeme yapılmadığı halde yapılmış gibi göstermek, satıcıya yalan söyleyerek hile yapmaktır.

Rüşvet, vurgun, kalitesiz üretim, vergi kaçırma, aşırı kâr isteği, hayali ihracat iş ahlakının çözmeye çalıştığı olaylardır. Artan sorunlar ahlaki olmayan iş anlayışını sorgulanır hale getirmiştir.

Ahlak dışı iş anlayışını sorgulama nedenleri:

1. Hürriyetlerin gelişmesi ve toplumda artan bilinçlenme.
2. İnsan hayatına ve sağlığına verilen değerlerin artışı.
3. Yolsuzluk, arsızlık, rüşvet ve bunlara bağlı skandalların medyada yer alma sıklığı.
4. Doğal çevreye duyulan ilgi ve global sorunlardaki artışlar.
5. Global eşitsizlikler ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler.
6. Toplumsal düzeni bozan davranışlar.

Toplumun huzur ve güveni açısından paylaşılması düşünülen her bilgi ve haberin doğruluğu mutlaka teyit edilmelidir. Doğrulanmamış bilgi, haber ve belgeyi yayınlamak ahlaki değildir. “Baş belirsiz, meydan ıssız” olursa kötü niyetli ve fırsatçı kişiler halkın sağlığı ile oynar. Buna meydan vermemek için oto kontrol ile birlikte resmî kontroller yapılmalıdır.

13.8. Mesleki Yozlaşma ve İş Ahlakının Önemi

Kişî ve kuruluşlar faaliyetlerini yürütürken, çalışanına, tüketiciyeye, çevreye, topluma zarar vermeden, bunlara azami fayda

sağlayarak, iş ahlakına uygun görev ve sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Artan dünya nüfusuna yeterli istihdam sağlanamayışı ve adaletsiz gelir dağılımı, düşük gelirli kesimi çoğaltarak refah kaybı, fakirliğin artışı, açlık ve yoksulluk sınırını zorluyor, derin yoksulluğa doğru gidiyor. Yardıma muhtaç hane sayısı artıyor. Bu sorunları çözemeyen kanunsuz yola sapıyor. Bunlar zenginlikten pay almaları için adil bir sistem kurulmalıdır.

Sosyal hayatı ilgilendiren meslekler ve bunları yürütenler için bağlayıcı kurullar vardır. Belirli kişi veya kuruluşların kontrolünde olan iş ve mesleklerde tekelcilik ve zorbalıkla gücü kötüye (başkasının kaybetmesi sayesinde kazanma) kullanmak hak kayıplarına neden oluyor. Meslek erbabının müşteri bilgisizliğinden faydalanmaları engellenmelidir. “Sen çalış ben yiyeyim” kolaycılığı, “ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölse bana ne” bencilliği sosyal barışı bozar. Belirli meslekler, gücüne dayanarak kanun tanımazlığıyla “dokunan yanar” durumu ve cezasızlık kültürü piyasada ekonomik sabıkalı güvenilmezleri çoğaltıyor. “İki kere iki kaç eder?” sorusuna; “alırken mi, satarken mi?” cevabı bir yozlaşmadır.

Yozlaşma; bir şeyin gerçek özelliğinden ayrılması, özünden kopuş, yapısında olan iyi şeyleri sonradan kaybetme ve bozulmadır. **Mesleki yozlaşma** ise iş hayatında değer karmaşası, değer farklılaşması, çatışma, faydacılığın, çıkarıcılığın her şeyin önüne geçmesiyle mesleki ahlak kurallarının uygulanamayışıyla ortaya çıkan bozulmadır.

Gelişmemiş toplumların ortak özelliği; ahlaki kuralların çözülmesi, ahlakın ideal olma vasfını kaybedip çürümesiyle anlamsız kurallara dönüşmesidir. “Kaynakları kıt ve bunları iyi tanımlamadıkları problemlere heba eden toplumlara gelişmemiş toplum denir.” (BM). Böyle toplumların kalkınması ancak ahlakın ideal ölçülere kavuşturulması ile olur.

Mesleki yozlaşmanın nedenleri:

1. Aşırı hırs, bencillik, aç gözlülük, maddi ve manevi tatminsizlik.
2. İnsan hayatıyla ilgili olarak yeterli hassasiyetin gösterilmemesi.
3. Eksik değerlendirme ve plansızlık.
4. İyi niyetle kendini ve arkadaşlarını koruma duygusu.
5. Kanun, kural ve yönetmeliklerin tam bilinmemesi.
6. İş hayatında teknolojik ve sosyal gelişmelere paralel kanuni düzenlemelerin gecikmesi.
7. İdeolojik, siyasi ve kültürel ayrımcılık.

Popüler kültürün kurguladığı hayatta beliren ahlaki kodlardan uzaklaşma toplumsal barışı bozmaktadır. Medeniyet inşa eden bir milletin kadim kültüründe mayalanmış ahlaki değer yargıları yeni meslek elemanlarına aktarılırsa; iş hayatında fakir, fukara, garip ezilmeyecek, kendini güvende hissetmeyen sosyal tabakalar ortaya çıkmayacak ve çalışma barışı sağlanacaktır.

Üretimde ahlaka aykırı; gıda maddeleri içeriğinde insan sağlığını bozucu katkı kullanımı, hileli ürünler, fikri mülkiyet hırsızlığı (intihal), planlı eskitme, fahiş fiyat ile tavşan ürün uygulamaları ve marka taklidi yaygınlaşıyor. Artan sosyal ve ekonomik sorunlar, bölüşüm adaletsizliği, mesleki yozlaşma, iş ahlakına olan ihtiyacı arttırmaktadır.

İş ahlakının önem kazanma nedenleri:

1. Yeni geliştirilen biyolojik, nükleer ve askeri teknolojilerin iş dünyasının kontrolünde olması.
2. Globalleşme ile çok milletli kuruluşlarda farklı kültürden çalışanların yeni ahlaki sorunlar çıkarması.
3. Daha fazla demokrasi, insan hakları talebi, etnik köken, dil, din, mezhep ve cinsiyet ayrımı yapılmaması isteği.
4. Artan çevre kirliliği, çevre konularına duyarlı bir toplum yapısını ve iş dünyasını zorunlu kılması.
5. Farklı dinlerin iş dünyasındaki değerleri ve kültürleri nasıl etkilediğinin önem arz etmesi.
6. Gelişen ülkelerdeki yolsuzluklara karşı mücadele ihtiyacının sürekli artması.
7. Çalışanların ahlaki birikim ve felsefelerini kontrol zorluğu, kurum değerler sistemini önemli kılmasıdır.

İş hayatında ihtiyaç olan ahlaki kazandıran eğitim sistemi; akıl, kalp dengesini kurabilen, analitik (çözümleyici) düşünme, sentez, analizle fikir yürütme yeteneği kazandırmalıdır. Analitik mantıkla sorgulayıp öğrenme, doğru ve ahlaki bilgiye ulaşma ve kalıcı bir öğrenme metodudur. İnsan, fikir üretmede mantık, felsefe, hukuk, siyaset, edebiyat ve iletişimle bilgilenmelidir.

İnsan davranışını değiştirmek öğretim ve eğitimle olur. İhtiyaç hissedilince öğrenme düzeyi yükselir ve bunu başkasına öğretecekse daha iyi öğrenir. “Hiçbir balık uçmaya, hiçbir kuş yüzmeye zorlanamaz, babamdan ileri, oğlumdan geriyim” fikri esastır. Din ilimleri, insana ahlaki değerler kazandırarak vicdanın kaynağı olan kalbi besler, fen ilimleri ise akıl ve mantığı geliştirir. İkisinin birleşimiyle akıl ve kalp dengesi kurularak gerçeğe ulaşılır, birinin eksikliği dengeyi bozar. Din ilimlerden uzaklaşınca hile ve şüphe, fen ilimlerinden ayrılırsa taassup ortaya çıkar.

Bilgi; akla, kalbe, vicdana ve duygulara hitap etmeli, insanlığı yaşatan ve geliştiren özellikte olmalıdır. Ahlaki değerden uzak bilgi; atom bombası, nükleer ve biyolojik silahlarla (biyoterörizm; biyolojik silah kullanma) tüm canlılara zarar veren yıkıcı teknolojileri üretir. Yapay zekâlı robotların karaborsaya düşmesiyle geleceğin Mihail Kalaşnikov’ları olabilir.

Hayatın siber ortama yönelmesi bu alanda siber saldırı, tehdit ve zorlamalara karşı, kişi ve kurumların veri tabanlarında topladıkları bilgilerin güvenliği için siber savunmaya ihtiyaç artıyor. Ahlaktan mahrum, bilgiyi üreten otoriteler bunu bir silah gibi kullanabiliyor. Yapay zekâ ve artırılan gerçeklik sistemi ile kozmik odalarındaki bilgilere ulaşarak, bunlar çıkar grubu ve istihbarat servislerine satılarak haksız kazanç, siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanabiliyor. Siber saldırılar, her tür dijital platformlar üzerinde potansiyel bir tehlikedir. Bu konuda uluslararası iş birliği olmazsa, gelişen teknoloji insanlığı tehdit edecektir. Eğri ok ile doğru hedef vurulmaz, ahlaki değerleri olmayan meslek elemanı faaliyetinde acımasız oluyor.

Bilgi medeniyetinin gelişimiyle; yapay zekâ ve büyük veri kütleleri ortaya çıktı, dijital bilgi ve deliller önem kazandı. Elektronik dönüşümle artan, ürün odaklı kodlama, robot teknolojisi, algoritmalar, güvenlik ve mühendislik yazılımlarına olan ihtiyacı karşılayacak yetenekli ve ahlaki değerlere sahip kuşaklara ihtiyaç artmaktadır.

İş hayatının adil, etkin, verimliliği için ahlaki çalışma ortamı ve iş ahlakını oluşturup sağlam bir yapı ile kurumsallaşmalıdır. (**Kurumsallaşma, sistemleşme**; kişilere bağımlı olmadan faaliyetini sürdürerek gelişimini sağlayan yapıya kavuşma). Verilen sözü zamanında yerine getirme, doğru bilgi, zamanında teslim ve ödemede sağlanmalıdır.

İş ahlakının kurumlaşması (sistemleşmesi) için gerekli adımlar:

1. Kurum misyonunun temeli olan felsefe belirlenerek iş ahlakına nasıl yansıtacağı netleştirilmeli.
2. Bir ahlak kurulu oluşturularak ahlaki kurallar belirlenmeli, ilan edilmeli ve bu konuda tutarlı olunmalı.
3. Kurum yöneticileri ahlaki değerlere bağlı kalarak örneklik oluşturmali.
4. Tespit edilen ahlaki kodların işletmedeki diğer süreçlerle uyumlu hale getirilmeli.
5. Çalışanlar iş ahlaki konusunda bilgilendirilerek kanuni haklardan faydalanmaları sağlanmalı.
6. Bir mesleğin itibarını öncelikle o mesleğin müntesipleri koruyup geliştirmelidir.

Bilim ve teknolojiadaki gelişim meslekleri değiştirmekte, çeşitli meslek ahlakı doğmasına neden olmaktadır. Toplumun güvenliği, meslek ahlakını oluşturacak ve işlemlerini sağlayacak meslek gruplarının organize olmasını gerektiriyor. İş yaşamında ahlaki davranışların olumlu ve olumsuz sonuçları vardır.

İş yaşamında ahlaki davranışın faydaları; (1) saygınlık ve güven (2) iyi bir imaj, (3) sorunları çözüme kolaylığı, (4) sosyal sorumlulukları düzenli yerine getirmesini sağlamak, (5) haksız rekabeti engellemektir.

İş hayatında ahlaki ilkeler birbirine benzer özellik taşır, fakat çeşitli meslek gruplarında farklılık görülebilir. Bu ilkeleri, meslek demekleri yazılı hale getirir. Bir meslekte yapılan hata, o mesleğin sorumluluklarını bilmeyenlerce eleştirilmez. Değer erozyonuyla bozulan iş hayatındaki değişim zamanında ve doğru anlaşılıp düzeltici önlemler alınmalıdır.

13.9. Yönetim Ahlakı

İlerlemek isteyen toplum, kendi tarihi, sosyal ve kültürel değerlerinden hareketle kendi ideal yönetim ahlakını oluşturur.

Devleti oluşturan seçmen vatandaş yöneticini seçer, denetler, değiştirir. Seçimle gelen yöneticinin görevi vatandaş yönetmek değil, vatandaşa hizmet için kurulan teşkilatın çalışanlarını vatandaş adına yönetmektir. Yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya işyerindekine benzemez, devlet yönetim birimi olmadığı için vatandaş yönetilen değildir. Seyis; at bakıcısıdır atı ve ahır yönetir, fakat atların ve ahırın bir sahibi var, o da seyisi yönetir. Siyasetçi de devletin kurumlarını yönetir. Devletin sahibi millettir. Devlet millet için vardır. Millet, seçtiği vekillerle devleti yönetir.

. Yönetim: Ortak amaçlı kişilerden oluşan organizasyonu hedefe ulaştırmak için insanı, maddi kaynakları, zamanı verimli kullanarak planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve kontrol işlevini uygulama süreci, sanatı, bilimidir.

. Yönetici: Yönetme yetkisine sahip, yönetim işlevlerini uygulama hizmeti karşılığı ücret alan meslek erbabı, idareci.

. Monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim; tek erklik.

. Otokrasi: Bir devlet üzerinde mutlak gücün bir kişinin elinde bulunduğu yönetim şekli, yönetim sistemidir.

. Demokrasi: Halk egemenliğine dayalı, siyasi kontrolün halkın veya seçtiği temsilcilerin elinde olduğu yönetim şekli.

. Hürriyet: Dış etkiden bağımsız irade ve düşünce ile karar verme, kendine ve başkasına zarar vermeden yaşama hakkı.

. Adalet: Hak ve hukuka uygunluk, doğru hüküm vermek, din, dil, ırk, cinsiyet gözetmeden insanlara eşit davranmaktır.

. Siyaset (Politika): Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel fikir, görüş veya anlayıştır.

. Devlet: Organize bir insan topluluğunun, bir toprak üzerinde egemenliğiyle oluşan, hukukî, siyasi bir yapı ve kurum.

. İstibdat: Tek bir yöneticinin toplumu baskıyla yönettiği düzen, hiçbir hak ve hürriyetin olmadığı, keyfi muameledir.

. Kompetan: Herhangi bir işi iyi bilen ve o konuda tecrübeli hale gelmiş kişidir.

. Oligarşi: Siyasi gücün birkaç kişiden oluşan küçük bir grubun elinde olduğu yönetim şeklidir.

. Mafya: Kanun dışı işler çeviren bir tür gizli yapılanmadır.

. Klik: Bir topluluk içinde ayrı bir grup oluşturan ve olumsuz bir tavırla bir araya gelen kimseler topluluğu, hiziptir.

. Burjuvazi: Üretim araçlarını ellerinde bulunduranların oluşturduğu **kentsoylu** toplum sınıfıdır.

. Jakoben: Halka rağmen halk adına devrimcilik yapan, seçkin azınlık devrimcisi, tepeden inmece, buyurgan kişidir.

Demokrasi, millet hâkimiyetidir, hükümet hizmetkârdır. Kaymakam, vali reis değil ücretli hizmetçidir. Âmir değil hizmetçi seçilir. Demokrasi, eşit vatandaşlığa dayanır, kimsenin üstünlüğü, ayrıcalığı yoktur. Seçilen kendini hizmetçi görür, halk da onları sıkı kontrol eder. Seçimli otokrasilerdeki gibi demokraside seçmenin tercih hürriyeti sınırlamaz.

Siyasette, görev tanımı ve görev süresi belli olmalıdır. Halk, seçilene kontrol etmez, asıl patronun kendisi olduğunu seçimden seçime hatırlarsa, bu otorite boşluğunu yönetici doldurur ve güce kavuştuğunda hesap sorulamaz hale gelir. “Bir millet cehaletle hukukunu bilmezse ehl-i hamiyeti (hamiyet sahibi kimseleri) dahi müstebit eder.” S. Nursî. Devletin yaşaması, milletin yaşamasına bağlıdır. Demokrasi fikir hürriyeti sağlar, keşiflerle gelişimi getirir, devletin bekasını sağlar.

Seçimle dahi iş başına gelmiş olsa, yönetimin bütünüyle tek elde toplanması despotizmdir. Post modern diktatörlük seçimi de öngörür, diktatörlerin ülkesinde milletin kurumları milletin hizmetinde değil diktatörün hizmetinde olur. Baskıcı

yönetimleri her zaman için kendilerini savunacak bir kitleyi hazır bulur. Abdurrahman el-Kevakibî bunu “İstibdat devleti, eblehlerle, ahmaklara yakışan bir devlettir” sözüyle açıklar. İstibdat, insanlık için en büyük beladır. Demokrasiler, halkın yönetime katılım ve yönetenleri denetlemesini sürekli ve etkili kılmak için sivil toplum kuruluşları (hükümet dışı bağımsız kuruluş) formülüyle, bunlara geniş hak ve imkânlar tanır. Bu yapılar, örtülü iktidar ilişkilerini sürekli kontrol eder.

Liderliğin gücü, istediğini yaptırması değil, etrafındakilerin güzelliklerini ortaya çıkarmasıdır. Robert Townsend, iyi lider, kötü lider farkını şöyle açıklar: “İyi liderin ekibi bir iş başardıklarında ‘Bunu biz başardık’ der; kötü liderin ekibi ise ‘Bunu liderimiz başardı’ der.” Sözde yönetici, istibdat ile kuvvete, hileye, kendisinde olmayan manevi kuvvete dayanarak korku ve zorbalıkla milletin şevkini kırar, neşesini kaçıır. Bir topluluk sürekli liderlerini övüp ve insanları ona karşı borçlu çıkarıyorsa, artık o liderin, o topluluğun sermayeleri tüketmiştir. Yöneticilere karşı takdirler övgüye varmadan, eleştiri serbestçe yapılıyor ve yöneticiler de bundan rahatsız olmayıp dikkate alıyorsa hak ve hürriyetlere değer veriliyor demektir.

Hoca, bir öğrenciyi kürsüye çağırıp dersi anlatmasını ister, öğrenci anlatmaya başlar. -Şimdi kürsünün üstüne çık devam et, sonra kürsünün üstüne bir sandalye koy üstüne çık devam et. Öğrenci denileni yapar. -Şimdi de sandalyenin üstüne tabureyi koy devam et. Öğrenci artık düşmemek için dengesini kontrol eder, konuştuğu dediklerinde tutarsızlık başlar. “İnsan yükseldikçe sözlerinde tutarsızlıklar olur, çünkü artık beyin söyleneni değil, bulunan yerden düşmemeyi önceler.”

İnsanın en temel hakkı yaşama ve hürriyettir. Bu hak, birilerinin lütfü, ikramı, ihsanı değil, doğuştan sahip olduğu haktır. İnsanlar, hukuk içinde fikrini rahatça açıklayabilir, istemediği bir şeye zorlanamaz. Hürriyet, insanın kabiliyetlerini inkişaf ettirir, gelişim ve kalkınmayı hızlandırır. İnsanların gönül ve fikir dünyalarına zorla değil; ilimle, irşatla, ikna ile girilir.

Yöneticileri seçme ve yönetim işleri birer emanettir; ehil, liyakatli ve adil kişilere verilmelidir. Yönetici; hukuk kuralları içinde kalacak, keyfi hareket etmeyecek ki yönetilenler ona uysun. Otoriter yönetimler; hiyerarşik trollerle muhalif düşünceleri susturması demokrasiyi geriletir. Farklı görüşler yönetimde hizmet aracı ve adalet terazisidir. Yönetemeyen demokrasi ve muhalefetin zafiyeti yanlış iktidarın devamını sağlar. Süslü laf, fiyakalı isimle fink atan yönetimi zayıflatır.

Yönetici; demokrasiyi kurumunda uygulayan, hak ve hukuku esas alan, dürüst, güvenilir, keyfilik, tahakküm, istibdat ve kibirden uzak, fikirlere değer veren, hatadan dönebilen, farklı ortamlara uyum sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır. Demokraside yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkiyi veren güç denge, denetim mekanizmasıyla kontrolle sınırlandırır, her eylem ve işlemleri ilgili hesap verir. Kamu yönetiminde anayasa hükmü; idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Hukuk ve kanunun gereği, konusu suç teşkil eden davranışlara adli işlem yapılır. Kamunun, harcamaları dâhil tüm işlem ve eylemlerini sorgulamak, eleştirmek vatandaşın temel hakkıdır. Hiç kimse vazgeçilemez değildir.

Yönetim işlerinde, kuvvet kanunda olmalıdır. Körü körüne taklit ve itaat, hataları göstermez ve sorgulatmaz. Ahlaki ve hukuki açıdan, devlet kendine yönelik işlenen suçları affedebilir, kişilere karşı işlenen suçları muhatabı affedebilir. Devletin dini adalettir. Eleştiri hakkı, ifade hürriyetinin ayrılmaz parçasıdır. Devlete intisap hizmet içindir, maaş için değildir.

Yöneticide ahlak dışı davranışlar; (1) yalan söylemek, (2) hak ve hukuk tanımamak, (3) keyfi uygulama, (4) çifte standart, (5) ayrımcılık ve kayırma, (6) sömürü, istismar, aldatma ve ihmal, (7) baskı, işkence, tehdit, şantaj, gözdağı, (8) zulüm ve mobbing, (9) bencillik, kibirlilik, böbürlenme, küçümseme, (10) farklı fikirlere değer vermemek, benmerkezcilik ve yüksek ego, (11) yaranma, dalkavukluk, cerbeze, dedikodu, (12) rüşvet, yolsuzluk ve zimmete para geçirmektir.

Her şeyi kendine bağlayıp fikir, mantık, duygu ve görüşüyle hüküm verme eğilimi olan egosantrizm (benmerkezcilik) yöneticiyi başarısız yapar. Salt gücü elde eden insan başkalarını dinlemez hale gelir, sadece kendine odaklanır, her konuda yeterli bilgiye sahipmiş gibi düşünmeye başlar. Kabahat ve sır ortaklığı yapan, eleştiriye kapalı, istişare etmeyen, güç ve yetkisini paylaşmayan, ortak akıl yerine üst akıl olarak kendisine güvenen insan güç zehirlenmesiyle karşı karşıyadır.

Güç ve yetki sahibi yöneticilerin kendilerine sormaları gereken sorular:

1. Sahip olunan güç kaynakları nelerdir ve bu kaynaklar kimleri ilgilendirir?
2. Kullanılan güç ve yetki ile ilgili kanuni sorumluluklar nelerdir ve bunların kullanım sonucu kimlere hesap verilecek?
3. Sahip olunan bu güçlerin ahlaki açıdan vicdani sorumluluğu nedir?
4. Güç ve yetki kullanımında adil davranılıyor mu?
5. Sahip olunan güç ve yetki kontrol altında mı? (Kontrolsüz güç, güç değildir).
6. Elde edilen güç kişinin benliğini unutturup, yozlaştırıyor ve başkalaştırıyor mu?

Yönetici; karar verirken ilgili kaynaklardan bilgi alır, astları ile müzakere eder, gençlerin dinamizminden, uzmanların tecrübesinden faydalanarak en uygun kararı vermeye çalışır. İnsanlar hata yapabilir, hatadan dönmek fazilettir. Yönetici, eğitim ile analiz, sentez, yorum ve fikir üretme yeteneğiyle sorunları önceden görüp çözerek etkin bir yönetim sağlar. Akıllı insan yaşadıklarından ders alır, daha akıllı insan ise başkalarının tecrübelerinden ders çıkarır. “Yeis (ümitsizlik), mani’-i herkemaldır (her türlü gelişime engel). ‘Neme lâzım, başkası düşünsün’ istibdatın (baskı) yadigândır.” B. S. Nursi

Yöneticinin gelişim alanları:

1. Yönetici, vizyon sahibi olarak kurumun devamı için gelişimi zamanında görüp hızlı ve isabetli kararlar alır.
2. Dinamik olan ekonomik, toplum ve siyasi ortamın gereklerine ayak uydurur ve sorunları reformlarla hızla çözer.
3. Kararlarından sorumlu, yetkileri sınırlı ve yetkiyi veren tarafından bunun sınırlandırılıp kontrol edileceğini bilir.
4. Yönetimde temel hak ve hürriyetleri esas alan demokrasiyi uygular, başarıyı ekibe verir, başarısızlığı ise kendisi alır.

5. Dijital, mobil, otomasyon ve yapay zekâ imkânlarının sağladığı görme genişliği ve derinliğini kullanır.
6. İç ve dış etkenler karşısında kurumu hedefine ulaştıracak ve çevre ile uyumlaştıracak “beyin” olduğunu bilir.
7. Yöneticiliğin “başkalarına isteyerek bir şeyler yaptırma sanatı” olduğunu, protokol ve görgü kurallarını bilir.
8. Karar vermede kollektif zekânın, tek kişiden akıllı olduğu fikriyle **kalabalığın bilgeliğinden** faydalanır.
9. Toplumun ortalamasında yaşayan ortak düşünce inanç ve duyguların oluşturduğu **kollektif bilinçten** faydalanır.

Yönetimde, güvenlik hürriyet için feda edilirse kaos (kargaşa), hürriyet güvenlik için feda edilirse otoriter anlayış hâkim olur. Bunu önleminin yolu hürriyet ve güvenliği dengede tutmaktır. Toplum eşit anayasal vatandaşlıkta buluşuran, etnik, din, mezhep, cinsiyet, siyasi fikir ayrımı gözetmeden herkesi kucaklayan ve ötekileştirmeyen anlayış hakim kılınmalıdır.

İnsanları evrensel değerler etrafında toplamanın yolu; yönetim yaklaşımıyla karar mekanizmalarında gençlere, farklı fikir, kültür, din ve inançtaki insanlara yer vermektir. Hukuk, adalet, dürüstlük, eşitlik, ahlak ve hürriyet evrenseldir. Keyfi rejimlerin keyfi uygulamaları, dini, milli duyguları istismar toplumsal barışı bozar, korku, panik, endişe ve kaygı oluşturur.

Dünyada artan hürriyet talepleri, şeffaflık, katılımcılık isteği ve kendini yönetme becerisi gelişen insanlar yönetilme yerine bulunduğu kurumları birlikte yönetmeyi istiyorlar. Demokratik yönetim anlayışı, genel eğilimleri yanında, yerel eğilimleri de dikkate alarak etkileşimli, şeffaf, katılımcı modern bir yönetim yaklaşımı olan yönetişimi geliştiriyor. Geçmişte yöneten ve yönetileni kapsayan ve iki taraflı ilişki olan yönetim yerine çok taraflı, çok araçlı ilişki olan yönetişimi getirmiştir.

Yönetişim; bir organizasyonun tüm süreçlerinde yönetenle yönetilenin istişareli, şeffaf, karşılıklı, etkileşimli, iş birliği ve ortaklığına dayalı, katılımcı, kapsayıcı yönetim yaklaşımıdır. Yönetim sözcüğünden türeyen yönetişim (governance), tek başına karar alıp uygulama anlayışından şeffaf, fikirlerin tartışıldığı, katılımcı karar alma ve uygulama anlayışına geçiştir. Tek kişinin reisliği sofistike (karmaşık, yanıltıcı) sorunları çözmede yetersiz kalır. Bir insan tek başına, kimse ile istişare etmeden keyfine göre reislik yapması sorunları çoğaltır, çünkü çok çeşitlenen uzmanlık alanlarına bir kişinin akıl ve kabiliyeti yetmez. Fikirlerin çatışması, eleştirel düşünce ve akılların birbirine zıt olmasından hakikat ortaya çıkar.

Yönetişimin amacı; toplumsal sorunlar, modern toplumların karmaşası, çeşitliliği, dinamik durumuyla baş etmektir.

Yönetişim ilkeleri ise (1) adalet ve hukukun üstünlüğü, (2) şeffaflık ve hesap verebilirlik, (3) stratejik vizyona sahip, katılımcı ve eşitlikçi, (4) tutarlılık ve istikrar, (5) etkinlik ve sorumluluktur.

Kamu yönetimi; bir ülkede ortak kanunlara bağlı topluluğun kurduğu siyasi teşkilât olan devletin sahip olduğu kurumların yönetimidir. Devlet politikalarını planlama, organize etme, yöneltme, koordinasyon ve kontrolünü sağlayan, kamu sisteminin nasıl çalıştığını halka açıklayan, faaliyetleri faydalı, verimli yürütmekle uğraşan meslek ve bilim dalıdır.

Seçmen vatandaş, yöneticiyi seçer, yöneticinin görevi; vatandaşı yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek için kurulan teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Kamu yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir. Burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patron ilişkisine benzemez, vatandaş yönetilen değil yöneten konumdadır. Millet; kamu kurumlarını yönetecek vekilleri seçer, denetler ve gerektiğinde değiştirir. Devlette devamlılık esastır; yöneticiler, hükümetler değişebilir. Dijital dönüşüm, mobil teknolojiler, otomasyon ve yapay zekânın sağladığı görme genişliği kamu yöneticilerinin sorunları daha etkili çözmelerini sağlar.

Kurum yönetiminde temel sorunlar:

1. Oligarşi (siyasi gücü elinde tutan grup), mafya, klikler, burjuvazi (kentsoylu) ve jakobenlik (seçkin azınlık).
2. Şeffaflıktan uzaklaşma, kontrol yetersizliği, liyakatsiz atamalar ve tepe yöneticilerdeki liyakat zafiyetleri.
3. Bürokrasideki kargaşa, kolay görevden alma, rüşvet, yolsuzluğun ve irtikâbın yaygınlaşması.
4. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesinin tam uygulanamaması.
5. İftira veya algı yönetimiyle başarılı yöneticilerin yıpratılması.
6. Plansız yatırım, kaynak israfı, tarihsel tecrübeleri kullanmamak, paydaşların ilgisizliği ve bilgisizliğidir.

Oryantalist bakış, kehanet (güya bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala (Tevrat öncesi Yahudi ruhbanlarının geliştirdiği büyü, şeytani güç) gibi ezoterik (gizemli) bir öğreti ve sembolle mesaj verenlerin kamuya sızmaları büyük tehlikedir. İyi bir yönetim; yönetme hakkını elde eden, liyakatsiz insanın verdiği zararın en az olduğu sistemdir. Devlet; demokratikleşir, denetlenebilir, denge mekanizmaları ile sistemi millet kontrol ederse daha iyi gelişir.

Global elitis (elitokrazi) grubun kontrolündeki yönetim; şeffaflık, öngörülebilirlik, hukuk, demokrasi, insan hakları, adalet, güvenlik ve emniyetten uzak zamanın ruhunu iskalayarak çıkar gruplarına hizmet eder. Hükmetme lezzetiyle sermest oluyor, vazgeçemiyorlar. Haksız rekabetle devlet imkânlarını kullanarak siyasi propaganda ile çıkar sağlayan kesimler sorun üreten bir sistem kurarlar. Çare, kamu yönetim gücünün, yetenek ve kişilerin liyakat, donanım üstünlüğüne dayalı (**meritokrasi**) yönetim şeklidir. Osmanlı Devleti'ndeki Devşirme sistemi buna benzer bir örnek olarak gösterilebilir.

Kamu yönetiminde olumsuzluklar; (1) tam rekabetin olmayışı, (2) ekonomik istikrarsızlık, (3) risk ve belirsizlikler, (4) siyasette patronaj ilişkileri, rüşvet ve yolsuzluk, (5) yandaşlık, partizanlık ve rant ilişkileri, (6) siyasi miyopluk (uzağı net görememek), (7) lobcilik, hizmet kayırmacılığı ve merkezîyetçilik, (8) devlet harcamalarında israf, mali yanılma ve kayıt dışılık, (9) seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği, (10) kararlarda oy çokluğu esası ve bürokrasinin sürekli büyümesidir.

Her bireyin hak sahibi olduğu kaynaklar ve kamu malları korunmalı, bunlarda kul ve tüyü bitmemiş yetim hakkı vardır.

Kamu malına ihanetin her sistemde cezası vardır. Hiçbir kötülük yapanın yanına kâr kalmaz, insan yaptığının karşılığını görür. Rüşvet, utanç vericidir, halkın güvenini sarsar. Yönetici, kendi çıkarı için değil halkın çıkarı için çalışmalıdır. Toplum, suçlara karşı yeterli önlem almaz ve yaptırım uygulamaz ise suçun hızla yayılacağı kırık cam teorisi ile açıklanır.

Kamu yönetimi ilkeleri:

1. Hesap verebilirlik, saydamlık (şeffaflık), tarafsızlık ve dürüstlük.
2. Eşitlik, hukukilik, liyakat, saygınlık, nezaket, güven ve profesyonellik.
3. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci ile hedef ve misyona bağlılık.
4. Hizmet standartlarına uymak, yetkili makamlara bildirim yapmak ve çıkar çatışmasından kaçınmak.
5. İfade hürriyeti, eleştiri, muhalefet hakkı, ahlakilik, saygınlık, adalet, görev ve yetkileri kötüye kullanmamak.

Şeffaflık ve açıklık ilkeleri gereği, ticari ve devlet sırrı yerli yerinde kullanılır. Eşitlik ilkesiyle adil, kabiliyetine uygun yükselme imkânı tanıyan, yeteneklerin gelişmesine fırsat veren, emeğinin karşılığını alan, nimet ve külfeti hakkaniyete uygun dağıtma ve sosyal adaleti sağlamada ahlaki ilkeler önemlidir. Devlet, güçlünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu ahlak ve hukuk anlayışını yerleştirip adil bir düzen kurmalıdır. Krizleri aşmada tüm kesimler güçlerine göre yük alarak nimet ve külfet dengesi sağlanmalıdır. Sorun çözmede alınan önlemler sabit ve dar gelirliyi mağdur etmemelidir.

Kamu yönetimi ahlakı; kamu çalışanın her türlü davranışını kanunlara, ahlaki kodlara göre ve kişisel ahlaki değerleri bir potada eriterek yapmasıdır. Ahlakın belli bir organizasyon içerisinde, o yapının belirlediği kurullarla beslenerek ortaya çıkmış şeklidir. **Kamu yönetiminde ahlakın kaynakları;** (1) evrensel kaynaklar , (2) yerel (kültürel) kaynaklar.

Medeniyetin gelişmediği zamanda, kamu yönetiminde tek kişi yarı yeterli idi, ancak hızlı gelişmeler nedeniyle günümüz yönetim işleri istişare ile ortak fikri temsil edecek bir meclisle yürütülebilir. Büyük İskender, hiçbir konuda eleştirmeyen vezirini görevden alır. “Sana ihtiyacım yok der. Vezir, neden hükümdarım? İskender, ben bir beşerim sen bu kadar zamanda benim tek bir hatama bile rastlamadıysan cahilsin demektir, örtbas ettiysen o zaman da hainsin demektir.”

Dinin siyasete ve diktacı uygulamalara âlet edilmesini engelleme ve tek adamcılıktan millî irade hâkimiyetine geçiş toplumlarda farklı olmuştur. Tarihi döngüde yönetim, zaman zaman gelişmiş veya gerilemiştir. **Tarih döngüsü;** toplum hayatı dairesel olarak aristokrasi (soylu, ayrıcalıklı), oligarşi (küçük, ayrıcalıklı) ve demokrasi yönetim tarzlarının birinden diğerine döndüğü görüşüdür. Tarihi öğretilmediği için tarih bilinci gelişmeyen bireyler olaylar arası bağlantıyı kuramazlar.

Devletin kuruluşu, büyümesi tedricidir ve teşkilat yapısı ülkeye göre farklılık gösterse de değişmeyen görevleri vardır.

Devletin işlevleri:

1. Kişinin can, mal güvenliği, konut dokunulmazlığı, toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak.
2. Adaleti tesis etmek, kanunların uygulanmasını sağlamak, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek.
3. İletişim ve seyahat hürriyeti, seçme, seçilme hakkı, din ve vicdan hürriyetini sağlamak.
4. Kişilere sosyal imkânlar, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlamak.
5. Ülkeyi dış saldırılara karşı korumak.

Devlet; insanların dağılmış, iptidai halden, teşkilatlı, medeni topluma geçiş için insan, toprak ve egemenlik unsurlarını bir araya getiren, saygınlığını güçlü ve zenginler üzerinde kurduğu egemenlikle sağlayan hukuki bir tüzel kişiliktir.

İdeal devletin temel özellikleri:

1. Sosyal uzlaşma ve sözleşmeye dayalı, kişilerin hak ve hürriyetlerini koruyan bir kurum olmalıdır.
2. Sahip olduğu güç ve yetki tek bir elde toplanmadan yasama, yürütme ve yargı organları arasında dağıtılmalıdır.
3. Halk egemenliğine, demokratik katılıma dayalı temsilde adaleti esas alan, güç ve yetki sınırı belli bir kurum olmalıdır.
4. Yönetiminde açıklık, şeffaflık, hesap verilebilirlik, liyakat ve toplam kalite felsefesini esas almalıdır.
5. Evrensel değerlere sahip din ve siyaseti birbirinden ayıran cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken farkı gözetmemelidir.
6. Koruyan, kollayan, yediren, giydiren ve düzeni sağlayan bir kurum olmalıdır.
7. Gelir ve giderleri ilke olarak birbirine denk, uluslararası ilişkilere önem veren ve adil ticareti esas almalıdır.

İnsanlık, geçmişten günümüze belirli sosyolojik devirler geçirerek kurallı ve modern toplumları ortaya çıkarmıştır. **İnsanlığın sosyolojik gelişim seyri;** (1) ilkelik, (2) kölelik, (3) esirlik, (4) ücretlilik ve (5) hürriyet devridir. Sanayi devrimi öncesi, insanlığın ortak birikimi ve kuşakların geliştirdiği yönetim kuralları mirasını Batı kabul etmemektedir. Yönetimde, adalet, hukuk ve ahlak ilkelerini görmeyen sadece rasyonelliği esas alan Batı felsefesine uygun geliştirilen yönetim insanlığın sorunlarını çözemediği gibi sömürü düzenini tüm dünyaya yaymıştır. Bu sömürü düzeni hürriyet devrine geçişi geciktiriyor.

Endüstri öncesi yönetimin gelişim seyri:

1. Hz. Âdem: İnsanlığın atası ve ilk peygamber aynı zamanda ilk yöneticidir. Tüm eşyanın ismi öğretilmiş olarak ilk topluluğun nasıl yönetileceği ile ilgili kurullar ortaya koymuş.

2. Hz. Musa: On Emir ile insan topluluklarının temel hak ve sorumluluklarını ortaya koymuş.

3. Hz. Muhammed: Son Peygamber öğretisi ve “Veda Hutbesi”nde tüm insanlığa yol gösteren kaideleri vazetmiştir.

4. Keykavus bin İskender (Ö. 1012): “Kabusname” eseri ile padişaha; haramdan sakınma, dindarlık halkın harem ve

haramından sakınmak olduğu, yapacağı işte önce görüşünü bilgisine uydurması, bilgisiz iş yapmamayı, işi sağlam yapmayı, her sözünde gereklisini söylemeyi, yenildiğinde kimseden aman dileyici olmamayı, yenmiş olunca da Allah'ın kullarına karşı bağışlayıcı olmasını, hırsıza merhamet edip bağışlamamasını, hırsızı bağışlamak halkın zararına sebep olacağını öğütler.

5. Nizamülmülk (Tunus, 1018-İran, 1092): Büyük Selçuklu Devleti veziri "Siyasetname" isimli eserinde padişahlara nasihatlerinde; sultanın mazlumları ve adalet isteyenleri haftanın iki gününde sarayına çağırıp şikâyetleri dinlemesini, yanlış yapanları cezalandırmasını, görevlendirdiği kişiyi kontrol edecek müfettiş görevlendirmesini ister. Memleketin yıkılmasına çalışan, haram iş yapan, devlet sırrını korumayan ve dili ile padişaha dalkavukluk ederken kalbi ile muhaliflerle anlaşma yapanların suçlarının bağışlanmamasını ister. Padişahın ülkedeki olaylar hakkında uyanık olmasını ister.

6. Ahi Evran (1171-1262): Kardeşlik esaslı ahilik teşkilatının kurucusu olarak Bizans esnafıyla rekabet edebilmek için aralarında kurdukları dayanışma kurumlarının uygulamaları ile özel sektörün yönetim tarzları ile ilgili uygulamaları vardır.

7. Şeyh Edebali (Kırşehir, 1206-1326): İslam ilahiyatçısı, Ahi şeyhi, Osman Gazi'nin kayınbabası, hocası ve Osmanlı Devleti'nin manevi kurucusunun Osman Gazi'ye nasihatlerinde öfke, kin, suçlama, kötü söz, geçimsizlik, bölücülük, üşengenlik gibi kötü hallerden uzak olmasını ister. İnsanı yaşat ki devlet yaşasın diyerek yöneticilere yol çizmiştir.

8. İbn-i Haldun (Tunus, 1332-1406): "Mukaddime" isimli eserinde tarihi ve sosyal olaylara yön veren siyasi, iktisadi ve mali konulara ait fikirlerinde; devletin asıl görevinin insanlar arası sulh ve ahengi sağlamak olduğu, iktisadi ve ticari faaliyetlere girmesi dengeyi bozacağını, serbest rekabeti önleyeceğini belirtir. Devlet, iktisadi faaliyetler için güvenli ve adil bir ortam sağlamalı, toplumu iç ve dış tehlikelerden koruyacak güçlü bir askeri yapı karmasını önerir. Debdebeli törenler, üniforma ve protokol artışı toplumdan kopuşu, israf, lüks, zulmün yaygınlaşması medeniyetleri çökertir.

9. Koçî Bey: Sultan IV. Murad'a 1631 ve Sultan İbrahim'e 1640'ta sunduğu devlet yönetimine ait sorunlara önerilerinde; etrafındakilere dikkat etmesini, rüşvet, disiplin ve devletin bekasına dikkatleri çeker.

Yöneticilerin, bütün dezavantaj ve organizasyonu zarara uğratma pahasına ifade hürriyetini engelleme nedeni cehalettir. İstibdadın olduğu yerde teşebbüs hürriyeti, fikrini açıklama hürriyeti veya bir iş görme becerisi de gelişmiyor. Onun için "doğuyu insanlar batıyı sistemler yönetir" diyorlar. Müstebit yöneticiler insanların veya personelinin hindi gibi düşünmesini, papağan gibi konuşmasını isterler. Malûm, papağan söyleneni tekrar eder. Baskıcı yönetimde hindi gibi düşünebilirsin, ama insan gibi düşündüğünü konuşamazsın. Eğitimin ezbere dayalı olduğu yerde sorgulama kültürü gelişmez. Sorgulama kültürü olmayınca da çözüm üretme mümkün olmuyor. Marifet iltifata tabidir. Astlar zorlarsa idareci de değişir aslında. "Fikrinden şüphe etmeyen kişi fikrinin sorgulanmasından da rahatsız olmaz. Fikirleri parlatıp koruyan onların yasaklarla desteklenmesi değil, serbestçe tartışılıp değerlendirilebilmesidir." Mehmet Tikici.

Bir ülkede kaynaklar, tüm milletin değeridir. Kamu görevlileri kaynak kullanımına dikkat ederek, faaliyetlerle ilgili halkı sürekli ve doğru bilgilendirmelidir. Bunun için devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolü sağlanmalıdır. Vatan, dürüst insanlar tarafından kurulur, hainler tarafından çökertilir. Bir ülkeyi batıran hakkını arayan insanların yükselen sesi değil, devlete körü körüne bağlılık taslayan çıkarıcı kapı kulu zihniyettir.

Yönetimde, yönetilen, yönetenden herkese eşit mesafede olmasını beklediği durumda yöneticinin temel görevi, adaleti herkes için sağlamaktır. Hem kültürel farklılıkları kabul etmek hem de bu farklılıkları başka kültürlerle aşmaya çalışmak yönetimde bir çelişki ve yanılıdır. O kültürün insanları o sorunları önce nasıl çözmüş ise ona bakılır.

13.10. Global İş Ahlakı

Dünyada ihtiyaçları karşılayan, insanların ortak serveti olan kaynakların belirli kesimlerin tekelinde olması, global gelir adaletsizliği, bazı ülkelerin sömürülüyor olması ve sanayileşmenin çevreye verdiği zarar global ahlaki bir sorundur.

Ürün, fikir, sermaye, teknoloji, bilgi, kültür ve kişilerin hızlı, sürekli şekilde sınır ötesine akışı olan **globalleşme**; ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, siyasi, ekolojik bütünleşme ve karşılıklı faydalanmanın artışı, tüm faaliyetlerin dünya yönelimli tasarlanıp uygulanmasıyla ülkelerin birbirine yaklaşmasıdır.

Globalleşmeye ülkelerarası coğrafi uzaklık, dil, para, kültür, hukuk, siyasi sistemler ile değişik yapıda yönetici ve çalışanların bulunduğu, ekonomik gelişim düzeyleri, iklimleri farklılıkları girmektedir. Globalleşme ile birlikte yerel olan birçok sorun global özellik kazanabiliyor. Bu sorunların çözümü içinde global bir ahlak anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

Global ahlaki sorunlar:

1. Siyasi baskılar, emek sömürü, çevre kirliliği ve iklim değişikliği.
2. Global eşitsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, dış ticarete bağımlılıklar ve döviz baskısı.
3. Kişi, kurum ve devletleri ödeme güçleri üzerinde borçlandırma tehlikesi
4. Bilim, teknoloji, sanat, askeri ve yönetimdeki tekelleşmeler ile Birleşmiş Milletler'in sorun çözmede yetersizliği.
5. İnsanları, toplulukları, devletleri din, inanç, ırk, milliyet ve değerler istismarıyla birbiri ile çatıştırmak.
6. Tüketimin bir kültür haline getirilerek tüketimciliğin yaygınlaşma tehlikesi.
7. Akıllı şehir, neom şehir ve avatar projeleriyle dünya nüfusunun azaltılmaya yönelik çalışmaların insanlığı tehdit etmesi.
8. Yeni dünya düzeni, tek devlet, tek din, tek ekonomik sistemi (kapitalizm) öngören neom bir robot devlet tehlikesi.
9. Kimyasal, nükleer, biyolojik savaş ve yabancı paralı askerlerle (lejyoner) yürütülen vekâlet savaşları tehlikesi.

(**Neom şehir**; Suudi Arabistan'ın Tebuk Bölgesi'nde 2017' de planlanan yenilenebilir enerji destekli şehir projesidir.

Avatar projesi: 2045 Initiative, insan kişiliğini biyolojik olmayan taşıyıcılara aktararak ömür uzatma, siber ölümsüzlük çalışmaları, insan zihnini robotlara aktarma için Rus bilim insanlarının hayata geçirdiği proje).

Global ölçekte Makyavelizm ve kapitalizm anlayışları etkili olmaktadır. **Makyavelizm;** açıkgozlülüğe, gösterişe dayalı, ahlaki siyasetten ayıran, faydacı, çıkarı için her yolu meşru gören politik düşüncedir. **Kapitalizm** ise sermaye, emek, girişim, faiz, rant ve kâr merkezli, ahlâk kurallarını herkes kendi felsefesi belirler anlayışındaki ekonomik sistemdir.

Kapitalist anlayış, toplum içinde gelişen her bilim, buluş ve anlayışa sızarak lehine kullanır. Kuruluş ve araştırmayı destekler ve aleyhine olabilecek sonuçları bertaraf eder. Fakirden zengine servet aktararak toplumda oluşturduğu ekonomik eşitsizlik ileride biyolojik eşitsizliğe neden olur. Bu anlayışın uyguladığı ekonomik soykırımla hayata zenginler devam eder, fakirler ise bertaraf olur. Bunlar kendine hizmet etmeyen, ortak akli esas alan demokratik gelişimi engeller.

Etkileme ve tesir gücü yüksek sosyal medyayı kontrol eden, global komplo (gizli plan) ve ittifaklardan güç alan şerli global çeteler laboratuvar modifikasyonu virüslerle insanlığı yeniden dizayn ile sistemi kökten değiştirmek istiyor. Sosyal medyayı iyiye kullanan dürüst insanlar olduğu gibi kötüye kullanan tahripkâr vicdansız insanlar da vardır.

Dünyadaki, savaş, kargaşa ve fakirliğin temel nedeni ahlaki olmayan kapitalist sömürü düzenidir. Global ahlaki sorunların çözümü ve dünya barışı için medeniyetler arası çatışma değil, iletişim, anlaşma ve sentezleme esas olmalıdır.

Global ahlaki sorunların çözüm yolları:

1. Adalet, demokrasi, eşitlik, hürriyet, sosyal sorumluluk, yardımlaşma, dayanışma ve ahlaki değerlere dönüş.
2. Emanetin emin ellere teslimi, liyakat, istişare ve “milletin efendisi, millete hizmet edendir” anlayışını yerleştirmek.
3. Üstünlerin hukukunu değil, hukukun üstünlüğünü esas almak, güçlünün değil haklının yanında yer almak.
4. Eleştirel düşünme, sentezleme, sebep sonuç ilişkisi kurabilmeyi topluma kazandırmak ve sivil topluma yer vermek.
5. Sevgi, saygı, erdem, duygu ve vicdanı geliştirecek eğitim anlayışıyla evrensel değerleri yeni nesle aktarmak.
6. İstismar, aşırılık, duygu sömürüsü, hırs ve şöhret düşkünü tiranları (siyasi güç sahibi) bertaraf etmek.
7. Linç kültürü, nefret söylemi, aşağılama ve kutuplaştırmadan asgari müştereklerde tüm insanları kucaklamaktır.

Kişi, organizasyon ve ülkeler kapitalist mantığa sahip olabilir ve güçlerine göre sömürürler. Yenilik, gelişim gibi kavramlarla, dönüştürüp kendine hizmet ettirir. Bu anlayışla her insanın mücadele etmesi ahlaki bir sorumluluktur.

Yerel ve global ölçekte değişim çok hızlı gerçekleşiyor. Eski kafa ile yeni sorunlar çözülemez. “Eski hâl muhal; ya yeni hâl veya izmihlâl” (B. S. Nursi). Dünün çözümleri bu günün sorunu olabilir. Gelişimi yakından izleyerek, yeni sorunlara yeni çözümler üretilmelidir. Çok kültürlü, hukuklu farklı toplum mozaığıyla zengin hoşgörüyü sahip coğrafyaların modern akademik ve kadim (eski) bilgilerine ulaşan emperyalistler modern köleleştirme ile yeni sömürü yöntemleri geliştiriyorlar.

Kapitalist sömürü yöntemleri:

1. Devletler arasında ırk, dil, din, inanç ve mezhep farlılıklarını kullanarak anlaşmazlık sokmak.
2. Toplumlara kendi değerlerinden uzaklaştırarak köksüzleştirmek.
3. Ülkeleri ödeme güçleri üzerinde borçlandırarak ekonomilerini kendilerine bağımlı hale getirmek.
4. Demokrasinin gelişimini ve gerçek bilgiye ulaşmalarını engellemek.
5. Global otoriter kapitalist uygarlığın devamı için psikolojik, sosyolojik ve biyolojik savaş yöntemleri kullanmak.
6. Kendi menfaatlerini kollayan paravan sivil toplum kuruluşları ile sürdürülebilir bir sömürü düzeni kurmak.
7. Sosyal medya üzerinden sömürü düzenini meşrulaştırmak için algı yöntemlerini kullanmak.

Toplumlara ataletle uğratan, yozlaştıran, gelişimini engelleyip sömürüye hazırlayan birçok neden bulunmaktadır.

Toplumların ahlaki gelişimini engelleyen nedenler:

1. Toplumun büyük şahsiyetlerine karşı hürmetin kırılması ve aile hayatının bozulması.
2. Dini, ahlaki değerlerden uzaklaşma, değerler erozyonu, adalet ve emniyet eksikliği ile kurumların güven kaybı.
3. Bilime, teknolojiye, sanata önem verilmemesi, beyin göçü, toplumun değişim ve dönüşüm tuzağıyla asimile olması.
4. Tek para, tek dil, tek din, tek tip tüketici ve dünya devleti fikrinin yaygınlaştırılması.
5. Duyarsızlık, umursamazlık, nemelazımcılık ve şahsi menfaatin toplum menfaati önüne geçmesi.
6. Can damarını koparan, kanını içen en büyük düşmanını dost zannetmesi.
7. Demokratik anlayışın yerleşmemesi, sorgulama ve eleştiri kültürünün gelişmemesidir.

Zor zamanlar güçlü insanları yetiştirir, güçlü insanlar çevresine rahat zamanları yaşatır ve rahat zamanlar zayıf insanları çıkarır, zayıf insanlar da zor zamanları getirir. Babalar toplar, oğullar dağıtır, torunlar tekrar toplar. Her iki dünya savaşımı kapitalistler başlattı; Avustralya’da 20 milyon Aborjin katli, Hiroşima ve Nagazaki’de 250 bin insanı öldüren nükleer bombalar, Kuzey Amerika’da 100 milyon Kızılderili katli, 180 milyon Afrikalının köleleştirilmesi dâhil. Global kapitalist düzen; coğrafi keşifler, Endüstri Devrimi ve sömürgecilikle devam eden Avrupa ve ABD’yi dünya ekonomisinin merkezi yaparken, bir yandan da adaletsiz düzeni ile birçok global ahlaki soruna neden oluyor.

Global seçkin azınlıktaki üst akıllarca kurgulanan kapitalizm kendini yenileyerek insanlığı sömürmektedir. Dünya; kapitalizm, onun anti tezi sosyalizm ve ikisinin bileşeni karma ekonomik sisteme mecbur değildir. İnsanlık, ortak akli ile adil,

insani, ahlaki, her tür sömürüye kapalı bir ekonomik sistemi kuracaktır.

İnsanlar, israf tuzağına düşer imkânlarını iyi kullanmaz ise ağır bedel öderler. İsraf eden müsrif kişi zillete düşer, izzet ve itibarını kaybeder. İsrafın sıradanlaşıp normalleşmesi ve popülerliğin tüketme kültürü insanlığı bitirmektedir. İnsanların çoğu zor şartlarda yaşarken hiç kimse parasını istediği gibi sorumsuzca kullanamaz. İhtiyaçtan fazla kullanma, savurganlık olan **israf** ile canlıların kullandığı maddeleri yeteri kadar kullanmak olan **tasarruf** ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur.

Genel felaketler, toplumun genel hata ve ihmallerinden ileri gelir. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” Kaynaklar, tasarruf tedbirleri ile insanların faydasına arz edilmelidir. İtibardan tasarruf olmaz diye israf edilemez.

Zalim yöneticilerin zulmüne karşı mücadele eden, Köroğlu ve Robin Hood gibi toplumu koruyan zalimin karşısında, mazlumun yanında, zenginden alıp fakire verenlerden ziyade, günümüzde fakirden alan zengine verenler öne çıkmaktadır.

Her yeniliği, kapitalizm tuzağı, eseri görmek, göstermek, ona psikolojik üstünlük ve fiziki güç verir. Dünyada askeri, operasyonlar artıyor gözükse de aslında; devletler arası savaş, yerini sosyal tabakalar arası “sosyolojik savaş’a” bırakıyor.

On Üçüncü Bölüm Örnek Sorular

1. Toplum hayatını düzenleyen kurallar nelerdir?
2. Ahlak nedir ve ahlakın temel kaynakları nelerdir?
3. İlahi Dinlerin belirlediği ahlak ilkeleri nelerdir?
4. Ahlak eğitimi nedir ve ahlak eğitiminin faydaları nelerdir?
5. Toplumsal yozlaşma nedir ve toplumsal yozlaşma nedenleri nelerdir?
6. Evrensel ahlak nedir ve evrensel ahlak ilkeleri nelerdir?
7. İş ahlakı nedir ve iş ahlakının önem kazanma nedenleri nelerdir?
8. Mesleki yozlaşma nedir ve mesleki yozlaşma nedenleri nelerdir?
9. Kurum yönetimlerinde temel sorunlar nelerdir?
10. Yöneticide ahlak dışı davranışlar nelerdir?
11. Kamu yönetimi ilkeleri nelerdir?
12. Global ahlaki sorunlar nelerdir ve bunların çözümü için neler yapılabilir?
13. Kapitalist sömürü yöntemleri nelerdir?
14. Toplumların ahlaki gelişimini engelleyen nedenler nelerdir?

14. SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk; kişi ve kuruluşların gönüllü olarak üstlendikleri yükümlülükleri ifade eder.

14.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sorumluluk, günlük hayatta kişisel, kurumsal ve toplumsal düzeyde sık kullanılan bir kavram olarak kişi ve kurumların kendilerine ve başkalarına karşı yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerini zamanında yerine getirme zorunluluğudur.

Sosyal sorumluluk kavramını oluşturan ‘sosyal’ kelimesi, toplumla ilgili ifadeleri, ‘sorumluluk’ ise kişi ve kurumların kendilerine ve başkalarına karşı zorunlu ve gönüllü olarak üstlendikleri yükümlülükleri ve yerine getirmesi gerekenleri zamanında yerine getirmesidir. Sorumluluk, genel olarak isteğe bağlı (gönüllü), zorunlu, kişisel ve kurumsal olarak ayrılır.

Gönüllü sorumluluk; kişi ve kurumların kendi istekleriyle belirledikleri sorumluluklardır.

Zorunlu sorumluluk; kişi ve kurumların mutlaka yerine getirmesi gereken sorumluluklardır.

Kişisel sorumluluk; kişinin zorunlu ve gönüllü olarak üstlendiği yükümlülükler, yapmak zorunda olduğu, yaptığında veya yapmadığında karşısına çıkan sonuçlara katlanacağı durumdur.

Kurumsal sorumluluk; kurumların kendilerine ve başkalarına karşı zorunlu ve gönüllü üstlendikleri yükümlülükler, yerine getirmesi gerekenleri zamanında yerine getirmesidir.

Sosyal sorumluluk; kişi ve kurumların tüm faaliyetlerinde ekonomik şartlara, kanuni şartlara, iş ahlakına, kurum içi, kurum dışı çevrenin beklentilerine uygun şekilde gönüllü üstlendiği görev ve yükümlülüktür.

Sosyal sorumluluk, ahlaki çerçevede bir kuruluş veya kişinin kendi çıkarları kadar toplumun genel çıkarlarının faydasına da hareket etmesidir. Bu sorumluluk kişi ve kurumların ekonomi ve ekosistem arasında bir denge sağlamaya dönük gerçekleştirdiği kanun yerine geçen durum değil gönüllük esaslıdır. Kişi ve kurumların sosyal sorumlu davranışları öncelikli olarak eğitim, sağlık, çevre yardım severlik konularında toplumsal gelişimi sağlar

Sosyal sorumluluk, kişi, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve özel kuruluşların yaşam kalitesini iyileştirmek için kendi çalışanları, toplumla birlikte eğitim, sağlık, ekonomik, sosyal, kültürel ile çevreyi gelişmeye destek verme sorumluluğudur. Kişinin, ben sevgisi, bencilliği, kendi çıkarlarına göre hareket etmesi olan egoizm ve nemelazımcılık, toplumsal duyarsızlıkla sorumluluk almamak büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sorumluluk kültürü; eğitim, sağlık, ekonomik, sosyal ve çevre konularıyla ilgili tüm paydaşlara karşı ahlaki ve sorumlu davranarak toplumun ve çevrenin refahına önem vererek sorunlara maddi ve manevi açıdan çözüm bulmaktır.

Sosyal sorumluluğun amacı; insanların sorumlu kişiler, sosyal çevrelerine, insan hakları, toplumsal konulara duyarlı, sivil toplum ve katılımcı demokrasinin gelişimi için aktif olarak geleceğe umutla bakacak kişiler yetiştirmeyi sağlamaktır.

Sosyal sorumluluk kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, projeler, etkinlikler, kişi ve kuruluşların topluma katkılarını gözlemlemeye yardımcı olur. Her insan ve kurumun sorumlulukları var; yaptıklarından, yapmadıklarından, söylediklerinden ve söylemediklerinden sorumludur. Zorunlu taraftarlık, mahalle baskısı, görmezden gelme, suskunluk, kraldan fazla kralcılık, düşmana koz vermeme gibi nedenlerle yanlışlık ve haksızlık karşısında susan sosyal sorumluluğunu yerine getirmiyor demektir. Sorumlulukların ne kadar çok olduğu değil ne kadar yerine getirildiği önemlidir.

Nimet-külfet dengesi içinde her kişi ve kurum görev ve sorumluluklarını yerine getirmeli, sorumluluktan kaçanlar, ihmal edenler, savsaklayan, yanlışta ısrar edenlere bunun bedeli ödettilmelidir. Sosyal sorumluluk, sahip olunan imkân, kabiliyet, bilgi, tecrübe, mevki ve duyuma göredir. Toplumda oto kontrol sistemi ile sorumsuzlar sürekli izlenir ve uyarılır. Sorumluluk bilinci gelişen insan, yapılması gerekeni zamanında yapmak için kendiliğinden harekete geçer.

Kişiler ve kurumların toplumun içinde bulunduğu kültürel, sosyal ve ekonomik sorunlara, çözüm üretmede, bunları ortadan kaldırmada yerel ve global ölçekte önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Sosyal sorumluluğun temel ilkeleri:

1. Hesap verebilirlik ve şeffaflık.
2. Ahlaki davranış.
3. İnsan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı.
4. Paydaş çıkarlarına saygı.
5. Uluslararası davranış normlarına saygı.

Kamu kaynakları milletin değeri olduğu için kamu görevlileri kaynak kullanmada dikkat etmeleri, halkı sürekli doğru bilgilendirmeleri kanuni ve ahlaki sosyal sorumluluktur. Devlet, demokratikleşirse milletin sistemi kontrolü sağlar.

Sosyal sorumluluğun faydaları:

1. Toplum hayatının sürdürülebilir olmasını sağlar.
2. Kişilere sorumluluk duygusu kazandırır.
3. İhtiyaç sahiplerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamayı sağlar.
4. Hassas ve duyarlı kişilerin yetişmesine imkân sağlar.
5. Toplum hayatında meydana gelen aksaklıkların giderilmesini sağlar.
6. Yardımlaşma duygusunun toplum hayatına yerleşmesini sağlar.

Kişi ve organizasyonlarının faaliyette bulunma nedenleri geleneksel anlamda sadece kâr değil, topluma hizmet, müşterilerin taleplerine uygun nitelikte, miktarda, kaliteli ürün üretmektir. Ürünleri müşterilerin taleplerine uygun zaman, miktar ve yerlerde, ödeme güçlerine uygun fiyatta sunmaları ile oluşan tüketimle sağlanan fayda toplumun refahını sağlar. Kişi ve kurumların bu amacı benimsemeleri, onların sosyal sorumluluklarının bilincine varmaları şeklinde açıklanır.

14.2. Sosyal Sorumluluk Alanları

Sosyal sorumluluk anlayışı; kişinin, kuruluşların ve devletlerin toplum üzerinde kalkınma, ticaret ve sosyal gelişime bir katkı sunar. Bu sorumluluk, kişi, toplum refahı ve çevrenin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; maddi bir gelir veya kâr elde edip bu geliri üyelere, mütevellilere, çalışanlara veya bir özel şahsa dağıtamaz. Sağlık, eğitim, kültür, sosyal refahı ve temel hakları geliştirmek gibi kamuya ait amaçları olan, sivil toplum kuruluşları; vakıf, dernek, sendika, oda, kulüp, birlik, cemiyet, cemaat, tarikat ve platform gibi isim alırlar.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK): Kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu, resmî kurumlar ve hükümet dışı bağımsız hareket eden, hukuki, siyasi, ekonomik, sosyal, çevre ve kültür alanında faaliyet yürüten organizasyondur. Amacı; toplumsal sorunları bağımsız şekilde ele alarak kamuyu bilgilendirmek, öneri ve çözüme katkı sunmaktır. Üye ve çalışanlar gönüllülük esasıyla, kâr amacı gütmeyen, gelirleri; üye aidatları, yardımlar, bağış ve kamunun mali transferleridir.

Sosyal sorumluluk alanları:

1. Eğitim ve sağlık.
2. Ahlaki sorumluluk.
3. Siyasi ve sosyal sorumluluklar.
4. Ekonomik sorumluluk.
5. Yoksulluğu ortadan kaldırmak.
6. Sosyal adaleti sağlamak.
7. Kültür ve çevreye karşı sorumluluklar.

Eğitim şart; eğitilen her birey topluma olumlu katkı sağlarken, eğitilmeyenlerin verdiği zarar toplama büyük bir maliyettir. Eğitim ve öğretimin etkinliği için kişi, sivil toplum ve kamu kurumlarının üzerine düşen görevler vardır. En zeki öğrencilerin tıp ve mühendisliği, 2. derece mezunların yönetim ve ekonomi okuyarak 1. derece mezunlara yönetici olması, 3. derece mezunların siyasete yönelip ülkenin siyasetçileri olarak 1. ve 2. derece mezunlara hükmedişi, eğitimde başarısızların ise ordu ve emniyete katılarak elde ettikleri silah gücüyle önceliklere hükmetmesi bir eğitim hatasıdır. Eğitimin kalitesini düşürmek, toplumun çöküşünü hızlandırır.

Bir toplumun çöküş göstergeleri; (1) dayanışmanın bitişi, (2) üretimin düşmesi, (3) tüketim çılgınlığı, (4) vergilerin artışı, (5) liyakatin dikkate alınmaması, (6) adaletsizliğin yaygınlaşması, (7) umutların kırılması, (8) göçün hızlanması, (9) kibir, gurur, gösteriş, riyakârlık ve dalkavukluğun artışı, (10) her şeyi normalmiş gibi görmezden gelmek ve kabullenmek.

İnsanlığın ortak değer ve kaynağı olan gelirlerden bazıları güç ve kuvvetiyle daha fazla pay alıyor. Yoksulluğun, fakirliğin nedenlerini ortadan kaldırmak; sınıflarlar arası çatışma ve sömürü aracı olan faizin kaldırılıp zekâtın işler hale getirilmesi ve kaynakların adil paylaşımı ile olur. Dünyada ekonomik değeri olan kaynaklar; tüm insanlığın ortak serveti anlayışıyla bunlar geçmişten miras değil gelecekte emanet değerler olarak görülmelidir. Yoksulluğu azaltmada; devlet bütçesinde gelir gider dengesi için israfı önlemede kurumsal ve toplumsal kontrol mekanizmaları kurulup işletilmelidir.

Canlıların hayatlarını sürdürdükleri, etkileşimde oldukları, fiziki, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel ortam olan çevre; ekosisteminde yaşayan üreticiler, ayrıştırıcılar ve tüketiciler ekolojik dengeyi etkiler. Çevre tahribatının tüm canlılara olumsuz etkileri görülünce çevre koruma bilinci arttı. Gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakma sorumluluğu, doğa ile savaşma değil, uzlaşmaya dayalı yeni bir anlayış gerekiyor. Hayatın sürdürülebilirliği için çevreyi korumak, kollamak ve iyileştirmek bir ihtiyaçtır. Bilinçsiz bir üretim ve israfa dayalı tüketim sistemi çevreyi hızla kirletmektedir. İnsanların yapıp ettikleri yanlışlar yüzünden karada, denizde ve havada denge bozuluyor ve büyük çevre felaketleri yaşanıyor.

İklim tarihinde dünya, belirli aralıklarla global ısınma, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, ormansızlaşma, hava, su, toprak kirliliği gibi çevre sorunları yaşamıştır. Sanayileşme bunu ileriye taşıyor. Sorunu çözmek için karbon salınımı, karbon ayak izini düşürmek, sıfır atık, döngüsel ekonomi, çevreci yaklaşım, yeşil düşünce, eko köyler, eko akıllı şehirler, ileri/geri dönüşüm, sorumlu tüketicilik ve sürdürülebilirlik anlayışı geliştirilmelidir. (**Karbon salınımı;** karbon içerikli fosil yakıtların (kömür, petrol, doğalgaz) yanmasıyla oluşan karbondioksit gazının atmosfere yayılmasıdır. **Karbon ayak izi** ise insan faaliyetlerinin atmosfere saldığı sera gazlarının (fosil yakıtlardan çıkan) karbondioksit (CO2) cinsinden karşılığıdır).

Her canlı ekosistemde farklı bir rol oynar, biri diğeriyle değiştirildiğinde veya insanlarla fazla iç içe olduğunda parazitler, virüsler, mikroorganizmalar insanlara geçip hastalığa neden olur. Uzun yıllarda oluşan dünyanın ekolojik dengesi son yüz yılda bozuldu. Hastalıkların ortaya çıkış ve yayılma maliyeti, çevreyi sömürmenin ekonomik getirisinden fazladır. Evrenin işleyişinde bir denge ve düzen var; çevre unsurları arasındaki faaliyetler sürekli tekrarlanarak döngüsel yolculukta besin zincirinde atık bırakmaz, su buharlaşır yağmur veya kâr olarak döner, zincirde kayıp, atık, israf yoktur.

Besin zincirinin tepesindeki insan; tüketim atıklarını tekrardan zincire dâhil ederse çevreye uyumlu bir tasarruf, türünün devamı için sürdürülebilir bir ekonomi ve çevreye katkı sağlar. Bilim ve teknolojinin gelişimiyle insanların hayatları kolaylaşırken diğer taraftan ölümler kitlesel halde artıyor. Ahlaki anlayışı olmayan bilimin neye hizmet ettiği ve sermayenin güdümünde insanlığı getirdiği nokta global ölçekte sorgulanmalıdır. Çünkü insan her şeye muktedir değil; bir virüs teknolojik kudrete güvenen tüm insanlığı esir alabiliyor.

Tüm ekosistem; birlikte güvenle yaşamının daha iyi bir yolunu bulmak zorundadır. Toplumsal sorunlar olan; yoksulluk, göç, adaletsiz gelir dağılımı, yardıma muhtaç hane sayısında artış, pandemi, baskı, zulüm, deprem, iklim değişikliği ve iklim göçü sorunlarıyla mücadele için yerel ve global ölçekte duyarlılık oluşturularak çözümler üretilmelidir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı (EU Green Deal); AB'nin 2050'ye kadar net sera gazı emisyonlarının sıfırlandığı, ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı ve kimsenin ve hiçbir bölgenin geride bırakılmamasını içeren stratejisiyle, emisyonları azaltırken iş imkânları oluşturacak ve hayat kalitesini artıracak, iklim ve çevreyle ilgili zorluklarla mücadelede önceki taahhütlerini daha geniş ve daha etkili şekilde yeniden düzenlemeyi amaçlayan bir yol haritasıdır.

Sosyal sorumluluklarda önemli görevler üstelenen yöneticileri seçme ve yönetim işleri birer emanettir; ehil, donanımlı, liyakatli ve adil kişilere verilmelidir. Farklı görüşler yönetimde bir hizmet aracı ve adalet terazisidir. Yönetici; hukuk kuralları içinde kalacak, keyfi hareket etmeyecek ki yönetilenler ona uysun. Eşit vatandaşlık esasına dayanan demokraside kimsenin üstünlüğü, ayrıcalığı olmadığı için demokrasi yönetiminde insanlar yeni fikir ve keşiflerle daha hızlı gelişirler.

Toplumun ortak varlığı olan kamu malını çalmak, zimmete geçirmek, özensiz kullanmak, ihanet ve israf tüm din, inanç ve ahlak sistemlerinde sosyal sorumluluğa aykırı kötü davranışlar olarak görülür. "Kimi bir işte görevlendirip (iş karşılığı) bir ücret verdiksek, onun bu ücret dışında alacağı her şey (kamuya) hainliktir." (Hz. Muhammed, Ebû Dâvûd, İmâre, 9-10). "Sizden kimi bir işte görevlendirirsek ve o da bizden iğne (miktar) veya daha büyük bir şeyi gizlerse bu bir ihanet olur ve kıyamet günü onu (kendi elleriyle) getirir." (Hz. Muhammed, Müslim, İmâre, 30). "Eğer Müslümanların yaşadığı bir şehirde fakir görürseniz bilin ki o şehrin yöneticileri halkın malını çalıyorlar." Hz. Ali. "Bir milletin kuvvet ve malının havuzu ve hazinesini boşaltan başlar; o milleti serseri, perişan ve mevcudiyetsiz edip, fikr-i milliyetin ipini kesip, parça parça ederler." Said Nursi.

M. Tullius Cicero M. Ö. (D. 106) Roma'lı bilgin; toplumla ilgili **Cicero teorisi**; "(1) fakir çalışır, (2) zengin sömürür, (3) askerler her ikisini de korur, (4) mükellef üçü için vergi öder, (5) serseri dördü adına istirahat eder, (6) ayyaş beşi için içer, (7) bankacı ilk altıyı dolandırır, (8) avukat ilk yediyi kandırarak savunur, (9) hekim sekizini de öldürür, (10) mezarcı dokuzunu da gömer ve (11) politikacı 10'lar sayesinde yaşar." der.

14.3. Kişisel Sosyal Sorumluluk

Sorumluluklar, kişi ve kurumların bir amaç etrafında toplanarak sürdürülebilir bir hayata yönelmelerini ifade eder. Karakterin en önemli unsuru olan sorumluluk; tembelliğe düşmeden, engellere karşı dirençle ümitsizliğe kapılmamaktır.

Kişisel sorumluluk; kişinin zorunlu ve gönüllü olarak üstlendiği yükümlülükler, yapmak zorunda olduğu, yaptığında veya yapmadığında karşısına çıkan sonuçlara katlanacağı durumlar. Kişi, kendi durumu ve toplum yapısına bağlı gönüllü ve zorunlu olarak aldığı sorumlulukları zamanında ve istenilen şekilde yerine getirmek zorundadır. İnsan bulunduğu yeri yaşanabilir kılmak için üzerine düşen görevi yerine getirmeli; görev ve sorumluluk ihmalleri ve savsaklamanın bedelini ödemelidir. Kişinin kendisinden beklenen tutum ve davranışları bilmesi, bunu kendisi ve toplum için yerine getirmesidir.

Beyin gelişimiyle kişide akıl yürütme ve karar verme becerisi, aldığı kararların sonucuna katlanma, sorumluluk alma duygusu, becerisi gelişir. İletişim imkânlarının gelişimiyle artan bilgi, insanlara birçok sorumluluğu da yüklemektedir. Globalleşmenin artışıyla, dünyada yaşananlar konusunda insani ve vicdani bazı sorumluluklar ortaya çıkmaktadır.

Sorumluluk duygusu küçük yaşta çevre etkiyle insanın içinde yer eder ve verilen eğitimle gelişir. Sorumlu insan, yapılması gerekeni yapmak için inisiyatif alıp harekete geçen, sorumsuz insan ise sürekli başkalarınca güdülen insandır. İleriye doğru yaşanan hayatın geriye dönük sorgulanması kişisel sosyal sorumluluktur. İnsan, yaptıklarından, yapmadıklarından, söylediklerinden ve söylemediklerinden sorumludur. Bilgi, tecrübe, mevki ve duymalara göre de sorumluluk değişir. Sorumluluğunu yerine getirmemek, yanlış, hata ve kusurda ısrar kendisine ve çevresine zarar verir.

Kişisel sorumluluk, nefis muhasebesi, özeleştirme, eksikliklerini görebilme, hak etme, aldığı karşılığını verebilme, düzenli ve özverili çalışma, işini tutku ile yapma kişinin olgunluğunu gösterir. Hedefi büyük olanın çabası da büyük olur. İhmal etmek, savsaklamak, özen göstermemek ve hafife almak sorumsuzluktur. Bahane tutmak çocukluktur veya hainliktir. Ürkemek ise cehalet veya bilmezliktir. Herkes yaptığının karşılığını mutlaka alır, iyi işler yapmışsa mükâfatını kötü işler yapmışsa cezasını çeker. Yanlışlığa, zalimin zulmüne sessiz kalan insan bunun sonuçlarından pay sahibi olur.

Kişi, sorumluluktan kaçamaz, yanlışını kapatmak için karşı tarafın yanlış yapmasını beklemesi onu düzeltmez. Sorumluluktan kaçıp, kabahati, suçu bahanelere bağlamak, sığınmak doğru değildir. Sorumluluk bilinci ve dürüstlük dünyanın bir ucundaki kelebeğin kanat çırpışıyla oluşan rüzgârın, başka bir bölgede kasırga (büyük ve öngörülemeyen sonuç) oluşturan **kelebek etkisi** yapabilir. Toplumda ahlak, akıl ve bilgiye dayalı sorumluluk bilinci teşvik edilmelidir. Allah'a emanet edilen olmak veya Allah'a havale edilen olmak, tercih insandır. Yaptıklarınızda eminseniz sorun yoktur.

Kişinin sorumluluğu; gördüğü bir yanlış, önce eliyle düzeltilmeli, buna gücü yetmiyorsa sözüyle düzeltilmeli, buna da imkân ve gücü yetmiyorsa bu yanlış onaylamamalıdır. Dünyada tek sorumluluk duygusu taşıyan, akıl ve iradeye sahip olan insan kendine özgü inancı, değer yargıları ve yaşama tarzıyla bir şahsiyettir. Kişi nimet ve külfet dengesini kurarak sorumluluklarını yerine getirmelidir. Kişinin, sorumluluk üstlenebilmesi için akıl, hür irade ve yetki sahibi olması gerekir.

Kişisel sosyal sorumluluğun şartları:

1. Akıllı olmak: Her insanda olan, vücuttaki yeri, işlevi keşfedilemeyen, idrak, düşünce, anlama, tedbir alma özelliği.

2. Hür iradeye sahip olmak: Kişinin fiil, arzu, niyet ve amaçlarını belirleyip kontrollü serbest karar verme özelliği.

3. Yetki sahibi olmak: Kişinin, ehil, yetkili olduğu konumda rolü ve statüsü gereği verilen yazılı veya sözlü bir güçtür.

Kişi, sorumluluk gereği karşılaştığı sorunu ilgili yerlere bildirmelidir. Yanlışlara karşı toplumsal tepkisizlik nedeniyle kötüler arsızlıklarını sergiler, sokakları işgal ederler. Namuslu insanlar, namussuzlar kadar cesaretli olmazlarsa serbest piyasa bahanesiyle açgözlü kapitalistler hayatı yaşanmaz hale getirir. Oysa serbest piyasa, başıboş piyasa değil, devlet ve bağımsız kurulların denetimiyle rekabet şartlarında kontrol edilen piyasadır. Bunun için okuryazarlık geliştirilmelidir.

Güncel okuryazarlık alanları:

1. Sosyal medya okuryazarlığı: Sosyal medya ve kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları anlama, çözümleme, yorumlama, değerlendirme, iletme ve iletileri doğru anlayıp zararlarından kurtularak faydalarını artırma yeteneğidir.

2. Finansal okuryazarlık: Bütçe, tasarruf, borç ve yatırımda doğru finansal kararlar için bilgi, beceriye sahip olmaktır.

3. Ekonomi okuryazarlığı: Ekonomik verileri takip, aralarındaki ilişkileri anlamak, ekonomik ortamı değerlendirme, ekonomik faaliyetlerin sonuçlarının etkisini fark etmesi ve öngöründe bulunabilme becerisidir.

4. Yapay zekâ okuryazarlığı: Yapay zekâ teknolojilerini ve buna bağlı uygulamaları etkili şekilde kullanabilmek için gerekli beceri ve yeterliliklere sahip olmaktır.

Yeni bir dünya şekilleniyor. Sosyal sorumluluk ve ahlaktan uzaklaşma ile değişen değerler, hazcılığı, fırsatçılığı, narsisizmi, teşhirciliği ve görülme isteğini getiriyor. Herkes her şeyi isteyebilir ancak hak etmesi önemlidir. Hak etmek, sorumluluk ve disiplinle olur. Disiplin, baskı değil, sorumluluğun içselleştirilmesidir. Dijitalde doğan Z kuşağı kendini gösterdiği dijital ortamda sosyal medya ile fenomenlere takılarak hazza ulaşmaya çalışıyor. Hazcılık, felakete giden yolda tek yönlü bilettir. Kendini, VIP (çok önemli kişi) gören her şeyi hak ettiğini zanneder. VIP, kişiliğin karanlık üçgenidir. Narsisizm, kişiliğin karanlık üçgeniyle birleşince yıkım başlar. Hayat, ileriye doğru yaşanır, geriye doğru sorgulanır.

Nemelazımcılık artar, kişisel ve toplumsal hassasiyet zayıflar, haksızlık ve zulümlere tepki verilmez, “bana değmeyen yılan bin yıl yaşasın” anlayışı yayılırsa sokaklar çetelerin, aymaz arsızların cirit atıp at oynattığı meydana döner. Bu durum; güçsüz, zayıf, garip ve gurebaya büyük bir zulüm olur. Kanun hâkimiyeti sağlanamaz, toplumun oto kontrol sistemi devre dışı kalır ve “baş belirsiz, meydan ıssız” görülürse, leş kargaları meydana iner, toplumsal bir kargaşaya sebep olur.

Sorumluluk, ahlaki açıdan kişinin vicdanına yöneliktir. **Vicdan;** kişinin ahlaki değerleri üzerinden davranışları ile ilgili yargılama yapmasını sağlayan, doğruyu ve iyiyi yapmaya yönelten, ahlaki sorumluluk yükleyen iç dünyasına ait bir güçtür. İnsanın iç âlemindeki bir yaptırım gücüdür. **Maşeri vicdan** ise toplumun bütününe benimsediği ortak değerler, manevi hislerdir. **Ahlaki sorumluluk;** insanların hür ve bilinçli olarak yapmış oldukları bütün fiillerin sonuçlarını göze almasıdır.

Olaylara seyirci kalma psikolojisi, kişinin üzerine düşen bir işi, görevi; benden başka insanlar da var, onlar yapsın düşüncesi ile yapmaması olan **Genovese sendromu**, toplumun olaylara karşı duyarlılığını ve kişilerin hareketini anlamlandırmayı sağlar. **Sendrom;** birbirleriyle ilişkisiz gibi görünen, fakat bir araya geldiklerinde tek bir olgu olarak kendini gösteren bulgular bütünüdür. “Benden başka diğer insanlar da var, bir tek ben değilim” düşüncesiyle üzerine düşen görevi yapmayı seyirci kalmak, duyarsızlık, görmezlikten gelme, tepkisizlik vicdanları yaralayan büyük bir sorundur. Haksızlığa karşı susmak, hakka karşı bir hürmetsizliktir. Haksız kişiye tepki göstermek, önemli bir insani vazifedir.

Vicdani sorumluluk gerektiren olaylar karşısında kişisel kalmamalı, başkalarıyla organize hareket edilerek sorunları adil şekilde çözüme kavuşturmaya çalışmak esas olmalıdır.

14.4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kişi, kurum ve sistemlerin bekası, sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri, etki alanında adaleti sağlamalarıyla mümkün olur. **Kurumların bekası;** çevresine, çalışanına, hedef kitlesine ve topluma karşı faaliyet ve ilişkilerinde sosyal sorumluluğuna bağlı sosyal adaleti esas almasına bağlıdır. Her topluluğun dünyaya hâkim olup idare etme ideali vardır.

Kurumsal sorumluluk; kurumların kendilerine ve başkalarına karşı zorunlu olarak üstlendikleri yükümlülükleri ve yerine getirmesi gerekenleri zamanında yerine getirmesidir. Kurumun üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, kuruma ait bir olayın başkaları üzerindeki etkilerinin sonuçlarını üstlenmesi, başkalarının haklarına saygı göstermesi ve kendi davranışının sonuçlarına sahip çıkabilmesi, yapmak zorunda olduğu veya yaptığı bir iş için gerekirse hesap vermesidir.

Kurumsal sosyal sorumluluk; kurumun bir kurum vatandaşı olarak gönüllü istekleriyle işlerini, paydaşlarla, çalışanlarla, sosyal, ekonomik, kültür ve çevreye hassas, ahlaki sorumlulukla, toplumun ihtiyacı olan konulara yatırım yapmaları sorumluluğudur. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamalardır. Kurumsal sosyal sorumluluk; kuruluşun ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlakına, iç ve dış çevredeki kişi ve

kurumların beklentilerine uygun çalışma stratejisi izleyen, insanların memnuniyetine yönelik bir kavramdır.

Kurumsal sosyal sorumluluk; ekonomik, kanuni, ahlaki ve hayırseverlik olarak dört temel sorumluluk alanından oluşur. Piyasada faaliyet gösteren kurumların sorumlu ve belirli kurallar çerçevesinde davranması gerekliliğini ortaya koyar.

Avrupa Komisyonu'na göre kurumsal sosyal sorumluluk; “Şirketlerin gönüllü olarak toplumsal ve çevresel konuları, operasyonlarına ve paydaşları ile olan ilişkilerine entegre ettiği bir kavramdır. ”Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi ise KSS kavramını; “İş dünyası tarafından çalışanların, onların ailelerinin, halkın ve tüm toplumun hayat standardını yükseltip ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaya yönelik verilmiş bir söz” olarak tanımlar.

Kurumsal sosyal sorumluluk; kanuna ve kanuni zorunluluklara uymayı değil, kuruluşun kendi inisiyatifiyle gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamalardır. Kurumlar; toplumun sosyal, ekonomik ve politik gelişimi ile sosyal sorunların çözümüne yardımcı olma sorumluluğu taşır. Üretimden tüketime tüm aşamalarda toplumun sağlık ve güvenliğine duyarlı, sürdürülebilir bir üretimi sağlama, toplumun kalkınmasını destekleyen politika, ilke ve eylemler benimsemesidir.

Yöneticilerin uzmanlaşması, kuruluşların büyümesi, çok ortaklı hale gelmeleri, rekabet ve çevre sorunlarının artışı, iyi imaj oluşturma isteği ile meslek kuruluşlarının, işçi sendikalarının, tüketici organizasyonlarının güçlenmesi, ülkenin kaynaklarını verimli kullanmak ve sürdürülebilirlik için alınan önlemler kurumsal sosyal sorumluluk bilincini artırmıştır.

Sorumluluk sahibi olmayan, görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi, kurum ve toplumlar ağır bedeller öder. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal vatandaşlık anlayışı üzerine kurulur. Bu sorumluluğu yerine getirecek, verimliliğe odaklı, risklere önlem alan, kaynakları sürdürülebilirlik yaklaşımı ile üretmeyi hedefleyen insana ihtiyaç vardır.

Kurumsal vatandaşlık; kuruluşların faaliyetlerini yürütürken tüm kanuni, ahlaki ve sosyal kurallara uyması ve toplumla arasında oluşan sözleşmenin gereklerini yerine getirmesidir. **Kurumsal vatandaşlık davranışı** ise formel işin ilerisinde, belirlenen rol gerekleri ve beklentileri aşan, çalışanların organizasyona katkı için gönüllü gösterdikleri rol fazlası davranıştır.

Kurumsal vatandaşlık davranışının boyutları; (1) özgecilik, (2) sivil erdem, (3) vicdanlılık, (4) nezaket ve (5) sportmenliktir. **Kurumsal vatandaşlığın amaçları;** (1) sosyal refahı iyileştirmek, (2) fırsat eşitliğini kolaylaştırmak, (3) sosyal ilerlemeyi teşvik, (4) kurum imajını iyileştirmek ve (5) üretilen olumsuz dışsallıklar için topluma tazminat ödemektir.

Yöneticiler, karar sürecinde ahlaki değerlere bağlı, sosyal refahı sağlama sorumlulukları çerçevesinde işlerini yaparken, personele, tüketiciye, çevreye, topluma, iş ahlakına uygun fayda sağlayacak görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir. Sosyal sorumluluk çerçevesinde kuruluşlar birçok alanda topluma hizmet sunmaya yönelirler. Sosyal ve kültürel hizmetler saygınlık (prestij, itibar, ün) kazandıran faaliyetler olduğu için iş insanları kendi isimlerini taşıyan okul, üniversite, vakıf ve demek gibi gönüllü kuruluş, sosyal sorunlara çareler bulma faaliyetleri yürütürler. Müşteriye, çevreye, personele, topluma saygılı kuruluş görüntüsü oluşturmak için yapılan harcamalar da **itibar (prestij, ün) kapitali** olarak değerlendirilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) çerçevesinde ISO 26000 Sosyal Sorumluluk Rehberi 7 temel sosyal sorumluluk maddesi tanımlar; (1) kurumsal yönetim, (2) insan hakları, (3) personel uygulamaları, (4) çevre, (5) adil işletme uygulamaları, (6) tüketici sorunları, (7) topluluk katılımı ve gelişimi konularıdır. Bu uygulamalar; çalışanların beklentileri, toplumun kuruluştan beklentileri uyumlaştırılarak; çalışanların mutluluğu ve toplumun huzuru sağlanmış olur.

Kurumlar artık sadece mal ve hizmet üreten değil, çalışanın refahını düşünen, toplumsal olaylara duyarlı, çevreyi koruyan, tüketiciye en iyi hizmeti vermeyi hedefliyorlar. Toplum beklentilerinin değişmesiyle, kurumun sorumluluklarını yerine getirmesi stratejik yönetim yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Bu nedenle, özellikle iletişim stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması açısından, kurumsal sosyal sorumluluğun halkla ilişkiler uygulamalarının bir parçası olarak ele alınıyor.

Kurumlar, ticari faaliyetlerini sürdürmeleriyle birlikte buldukları topluma, çalışanlarına, çevrelerine, paydaşlarına, tüketicilere ve devlete karşı birtakım sorumluluklar üstlenmek zorundadırlar. Büyümeleri ve süreklilik arz etmelerinde bu sorumlulukları yerine getirmeleri önemlidir. Sorumluluklarını yerine getiren kurumlar toplum tarafından kabul görürler.

Kurumsal sosyal sorumluluğun faydaları:

1. Kurum itibarında artış sağlar ve risk yönetimini kolaylaştırır.
2. Müşteri ve çalışanların tatminini sağlayarak bağlılık oluşmasına yardımcı olur.
3. Yenilik ve öğrenmeyi sağlar.
4. Sermayeye rahat ulaşımı sağlar.
5. Maliyetleri düşürür ve mali performans artışı getirir.
6. Marka itibarı oluşturur ve marka gelişimini sağlayarak marka değerini artırır.
7. Pazar fırsatı yakalamasına ve rekabet avantajını korumasına destek olur.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyonlara sağladığı birçok fayda yanında bazı görüşlere göre de zararları vardır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun zararları ise (1) organizasyon kârını düşürür, (2) organizasyon maliyetlerini artırır ve (3) organizasyon amacından uzaklaştırır. Nobel ödüllü ekonomist Milton Friedman, işletmelerin sosyal sorumluluk taşıdıkları fikrini reddeder ve tek sorumluluğunun işletme kârını en üst düzeye çıkarmak olduğu görüşünü savunur.

Kuruluşlar, toplumun ihtiyaçlarını tespit eder, üretir ve tüketime arz ederek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişimine katkı sağlar. Devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirerek vergi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi, demokrasinin

gelişmesi ve toplumun müşterek değerlerini gözeterek daha etkin ve uzun ömürlü olmasına katkı sunar. Ahlaki, kanuni ve ekonomik boyutta; tasarrufları verimli alanlara yatırarak sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ekolojiye, çevreye saygılı, müşteri tercihine göre kaliteli ürünler sunma, personelin temel hak ve hürriyetlerine saygı, ortakların haklarını korumak, kuruluşu kârlı yönetmek, faaliyetlerle ilgili doğru bilgi vermek, toplum refahını yükseltecek eğitim, sağlık ve sanat etkinliklerini desteklemek sosyal sorumluluk faaliyetidir. Sivil toplum kuruluşları ile iş birliğiyle gönüllülük projelerine destek (sponsor) bir sosyal sorumluluktur.

Ekonomi bilimi, işletmeleri; mal ve hizmetlerin üretim, dağılım, paylaşım, tüketimde kaynakları birleştirerek fayda oluşturan ekonomik birimler olarak kabul eder. Ülkenin ekonomik yapısına bağlı faaliyet gösteren işletmeler, müşterilerin muhtelif ihtiyaçlarına cevap vermede, toplumun genel ahlakına uygun, kişilere, çevreye, devlete karşı görevlerini yerine getirmeyi esas alırlar. İşletmelerin güçlenmesi ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının güçlenmesini sağlar.

Kurumların, zorunlu sorumluluk alanları yanında gönüllü olarak üstlendikleri kurumsal sosyal sorumlulukları vardır.

Kurumsal sorumluluk alanları; (1) çalışanlara karşı sorumluluklar, (2) müşterilere karşı sorumluluklar, (3) doğal çevreye karşı sorumluluklar, (4) hissedarlara karşı sorumluluklar, (5) tedarikçilere karşı sorumluluklar, (6) rakiplere karşı sorumluluklar, (7) kanuni sorumluluklar ve (8) topluma karşı sorumluluklardır.

Kurumsal sosyal sorumluluk alanları:

1. Ahlaki sorumluluk: Ahlaki sorumluluklar kanunlarda yer almasa da toplumun kurumdan beklediği adil ve doğru davranışlardır. **Ahlaki sorumluluğun unsurları;** (1) sosyal değerler ve ahlaki normlara uymak, (2) dürüst, ahlaki davranış ve kanun ile düzenlemelere uyumak, (3) toplumda yeni ve gelişen normları fark ederek bunlara saygı göstermektir.

2. Hayırseverlik sorumluluğu: Kurumun faaliyette bulunduğu ülkesine, topluma tüm dünyaya, muhtaçlara karşılıksız yardım faaliyetleriyle fayda sağlamalıdır. **Hayırseverlik sorumluluğun unsurları;** (1) toplumun yardım ve hayırseverlik beklentilerine uygun davranmak, (2) sanat ve zanaat faaliyetlerini desteklemek, (3) eğitim faaliyetlerine destek olmak, (4) yönetici ve çalışanların gönüllü faaliyetlerde bulunmasını teşvik etmektir.

3. Sürdürülebilirlik sorumluluğu: Sürdürülebilirlik; bugünkü neslin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından taviz vermeden karşılama, ihtiyaçları karşılamada çevreye duyarlı, ileri veya geri dönüştürülebilir, sıfır atıklı ürünler için üretim ve tüketimin her safhasında “sürdürülebilirlik” ilkesini benimsemedir. Sorumluluk sahibi, verimliliğe odaklı, risklere tedbir alan, kaynakları iyi değerlendiren, sürdürülebilirlikle değerler üretmeyi hedefleyen kurumlara ihtiyaç vardır.

4. Ekonomik sorumluluk: Kuruluşun ilk sorumluluğu, toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretmek ve en uygun şartlarda sunarak tatmin için kaynakları uzun vadede sürdürülebilirlik anlayışıyla verimli şekilde kullanıp ürettiklerini kârlı satmasıdır. İlk sorumluluk olan ekonomik sorumluluğu yerine getiremeyen diğerlerini de yerine getiremez.

5. Hukuki sorumluluk: Kurum; kanunlar ve düzenlemeler çerçevesinde ekonomik faaliyet ve sorumluluklarını yerine getirmesidir. **Hukuki sorumluluk unsurları;** (1) kanunlara uygun davranmak, (2) kanuni ve kumu kurum düzenlemesine uymak, (3) mal veya hizmet üretimlerini asgari düzeydeki kanuni gerekleri karşılayacak şekilde üretmektir.

6. Teknolojik sorumluluk: Genelde teknolojik gelişimle, özeldede bilgi ve iletişimdeki gelişim toplumsal yapıyı etkilemesiyle kurumların bu alandaki sorumluluklarını da artırıyor. Geliştirilen ve sahip olunan her teknolojik imkân sosyal sorumluluk gereği toplum faydasına kullanılmalıdır. Kurum; dijital dönüşüm, üretici yapay zekâ, artırılan sanal gerçeklik, mobil teknolojiyle erişim ve sanal geliştirilmiş gerçeklik, nesnelere interneti gibi yeniliklerde sorumlu davranmalıdır.

Kamu kuruluşlarının eylem ve işlemleri ile kamu görevlilerinin tutum ve davranışları karşısında mağdur olduğunu veya haksızlığa uğradığını düşünen herkes mahkemeye gitmeden önce Kamu Denetçiliği Kurumu'na (Ombudsman-arabulucu) başvurabilir, bu Anayasal bir haktır. Kamu Denetçiliği Kurumu, hak arama kurumudur. Başvurular; (1) kamu kurum ve kuruluşlarının kanunları yorumlama ve uygulama şekilleri, (2) kamu kurum ve kuruluşlarının yönetmelikleri, tebliğleri, kararları ve uygulama şekilleri, (3) kamu kurum ve kuruluşlarında hizmet sunan tüm kamu görevlilerinin tutum ve davranışları konularında mahkemeye gitmeden önce Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuru yapılabilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, kamu politikaları, sosyal politikalar, sürdürülebilir kalkınma ve devletin görevlerini yerine getirmesinin özel sektör tarafından desteklenmesini sağlıyor. Kamu yönetimi reformlarıyla yönetişimi destekleyerek devletin yanında özel sektör ve sivil toplum kuruluşları yer almaktadırlar.

Kamu yönetiminin kurumsal sosyal sorumluluktaki rolü; (1) düzenleme, (2) kolaylaştırma, (3) destekleme ve (4) ortaklık şeklindedir. Zamanında kanuni olan faaliyetlerin yıllar sonra belirli suçlara gerekçe gösterilmesi yeşil görünümü kırımlı ışık mantığıdır. Hukuk devletinde yeşil görünümü kırımlı ışık da, legal görünümü illegal yapı da olmaz.

14.5. Global Sosyal Sorumluluk

Global sosyal sorumluluk, kişi ve kurumların topluma karşı sorumluluklarını global birbirine bağlayan kavramdır.

Sosyal sorumluluğun globalleşmesi, daha geniş düşünülmesiyle kapsamı genişlemiş ve toplum sorunlarını çözmeye yönelik sorumluluklar global sorun çözümüne doğru gitmiştir. Bunu çözmede kişi ve tüm kuruluşların sorumluluğu vardır.

Global sosyal sorumluluk; kişi ve kurumların, canlılara, doğaya, bir bütün olarak dünyaya karşı banş, güvenlik, iklim, enerji, ekonomi, kültür, sanat ile diyalog alanlarında politika takibine yönelik gönüllü üstlenilmiş görev ve yükümlülüktür.

Globalleşme; ürün, fikir, sermaye, teknoloji, bilgi, kültür ve kişilerin hızlı, sürekli sınır ötesine akışı ile ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi bütünleşme, dayanışma, karşılıklı fayda için tüm faaliyetleri dünya yönelimli tasarlama ve uygulamadır. Globalleşme, dünyanın tek bir yer olarak küçülmesidir. **Globalleşmenin amacı;** ulusal sınır engelini aşarak tek bir dünya düzeni, barış, adalet, gelir dağılımı dengesi, refahı gerçekleştirme, demokrasi, hak ve hürriyeti sağlamaktır.

Neoliberaler, hiper globalleşmeyi esas alarak; uluslararası kurumların yerli millî kurumlar üzerindeki üstünlüğünü, devletin küçülmesini, global piyasaların toplum hayatı üzerinde tahakkümünü zorunlu kıldığı savunurlar. Çin’de 2020 başında ortaya çıkan ve hızla yayılan salgınla insanlar arasına mesafe girmesi globalleşmeyi yavaşlatan etki, eskiden farklı olarak yeni kontrollü normalleşmeyi ve minimalizmi gündeme getirdi. **Minimalizm (sadelik);** lüks ve konfordan uzak, çevreye en az etki ile hayatı tüm insanlar için yaşanabilir kılan, sade, gerçek ihtiyaç dışı nesne ve objelerden uzak akımdır.

Globalleşme ile sorunların da globalleşmesi ancak global bir otoritenin varlığı ve yaptırım gücünün zorlamasıyla çözülebilir. Zayıf insan ve ülkelere zulmeden, güçlülere otoriter ortak bir üst irade gerekir. Global ölçekteki, açlık, yoksulluk, terör, baskı, zulüm, sömürü, adaletsizlik, göç, pandemi, gelir adaletsizliği ve çevre kirliliği gibi sorunları çözmeye birçok ülkeyi temsil eden BM’nin büyük bir sorumluluğu bulunmaktadır. Büyük güç büyük sorumluluk gerektirir. Uluslararası sistemi düzeltmenin yollarından birisi de içeriden mücadeledir.

Global emperyalistler, “aç bırak itaat etsinler”, “cahil bırak biat etsinler” anlayışını uygulayarak çok para kazanıp zengin oldular, fakat büyük endişe içindeler. Endişeleri; insanlar değil kazandıkları servetin geleceğidir. Global ölçekte yaşanan felaketler ve pandemiden her kesimin kendini sorgulayıp ders çıkarması gerekir. Zoraki hâkim olup hükmeden ve insan hayatını temelden etkileyen kapitalist sistemin aşırılıkları üretici ve tüketiciler tarafından dizginlenmelidir.

Global sorunların çözümünden sorumlu olanlar neden bir şey yapmıyorlar? Sorusuna, hepsi aynı otelde sponsorlu tatil yaparlar, çökülen ganimetlerden nemalanırlarsa suç ortağı olurlar, suç ortakları da suçun üzerine gidemezler. Zaloğlu Rüstem, Herkül-ü Yunani ve Alp Er Tonga gibi tarihi kahramanlar yok, Polyannacılık (en kötü zamanlarında bile babasının öğrettiği mutluluk oyununu oynayan küçük kızın hikâyesi) toplumsal sorunları çözmeye yetmiyor.

İnsanlık tarihinde belli zamanlarda yaşanan kuraklık ve mevsim değişikliği nedeniyle bol olan zamanlarda ürünlerin stoklanarak kıtlık zamanlarında kullanılması gibi Mısır’da Hz. Yusuf’un geliştirdiği model benzeri farklı modeller geliştirilmelidir. Dünyanın salınımı sonucu manyetik takla atmasıyla mevsim değişikliği, kuraklık, kıtlık ortaya çıkabiliyor. İnsan, yenilikçi fikirlerle bunlarla mücadele etmelidir. Boş durmak çaresizlerin çaresidir. Sorumluluk sahibi insan rehavete kapılmaz, yaşadığı yeri mamur eder. Eski kafa ile yeni sorunlar çözülmez; yeni sorunlara yeni kafa ile yaklaşılmalıdır.

Sosyal hayatı koruyan düzenin temel şartı, insan tabakaları arasında boşluk kalmamasıdır. Üst kısmın alt kesimden, zengin tabakanın fakara ile bağı koparacak derecede uzak olmamalıdır. İslam toplumlarında bu tabakalar arasındaki bağı temin eden, zekât ve yardımlaşmadır. Zekâtın farz oluşu ile faizin haram oluşu sosyal adaleti sağlamak içindir.

Her zaman her yerde, kötü niyetli, görev ve yetkiyi kötüye kullanan insanlar olabilir. Yumurtasını pişirmek için dünyayı ateşe verecek gözü dönmüş “gemi azıya almış” azgın insanlar da olabilir. Tarih boyu millî duyguları ve dinin insanlar üzerindeki etkisinden çıkar sağlamak için bunları maske yaparak istismar yapıldığı gibi bundan sonrada yapılacaktır. Önemli olan kişilerin bilinçlenip sosyal sorumluluk çerçevesinde bu tür şarlatanlara meydan vermemektir.

Globalleşen dünyada ihmal, hata ve aymazlığın sonucu global tehdit ve riskler tüm insanları olumsuz etkilemektedir.

Global riskler; (1) insan hakları ihlalleri, (2) toplumsal istikrarsızlık ve kutuplaşmalar, (3) gelir ve servet adaletsizliği, (4) terör saldırıları ve devletlerarası çatışmalar, (5) millî yönetim zafiyeti, kişi, işletme ve devleti ödeme güçleri üzerinde borçlandırarak köleleştirme, (6) ekonomik krizler, işsizlik ve kredi-borç-faiz tuzağı, (7) çevre sorunları, iklim değişikliği, susuzluk ve kuraklığa duyarsızlık, (8) kıtlık ve gıda milliyetçiliği, (9) enerji fiyatının aşırı yükselişi, (10) Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı gıdalar, (11) siber saldırılar, dijital faşizm ve sosyal medyanın tekelleşmesi, (12) nükleer ve biyolojik savaş, iç ve dış göç artışı, (13) anaşinin globalleşmesi, (14) yapay zekâda kontrolsüz gelişim ve (15) pandemidir.

Açlık, fakirlik, çevre felaketleri, terör, global ısınma, ozon tabakasında incelleme, elektromanyetik tehlike, çatışmalar, kötü alışkanlıklar gibi dünyayı tehdit eden sorunları çözmeye, global sosyal sorumluluğu kişiliğin bir parçası haline getirip uygulayan insanlarla mümkündür. Bu sorunların çözümünde kişi ve kurumların birtakım sorumlulukları vardır.

Global sosyal sorumluluklar:

1. Yaşam hakkını sağlama ve gıdaya ulaşımı kolaylaştırmak.
2. Anlaşmazlıkları barışla çözmek, her türlü istibdat ve inhisarcı yaklaşıma karşı koymak.
3. Dünyadaki her nesne üzerinde diğer insanların hakkı olduğunu düşünerek hareket etmek.
4. Mahalli tüketici anlayışından dünya tüketicisi anlayışına geçilerek tüketicinin korunması.
5. Kaynakları geçmişten miras değil gelecekte emanet anlayışı ile verimli şekilde kullanmak.
6. Global gelir dağılımında adaleti sağlama ve dış ticarete adil ticaret hadlerini uygulamak.
7. Az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir ekonomik yapı kurmak ve ödeme güçleri üzerinde borçlanmayı engellemek.
8. Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kuruluşların şeffaf olarak görevlerini yerine getirmelerini sağlamak.
9. Çevre bilinci oluşturarak, global çevreyi korumak, kıtlık ve kuraklık için çözümler üretmek.

10. Global siber saldırılar, bulaşıcı hastalıklar ve dijital faşizmi önlemek.

Kurumlar; “her canlının temel ihtiyaçları karşılanabilir olması inancıyla yaşama, barınma, beslenme, sağlık ve eğitimde sosyal sorumlulukları yerine getirmek için sürekli çalışmaya söz veriyor ve bununla gurur duyuyoruz” gibi taahhütlerle örnek bir sosyal sorumluluk bilinci beyan etmiş olurlar. Sosyal sorumluluk projeleri, yardım kuruluşuyla yürütülür.

Güç otoriteleri, hukuk, adalet, demokrasi, barış, medeniyet ve insan hakları gibi saygın (prestijli) kavramları paravan yaparak kendilerini perdeleyip insanları adatıyorlar. Üretim araçlarına sahip olanların oluşturduğu kentsoylu sınıf olan burjuvaziye hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakışla değerlendiren kehanet (güya bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala (Tevrat öncesi Yahudi ruhban sınıfının büyü ve şeytani güçlerle bağlantılı sanatı) gibi ezoterik (gizemli) bir öğreti ve sembollerle mesaj veren anlayışlar sorgulanıyor. Emperyalistlerin inşa edip globalleştirdiği, açgözlü, israfçı, ahlaki olmayan ekonomik ve siyasi sistemin insanlığa zararını önlemek için bu yapılar deşifre edilmelidir.

Global sorunların çözümü için 1999 Dünya Ekonomik Forumu’nda, BM “Binyıl Kalkınma Hedefleri” için şirketleri, işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşlarının **Küresel İlkeler Sözleşmesi 10 ilkesi**; insan hakları, işçi hakları, çevre ve yolsuzlukla mücadelede evrensel olarak kabul gören ilkeleri kavrama, destekleme ve uygulamaları istemektedir.

Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma amaçları için üye 193 ülke yoksulluğu kaldırmak, iklim değişikliği ile mücadele, nitelikli eğitim, sorumlu üretim ve tüketimi yaygınlaştırmak, dünya gezegenini korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak üzere 2030 sonunu ulaşılması için 17 amaç Ocak 2016’da yürürlüğe girdi. (Hedefler: 1. Yoksulluğa Son, 2. Açlığa Son, 3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam, 4. Nitelikli Eğitim, 5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, 6. Temiz Su ve Sanitasyon, 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji, 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, 10. Eşitsizlikleri Azaltma, 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim, 13. İklim Eylemi, 14. Sudaki Yaşam, 15. Karasal Yaşam, 16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar, 17. Amaçlar için Ortaklıklar).

Sosyal sorumluluk gereği sorgulanan global konular:

1. Sessiz silah olarak görülen ve dünyayı kontrol etmede kullanılan paranın dili, dini ve rengi var mıdır?
2. Banka paralara nasıl takla atıyor, paranın üretim maliyetiyle yazılı değer arasındaki senyoraj geliri kime gidiyor?
3. Rezerv (kaynak) para birimi olan ABD Doları emisyonunun ne kadar olduğu neden gizleniyor?
4. BM, Güvenlik Konseyi; Çin, Fransa, Rusya, İngiltere, ABD ile 5 daimî ve seçilmiş 10 ülkenin temsili adil mi?
5. Kapitalistlerin desteklediği bilimsel araştırmalar, bilim ve bilgi, seçkin azınlığın kontrolünden nasıl kurtarılabilir?
6. Yahudilerin seçilmiş üstün ırk miti, insanlığın kurtuluşu için Mesih’in gelip Yahudi ve Hristiyan liderliğine geçip kötülüğü yeneceğine inanan Evanjelistler planladıkları BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) ile ne yapmak istiyorlar?
7. Matruşka modeliyle iç içe giren kuruluşlarla finans piyasasına hâkim paranın gizli sahipleri oligartlar ne yapıyorlar?
8. Emperyalistlerin paralı askerlerle (lejoner) ve vekâlet yöntemiyle çıkardıkları örtülü sınıf savaşlar nasıl önlenebilir?
9. Emperyalistlerin gece kurtla beraber sürüye saldırıp, gündüz ise çoban ile yas tutmaları nasıl anlaşılır?
10. Seçilmiş üstün ırk mitine dayalı seçkinlerin kurduğu global kapitalizm ülkeleri sömürmeleri nasıl önlenebilir?
11. Faizci kesimin, ülkeleri borçlandırıp, borç sarmalına düşürerek sömürsünden nasıl kurtarılabilir?
12. Kripto para ile milli kaynakların gelişmiş ülkelere transferi ve terörizmin finansmanı nasıl önlenebilir?
13. Teknoloji, silah, enerji, gıda ve sağlık sektörlerine hükmedenlerin dünya üzerindeki operasyonları nasıl önlenebilir?
14. Otoriter kapitalist uygarlığın devamı için psikolojik ve biyolojik savaş yöntemleri nasıl önlenebilir?
15. İnsanları sömürmede kullanılan; din, değişim, ümit ve algı yönetimi bunların elinden nasıl alınabilir?
16. Yeni global düzen için kaosa (kargaşa) mı ihtiyaç var, kaos olmadan adil bir global düzen kurulamaz mı?
17. Kudüs merkezli Kristal Krallık, tek dünya dini ve tek dünya tüketicisi dayatmasını kimler yapıyor?
18. Papalık ve Evanjelistlerin İslam’ın kalem ve kılıcı gördükleri Türkiye üzerindeki planları nedir?
19. Sosyal medya ve elektronik sistemlerle, insanları yönlendirme operasyonları nasıl bertaraf edilebilir?
20. Off-shore (resmi ikamet edilmeyen yerde açılan hesap) bankacılığıyla vergi cennetlerine neden müsaade ediliyor?
21. Endüstriyel ve teknolojik alanlarda casusluk yapan istihbarat servisleri neden büyük şirketlere sahip olmak istiyor?
22. Dünyadaki uyuşturucu sevkياتında hangi yapılar ve istihbarat servisleri etkilidir?
23. Besin zincirinin tepesindeki insanın ekolojik dengeyi bozması ve GDO’lu besinler niçin engellenemiyor?
24. Ülke gücünü elde eden seçkinlerin hedeflerine ulaşmada kamu imkânlarını kullanmaları nasıl önlenebilir?
25. Global güvenliği bozan egosantrik (benmerkezci) ve fanatiklerin beslendiği fikir kaynakları nasıl kurutulabilir?
26. Emperyalistlerin İslam coğrafyasını kontrol için selefti geleneği, ehlisünnet üzerine inşaları nasıl sonlandırılır?

Günümüz insanının aşırı saflığı ile canileri de affetmesi, bir iyiliği, binler kötülük yapan adamdan görse ona bir nevi taraftarlıkla azınlıktaki zalim, bu şekilde çoğunluk sağlayarak zulmünü sürdürüyor. Sosyal medya kuruluşları, nefret söylemi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve mezhepçilik konularında zararlı içerikleri yayından kaldırmakla sorumludurlar.

14.6. Global Ekonomik ve Sosyal Eşitsizlikler

Sosyal devlet anlayışı gereği, eşitlik, kalkınma, istihdam, sosyal güvenlik ve adalet için müdahaleler yapılması gerekir.

Sosyal devlet; vatandaşa temel gelir güvencesi veren, risklerden koruyan, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, hizmetleri sunan ve yoksulluğu bitirmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışındaki devlettir. (**Vatandaşlık temel geliri;** vatandaşa, çalışma

hayatındaki konumundan bağımsız temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir parayı ömür boyu düzenli ödemedir).

Bir popülasyonu oluşturan grup veya ülkeler arası ekonomik refah seviyesindeki farklılıkları gösteren **ekonomik eşitsizlik, gelir eşitsizliği** veya **servet eşitsizliğini** yerel ve global ölçekte düzeltme sorumlulukları gerektiriyor. Dünyadaki zenginlerin yaptığı israf, fakirlerin ihtiyacını karşılayacak büyüklüktedir. Kanun dışı yollarla elde edilen kara para aklama, kayıt dışı ekonomi yerel ve global ölçekte büyük adaletsizliklere neden olarak eşitsizliği arttırmaktadır. **Kara para aklama;** suçtan elde edilen değerlerin kaynağını gizlemek için meşru bir kaynaktan sağlanan gelir gibi gösterilmesi, **kayıt dışı ekonomi** ise devletten gizlenen, kayda girmeyen, kontrol edilemeyen ve GSMH'ye yansımayan ekonomik faaliyetlerdir. Medeniyet hastalıkları olan tükenmişlik, stres, tekno-stres, teknoloji ve sosyal medya bağımlılığı, hipertansiyon toplumların ruh sağlığını ve gelişimini olumsuz etkileyerek eşitliği bozmaktadır.

Kapitalizm, toplumda gelişen her bilim, buluş ve anlayışa sızarak lehine kullanır. Kuruluş ve araştırmayı destekler ve aleyhine olabilecek sonuçları bertaraf eder. İçeriden bilgi alma ve bilgi tekeli ile bilgileri piyasaya vermez. Temel iletişim teknolojilerini kontrol ederek siyasal iktidarlarını korumaya çalışırlar. Fakirden zengine servet aktararak toplumda oluşturduğu ekonomik eşitsizlik ileride biyolojik eşitsizliğe neden olur. Borsa, döviz ve faize dayanan **üçkâğıt ekonomisi** vahşi kapitalizmin ekonomisidir. Hâkimiyeti için biyolojik virüs yayar, biyogenetik, biyoterörizm ve biyogenetik gücü kullanılabilir. Bu anlayışın uyguladığı ekonomik soykırımla hayata zenginler devam eder, fakirler ise bertaraf olur. Bunlar kendine hizmet etmeyen, ortak akli esas alan demokratik gelişimi engeller.

Üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bunların kâr amacıyla işletilmesine dayanan ekonomik bir sistem olan **kapitalizm;** tekeli anlayışıyla insanı sömürülecek hale getirerek global ölçekte büyük eşitsizliklere neden oluyor. Bilgi teknolojileri gibi kritik sektörlerde birkaç çok uluslu şirket piyasayı kontrol ederek istedikleri yöne çeviriyorlar.

Maddi varlığı insana üstün tutan tekeli gücün piyasadaki uygulaması olan tekeli kapitalizm, kitleler üzerinde bir tahakküm inşa ediyor. (**Tekeli kapitalizm;** şirketlerin rekabet etmediği, kanuni veya kanunsuz şekilde anlaşmalarla birleşerek büyüdüğü, tekelleştiği ve rakipsiz hale geldiği ekonomik sistemdir. Kapitalizm rekabeti öngördüğü halde, çıkarı için her şekle girebiliyor. **Tekeli devlet kapitalizmi** ise belirli bir pazarın devlet kontrolüne dayanan bir kapitalizm şeklidir. Hâkim bir kamu şirketi ile bir alanı tekelleştirebilir). **Tekeli kapitalizm süreci;** ürünlerin metalaşması ve daha sonra insanlar için vazgeçilmez ürün üretimiyle sürekliliğine dayanıyor.

Seçkin, elit, imtiyazlı ve soylulara (aristokrat) göre; halk, çiftleşir çocuk yapar, üretir ve tüketir, seçkinler ise yönetir. Ekonomik egemenlik, feodal derebeyi soylulardan (aristokrasi) burjuvalara (zengin kentli) el değiştirmesiyle kapitalizmin yeni sürümünü **liberal ekonomiye** geçiliyor. **Liberalizm;** kişisel özgürlük üzerine kurulu bir siyasi felsefe, dünya görüşüdür. **Ekonomik liberalizm;** ekonomide devletin yetkilerini sınırlandırıp özel teşebbüsü destekleyen sistemdir.

İnsan hakları kuruluşu Walk Free'nin (Özgür Yürü) hazırladığı Global Kölelik Endeksi 2023 raporuna 2021'de 50 milyon kişinin modern kölelik şartlarında yaşadığını tahmin ediyor. Köleleştirdiği insanların hürriyetlerini tanıma ve köleliği kaldırmayı ekonomik sebeple yapan emperyalistler, artan maliyetinden kurtulmak için verdikleri hürriyet hakkı aslında kölelerin efendilerini seçme hakkıdır. **Modern köle;** tehdit, şiddet, zorlama, aldatma, gücü kötüye kullanan zorlayıcı nedenlerle ret veya terk etme kabiliyeti olmayan kişilerdir. Bu modern köleliğin anahtarı da kredi kartlarıdır.

Saf insanlar, sözde medenilerin medeniyet perdesi altında sakladıkları hileleri, desiseleri bilmezler, her işleri mert, kalpleri ve lisanları birdir. Sömürgeciler, zengin kaynaklı coğrafyalarda asırlarca kardeşçe yaşayan toplumları entrikalarla çatıstırıyor. Konvansiyonel, nükleer, biyolojik ve kimyasal silah satmak için çok yerde savaş çıkarıyorlar. Göç politikaları ile nüfus hareketlerini kullanarak demografik işgal yapıyorlar. İki yüzlü ve kendine demokrat, gücün zehri ve sarhoşluğu ile hegemonya için ahlaktan uzak, entrikalı, oyun içinde oyunla "yeni dünya düzeni bir krizden doğar" safsatasıyla ekonomik, siyasi ve biyolojik eşitsizliğe yol açıyorlar.

Artan dünya nüfusuna istihdamın sağlanamayışı, adaletsiz gelir dağılımı, düşük gelirli kesimin refah kaybı, yoksulluk ve açlık sınırlarını zorluyor. Satın alma gücü paritesindeki düşüş, az gelirli kesimi çoğaltıyor, bunların artan gelirden pay almak için şiddete başvurmaları, mesleki yozlaşma, ekonomik sorunlar, global sosyal eşitsizlikleri getiriyor. Dijital darphanede üretilen kripto para ile milli kaynakların emperyalistlere transferi ve terörizmin finansmanı global bir sorundur.

Yoksulluk (fakirlik); günlük temel ihtiyaçların tamamı veya büyük kısmını karşılayacak yeterli gelirin olmamasıdır.

Kronik yoksulluk; uzun süreli, şiddetli şekilde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluktur.

Yoksulluk sınırı; dört kişilik bir ailenin yeterli hayat standardında yaşayabilmesi için bir aylık gereken asgari gelir miktarı, **açlık sınırı** ise dört kişilik bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için bir ayda yapması gereken asgari harcama tutarıdır.

Kamu işletmelerinin verimsizliğiyle devlet bütçesine yük olmalarını önlemek için özelleştirme görüşü 1980'lerde yaygınlaştı. **Özelleştirme;** kamu mülkünü, zarar eden, yapıdan kurtarıp verim artışı için özel sektöre satış ile devridir.

Ödeme gücü üzerinde borçlandırılan bir ülkenin, zorba hükümeti yerine seçikle gelen demokratik hükümet, önceki hükümetin borçlarını **tüksindirici (iğrenç) borç** görüp devlet faydasına değil; ulusal ve uluslararası kanunlara aykırı, yolsuzlukla kendi veya bir zümre çıkarına yapıldığını öne sürerek geri ödemek istemeyebilir. Bu durum zayıf ülkelerde eşitsizliği büyütüyor. Faiz geliri ile zengin olanların fakirlerle aralarındaki uçurum büyüyor ve eşitsizlik artıyor.

Emperyalizm, insanlık için kan kokusu almış köpek balığı gibidir. Güç zoruyla sömürüye emperyalizm, bunu yapanlara da emperyalist denir. Bu zihniyet, kişi, kurum ve devlette olabilir. Çıkarları için başkalarının kaynaklarından faydalanmayı hak görürler. Yayılmacı ideolojileri ile dünya jandarmalığı için birçok yerde operasyonla kaynakları sömürürler. Astek, Maya, Kızılderili ve İnka kültürlerini imha keşif değil, işgaldir. Haarp teknolojisi, 51. bölge, kıyamet silahı, kabala, tapınak şövalyeleri, dünya konseyi mitolojisi, “Hilal ve Haç” mücadelesi gibi gizem ve sembollerle ideoloji kuranların bir merkezleri ve metafizik yanları yoktur. Bunu çözmeye çalışmak daha fazla gizem katarak yardım etmektir.

Sömürgeciler, algı ile kendilerini güçlü gösterip üstünlük kurarlar. Kelimelerin gücünü kullanır, demagoji, sivil toplum kuruluşlarının sözde insani projeleri, kolonyal politikalarla yandaşlık ve karşıtlık üzerinden korkuları tahrikle yönetirler. Sinsi ve kumazca çok kültürlü, hukuklu, hoşgörülü coğrafyaların kadim bilgilerini elde ederek girift yeni sömürü teknikleri geliştirirler. Sömürülenler, yabancı kavramlarla kendi dünyalarını kuramazlar, değerlerine uygun misyonla kurtulabilirler. Kiralık kapital ile gelişme, ithal felsefe ve sosyoloji ile hürriyet olmaz. Geleceği anlamının yolu geçmişe bakmaktır.

Global ekonomik ve sosyal eşitsizliğin nedenleri:

1. Tüm insanlığın ortak serveti olan kaynakların belirli ellerde toplanması ve global ekonomik krizler.
2. Bilimin kapitalizm kontrolüne girmesi ve milliyetsiz, geleneksiz, temelsiz bir toplum oluşturma çalışmaları.
3. Birleşmiş Milletlerin etkisizliği, yetkisizliği, savaşlar, iç karışıklıklar, sömürü zihniyeti, köle ve efendi düzeni.
4. Ülkelerin ödeme güçleri üzerinde borçlandırılması ve bankaların aşırı büyümelerine izin verilmesi.
5. “Sen çalış ben yiyeyim” anlayışının yaygınlaşması ve gelir dağılımında adaletin bozulması.
6. Maharet ve liyakatten mahrum zümrenin yönetim gücünü elinde tutmasıyla buradan zenginleşmesi.
7. Kapitalizmin adil olmayan dış ticaret uygulamaları ve para üzerinden yürütülen ahlaki olmayan uygulamalar.
8. Göçler, iklim krizleri, hukuk tanımazlık, popüler kültürle aşırı tüketim ve israfın yaygınlaşmasıdır.

Dünya kaynakları tüm insanlığın ortak servetidir, miras değil gelecekte emanet görülerek sorumlu davranmalıdır.

Fikir hürriyeti olmadığı zaman düşünen, çare üreten insanlar istibdat ve baskı sonrası nemelazımcılığa alışı, çözüm üretecek liyakatli insanların bir kısmı da gidişatı eleştirip göç edinci toplum gelişemez. Batı düşüncesinde fakirlik toplumların afeti ve bütün kötülüklerin temeli sayıldı, maddi zenginlik fazilet oldu, marifet ve bilginin değeri kalmadı.

Ekonomide ideolojiden bilime geçiş çalışmaları her zaman olur, fakat politik ekonomi bunu geriletir. Genel kabul gören klasik görüşe bağlı teoriler **ortadoks ekonomi politikası** yaklaşım ve ana akımdan uzaklaşmayı anlatan **heterodoks** yaklaşımlar görülür. Gelişmeler hayat standartlarını iyileştirme ve sorunları çözmeye yeni ekonomik teorileri getiriyor.

İnsan hayatını sosyal gelişmişlik verileri dışında tutan kapitalizm, gayrisafi millî hâsıla rakamlarını ekonomik başarı görür. Yeni arayışlar, toplumun ortak mutluluğunu sağlayan hayat kalitesini maddi verilere et mutluluk ile ölçme isteği artırıyor. Eğitim, sağlık, gelir, demokrasi ve adalet göstergelerine dayalı; İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI), Sosyal Gelişme Endeksi (SPI), Sefalet Endeksi, Hukukun Üstünlüğü Endeksi, Demokrasi Endeksi ve İslamilik Endeksi geliştiriliyor:

1. İnsani Gelişme Endeksi (HDI): Bir ülkenin kazanımlarını, (1) sağlık, (2) eğitim ve (3) gelirle ilgili insani gelişimini ölçen karma endekstir. GSMH düzeyi aynı iki ülkenin farklı insani gelişime sahip olabileceğini gösterir. GSMH kurgu bir üretim ölçümüdür. Gelir; sahip olunan para ve para ile ifade edilen değerler iken gelişmişlik, insanın hayat kalitesini, ulaşabildiği imkân ve sahip olduğu haklardır. Halk ekonomisinde (kanaan ekonomisi) insani gelişmişlik esastır.

2. Sosyal Gelişme Endeksi: Temel kalkınma çabasıyla ilgili bilgi sağlarken ülkelerin hangi alanlarda başarılı olduğu ve hangi konularda düşük performansta olduğunu gösteren endekstir ve ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmişliği anlatır.

3. Sefalet Endeksi: Ülkenin ekonomik ve sosyal imkânlarının bir ölçüsü olarak farklı ülkeleri karşılaştırmada kullanılan S. Hanke'nin geliştirdiği gösterge nüfus farklılığı ve kişi başına düşen milli hasılayı dikkate aldığı için uygundur.

4. Hukukun Üstünlüğü Endeksi: Ülkede hukuk kurallarının herkes tarafından kabulü, her bireyin hukuk karşısında eşit olduğu gösteren durumu farklı ülkelerle kıyaslamada kullanılan göstergedir.

5. Demokrasi Endeksi: Farklı demokrasi tanımlarına göre farklı ülkelerin demokrasi durumunu karşılaştırmadır.

6. İslamilik Endeksi: Devlet yönetiminin; (1) ekonomi, (2) adalet, (3) yönetim, (4) insan hakları, (5) siyasi haklar ve (6) uluslararası ilişkilerde “İslami kriterlere (değerlere)” uygun olup olmadığını tüm dünya ülkeleri için ölçen endekstir.

Artan dünya nüfusu karşısında gıda maddeleri ihtiyaçları uzun süre ve yeterli derecede karşılamayacağı endişesiyle Thomas Robert Malthus (1766-1834 İngiliz nüfus ve ekonomi politik teorisyen), nüfusun geometrik, üretimin ise aritmetik artacağını ve gelecekte insanlığın açlıktan öleceğini ileri sürmüştü. Bu karamsar teori geçerliliğini kaybetmiştir. Artan dünya nüfusuyla doğru orantılı artarak çeşitlenen ihtiyaçlara karşı tüketim maddeleri de gelişmekte ve nüfustan daha hızlı artmaktadır. Güneş, rüzgâr, nükleer, yeraltı ısı kaynakları ve yenilenebilir temiz ve bol enerji sağlanacaktır. Teknolojik gelişim, evrende sınırsız kaynakları keşfiyle kıtlığı bitirecektir. Kötü yönetim ve israf suni bir kıtlık oluşturabilir.

Global emperyalist güçler, NLP (Nöro Linguistik Programlama) ile tartışmalı “nörolojik program” psikolojik tedavi tekniklerini kullanıyorlar. İklim değişikliği, kimyasal püskürtme, biyolojik silahlı terörle insan neslini azaltma, vekâlet savaşları, GDO (Genleri Değiştirilen Organizma)'lu ürün ve gen bombası geliştiriyorlar Halkı bilgisiz ve fakir bırak sana

muhtaç olsun anlayışındalar. Uçuk-kaçık fikirler, komplolar, yalan iddialar, açık toplum enstitüleri ve gayr-i nizami psikolojik harplerle toplumları istedikleri alana çekiyorlar. Kirli kara para ve fonları sömürecekleri yere transfer ediyorlar. “Gıdayı yöneten, insanları yönetir” anlayışı, metafizik; beyin kontrolü, kara büyü, sihir ve istihbaratlarla istedikleri grupları kontrol ediyorlar. Son kullanım tarihi dolmuş klasik ekonomik teorilerle toplumları oyalarken, geliştirdikleri yeni teorilerle de sömürü düzenlerini kökleştirip yeni bir dünya düzeni kurmaya çalışıyorlar.

Neocon, neoliberaler ittifakı ve Evanjelistler ile Phillips Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” fikriyle hızlanan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)’ni uyguluyorlar. **Neocon (yeni muhafazakâr)**; sözde entelektüel, think-tank analisti, ABD kapitalizmini dünyaya yaymak için güç kullanan, saldırgan dış politika taraftarı ekiptir. **Neoliberaler**; liberal kapitalist, sivil, demokrat görünümlü, otoriter, siyaset ve ticarete global hâkimiyet kurmaya çalışan ekip. Bunlar, darbelerde yer alan, destek veren, doğru bilgiyi halktan gizleyen, bazen hayırsever, bazen otoriter rejimlere karşı demokrat görünümlü, bazen de dünya barışı için çalışan bir diplomat gibi çalışırlar. Bunlar bazılarının intikam hırsını, makam mevki hırsını, açgözlülüğünü, ahmaklığını, dinsizliğini, kiminin de taassubunu işletip siyasetine alet ederler. İnsanların zaafını kullanarak “sınırsız özgürlük” sloganı ile aileyi çökertirler. **Evanjelistler** ise Kitab-ı Mukaddes’e bağlı Hristiyanlığı yayan Protestan Kilisesi’nin muhafazakârları, ABD’yi kuran Puritanlar’ın devamı Protestan mezhebi. Önceleri açıktan hürriyete, sermaye karşı olan ve nihai hedefleri ütöpik (gerçekleşmesi imkansız) kominizim olan **Marksistler**, klasik devrimlerini işçilerle yapamayınca taktik değiştirerek, farklı kesimlerin mücadelelerine destek vererek hedeflerine ulaşmayı çalışıyorlar.

Uluslararası sistemin başlangıcı sayılan Vestfalya Barışı’ndan (1648) itibaren krallar, milletler ve ideolojiler arası mücadeleler uluslararası politikanın odak noktası olmuş. Samuel Huntington’un Medeniyetler Çatışması Tezine göre; “bu mücadeleler sonrası sıra medeniyetler arası mücadeleye gelmiş. Soğuk Savaş sonrası çatışmaların temel kaynağı ideoloji ve siyasi görüşler yerine din ve kültür farkı oluşturacak. Dünyada çatışma, muhtemel iki medeniyet; askeri ve ekonomide üstün Batı medeniyeti ile onuna meydan okumak için iş birliği yapma ihtimali olan Konfüçyüs ve İslam medeniyetleridir.”

Emperyalist anlayış, global ticari çıkarları için kitlesel katliam çılgınlığı yapabilir. Yüksek Frekanslı Etkin Güneşsel Araştırma Programı (High Frequency Active Auroral Research Program) HAARP ABD’de 1993’de faaliyete geçen bilimsel proje ile iyonosferi analiz ederek radyo iletişim, izleme ve navigasyon için teknolojik iyileştirme, füzeleri imha, toprağın altını incelemek, denizaltılarla haberleşmeyi kolaylaştırmak veya kesmek, iklim kontrol silahı olması, yapay deprem, zihin kontrolü yapılabilmesi gibi birçok komplo teorisine konu olmuştur. Bu durum global dengeleri bozar.

Global operasyonlar, dış müdahaleler, dış etkenler sadece bu günün işi değil geçmişte olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Bunlar dünyayı “baş belirsiz meydan ıssız” görüyorlar. Bunlar, ancak iyilerin iş ve güç birliği ile engellenebilir.

Dünyanın geleceği ile ilgili öngörüler:

1. Bilim ve teknolojik gelişimin bilinçlendirdiği insanlarda gerçeği arama ve otoriter rejimleri sorgulama eğilimi artıyor.
2. Demokrasi, hak, hukuk, hürriyet ve gelir dağılımında adalete olan ihtiyaç ve bunu sağlama çalışmaları artıyor.
3. Anlaşmazlık ve çatışmaların barışla çözümü, medeniyetler arası çatışma yerine yardımlaşma, dayanışma öne çıkıyor.
4. Güneş, rüzgâr, nükleer füzyon ve yenilenebilir enerjilerin devreye girişiyle ucuz, temiz, bol enerjiye kavuşulacaktır.
5. Sonsuz evrende istiflenmiş enerji kaynakları yeni teknolojilerle işlenmesiyle ktlığın kalkması bekleniyor.
6. Bilinçlenme artışıyla dünyada savaşa giden para kalkınmaya yönelmesiyle hayat kalitesi artacaktır.
7. Evrenin enerji kaynağı olan hidrojen kullanımının yeni teknolojilerle artışı ile refah seviyesi yükselecektir.
8. Batı hukuk, adalet ve faydalı ilim ve sanatlara hizmet yanında, ikinci yüzüyle kapitalist sömürüyü de temsil ediyor.
9. Manyetik kayma ile kuzey kutupta buzul erimesiyle ortaya çıkan **Arktika Bölgesi** dünyaya yeni imkânlar sunuyor.
10. Enerji ve maden transferi sağlayacak olan ve dünyaya benzeyen yedi alternatif yeni dünya arayış çalışmaları artıyor.
11. Yeryüzünün enerji kanalları olan “Ley hattı” keşifleri ile farklı yeni enerjiler dünyayı rahatlatacaktır.

Değişimin hızı baş döndüren şekilde artıyor; geçmişte **beş yüz yılda** gerçekleşen gelişim ve değişim şimdi **beş yılda** yaşanabiliyor, bir bilgi dünyayı **bir dakikada** dolaşiyor, bilimlerin kendini yenileme hızı ise **yetmiş saatlere** düşmüştür. Bu teknolojik gelişimle gelecekte dünyaya dünya dışından enerji ve bazı maddelerin transferi mümkün olacaktır.

Kapitalist anlayış, toplumda gelişen her bilim, buluş ve anlayışa sızarak aleyhine olabilecek sonuçları bertaraf eder, kendine hizmet etmeyen, ortak akli esas alan demokratik gelişimleri engeller. Fakirden zengine servet aktararak toplumda ekonomik eşitsizlik oluşturur ve biyolojik eşitsizliğe neden olur. Hâkimiyeti için klasik savaş tekniklerine ilave virüslerle biyolojik silahlar üretebilir. Kapitalizm, “yaşam tarzınızı benimsetemediğiniz bir topluma hükmedemezsiniz” anlayışıyla kendi kültür ve yaşam tarzlarını benimseterek onları sömürür. Bu sömürü, kapitalist mantığa sahip tüm yapılarda görülür.

Kapitalizm bisikleti sevmez, bisiklet süren insan otomobil almaz, akaryakıt ve yedek parça almaz, servise götürmez, kasko yaptırmaz, motorlu taşıt vergisi ödemez, bisiklet kullanan sağlıklı olacağı için doktora gitmez ve ilaç almaz.

Sömürünün artışıyla sermayedar, oturduğu yerde bankalar aracılığıyla bir günde bir milyon kazandığı halde; bir işçi, gün boyu zor şartlarda çalışıp zaruret derecesinde geçinebilecek bir ücret kazanıyor. Bu nedenle işçide kin, gücenme, kırılma ile üst tabakaya isyan eder. İhtilallerin nedeni, sömürü zihniyet düzeninin yaydığı; “Ben tok olayım, başkası açlıktan ölürse ölsün, sen zahmetler içinde boğul ki ben nimetler, lezzetler içinde rahat edeyim.” İlerlemeyi durduran isyan, ihtilal ve ihtilalardan

oluşan felaketlerin ilacı yardımlaşmadır. Toplum düzenin temeli insan tabakaları arası boşluk olmaması; üst kesim halktan, zenginler fukaradan uzak kalmamalıdır. Tabakalar arası iletişimi sağlayan, zekât ve yardımlaşma olmazsa bağ kopar, alt tabakadan üst tabakaya kin ve nefret feryatları yükselir.

Üst tabakadaki erdem, tevazu ve merhamete sebep iken, kibirlenme ve gurura dönüşüyor. Fakir tabakadaki acizlik, ihsan ve merhamet gerektirirken, esaret ve sefalet getirmesine en iyi şahit dünyadaki mevcut baskın medeniyettir. İslam coğrafyasında banış ancak İslam'ın beş temel şartından biri olan zekât ve zekâtın yavruları sadaka ve bağışın toplumda kabulüyle olur. Beylik sözler, klişe laflar tesir etmez, iddiayı ispat ve ikna gerekir. İnsanların hakikati arama meyli artıyor.

Dünyadaki çarpık ekonominin düzelmesi için Asya'nın kadim kültüründeki adalet ve merhameti esas alan Homo-İslamicus insani temelli kanaat ekonomisi bir alternatiftir. **Kanaat ekonomisi**; hayatı bütün gören, emeğe değer veren, insanı merkeze alan, faizsiz, kâr-zarar ortaklığına dayalı, çevre ve doğal kaynakları emanet bilen, kâr hadlerine spekülasyon dışı müdahale etmeyen, aldatmaya, haksız kazanca kapalı, her alanda israfı kaldırıp tasarrufu esas alan, adil ticaret yürüten, sömürü, istismar, spekülasyona, stokçuluğa izin vermeyen, adil ekonomi için teorik ve pratik kurallar koyan ekonomik sistemdir. Büyüme odaklı politikalar yerine yardımlaşmayı öne alan, insanın beden, ruh sağlığını koruyan, toplumun zenginliği yerine, sosyal göstergeleri ve nesillerin refahına dikkate alan, "alın teri, el emeği ve kanaat" esaslı bir modeldir.

Uluslararası yardım kuruluşu Oxfam, 2020 raporunda; 2153 milyarderin, dünya nüfusunun %60'ı olan 4,6 milyardan daha zengin olduğu, büyük işletmelerin insanların sırtından para kazandığı ve çok az vergilendirilmesi sonucu kamu hizmetlerine daha az kaynak ayrıldığı belirtiliyor. (2010-20) 10 yılda milyarderin ikiye katlandığı belirtilmekte. (<https://www.oxfam.org/en/research/time-care>)

Toplumu şekillendiren ana akım burjuva kapitalist ekonomi (sözde) bilimi, bugünkü haliyle sömürü düzeninin akademideki ayağı olarak gerçek olmayan topluma faydasız ideolojik bilgilerdir. Bu konuda bilimsel bilgi ile bilimsel gözükten ideolojik bilgiyi ayırmak zordur. Kapitalizmin karmaşıklığı, anlaşılmasını engellemekte, medyada uzman görüşleri ise genelde global sermayenin öngörü ve sömürü planlarını yansıtır. Seçkin azınlıktaki üst akıllarca kurgulanan kapitalizm, sürdürülebilir sömürü düzeni için kendini sürekli yenileyerek yeni yöntemler geliştiriyor. Diğer sistemleri önemsizleştiren, adaletsizlik, eşitsizlik ile insanı modern köle yapan anlayışın ürünü olan kapitalizm çökertilmelidir.

14.7. Global Sosyal Medya Sorumlulukları

Zaman ve mekân sınırlaması olmadan mobil tabanlı sosyal ağlar, bloglar, anlık mesajlaşma programları, chat ve bilgi için kurulan internet siteleri gibi iletişim şekli olan sosyal medya internetin yaygın kullanımıyla sürekli gelişmektedir.

Sosyal medya; kullanıcıların internet üzerinden ürettikleri içerik, bilgi, diyalog, kişisel yorumları basit, anlık, çift taraflı, eş zamanlı paylaşım sağlayan çok yönlü iletişim ve medya şekli olan sosyal ağ siteleridir.

Sosyal ağ; internette ortak ilgi alanı olanların bilgi paylaşım ve etkileşimde buldukları çevrim içi/online platform.

Sosyal ağ türleri:

1. **Bloglar:** Kişi, işletme ve gruplarca yönetilen büyük kitleler için yorumlar ve fikirler sunan web sitesi türüdür.
2. **Sosyal paylaşım ağları:** İnternet tabanlı uygulama ile birçok insanın ortak bir platformda bilgi paylaştığı mecralar.
3. **Wikiler:** Wiki (hızlı) kullanıcılarının hepsine kolayca içerik ekleme ve düzenleme imkânı sağlayan web siteleridir.
5. **Wordpress:** Ücretsiz sunulan, devamlı geliştirilen, internet sitesi kurmayı sağlayan, admin paneli olan bir sistemdir.
6. **Podcastler:** Ses, görüntü ve yazılı yayınları yayın sonrası izlenmek için kişisel veya taşınabilir aygıtlara yüklenir.

Sosyal medyanın zararlarını azaltıp faydalarının artırılmasının yolu sosyal medya okuryazarlığını geliştirmektir.

Sosyal medya okuryazarlığı; sosyal medya ve kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları anlama, çözümleme, yorumlama, değerlendirme, iletme ve iletleri doğru anlayıp zararlarından kurtularak faydalarını artırma yeteneğidir.

Sosyal medyanın özellikleri; (1) katılım, (2) karşılıklı konuşma, (3) multimedya, (4) topluluk paylaşımı, (5) diyalog, (6) erişilebilirlik, (7) sosyalleşme, (8) açıklık, (9) kişiselleştirme, (10) zaman ve mekândan bağımsızlık, (11) yüksek etkililik.

Geçmişten bugüne değişmeyen tek şey insanın gelişimidir. Eskide olanla bugün olan farklıdır. İnternet tabanlı okuma, yazma ve öğrenmeler çok ilerledi. Bilgi çağının özelliği; hız, insanın dikkat ve idraki ile buluştuğunda görsel hafızanın öğrenme gücünü geliştiriyor. Yeni teknolojilerle bilgi çok hızlı akıyor, her an anlık haberler, arkadaş grubu paylaşımları ve görseller kısa sürede çok bilgi almayı geliştiriyor. Toplum faydasına yürütülen projelerin siber ortamda rağbet görmesi sosyal medyanın faydalarını artırıyor. Dijital platformlarda yayın yapan kuruluşlar sorumlu davranmalıdırlar.

Sosyal medyanın faydaları:

1. Her tür bilgiye kolay ve hızlı ulaşarak dünyadaki gelişimi izlemek.
2. Kesintisiz karşılıklı iletişim sağlama, kendini karşı tarafa daha iyi anlatma.
3. Hızlı ve kolay alışveriş imkânı.
4. Kendisi gibi beğenileri ve hobileri olan insanlarla karşılaşip desteklerini alabilme.
5. Bir fikri, buluşu hızlı şekilde yayabilme ve toplum faydasına projelere destek sağlama.
6. Geniş kitlelere ürün satışı.
7. Teknolojiyi yakından takip imkânı sağlıyor.

Her şeye hemen sahip olmak ve çok kazanıp çok harcama isteği, yeni kuşakları farklı yollara itebiliyor. Öz güveni düşük sosyal medyayı çok kullanan gençleri, online platformlarda çeşitli eğitimlerle mankurtlaştırarak istedikleri işi yaptırabiliyorlar. Algı aralığının düşük olduğu bu alanda değişim hemen anlaşılacağı için zararları büyüktür. Kötü niyetlilerin siber ortamda oluşturdukları profillerle ve komplo teorisi yaftalamasıyla gerçekleri gizleyerek yanıltıyorlar.

Sosyal medya, sanal âlemde değersizlik inancı ve sosyal kaygılarla görünmek üzerine bir hayat kuruyor. Bir metni, görüntüyü anlık tüketen insan, başka anlık tüketeceği kaynağa yönelerek hayatı anlık yaşamaya başlıyor. Sosyal medya halkın haber alma kaynağı olmasıyla reklam, tanıtım ve pazarlama gibi birçok faaliyet kapitalizmi yansıtan kazan kazan mantığı ile yürütülüyor. Etkileme ve tesiri yüksek sosyal medyayı kontrol eden, global komplo (gizli plan) ve ittifaklardan güç alan tahripkar çeteler Covid-19 laboratuvar modifiyeli ürün operasyonu ile sistemi kökten değiştirmek istiyorlar.

Medya; basın yayın organlarının tümü olarak halkın doğru haber alma kaynağıdır. Kışkırtıcı, yanıltıcı, sansasyonel (dikkat çekici), propaganda, dezenformasyon (bilgi çarpıtma), manipülasyon (yönlendirme), asparagas (yalan haber), polemik (söz dalışı) ve misenformasyon (doğruyu gizleme) için verilen haber, yazı ve görüntüler insanları kamplaştırır.

Sosyal medyanın zararları:

1. Mantıklı düşünme, akıl yürütme becerisini zayıflatıyor, bağımlılığı artırıyor ve depresyona yol açıyor.
2. Kimlik oluşumu ve mahremiyet duygusu gelişimini engelleyerek bencilleştiriyor.
3. Kişinin bilgisiz olduğu alanda kandırılma ve kötüye kullanımını artırıyor.
4. İş performansını olumsuz etkileyerek verimi düşürüyor ve insanlar arası olumsuz rekabeti artırıyor.
5. Otoriter yönetici ve rejimlerin dijital tetikçi kullanımına imkân veriyor.
6. Olumsuz paylaşımlar bıkkınlık, karamsarlık ve merhamet yorgunluğuna yol açıyor.
7. Birçok bilgi ihtiyaçmış gibi sunulmuş bilgi kirliliğiyle dikkatler dağıtılıp gerçekler gizleniyor.
8. Toplumsal hayattan uzaklaştırıyor, duygu yönlü kışkırtmaları artırıyor, yalan, yanlış haberleri hızla yayıyor.

Sosyal medya da ihtiyaçları karşılamada bir araçtır. İyi yönde kullanan iyi niyetli, vicdanlı insanlar olduğu gibi kötüye kullananlarda olacaktır. Bu alanın varlığı, gelişimi, faydalı kullanma ve verimliliği için yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Sosyal medyayı faydalı kullanma yolları:

1. Siber âleme kanuni düzenleme getirilmeli, data (veri), sosyal medya ve finansal okuryazarlık eğitimi verilmelidir.
2. Hakaret, aşağılama, özel hayatın gizliliği, lekelenmeme hakkına ilişkin siber âlemin ahlaki kodları belirlenmelidir.
3. Ahlaka uygun içerik üretme, her bilgi ve habere şüpheli yaklaşma, doğrulama etiketi zorunluluğu getirilmelidir.
4. Çocuk ve gençlerin gelişimini olumsuz etkileyen, ahlaka aykırı içerikli sitelere adli bir sansür sistemi kurulmalıdır.
5. Sosyal medya hizmeti sunanlar mali ve hukuki muhataplık ve sorumluluklarını kabul edip yerine getirmelidirler.
6. Sosyal medyada, tüm taraflar medeni ve birlikte yaşama kültürünü geliştirecek temiz kullanım yolu bulunmalıdır.
7. Sosyal medya ile siber ve biyolojik teröre, dijital diktatörlüğe, tetikçiliğe izin verilmemeli, erişim engeli getirilmelidir.
8. Sunulan bedelsiz hizmette insan ürün görülmemeli, maddi güçleri sınırlandırılarak tekelleşmeleri önlenmelidir.
9. Sosyal medya yapılarına şirket yararı ile kamu yararı çatıştığında kamu yararını öne alan düzenlemeler getirilmelidir.
10. İnternet şirketlerinin muhtevayı yayma, tanıtma ve kaldırma yöntemleri ve sorumlulukları açık olmalıdır.

Web tabanlı uygulamalar (uygulama) ve çevrim içi (online) sosyal ağ platformlarının yoğun kullanımı davranışsal bağımlılık olan internet, teknoloji ve sosyal medya bağımlılığı getiriyor. **Bağımlılık**; biyolojik, sosyal ve davranış boyutlu dizelebilen ancak kullanımla tekrar eden kronik beyin hastalığıdır. **Davranışsal bağımlılık**; fiziki bir maddeye dayanmayan davranış tabanlı bağımlılık, **internet bağımlılığı** ise interneti aşırı kullanma isteğini sınırlayamama, kullanım kontrolünü kaybetme, kullanmadığında gergin davranmaktır. Oyun, bilgisayar, kumar gibi insan-makine etkileşimiyle kurulan teknolojik bağımlılık, psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden oluyor. Dijital teknolojilerin aşırı kullanımı **dijital demans** (bilişsel işlev bozulması) ve nomofobi (telefonsuz kalma korkusu) tetikliyor. Çare; akıllı cihazları ve sosyal medya kullanımını azaltıp temizlenmeyi sağlayacak bir süreyi ifade eden **dijital detokstur**.

Siber ortam, bazı siber zorbalıkları beraberinde getiriyor. **Siber zorbalık**; utanç verici, kaba davranış, küfürlü konuşma, tehdit, taciz, negatif yorum ve görüntüleri sanal âlemde e-posta, mesaj, web siteleri, sosyal ağlarda kasıtlı gerçekleştirme fiilidir. **Siber zorbalık davranışları**; (1) dedikodu, (2) manipülasyon, (3) taciz, (4) ısrarlı takip, (5) trolleme, (6) olumsuz yorum, (7) mahrem bilgileri sızdırmak, (8) sahte hesapla uygunsuz yayım, (9) kandırma, (10) saygısızlık ve (11) dışlamadır.

İnternet kullanıcıları, sosyal ağların sunduğu hizmetleri günlük hayatta kullanımı ile web tabanlı mobil platformlarda farklı güvenlik riskleri oluşturuyor. İnternet korsanları, web veya mobil uygulamalarla yüklenen **casus yazılımla** internette gezinme, satın alma, klavye tuş vuruşları, kredi kartı, parola, oturum açma bilgilerini elde ederek kötüye kullanabiliyorlar.

İnternet korsanı (hacker); internet üzerinden, sahtecilikle veri avcılığı yapan, teknik bilgi ve yetenekleriyle çeşitli programları kodlarını kıran, içerik sahiplerinin verilerine izinsiz, kanun dışı ulaşan ve bunları çıkarı için kullanan zararlı kişidir. Bazı internet korsanları tamamen zararsız olmayı amaçladığı gibi bazıları da her fırsatı çıkarları için kullanabilir. Bunlar; (1) beyaz şapkalı (white hat) hacker; iyi niyetliler, (2) siyah şapkalı (black hat) hacker; kötü niyetliler, (3) yazılım hackerı, (4) gri şapkalı hacker, (5) hacktivist, (6) lamer, (7) script kiddie ve (8) phreaker olarak çeşitlenmektedir.

İnsan hayatını kolaylaştıran, dönüştürüp değiştiren; bilgisayarlar, mikroişlemciler, nesnelerin interneti, fiber optik kablolar, bilinçli ağ teknolojileri, yapay zekâ, sensör teknolojisi, büyük veri ve bulut bilişimi gibi yeni teknolojiler hayatın her alanını baş döndüren hızla değiştiriyor. Bu gelişim, teknolojiye moleküler hale getirdi ve nanoteknolojinin gelişimiyle araçlar hafifleyip küçülürken bilgi akışını hızlandırıp toplum hayatını yeniden yapılandırıyor. İnsan, toplum ve kültürleri birbirine yaklaştırıp etkileşimle değişimi hızlandırdı.

Dünyayı bir köy haline getiren medeniyet, insanın ruhundan dünyaya pek çok pencere açmıştır. Bu çağ, beden bir yerde ve fakat zihnen birçok yerde olmayı getiriyor. Bu durum bir rahatsızlık ve toplumsal dikkat dağınıklığı getiriyor.

Teknolojiye bağımlılık, kültürü teslim alarak teknolojiyi kutsallaştırma, insanlık üzerinde güven ve itaat isteyen **teknopoliye** dönüşüyor. İnsanlık, üretken yapay zekâ teknoloji ile kendi zarar verecek keşifler yapıyor. Atmosferik internetin kaynağı olabilecek Starlink teknolojisi ile dünyanın her yerine sınırsız internet planlanmaktadır. **Starlink (sıgırcık kuşu) teknolojisi**; uydudan internet erişimi için yer istasyonlarıyla birlikte çalışarak çok fazla küçük uydudan oluşan uydu takımıydır. Bazı uyduları keşifler ve bilim için, bazıları ordulara ve bir kısmı da hedef kitlelere bedava internet sunmak isteniyor. Bedava peynir, fare kapanında olur.

Yeni mesleklerin doğuşu, tüm meslekler için bazı düzenlemelerle her meslek için ahlak ilkeleri belirlenmelidir.

İletişim teknolojileri ahlak ilkeleri; (1) insan ve toplumun daha iyi şartlarda yaşamasına katkı, (2) zarar verici davranışlardan kaçınmak, (3) telif, patent, mali ve manevi haklara saygı, (4) dürüst ve güvenilir olmak, (5) sadece izin verildiği sürece bilgileri otomatik işleme tabi tutulan kaynaklara erişim sağlamak, (6) gizlilik ilkesine saygı göstermektir.

Özel hayatın gizliliği, patent, telif hakları, içerik kaynağının gizlenmesi, üretilen içeriğin olgunlaşmadan ve doğruluğu teyit edilmeden yayılması, veri madenciliği, kişisel veri güvenliğini sağlama, dijital gözetim, haber ve ticari enformasyon sınırlarının belirsizleşmesi, yanıltıcı başlık, nefret söylemi ve kişinin medyada sadece tüketici görülmesi ahlaki değildir.

Toplumun ahlaki gelişimi için aykırılıklara (internet ve derin sahtecilik) gerektiğinde **sansür**, (her tür yayın, sinema ve tiyatro eserini hükümetin önceden denetlenmesi) ve **otosansür** (kişi ve kurumun kendilerini kısıtlaması) uygulanmalıdır.

Derin sahtecilik (Deepfake); görüntüde yer alan bir kişinin yapay sinir ağları kullanarak başka kişinin görüntüsü ile değiştirdiği sahte bir medya türüdür. Otomatik kodlayıcılar ve üretken çekişmeli ağlar olan makine öğrenme tekniklerini kullanarak mevcut medyanın kaynak medya üzerinde birleştirilmesi ve üst üste konması ile üretilir.

Sosyal medya paylaşımlarıyla etkileşim oluşturma yöntemleri; “beğeni”, “paylaşım” ve “yorum” şeklindedir. Başka kişiye ait suç olan bir sosyal medya paylaşımını beğenmek, yorum eklemek, retweetlemek de suçtur. Kişisel veriler, konum bilgisi, şifre, aktiviteler ve yetenek bilgileri sosyal ağlarda, bilgi talep eden 3. parti uygulamalarda paylaşmak tehlikelidir. Dijital müdahale, içerik kaldırma, manipülasyon artışları kanuni düzenleme ve ahlaka ihtiyacı olduğunu gösteriyor.

İnternet ahlakı; gerçek hayatta insanlara gösterilen saygı ve nezaketin aynıyla internet ortamında da gösterilmesi, insanların hak ve hukukuna saygılı olmada nelerin yapılıp nelerin yapılamayacağını bilmesidir.

Bilişim mesleği ahlakı; bilişimcinin, mesleğin gereklerini yerine getirirken dikkat etmesi gerekenleri belirtir.

Bilişim mesleği ahlak ilkeleri; (1) kişi ve toplumun güvenliği ile sağlığını gözetir, (2) adil ve dürüst davranır, (3) güvenilir ve eşit davranır, (4) kişinin özel hayatına ve sahiplik haklarına saygı gösterir.

Kanuni zorunluluk ve kanunları uymayı değil, gönüllü olarak gerçekleştirilen ahlaki, “doğru” ve “iyi” işleri ifade eden kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamalardır. Sorumluluk sahibi olmayan ve görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi, kurum ve toplumlar ağır bedeller öderler.

Bilginin zaman ve mekânı aşarak paylaşımı iletişim hürriyetini etkilemesi, özel hayatın gizliliği, güvenliği ve mahremiyetiyle çatışması nedeniyle internet kullanıcılarına bazı haklar tanınmaktadır. **İnternette kullanıcıların hakları**; (1) özel hayatın gizliliğini koruma, (2) kişilik hakları ve kişisel verilerin korunması, (3) lekelenmeme hakkı, (4) düşüncüyü ifade hakkı, (5) internet yoluyla yönetime katılma hakkı, (6) internet üzerinden hak arama ve şikâyet hakkıdır.

Erkeğin toplumda kadına egemen ayrıcalıkları olması gerektiği düşüncesi olan maçoçluk ve siber zorbalığa sosyal medya beşiklik etmemelidir. İnsanlar iletişim ve erişim hürriyetine sahiptir. İnternet ortamında uygun olmayan kanun dışı içerikleri indirmek, saklamak, fikir ve sanat eserlerini kopyalamak, intihal etmek, bunları paylaşımına milyonlarca kişiye erişebileceği bilinerek buna göre davranılmalı.

Canlılardaki sinir sistemini bilgisayara uyarlayarak öz yönetimli makineler üreten **sibernetik** bilimi, üretici yapay zekâ teknolojisi ile dijital insan çalışmaları yürütülüyor. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişim toplumsal yapıyı hızla etkilemesi iyi vatandaş olmayı iyi bir ‘dijital vatandaş’ olmaya yöneltiyor. İnsanlar yüz yüze etkileşimden çok online (çevrim içi) iletişime geçişle iyi bir dijital vatandaş olma algısı, gerçek hayattaki gibi sananda da hak, hukuk ve ahlaki sorumluluğu gözeterek hareket etmeyi gerektiriyor.

Dijital vatandaşlık (siber, e-vatandaşlık); bilgi teknolojilerini düzenli olarak ahlaki eleştirel, güvenli şekilde kullanma becerisiyle online dijital ortamda etkileşime giren kişiliktir. **Yapay zekâ**; görevleri yerine getirmek için insan zekâsını taklit eden, topladığı bilgilerle algoritmik eğitim deneyimiyle öğrenmesine imkân veren ve kademeli olarak kendini geliştirebilen sistemler veya makineler. İleri aşamada üretken yapay zekâ, kullanıcının online yaptığı arama ve paylaşımından anlam çıkarıp ne yapmak istediğini tahmine çalışarak insanları yönlendiriyor, öneride bulunuyor. Hür irade ile alındığı sanılan kararları

yapay zekâ kontrol etmektedir.

Devlet, halkı ve sistemi siber saldırılardan korumak için defansif (savunma) siber ordular kurarak caydırıcılığı artırmalıdır. Siber savaşların artışıyla bazı ülkeler özel kuruluşla maskelenmiş ofansif (hücum) illegal (kanun dışı) siber ordular kurarak kişi, işletme ve ülke düzenlerine saldırılar yapılabilir. Bunu önlemede tüm taraflara görev düşüyor.

14.8. Sosyal Sorumluluklar Üzerine Sözler

1. “Öyle bir zaman gelecek ki; mal cimrilerin, kılıç korkakların ve kalem cahillerin elinde olacak. En tehlikeli insan, hilesini gizleyendir.” Hz. Ali

2. “İntikam için misilleme yaparsan, bundan sonra nasıl hizmet edeceğini sen değil, düşmanların belirler.” Luter King

3. “Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz. Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.” Ziya Paşa

4. “Sular yükselince, balıklar karıncaları, sular çekilince de karıncaları balıklar yer, kimse üstünlüğüne güvenmemeli, çünkü kimin kimi yiyeceğini suyun akışı belirler.” Eflatun (Platon)

5. “Din insanlara inmiştir, devlete değil. Devletlerin işi din değil; adalettir. Öç alma peşinde koşanlar nefret ve kin beslemekten başka bir şey bilmeyenlerdir.” Anonim

6. “Millet uyanmış; mugalâta ve cerbeze ile iğfal olursa da devam etmeyecektir. Hakikat telâkki olunan hayalin ömrü kısadır. Feveran eden efkâr-ı umumiye ile o aldatmalar ve mugalâtalara dağılacaktır. Ve hakikat meydana çıkacaktır, inşallah. Hürriyet budur ki: Kanun-i adalet ve te’dipten başka hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşrûasında şahane serbest olsun. Hürriyetin şe’ni odur ki, ne nefesine, ne gayrıya zararı dokunmasın.” B. S. Nursi

7. “Ve her şey bittiğinde, hatırlanacak şey; düşmanlarımızın sözleri değil, dostlarımızın sessizliği olacaktır. Allah, hayvanlardan farklı olarak bizi dik yürütür şekilde yarattı. Çoğu insan bu imtiyazı kullanmaz, hayatlarının çoğunda eğilirler.” Aliya İzzetbegoviç

8. “Körler ülkesinde görmek hastalık sayılır.” Cenap Şehabeddin

9. “Devir, tilki ile plan yapan, kurt ile avlanan, sonra oturup koyun ile yas tutanların devri olmuş.” Anonim

10. “Ahlak konusunda en önemli dersler kitaplardan değil, yaşanan tecrübelerden alınır.” Mark Twain

11. “Başkaları için duyduğun endişe, kendin için duyduğun önüne geçtiğinde olgunlaşmışsın demektir.” Noughton

12. “Zamanın ters, sohbetin faydasız, her reisin bezgin olduğunu ve her başın bir ağrı taşıdığını görünce, evime kapanıp şeref ve haysiyetimi korudum. Sevginin kurduğu devleti adalet devam ettirir.” Fârâbî

13. “Atalarının dindarlığı ile kurtulacağını zannedenler; babalarının yemesi ile karınlarının doyacağını, içmesiyle susuzluklarının gideceğini, okumasıyla bilgi alacağını sananlara benzerler.” İmam-ı Gazali

14. “Vatan, dürtüst bir adam tarafından inşa edilir ve bir hain tarafından yok edilir.” Sümer Atasözü

15. “Uyuyan insani uyandırmak kolay fakat uyuma numarası yapanı uyandırması çok zordur.” M. Gandhi

16. “Yalamı söküp atmadan bir gerçek yerleştirilemez. İkbali itaat edenler değil, kıyama kalkanlar belirler. Hürriyetin önündeki engeller bazen fiziki değil zihnidir. İnsanın başkasında en iyi fark ettiği şey, kendisinde yüklü olan hassas programın bir sonucudur.” Anonim

17. “Yoksulluğu bitirmek hayır işi değildir; adalettir. Biz beyazlara karşı değiliz, üstünlüğüne karşıyız.” N. Mandela

18. “Bir krallığın saygınlığı, zenginler üzerinde kurduğu egemenlik ile ölçülür.” Thomas More

19. “Kral olsun köylü olsun evinde huzura kavuşan dünyanın en mutlu insanıdır.” H. P. Petain

20. “Bildğini bilen, bilge kişidir; onu takip edin. En büyük başarı hiçbir zaman düşmemek değil, her düşmede yeniden ayağa kalkmaktır. Bilgi insanı şüpheden, iyilik acı çekmekten, kararlı olmak korkudan kurtarır.” Konfüçyüs

21. “Kalkın ey ehli vatan dediler kalktık, sonra onlar oturdular biz ayakta kaldık.” Neyzen Tevfik

22. “Eğer adaletsizlik karşısında tarafsız kalıyorsanız, zalimin tarafını seçmişsiniz demektir.” Desmond Tutu

23. “Yeryüzündeki bütün ıstıraplar aza kanaat etmemekten doğar. Bir kere ağaran saç bir daha karmaz.” Firdevsi

24. “Kalabalıklar daima tehlikelidir işlerinden mutlaka ruhlarını ucuza satan alçaklar bulunur. Bir milletin büyüklüğü, nüfusunun çokluğu ile değil, akıllı ve faziletli insan sayısı ile belli olur.” Victor Hugo

25. “Bir yerde küçük insanların büyük gölgeleri varsa, o yerde güneş batıyor demektir. Adalet kutup yıldızı gibi yerinde durur ve geri kalan her şey onun etrafında döner!” Konfüçyüs

26. “Bazı insanları her zaman, bütün insanları zaman zaman aldatabilirsiniz, fakat herkesi devamlı aldatamazsınız.” Abraham Lincoln

27. “Zor zamanlar güçlü insanlar yetiştirir, güçlü insanlar rahat zamanlar yaşatır, rahat zamanlar zayıf insanları çıkarır, zayıf insanlar da zor zamanları getirir.” Anonim

28. “Özgürlük sorumluluk demektir. O yüzden çoğu insan ondan korkar.” Bernard Shaw

29. “İyilik yapar gibi görünmeyin, iyilik yapın ve görünmeyin. Adalet ve güven duygusunun kaybolması, bir toplumun başına gelebilecek en büyük felakettir.” Anonim

30. “Düşüncelerin kanatları vardır, kimse onların insanlığa ulaşmasını engelleyemez.” İbn Rüşd
31. “Suskunluğum asaletimdir, her lafa verilecek cevabım var, lakin bir lafa bakarım laf mı diye, bir de söyleyene bakırım adam mı diye. Günün adamı olmaya çalışma, hakikatin adamı olmaya çalış, çünkü gün değişir, hakikat değişmez. İyilerin tembelliği, kötülerin hâkimiyetini sağlar.” Mevlâna
32. “Olimpos dağının çocukları, Hira dağının evlatlarını asla kabul etmeyeceklerdir.” Cemil Meriç
33. “Bir toplum gerçeklerden ne kadar uzaklaşırsa, gerçekleri söyleyenlerden o kadar nefret eder.” George Orwell
34. “Azrailine âşık olmuşsa bir millet/İster ezan dinlet, ister çan dinlet/İtiraz etmiyorsa sürü gibi illet/Müstahaktır ona her türlü zillet.” Yusuf Şahin Ceritli
35. “Rüzgarsız havada dönen fırladağın mutlaka bir üfleyeni vardır.” Eskimo Atasözü
36. “Silah satan barış ister mi? Din satan ilim ister mi? Hırsız olan hukuk ister mi? Çünkü güneşle bugünkü çamaşır kurutulamaz. Köprülerin altından daha çok su akar, dünyanın sonu değil.” Süleyman Demirel
37. “Suçu açığa çıkarmak suç kabul ediliyorsa, suçlular tarafından yönetiliyorsunuz demektir.” Edward Snowden
38. “Cimri insanlar, altın ve gümüş taşıyan ama saman yiyen katra benzerler.” Aristo
39. “Ahlakı zayıf, terbiyesi kıt toplum; soygunculara, zorbalara hayranlık duyar.” Andre Moauris
40. “Kan kokusu almış köpek balığından daha tehlikelisi, petrol kokusu alan Amerikan emperyalizmidir. Yanlışlık fare deliğinden bile geçer, doğruluk kapılardan sızmaz.” Bernard Shaw
41. “Saygı olan yerde korku olur, ama korku olan yerde her zaman saygı olmaz.” Eflatun (Platon)
42. “Size özgürlükten önce ekmek lazım” diyen birine bir fakirin cevabı: “konuşma özgürlüğüm olmazsa, ekmeğimi kimin çaldığını nasıl söyleyeceğim? Çok gördük gemileri yakıp gidenleri, hepsi yüzerek geri döndüler..!” Anonim
43. “Suskunluk soylu bir meydan okumadır ama soysuz insanlara işlemez!” Anonim
44. “Ben ekmezsiz yaşarım, hürriyetsiz yaşayamam.” B. S. Nursi
45. “Kölelik kaldırılmadı, sadece bütün renkleri kapsayacak şekilde genişletildi.” Charles Bukowski
46. “Sakın kader deme kaderin üstünde bir kader vardır. Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır. Gün batsa ne olur geceyi onaran bir Mimar vardır.” Sezai Karakoç
47. “Hilal hacdan ne aldıysa hepsini geri vermelidir.” Lord Salsbury
48. “Allah, iradesini hâkim kılmak için yeryüzündeki iyi insanları kullanır; yeryüzündeki kötü insanlar ise kendi iradelerini hâkim kılmak için Allah'ı kullanırlar.” Giordano Bruno
49. “Firavuna karşı olmak yetmez!.. Musa'nın yanında olmak gerekir.” Muhsin Yazıcıoğlu
50. “Kaybetmeyi ahlaksız kazanca tercih et. İlkinin acısı bir an diğerinin vicdan azabı ömür boyudur.” Kızılderili A.S.
51. “Acı duyabiliyorsan, canlısın. Başkasının acısını duyabiliyorsan, insansın.” Tolstoy
52. “Kitleler kuvvete saygı duyarlar; zayıflığın bir şekli kabul etikleri iyiliğe karşı ilgisiz görünürler.” Gustave Le Bon
53. “Aç insanı doyurduğun zaman kahraman, bunlar neden aç olduğunu sorduğun zaman ise komünist olursun. Yalnızca köleler, efendisinin sarayı ve servetiyle gurur duyar!..” Che Guevara
54. “Bulunmazsa Adalet milletin efradı beyninde, geçer bir gün zemine, arşa çıksa paye-i Devlet. Barika-i hakikat, müsademe-i efkârdan çıkar.” Namık Kemal
55. “Zalimliğin ilk belirtisi eleştiriye tahammülsüzlük, ikincisi doğruları söyleyene şucu bucu demektir ve üçüncüsü ise hakaret etmektir.” Nevzat Tarhan
56. “İfade özgürlüğü var ama ifade ettikten sonra olabilecekleri garanti edemem.” İdi Amin Uganda Diktatörü
57. “Aydınların aydınlatamadığı halkı, soytarılar aldatır. Tarih, Tanzimat'tan başlayarak tepeden tırnağa değiştirilmelidir. Tarih kitapları Haçlıların en büyük zaferidir.” Cemil Meriç

On Dördüncü Bölüm Örnek Sorular

1. Sorumluluk, kişisel sorumluluk ve sosyal sorumluluk nedir?
2. Sosyal sorumluluğun faydaları ve sosyal sorumluluk alanları nelerdir?
3. Kişisel sorumluluğun şartları nelerdir?
4. Kurumsal sorumluluk nedir ve kurumsal sorumluluk alanları nelerdir?
5. Kurumsal sosyal sorumluluk nedir, kurumsal sosyal sorumluluğun kuruluşlara fayda ve zararları neler olabilir?
6. Global sosyal sorumluluk nedir?
7. Global riskler nelerdir?
8. Sosyal sorumluluk gereği sorgulanması gereken global konular nelerdir?
9. Global ekonomik ve sosyal eşitsizliğin nedenleri nelerdir?
10. Dünyanın geleceği ile ilgili öngörüler nelerdir?
11. Global sosyal medyayı faydalı kullanma yolları nelerdir?
12. İnternet ahlakı ve bilişim mesleği ahlakı nedir?

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- AKDOĞAN Abdurrahman: Kamu Maliyesi, Gazi Ün. Yay. No: 67, İ.İ.B.F. Yay. No: 34, Ankara, 1985.
- Arslan, M. (2023). Yönetim ve Organizasyon, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). İşletme Yönetimi-II, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). Kamu Maliyesi, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). Genel İşletme, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). Hizmet Pazarlaması, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). İşletme Becerileri ve Grup Çalışması, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). Müşteri İlişkileri Yönetimi, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- Arslan, M. (2023). Tüketici Davranışları, <https://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/ogr-gor-metin-arслан-ders-notlari/>
- AYDIN, Ahmet Hamdi: www.yeniasya.com.tr/ahmet-hamdi-aydin/kamu-yonetimi-ve-danisma-istisare
- BAKIRTAŞ Hülya: Müşteri İlişkileri Yönetimi, 1. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.
- BALÇIK Bahaettin: İşletme Yönetimi. 5. Baskı. Nobel Yayınları, Konya, 2005.
- BATTAL Ahmet: http://www.yeniasya.com.tr/ahmet-battal/yoneten-yonetilen-ve-adina-yonetilen_380497
- ÇETİN Canan: Temel İşletmeciliğe Giriş, Beta, 1. Baskı, Yay. No: 3132, İstanbul, 2014.
- EFİL İsmail: İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, 11. Baskı, Dora basım, yayın, dağıtım, Bursa, 2010.
- EKER Aytaç ve TÜĞEN, Kâmil: Kamu Maliyesine Giriş, 2. Baskı, Akliselim Ofset Tes., İzmir, 1989.
- EKİCİ M. Sena: İktisada Giriş, Siyasal Kitabevi, 2, Baskı, Ankara, 2001.
- EKİCİ M. Sena: Kamu Maliyesi, Kavram Yayınları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996.
- ERGİNAY Akif: Kamu Maliyesi, 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1987
- <http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html> (Erişim tarihi: 28-02-2017)
- http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/81,butcehazirlamarehberipdf.pdf?0&_tag1=F5E2C129A0D67C4A9C4BC300651F25B327815157 (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- <http://www.mta.gov.tr/mevzuat/duyurular/duyanalitik-butce-3.pdf> (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170205M1-1.pdf> (Erişim tarihi: 09-02-2017)
- <http://aa.com.tr/tr/dunya/8-milyarderin-serveti-dunyanin-yarisina-esit/728261> (Erişim tarihi; 19-01-2017)
- <https://www.sipri.org/> (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir> (Erişim tarihi: 14-02-2017)
- <http://aa.com.tr/tr/dunya/8-milyarderin-serveti-dunyanin-yarisina-esit/728261> (Erişim tarihi; 19-01-2017)
- <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir> (Erişim tarihi: 14-02-2017)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/hizmetTicareti/uluslararasıİlliskilerH-HizmetTicaretiAnlasmalari-> (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirdligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- <http://kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyenin-imfye-olan-borcu-bitti/18> (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- KARA M. Ali: İşletme Becerileri Grup Çalışması, 6. Bsk. Murathan Yayınevi, Mart 2008.
- KARAHAN Kasım: Hizmet Pazarlaması, Beta Basım Yayım Dağ. Birinci Baskı, İstanbul, 2000.
- KOZLU M. Cem: Uluslararası Pazarlama, İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, 1998.
- MUCUK İsmet: Temel İşletmecilik Bilgileri, Türkmen Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- NADAROĞLU Halil: Kamu Maliyesi Teorisi, Ankara, 1992.
- ÖZTÜRK Ayşe: Hizmet Pazarlaması, 2. Baskı Detay Kitap ve Yayın. Eskişehir, 2000.
- PEHLİVAN Osman: Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi, Trabzon 2008
- ZAIM Sebahaddin: İslamın İktisadî Görüşü, Mülâkat: Burhan Bozgeyik, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1981.